

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Министарство за породицу, омладину и спорт
Савјет за демографску политику Републике Српске

АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСКЕ СИТУАЦИЈЕ И
СПРОВОЂЕЊА ПРОНАТАЛИТЕТНИХ МЈЕРА
И АКТИВНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Пр о ј е к а т -
н а у ч н о - и с т р а ж и в а ч к а с т у д и ј а

Бања Лука,
новембар 2008. године

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Министарство за породицу, омладину и спорт
Савјет за демографску политику Републике Српске

А у т о р и :

Доц.др Драшко Маринковић, руководилац пројекта
Проф.др Здравко Маријанац
Проф.др Ненад Бабић
Проф.др Иван Шијаковић
Проф.др Стево Пашалић
Доц.др Сања Сибинчић
Мр сци. мед. Милорад Живковић
Мр Јованка Вуковић
Мр Ђорђе Маркез
Нада Липовац, дипл.правник
Горан Тривић, дипл.демограф
Маријана Касаповић, дипл.геог.-демограф

К о н с у л т а н т и :

Проф.др Мирјана Рашевић
Проф.др Бранислав Ђурђев

С а р а д н и ц и :

мр Бранка Маринковић
Вукосава Вуковић, дипл.демограф
Ивана Врањковић, дипл.геог.-демограф
Славица Топић, дипл.геог.-демограф
Бојана Љепојевић, дипл.геог.-демограф
Сања Дакић, дипл.геог.-демограф
Бојан Драгишић, дипл.демограф
Синиша Вујчић, дипл.инж.електротехнике

Пројекат „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ одобрен је у јулу 2008. године одлуком Министарства за породицу, омладину и спорт и Савјета за демографску политику Републике Српске.

САДРЖАЈ:

1. УВОД	4
1.1. Предмет и циљ истраживања	4
1.2. Структура пројекта	4
1.3. Методе израде пројекта	5
1.4. Истраживачки тим	5
1.5. Фазе у изради пројекта	5
2. АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСKE СИТУАЦИЈЕ И СПРОВОЂЕЊА ПРОНАТАЛИТЕТНИХ МЈЕРА И АКТИВНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ПО ПОТПРОЈЕКТНИМ ЗАДАЦИМА	6
2.1. Тенденције демографског развоја и феномен недовољног рађања	6
2.2. Фертилни капацитет и модели репродуктивног понашања младих	20
2.3. Здравствена заштита репродуктивног здравља становништва	37
2.4. Репродуктивно здравље жена и борба против стерилитета	51
2.5. Стање и проблеми савремене породице у функцији подстицања рађања	57
2.6. Дјечија заштита у функцији подстицања наталитета	69
2.7. Пројекција развоја школске популације	89
2.8. Активности на унапређењу пронаталитетног програма – свјетска искуства	110
2.9. Мјере и активности на унапређењу породично-правне заштите	131
2.10. Специфичне мјере локалне самоуправе у циљу подстицања наталитета	156
2.11. Потребe за савременом статистичком инфраструктуром – недостатак пописа и регистара становништва	177
3. АНАЛИЗА АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА	202
4. ЗАКЉУЧЦИ	

1. УВОД

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања се темељи на постојећим тенденцијама недовољног рађања, негативног природног прираштаја, отворене депопулације, старења становништва и све раширенијег самачког живота у Републици Српској. Од посебног значаја је сагледавање фертилног капацитета породиља и модела репродуктивног понашања младих, здравствене заштите репродуктивног становништва и борбе против стерилитета. У оквиру пројекта такође су анализирани: развој и пројекција школске популације, трансформација и улога савремене породице, специфичне мјере локалне самоуправе у циљу подстицања наталитета, као и закони који се односе на унапређење пронаталитеног програма код нас и у свијету, а посебно они који су усмјерени према дјечијој и породично-правној заштити. У пројекту су дате сугестије на недостатак релевантне демографске статистике, као и о потреби и значају што скоријег провођења Пописа становништва у Босни и Херцеговини и увођења јединственог регистра становништва.

Циљ пројекта је дефинисање цјеловите и кохерентне политике према фертилитету становништва Републике Српске, односно дефинисање ставова на испољене проблеме у демографском развоју. У циљу заустављања неповољних тенденција у демографском развоју треба нагласити потребу за афирмацијом постојећих и увођењем нових пронаталитетних мјера и активности кроз стратегију демографског развоја и програме планирања породице.

1.2. Структура пројекта - научно-истраживачке студије

Пројекат под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“ структурно се састоји од два дијела:

I Први дио пројекта обухвата анализу по подпројектним задацима који обухватају следеће теме:

1. Тенденције демографског развоја и феномен недовољног рађања
2. Фертилни капацитет и модели репродуктивног понашања младих
3. Здравствена заштита репродуктивног здравља становништва
4. Репродуктивно здравље жена и борба против стерилитета
5. Потребне за савременом статистичком инфраструктуром – недостатак пописа и регистра становништва
6. Пројекција развоја школске популације
7. Стање и проблеми савремене породице у функцији подстицања рађања
8. Дјечија заштита у функцији подстицања наталитета
9. Мјере и активности на унапређењу породично-правне заштите
10. Специфичне мјере локалне самоуправе у циљу подстицања наталитета
11. Активности на унапређењу пронаталитетног програма – свјетска искуства

II Други дио пројекта обухвата анализу упитника за породиље, односно њиховог фертилног капацитета, социо-економског статуса и ставова о планирању породице.

1.3. Методе израде пројекта

За потребе истраживања кориштене се аналитичко-синтетичка, системско-структурна, математичко-статистичка, демографска и компаративна метода. Током анализе и обраде података, који су добијени из различитих научно-истраживачких и статистичко-документационих извора, различитим техникама анкетног и теренског истраживања и анализе правних докумената, извршена је компарација добијених резултата истраживања са постојећим документима који третирају ову проблематику. За прикупљање података о фертилном капацитету, социо-економском статусу и ставова о планирању породице на простору Републике Српске кориштен је анкетни упитник на репрезентативном узорку.

1.4. Истраживачки тим

У изради пројекта – научно-истраживачке студије учествовали су сви чланови Савјета за демографску политику Републике Српске, представници Министарства за породицу, омладину и спорт у Влади Републике Српске и млади истраживачи који су ангажовани на пословима око организације анкетног истраживања (израда упитника, анкетирање на терену, унос, обрада и контрола резултата истраживања). Руководилац пројекта је Др Драшко Маринковић, доцент на Природно-математичком факулету Универзитета у Бањој Луци.

1.5. Фазе у изради пројекта

Цјелокупно истраживање је обављено у року од пет мјесеци, а комплетирање текста за јавну презентацију на округлом столу је предвиђено за средину децембра 2008. године.

Истраживање се одвијало у неколико фаза:

- Прва фаза у трајању од три мјесеца обухватала је проучавање литературе и прикупљање и обраду неопходног статистичко-документационог материјала по подпројектним задацима, као и дизајнирање упитника за породиље, обуку анкетара за провођење истраживања у савјетовалишту за мајку и дијете у Бањој Луци и посјету и обуку особља у свим породициштима у Републици Српској.

- Друга фаза у трајању од мјесец дана резервисана је за провођење анкетирања породиља у свим породициштима у Републици Српској и савјетовалишту за мајку и дијете у Бањој Луци, израду софтвера за обраду упитника и контролу резултата добијених у току истраживања.

- Трећа фаза у трајању од петнаест дана обухватала је сумирање и унос резултата анкетног истраживања, информатичко-графичку обраду и анализу добијених резултата истраживања, као и корекцију и допуна докумената по подпројектним задацима.

- Четврта фаза у трајању од мјесец дана резервисана је за израду коначне верзије пројекта – научноистраживачке студије, усаглашавање примједби стручних консултаната и техничку припрему за штампање документа, као припрему за организацију округлог стола и јавну презентацију резултата истраживања.

2. АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСКЕ СИТУАЦИЈЕ И СПРОВОЂЕЊА ПРОНАТАЛИТЕТНИХ МЈЕРА И АКТИВНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ПО ПОТПРОЈЕКТНИМ ЗАДАЦИМА

2.1. ТЕНДЕНЦИЈЕ ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА И ФЕНОМЕН НЕДОВОЉНОГ РАЂАЊА

Аутор: Доц.др Драшко Маринковић

Крај XX и почетак XXI вијека представљају изузетно сложен период у демографском развоју Републике Српске у коме је становништво углавном стагнирало, а природни прираштај биљежи тенденцију константног пада. Годишње стопе раста становништва и подаци о релативном учешћу појединих подручја у укупном становништву указују на међузависност природног кретања и просторних процеса емиграције, деаграризације и урбанизације. Компоненте природног кретања становништва, у периоду 1996-2006. године, указују на проблеме у демографском развоју. Тренутна стопа природног прираштаја у Српској је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама са низом негативних посљедица. Очекиване промјене у природном прираштају становништва заснивају се на екстраполарним тенденцијама које указују на смањење рађања и повећање смртности. Дакле, у последњих неколико година овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што у основи почива на моделу ниске репродукције.

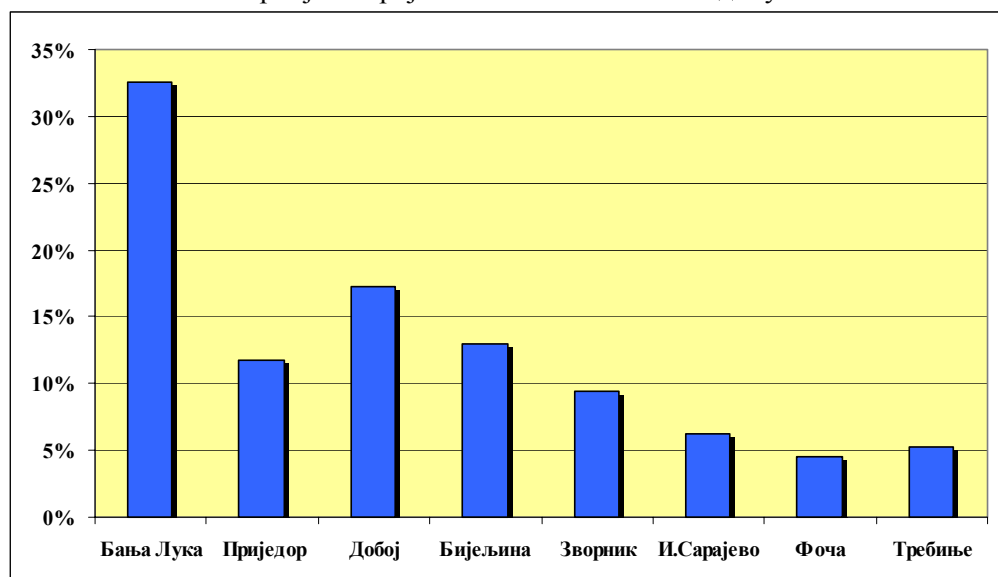
Према процјенама за период 1996-2007. године Република Српска има занатно мањи број становника у односу на 1991. годину, што је посљедица интензивног расељавања становништва, процеса избјеглиштва, емиграције у иностранство, ратног морталитета и пада стопе природног прираштаја. Будући да није било пописа становништва можемо, само приближно, процијенити обим демографских промјена које су се десиле на овом простору у вријеме рата (1992-1995. године). У том периоду у Републику Српску се доселио велики број избјеглог и расељеног становништва из Федерације БиХ и Републике Хрватске, а истовремено се одселио значајан број становништва у правцу Федерације БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе и у друге земље у свијету. Дакле, овај геопростор карактерисала су велика унутрашња помјерања и миграције становништва.

2.1.1. Територијални размјештај и кретање броја становника

Република Српска има обиљежје изразито хетерогеног простора. Скоро двије трећине, или 63,3%, становништва концентрисано је у западном дијелу, од Дистрикта Брчко до Новог Града и Рибника, док остало становништво припада источном дијелу, јужно од Раче на Сави до Требиња и југа источне Херцеговине. Хетерогеност просторно-демографског карактера посебно је примјетна између урбаних и руралних насеља. Геопростор Српске карактерише

веома неравномјерна густина насељености. Према процјенама за 2007. годину зона ријетке насељености обухвата око 9,7% простора. Ова зона просторно је дисконтинуирана и формирају је општине у брдско-планинским подручјима истока и југозапада. Тај простор је одувијек «давао» становништво економски развијенијим срединама. Зона средње насељености просторно је највећа и обухвата 45,2% територије Републике Српске. Зони густе насељености припада скоро трећина (29,0%) овог простора и она се углавном одликује просторним дисконтинуитетом (гравитациона подручја већих урбаних центара). Истовремено, зона пренасељености, са удјелом 16,1%, карактеристична је за највеће урбане центре овог геопростора (Маринковић, Д. 2008).

График 1. Регионални размјештај становништва Републике Српске према процјени броја становника за 2006. годину

Анализа регионалног размјештаја становништва указује на изразиту концентрацију становништва у бањалучкој регији, која је просторно највећа и у којој је, према процјенама за 2006. годину, концентрисано 33,5% становништва Републике Српске. На другом мјесту је добојска регија са 17,8%, а на трећем приједорски регион са 12,1%. Више од 10% удјела у укупном становништву има и бијељинска регија са 10,4%, која је са 105,1 ст/км² најгушће насељен простор Српске. Најмањи број становника и најмањи удио са 4,6% има фочанска регија, док је најмања густина насељености од 21,2 ст/км² на простору требињске регије.

Динамика кретања броја становника различита је у појединим регионалним цјелинама, општинама и насељима Републике Српске. Равничарско-брежуљкасти простори сјеверног дијела имају знатније повећање, док крашки простори источне Херцеговине и југозападни дијелови Бањалучке регије и планински простори имају мањи пораст или смањење броја становника. Урбане средине (насеља) углавном остварују демографски раст захваљујући механичком приливу становништва и нешто повољније старосне структуре, па преузимају

водећу улогу у репродукцији становништва. Насупрот томе у руралним срединама долази до слабијег демографског раста, који је углавном условљен емиграцијом и поремећајима биолошког карактера. Промјене степена концентрације становништва на нивоу општина указују да је процес поларизације на зоне концентрације и зоне емиграције и депопулације све израженији. Зоне демографског раста везане су за гравитационе сфере већих урбаних центара, а највећу демографску експанзију има Град Бања Лука, захваљујући водећим административним, развојним и услужним функцијама. Зоне сличних демографских карактеристика формирају се око већих урбаних и развојних центара Републике Српске као што су: Приједор, Добој, Бијељина, Источно Сарајево и Требиње.

Кретање броја становника Републике Српске веома је незахвално за научне анализе, јер на овом простору већ седамнаест година није спроведен ниједан попис становништва. Такође, до сада, објављени резултати последњег пописа становништва бивше СР Босне и Херцеговине из 1991. године су некомплетни, па се морамо служити процјенама. Према подацима за 1991. годину Република Српска је у оквиру садашњих граница имала 463.954 домаћинства и 1,623.842 становника, што је око 37% укупног становништва тадашње Босне и Херцеговине. Према процјенама Републичког завода за статистику у Републици Српској је 2007. године било 1,439.673 становника или просјечно 57,9 ст/км².*

Процјене Републичког завода за статистику указују да је у периоду 1996-2007. године на простору Републике Српске остварен апсолутни пораст од 48.080 становника, односно да се сваке године по линеарном расту број становника повећавао просјечно за 4 006 лица. Треба истаћи да су ове процјене веома компромитирајуће јер се заснивају на анализи виталне статистике природних компоненти кретања становништва (подаци матичних служби о броју рођених и умрлих), које указују да је у последњих шест године знатно већи број умрлих него рођених. Такође, укупно кретање становништва, поред природних компоненти, зависи и од миграционих карактеристика, које према стручним анализама указују да је овај простор емиграционог обиљежја. Бивша СР БиХ је и прије 1991. године имала изразито негативан миграциони салдо, а последњи рат и ратне посљедице су сигурно још више интензивирали процес емиграције становништва.

На укупно смањење просјечне величине домаћинства указује податак да је у Републици Српској 2006. године било просјечно 3,2 члана по домаћинству. У бившој СР БиХ 1991. године просјечно је у домаћинствима било 3,6 лица, а нпр. 1953. године на истом простору домаћинства су у просјеку имала више од 5 чланова. Дакле, дошло је до смањења просјечног броја чланова домаћинства, што је у складу са тенденција код већине европских земаља.

---

* Ове процјене Републичког завода за статистику Републике Српске и Агенције за статистику БиХ су веома често негиране у стручно-научним анализама и разним истраживањима наших и иностраних истраживача који сматрају да у Републици Српској тренутно има око 1,2 милиона, а укупно у Босни и Херцеговини око 3,5 милиона становника.

2.1.2. Промјене у природном кретању становништва

Републику Српску карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искориштености природних ресурса и доста повољног саобраћајно-географског положаја, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера, пад природног прираштаја и процес старења становништва. Према подацима Републичког завода за статистику за 2007. годину у Републици Српској стопа наталитета је 7,0‰, морталитета 9,8‰, односно стопа природног прираштаја је негативна -2,8‰.*

Основне компоненте природног кретања становништва бивше СР Босне и Херцеговине одувјек су имале различита обиљежја. Укупан раст становништва углавном је оствариван природним кретањем, при чему је од посебног значаја био дугогодишњи негативни миграциони салдо. Шездесетих године прошлог вијека почиње интензивнији процес демографске транзиције, условљен индустријализацијом друштва коју прати појачана урбанизација и снажна дерурализација. Према подацима из 1953. године бивша СР БиХ је имала веома високу стопу наталитета од 38,5‰, висок морталитет од 14,4‰, па је природни прираштај био 24,1‰. Према попису становништва из 1991. године на истом простору стопа наталитета је била 15,4‰, па је уз доста низак морталитет од 6,7‰ стопа природног прираштаја била умјерена са 8,7‰. Ови показатељи илуструју касну подфазу демографске транзиције, која се манифестује у интензивном паду стопе наталитета и морталитета (Маринковић, 2005).

Табела 1. Број становника наталитет, морталитет и природни прираштај становништва Републике Српске у периоду 1996-2007.

Година	Број становника	Наталитет		Морталитет		П.прираштај	
		Апсол.	у ‰	Апсол.	у ‰	Апсол.	у ‰
1996.	1.391.593	12.263	8,8	10.931	7,9	1.332	0,9
1997.	1.409.835	13.757	9,8	11.755	8,3	2.002	1,5
1998.	1.428.798	13.527	9,4	12.469	8,7	1.058	0,7
1999.	1.448.537	14.500	10,0	12.529	8,6	1.971	1,4
2000.	1.469.182	14.191	9,7	13.370	9,1	821	0,6
2001.	1.490.993	13.699	9,2	13.434	9,0	265	0,2
2002.	1.455.446	12.336	8,5	12.980	8,9	-644	-0,4
2003.	1.452.351	10.537	7,3	12.988	8,9	-2.451	-1,7
2004.	1.449.897	10.628	7,3	13.082	9,0	-2.454	-1,7
2005.	1.446.417	10.322	7,1	13.802	9,5	-3.480	-1,8
2006.	1.443.709	10.524	7,3	13.232	9,2	-2.708	-1,6
2007.	1.439.673	10.110	7,0	14.146	9,8	-4.036	-2,8

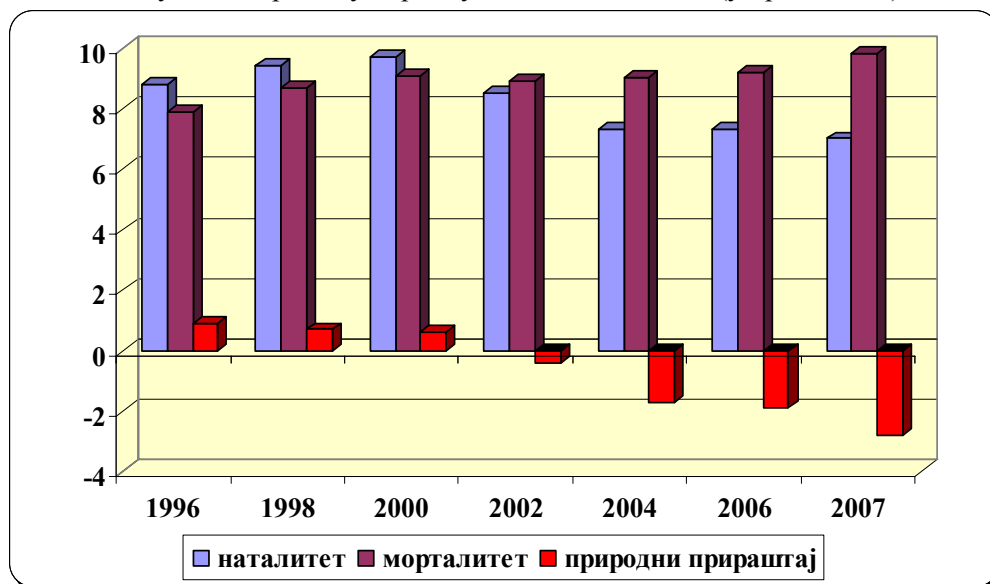
Извор: Демографска статистика бр.6 и 11, Републички завод за статистику, 2003. и 2008.

* Демографска статистика, бр.11, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2008.

Из табеле 1. се види да је у периоду 1996-2006. године општа стопа наталитета у Српској је у константном паду, а просјечна годишња вриједност је 8,4%. Општа стопа морталитета има тенденцију раста са годишњим просјеком од 8,9%, што је у вези са повећањем удјела најстарије популације у укупном становништву. Укупан број живорођених у истом периоду је био 146.394, што је у просјеку 12.199 годишње. Истовремено, укупно је умрло 154.718 лица (просјечно 12.893 сваке године), па је апсолутни природни прираштај негативан (-694 лица). Дакле, за протеклих дванаест година стопа природног прираштаја је у сталном опадању и има негативан годишњи просјек од око -0,5%.

Као илустрација претходних показатеља послужиће нам график 2. у коме су дате основне компоненте природног кретања становништва Републике Српске.

График 2. Наталитет, морталитет и природни прираштај становништва Републике Српске у периоду 1996-2007. године (у промилима)

Анализа опште стопе наталитета указује да простор Републике Српске спада у нисконаталитетна подручја. Бруто стопа фертилитета је веома ниска, што је последица планирања породице, све раширенијег самачког живота, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, али и тешке социо-економске ситуације, психолошких и других фактора. Од 2002. године број умрлих је већи од броја живорођених. Међутим, дугорочно опадање наталитета се појавило и прије него што је годишњи број умрлих надмашио број живорођених, па је данас потребни број живорођених много већи него што то показују наведене разлике у односу на број умрлих.

На индивидуалном нивоу потребно је да се једна жена у свом фертилном периоду надомјести са једним женским дјететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици. Код популације са релативно ниском смртношћу, каква је наша, где је фертилитет опао испод

нивоа потребног за замјену генерација, нето стопа репродукције је на нивоу око јединице, када кохортна стопа укупног фертилитета досегне ниво од 2,1 дјетета по жени. У Републици Српској ова стопа је испод 1,5 дјетета по жени, што значи да су рађања за више од 30% мања од нивоа потребног за замјену генерација. На глобалном нивоу потребно је да број живорођених буде изједначен са бројем умрлих.

Послије одређивања кохорте жена којој треба створити оптималне услове за репродукцију, потребно је јасно артикулисати паритет, тј. број жена са потребним бројем живорођене дјете који обезбјеђује замјену генерација. Стопу укупног фертилитета од 2,1 дјетета по мајци могуће је обезбиједити са различитим паритетима. На примјер, могуће је да само 30% жена у свом репродуктивном периоду роди треће дијете, али тада све остале жене које рађају треба да роде двоје дјете. У трагању за оптималним паритетом треба узети у обзир и десетак процената жена које у будућности неће учествовати у репродукцији због стерилитета и других разлога (Група аутора, 2006).

У складу са већ предложеним оптималним паритетом, од жена које рађају 22% њих требало би да имају једно дијете, исто толико процената требало би да роди двоје дјете, а чак 56% жена које рађају треба да заврше своју репродукцију са троје дјете. На основу тога можемо израчунати потребне годишње процентуалне удјеле прворођене, другорођене и трећерођене дјете, па би удио прворођене дјете требао бити 52%, другорођене 30%, а трећерођене 18% (Група аутора, 2006).

Табела 2. Процент жена које су родиле у Републици Српској 2007. године према реду рођења дјетета, модел оптимума и мањак 2007. године

Ред рођења	Стање		Модел оптимума		Мањак	
	% жена	Број дјете	% жена	Број дјете	% жена	Број дјете
1	48,0 %	4.855	52 %	8.682	-44,1 %	-3.827
2	36,6 %	3.701	30 %	5.009	-26,1 %	-1.308
3 +	15,4 %	1.554	18 %	3.005	-48,3 %	-1.451
Укупно	100 %	10.110	100 %	16.696	-39,4 %	-6.586

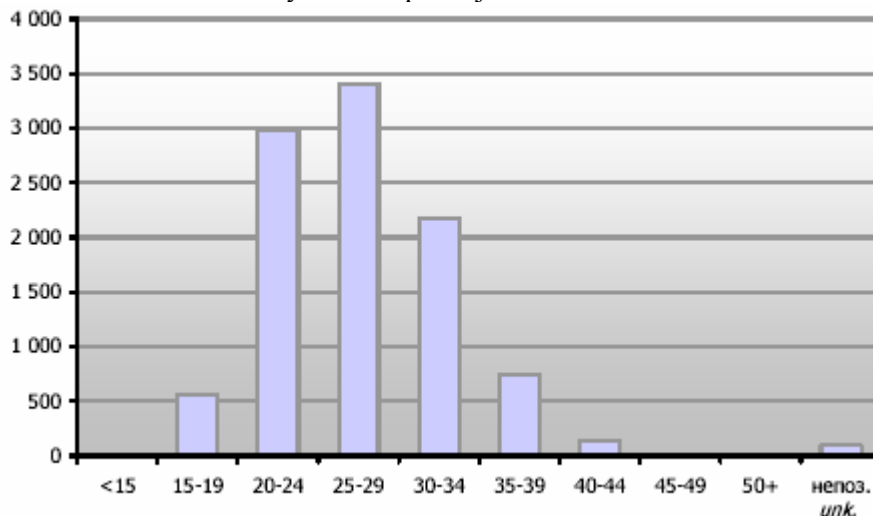
Напомена: Дјеца чији је ред рођења непознат распоређена су пропорционално удјелу дјете чији је ред рођења познат

Према овим показатељима Републици Српској тренутно недостаје око 6.500, или око 39%, дјете за замјену генерација. Највећи удио у овом мањку имају прворођена и трећерођена дјеца. Дакле, највећи проблем је одсуство рађања уопште, а јасно се уочава да је једино прогресија од првог ка другом дјетету задовољавајућа.

У Републици Српској треће дијете у породици је доста ријетка, а четврто врло ријетка, појава. У последњих пет година као треће дијете рађа се просјечно годишње око 1.180 беба, док као четврто дијете у последњих десет година годишње се роди мање од 300 беба. Истраживања указују да троје дјете није довољно за повећање природног прираштаја, већ само за његово одржање. Од укупног броја рођених 2007. године према реду рођења са 48%

удјела рађала су се прворођенчади, у 37% случајева рађа се друго дијете, а само у 15% случајева се рађају бебе као треће, четврто или пето дијете у породици.

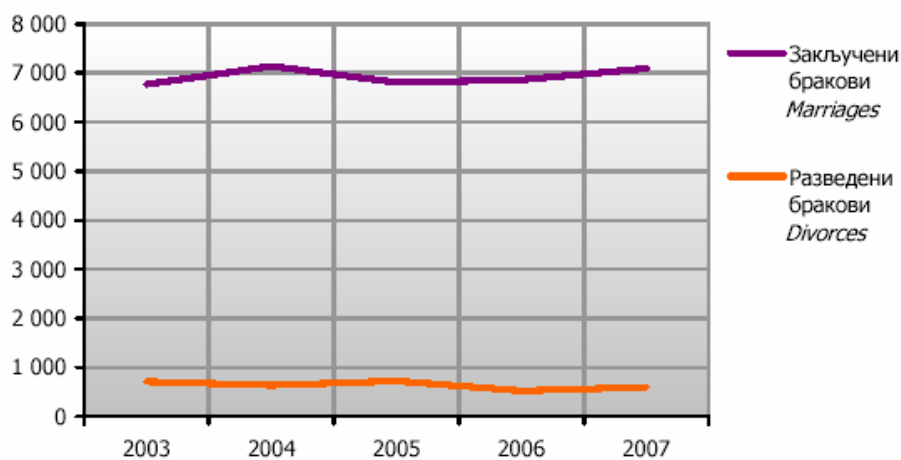
График 3. Живорођени према старости мајке у Републици Српској 2007. године

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Жене у Републици Српској се прилично касно опредјељују за мајчинство. Статистички подаци указују да је просјечна старост мајке при рођењу дјетета 2007. године помјерена, односно да је то 26,8 година. Своје прво дијете мајке у просјеку рађају са 25 година живота, друго са 28, треће са 30 година, а четврто и свако наредно дијете у просјеку са 32 и више година. У последњих десет година повећан је број рођења ванбрачне дјеце, а 2007. године се родило укупно 1.526 ванбрачне дјеце, што је око 15% од укупног броја живорођене дјеце.

График 4. Закључени и разведени бракови у Републици Српској у периоду 2003-2007. године

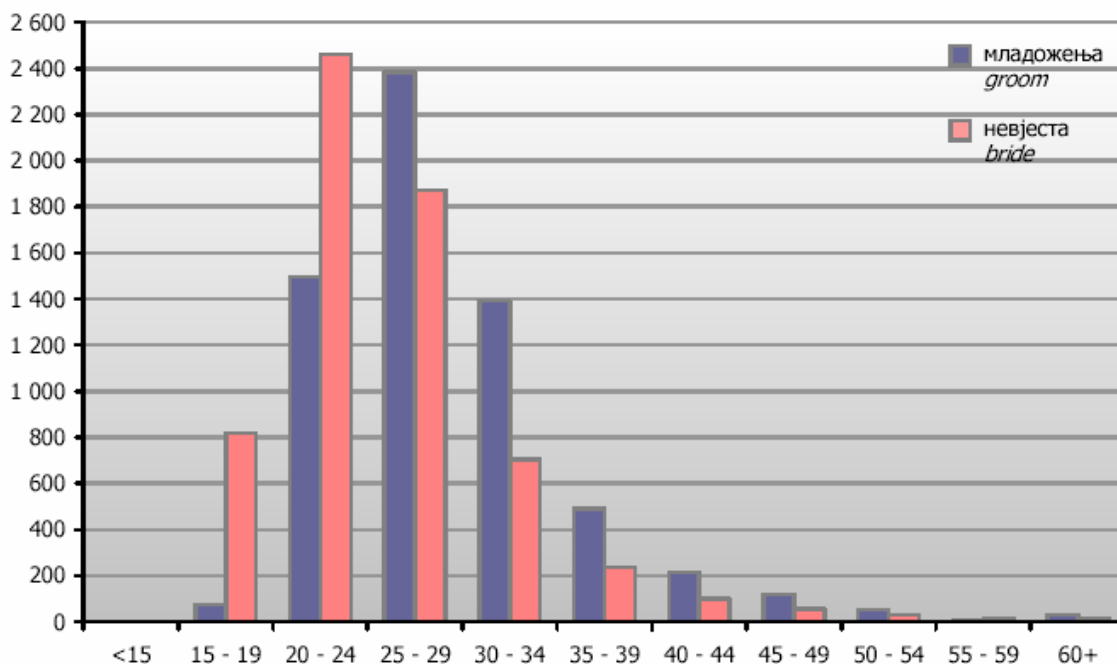

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Подстицајно дјелују подаци да је број склопљених бракова у лаганом порасту, па је у периоду 1996-2007. године брак закључен укупно 86.654 пута, или у просјеку 7.221 брак годишње. Тако се просјечна стопа нупцијалитета у Републици Српској незнатно повећала са 4,6‰ на 4,9‰. Број развода је прилично константан и има вриједности око 0,5‰, а што се може пратити из графика 4.

Граница склапања првог брака у Српској је помјерена, па жена брак најчешће закључи у 27, а мушкарац у 31 години живота. Неки од разлога за то су касније склапање брака и дуже школовање, а са помјерањем старосне границе повећава се и могућност стерилитета. У графику 5. је дат графички приказ склопљених првих бракова према старости.

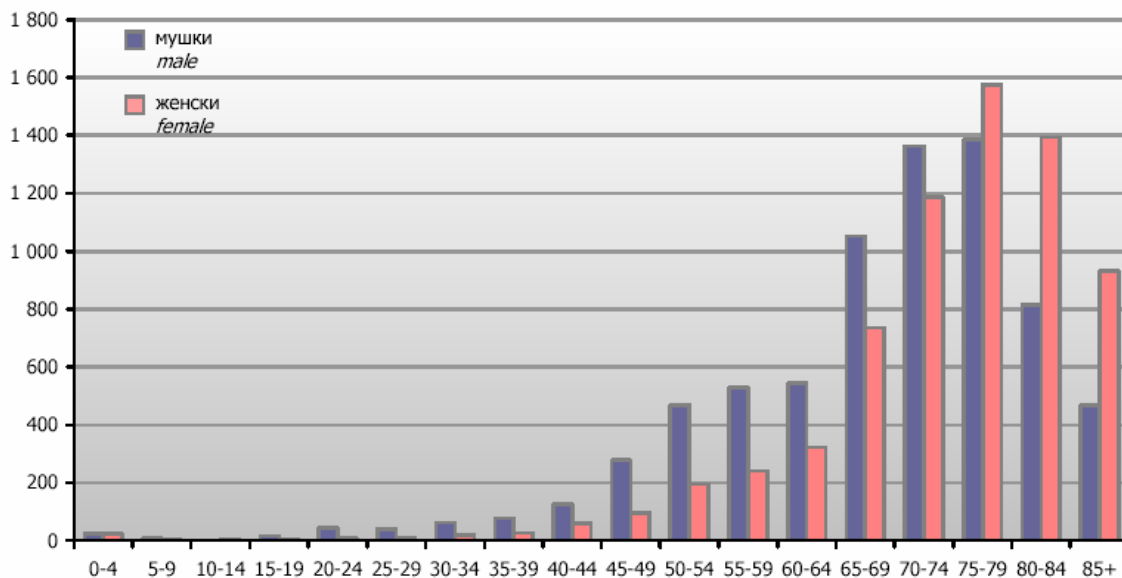
График 5. Први бракови према старости младожење и невјесте у Републици Српској 2007. године

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Општа стопа морталитета у Републици Српској је у лаганом порасту, јер је 1996. године износила 7,9‰, а 2007. године 9,8‰. Дакле, она се у последњих десет година просјечно повећала за 1,9‰. Према полној структури смртност мушкараца је заступљенија за 5,4% у односу на смртност жена. Просјечна старост при умирању код жена је 73,1 година, а код мушкараца 67,4 године, што је у складу са тенденцијама продужења животног вијека становништва.

График 6. Умрли према полу и старости у Републици Српској 2007. године

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Просјечна стопа смртности одојчади у Републици Српској је у последњих десет година вишеструко смањена (са 14,6‰ на 3,8‰), па је међу најнижим од земаља из окружења. Кретање стопа смртности одојчади је приказано у графику 7.

График 7. Стопа смртности одојчади у Републици Српској у периоду 2003-2007. године (у промилима)

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске, у периоду 1996-2007. године, указују на проблеме у демографском развоју скоро свих општина. Према попису становништва из 1991. године на простору Републике Српске било је 42 општине са

умјереном стопом природног прираштаја (5-14‰), док је ниску стопу (до 5‰) имало 10 општина. Подаци за 1996. годину указују да је негативан природни прираштај имало 28 општина, што је око 45% простора. Посебно су алармантни подаци за 2007. годину по којима од 62 само 4 општине има позитивну, односно 94% простора Републике Српске има негативну стопу природног прираштаја.

Табела 3. Општине са позитивним прираштајем у 2007. години

Општина	Број живорођених	Број умрлих	Природни прираштај
Зворник	546	481	65
Бања Лука	1.806	1.796	10
Петровац	12	6	6
Устипрача	15	14	1

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Дакле, скоро све општине, осим простора општина Зворник, Бања Лука, Петровац и Устипрача, тренутно имају већи број умрлих у односу на број рођене дјеце.

2.1.3. Актуелни миграциони трендови

Важан фактор досадашњег, али и будућег демографског развоја овог простора представља негативан миграциони салдо. Ово се може темељити само на основу процјена, јер за анализу миграција становништва код нас не постоји одговарајућа статистика (нпр. миграциона картотека или регистри становништва). У последњој декади прошлог вијека простор Републике Српске, карактерише процес избјеглиштва, а затим и процес постепеног повратка избјеглог и расељеног становништва. Процес избјеглиштва је по свом обиму захватио трећину становништва 1996. године и петину према спроведеној ререгистрацији 2001. године. Анализа размјештаја избјеглих и расељених домаћинстава по регијама указује на имиграциони притисак на економско развијеније просторе, као што су бањалучка и бијељинска регија, у којима је 1996. године концентрисано око двије трећине или 62,2% од укупног броја избјеглих и расељених лица. Избјеглиштво је један од кључних фактора етно-демографских и социо-економских процеса и регионалног размјештаја становништва овог геопростора. Неке анализе указују да у Српској има неколико општина у којима је регистрован позитиван миграциони салдо, што је последица интензивнијег процеса повратка избјеглог и расељеног становништва. Анализа старосне структуре повратника указује да у будућности процес повратка неће значајније утицати на повећање демографског потенцијала овог простора (Маринковић Д., 2005).

Анализа обима избјеглиштва и избјегличких праваца у Републици Српској улази у сферу просторног и урбанистичког планирања, јер је процес избјеглиштва у последњих

петнаестак година измијенио просторни размјештај и етничку композицију становништва. Утицај избјеглиштва може се пратити како на демографској, тако и на социо-економској, културно-историјској, психолошкој и политичкој сфери развоја. На просторима поријекла и прихвата избјеглог и расељеног становништва дошло је до снажних социо-економских поремећаја и сиромаштва. То додатно отежава прецизно разграничење између избјеглиштва и економских миграција, јер значајан број становништва је искористио избјеглички статус да се досели у економски перспективније просторе и тако оствари економску миграцију. Ипак, као најважнију демографску посљедицу процеса избјеглиштва и неравномјерног размјештаја избјеглог и расељеног становништва треба истаћи етничку хомогенизацију, која је примјетна како на регионалном, тако и на ентитетском нивоу. Рјешавање проблема избјеглиштва, поред ниског природног прираштаја, један је од најзначајнијих демографских проблема са којим се Република Српска суочава последњих десетак година (Маринковић Д., 2005).

Демографске анализе указују да Република Српска и након потписивања Дејтонског споразума има изразито емиграционо обиљежје, а посебно њени источни и југозападни дијелови. Због тога су ови дијелови и рјеђе насељени, а број становника им се чешће мијења услед сталних емиграција и великог смањења природног прираштаја. Унутрашње миграције на овом простору се одвијају устаљеним правцима, тј. из неразвијених, изолованих и запуштених подручја у привредно развијеније средине са бољим животним условима. Узроци ових миграција су различити, а најчешће су у вези са бољим послом, већом зарадом, напредовањем и школовањем. Због тога су оне усмјерене ка већим урбаним центрима као што су: Бања Лука, Приједор, Добој, Бијељина и Требиње. Процјене указују да ће унутрашње миграције на релацији село-град, ипак, постепено губити на интензитету (Маринковић Д., 2006).

Изражени унутаррегионални миграциони процеси између сеоских и градских насеља утичу на константно смањење руралног становништва, што за посљедицу има негативне промјене структурног карактера. Дакле, поремећаји у полно-старосној структури и све израженији процес старења у већини руралних насеља у будућности ће и даље негативно утицати на репродукцију становништва. Због тога ће перспектива демографског развоја Републике Српске у великој мјери зависити од процеса редистрибуције становништва и повећања броја становника у општинским центрима. Већ дужи низ година на простору Српске су веома заступљене економске миграције, као и емиграције радно-способног и образованог становништва (одлив мозга), у правцу развијених земаља свијета.

2.1.4. Потреба за активирањем мјера популационе политике и планирања породице

Глобални одговори на страх од недовољног демографског раста и структурних поремећаја демографског развоја изазваних процесима старења и депопулације у модерном свијету резултирају примјеном различитих мјера популационе политике као што су:

1. мјере које теже да повећају фертилитет позитивним подстицајима,

2. мјере које ограничавају приступ средствима контроле рађања,
3. мјере за прилагођавање демографским промјенама и
4. мјере за повећање уселјавања (Ђурђевић Б., 2006).

Свака од предложених мјера има предности и мана и свака од њих испоставља трошкове (финансијске, политичке, грађанске, ...), па велики временски распон који стоји између њихове примјене и очекиваних резултата додатно отежава њихово спровођење на државном нивоу. Међутим, у сваком случају, већ сада активности треба усмјерити на пронаталитетне мјере, јер у конкуренцији развијеног свијета ми у будућности не можемо рачунати на куповину радне снаге (Ђурђевић Б., 2006).

Основни постулат мора бити да већи фертилитет представља економско преимућство. Ако су дјеца дијелом и нормално добро, као и свако друго, друштво без довољно дјете мора понудити и цијену како би „купило“ дијете више. У оваквој ситуацији није захвално залагати се за већа издвајања. Међутим, анализа дистрибуције породица према броју дјете у подручјима која немају проблема са обнављањем становништва, указује на то да се не треба плашити да ће број породица са троје, а поготово са више од троје дјете, бити нарочито велики (Група аутора, 2006).

У многим државама у којима је забиљежен низак ниво наталитета, владе су увеле политику подстицања рађања, не би ли тиме утицале на повећање стопе наталитета. Успјех тих мјера, разумије се, зависи од тога да ли представљају противтежу стварним чиниоцима који су, прије свега, и допринијели битном паду наталитета. Број дјете за коју се жена или пар одлучи да их има резултат је сложене комбинације чинилаца који, између осталог, обухватају трошкове подизања дјете, могућности жене да учествује у вишем образовању и запошљавању, економски статус домаћинства, брачни статус (што укључује развод и ванбрачну заједницу) као и степен усклађености рада и његе дјете. Стога би национални програм демографског развоја требао да буде један од најважнијих докумената, а који би и јасније дефинисао стратегију планирања породице.

Универзални циљ будућег демографског развоја Републике Српске би требао бити постизање нивоа стационарног становништва, а што би се између осталог могло постићи и промоцијом професије жене мајке. Конкретно у Српској рађање првог и другог дјетета потребно је стимулисати низом мјера које су усмјерене на специфичне групе становништва. Рађање трећег дјетета треба стимулисати материјалним давањима, односно треба обезбиједити дјечији додатак као универзално право (независно од материјалног положаја породице). Дакле, циљ спровођења пронаталитетних мјера популационе политике у Републици Српској би требао да буде достизање стопе укупног фертилитета од 2,1 дјетета по мајци, а што би омогућило ипак само просту замјену генерација (Група аутора, 2006).

2.1.5. Умјесто закључка

У свим варијантама пројекција будућег демографског развоја простора Републике Српске очекује се наставак неповољних тенденција, па је потребно што хитније провођење пронаталитених мјера и активности у поулационој политици.

На нивоу Републике Српске планирање породице, као и социјална политика, под снажним је утицајем промјена које се дешавају у друштву. Из анализе демографских детерминанти у последњих десетак година у Српској је, као и у другим еуропским земљама, већ дуже вријеме на дјелу демографска рецесија коју индицирају смањене стопе фертилитета и интензивирање процеса старења становништва. Исто тако постепено се, мада с извјесним заостатком у односу на развијене земље, мијења и плурализира структуре породице. Некад маргинални породични облици, као што су једнородитељске породице, изванбрачне заједнице, самачка домаћинства све више доминирају у породичној структури. Када је ријеч о структури рада, средишњи је процес индивидуализација рада која потискује некадашњу стабилну и континуирану запосленост. Све то захтијева нову породичну стратегију која ће се, с једне стране, носити с ризицима произашлим из плурализације породичне структуре, а, с друге стране, која ће доприносити усклађивању вањског рада и породичних обавеза. Мада демографска кретања у највећој мјери зависе од укупне социјалне и економске ситуације, чини се да запошљавање оба родитеља може стабилизovati породицу и допринијети позитивном демографском развоју.

Мјере за повећање фертилитета позитивним подстицајима примењиване су у разним комбинацијама и интензитету у већини држава са недовољним рађањима и имале су ограничено дејство, прије свега временско. Један од важних разлога могао је бити и у чињеници да у мноштву мјера неке од њих нису биле познате потенцијалним корисницима, да неке нису биле погодне за кориштење, а да су се неке од њих неким корисницима чиниле недовољно подстицајним. Зато, стимулус мора бити једноставан, јасан, свима доступан, разумљив и прихватљив.

Дјеца код нас већ одавно не значе економску добит, те су традиционално ниске норме досегле критичне вриједности. Друштвена брига о репродукцији углавном је симболична, па је брига око дјецe најчешће препуштена само брачним паровима. У таквој ситуацији није чудо да неки мислиоци сматрају да се у модерним друштвима дјеца рађају само због јединственог задовољства које пружа родитељство.

Да би се повећао фертилитет нашег становништва потребна је друштвена акција која подразумева истраживање проблема, мјера и искустава код сличних популација у свијету, као и праћење резултата. Из ове акције треба да произађу стратегија демографског развоја и програм планирања породице, који треба да узиму у обзир број дјецe који је потребан за замјену генерација на нашем простору.

Литература и извори:

- Анкета о радној снази*, 2006. Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику Федерације БиХ, Републички завод за статистику Републике Српске, Сарајево
- Група аутора, 2006. *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, ИП Младост, Бијељина,
- Демографија*, 2007. бр.2, Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Сарајево,
- Демографска статистика*, 2003. и 2008. Статистички билтен бр. 6. и 11, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука,
- Ђурђевић, Б., Маринковић Д., 2001. *Морталитет Републике Српске при крају XX вијека*, Гласник ГДРС, бр. 6., Бања Лука
- Ђурђевић Б., 2006. *Изазови депопулације*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад
- Жене и мушкарци у Републици Српској*, 2007.бр.4, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука
- Маринковић, Д., 2007. *Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске*, Први Конгрес српских географа, Београд
- Маринковић, Д., 2008. *Развој становништва Републике Српске као стратешки ресурс*, Академија наука и умјетности Републике Српске, књига XIII, Бања Лука
- Маринковић, Д., 2006. *Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад
- Маринковић, Д., 2005. *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској*, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука
- Подаци из базе података: „Беби пакет“ и „Опрема новорођенчади“*, 2007. Јавни фонд дјечије заштите Републике Српске, Бијељина,
- Статистички годишњак СР БиХ 1991. године*, 1991.Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, Сарајево,

2.2. ФЕРТИЛНИ КАПАЦИТЕТ И МОДЕЛИ РЕПРОДУКТИВНОГ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Аутор: Мр сци. мед. Милорад Живковић

Фертилитет је широко распрострањен и општепознати појам који долази од латинске ријечи fertilitet, eta lat. (fertilitas) и значи плодност, родност.

Плодност, иако универзална особина оба пола у свакодневној комуникацији, али и у литератури и статистичким операцијама првенствено се веже за особе женског пола. Чињеница је да његово испитивање захтијева сложенију методологију, али истовремено и даје суптилније податке за одређивање општег кретања становништва и његовог резервног репродукционог потенцијала. Могло би се слободно рећи да фертилитет највјерније осликава репродуктивни модел женског становништва одређеног подручја. Важно је напоменути и то да се фертилитетни капацитет једног подручја не односи на све жене које живе на одређеном мјесту него прецизније на добну скупину жена од 15 до 49 година старости.

С друге стране, полазна тачка у анализи фертилитета представља одређивање опште стопе фертилитета. Она представља количник између броја живорођених у једној календарској години и броја жена изумеђу 15 и 49 година старости помножен са 1000, а изражава се у промилима (‰). У исти мах, стопа укупног фертилитета је одавно у стручној употреби, изражава се у апсолутним јединицама, а добије сумирањем специфичних стопа фертилитета у односу на једну жену у току једне године третиране са хипотетичким бројем 35 који представља број година који би свака жена могла да рађа у току свог прокреативног периода. Бруто стопа репродукције представља сљедећи показатељ фертилитета и означава процјену у којој мјери ће генерација мајки бити замјењена генерацијом ћерки, а израчунава се слично као и стопа укупног фертилитета.

Нешто специфичнији показатељ је нето стопа репродукције која уводи морталитет као фактор за сваку старосну кохорту мајки и тумачи се као “укупан број женске дјече који се очекује да роди новорођено женско дијете, а које може или не мора живјети до краја репродуктивног периода; она представља однос броја женске дјече у будућој генерацији према броју женске дјече у садашњој генерацији, а она је и мјера раста“ (Ђурђев Б.,2001).

Биолошки и демографски фактори представљају најзначајније факторе који условљавају фертилитетни модел једне средине. Биолошка повезаност између старости и фертилитета са једне стране и интеракција са демографском добном структуром са друге стране насликовити се приказује тзв. кривом фертилитета.“ Она означава расподјелу специфичних стопа рађања по старости жена у репродуктивном периоду живота, тако да увијек има исти основни изглед, ниске вриједности до 15 година, благи пораст након 15-те године, максималну висину од 20 до 25, тј.од 25 до 30 година старости у савременим режимима рађања, и надаље пад након 30-те године” (Бобић М.,2003).

Осим наведених најзначајнијих фактора који чине рам репродуктивности једне заједнице многобројни други фактори својом специфичношћу оцртавају стварну слику фертилитета тог колектива. Брак, обичаји, култура, вјероисповјест, образовање, контрацепција, окружење и социо-кономски чиниоци су само неки од њих. Сви наведени фактори су условили да се у дужем временском периоду искристалише проблем који тренутно заокуља све земље у окружењу, а то је ниска плодност становништва, “законит процес које није избјегло ни једно развијено друштво” (Рашевић М.,2001). Недовољно рађање, са нивоом испод потреба просте замјене генерација који траје више деценија, је основни покретач брзог пада природног прираштаја, отворене депопулације и наглашеног старења становништа, које са своје стране, има директне реперкусије на општу стопу фертилитета једне нације.

С друге стране, модели репродуктивног понашања младих, осим наведених фактора који утичу и на фертилни капацитет једне заједнице, укључују и специфичне чиниоце које се тиче само те старосне скупине! У том времену авантуризма и незрелог показивања пркоса друштвеним и социјалним нормама младе особе су веома вулнерабилна скупина подложна прихватању разних облика ризичног понашања (конзумирање алкохола, цигарета, дроге итд.) што повећава пријемчљивост за бројне поремећаје здравља.

Истовремено, сексуални аспект личности младе особе условљен је интеракцијом низа биолошких, социјалних, културолошких и других фактора, који детерминишу начин превенције и активног приступа здравствених радника, образовних установа и друштва на свој специфичностима условљен начин. Рана сексуална активност, као један од облика ризичног понашања, уз непромишљено излагање ризику настанка нежељене трудноће, може да резултује поремећајем репродуктивног здравља са далекосежним посљедицама на здравље и репродуктивни потенцијал индивидуе.

2.2.1. Фертилни капацитет

Фертилни контингент чине све жене способне за рађање узраста од 15 до 35 година одређеног подручја, а фертилни капацитет тог контингента представља хипотетичку могућност ограничену бројним егзо и ендофакторима особа те средине.

Кад говоримо конкретно о нивоу фертилитета у европским земљама у посљедњих четрдесет година можемо са сигурношћу констатовати да се оно кретало у правцу његовог смањивања, и то до нивоа који више ни у једној земљи не обезбјеђује просту репродукцију (Пенев Г.,1999). Ово смањивање се одвијало различитим темпом, и то негдје, као у скандинавским и земљама Западне Европе, постепено, а негдје, као у земљама Јужне Европе и земљама у транзицији, убрзано.

Посматарно у цјелини, у 2000.години највише стопе укупног фертилитета имају земље Сјеверне Европе (у Норвешкој стопа укупног фертилитета износи 1,85,а на Исланду 2,08), затим Западне Европе (највећа стопа укупног фертилитета је у Француској 1,89), док су оне у земљама Јужне Европе (Португалија 1,55; Грчка 1,29) и земљама у транзицији ниже (Пољска

1,34; Русија 1,21)(Станковић Б.). У задње двије групе могу се сврстати и земље које су настале распадом бивше СФРЈ са стопама укупног фертилитета (Хрватска 1,40; Македонија 1,88; Словенија 1,26; Република Српска 1,25) и Босна и Херцеговина 1,71 (податак из 1990-те године) односно 1,47 (процјена) те СР Југославија 1,89 (податак из 1995-те године).

Табела 1. Стопе укупног фертилитета у бившим југословенским републикама у периоду 1960–2006. година

Година	Босна и Херцеговина	Хрватска	Македонија	Словенија	СР Југославија
Стопе укупног фертилитета					
1960.	3,95	2,20	4,11	2,18	2,60
1965.	3,50	2,21	3,71	2,46	2,54
1970.	2,71	1,83	2,98	2,12	2,30
1975.	2,38	1,92	2,71	2,17	2,33
1980.	1,93	1,92	2,47	2,10	2,29
1985.	1,89	1,81	2,31	1,71	2,22
1990.	1,71	1,67	2,06	1,46	2,10
1995.	1,25*	1,50	2,13	1,29	1,89
2000.	1,28	1,40	1,88	1,26	...

Извор : Council of Europe, (2002).

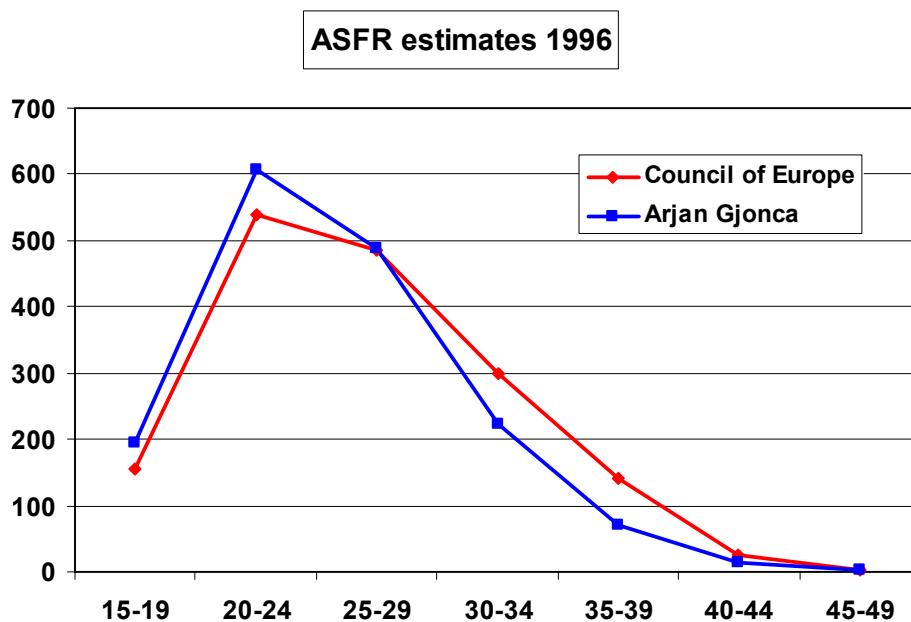
Иако се види да је у 2000-тој години установљен благи пораст нивоа стопе укупног фертилитета у БиХ, одмах након тога 2002-ге године она пада на неких 1,23, према истом извору!

Иако користе исти извор, неки аутори имају другачије резултате. Они су нашли да претпоставке фертилитета за овај период укључују три различите варијанте: средња варијанта допушта смањење слично оном из деценије 1960-1970. год. са падом стопе укупног фертилитета са 1,69 (1991.) на 1,38 рођења на једну жену 2007. године и 1,45 2001. године, што је врло слично нивоима стопе укупног фертилитета на Балкану и југу Европе (као што су Италија и Грчка). Претпоставка фертилитета ниске варијанте значи да ће стопа укупног фертилитета пасти на ниво 1,34 до 2001 године и 1,25 дјеце на једну жену до 2007. године. Висока варијанта значи да ће стопа укупног фертилитета пасти са 1,69 1991. год. на 1,52 2001. године и 1,45 2007. године. За све ове претпоставке укључене су детаљне процјене из ранијих деценија и поређење са осталим балканским земљама. За почетак структура рођених сугерише сличан узорак специфичних стопа фертилитета према старости мајке за раније године и ранија кретања . То је омогућило да се претпостави рано рађање у млађој доби. Затим су се упоредили ове процјене са процјенама које су урадили друге институције и друге

* Ова пројекција је начињена од стране аутора и представља резултат упоредне анализе више извора.

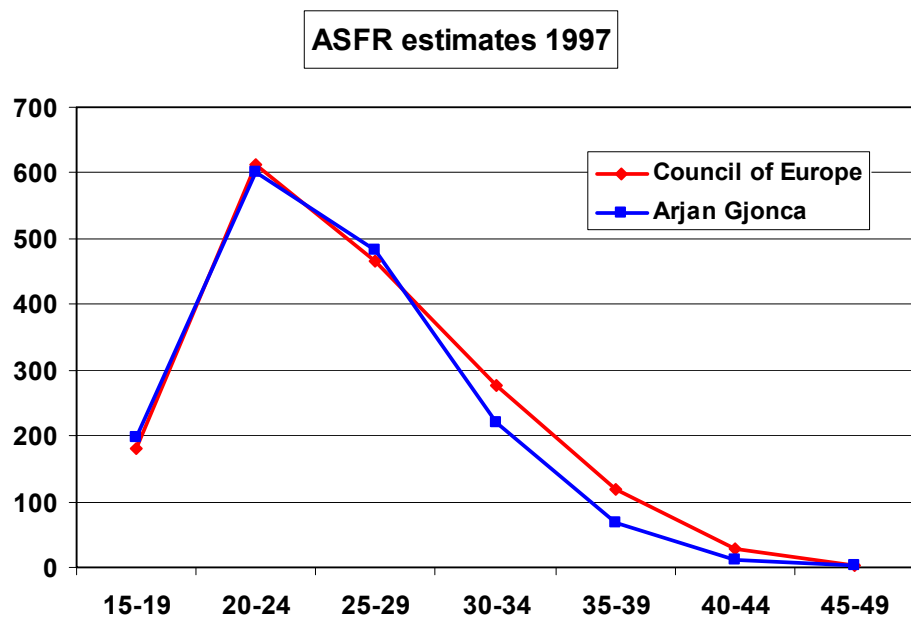
организације. Тако су ове процјене фертилитета према старости мајке веома сличне процјенама које је извршио Савјет Европе, као што се види на сликама бр. 2, 3 и 4. (Gjonca A.,2008).

График 1. Процјена фертилитета према старости мајке

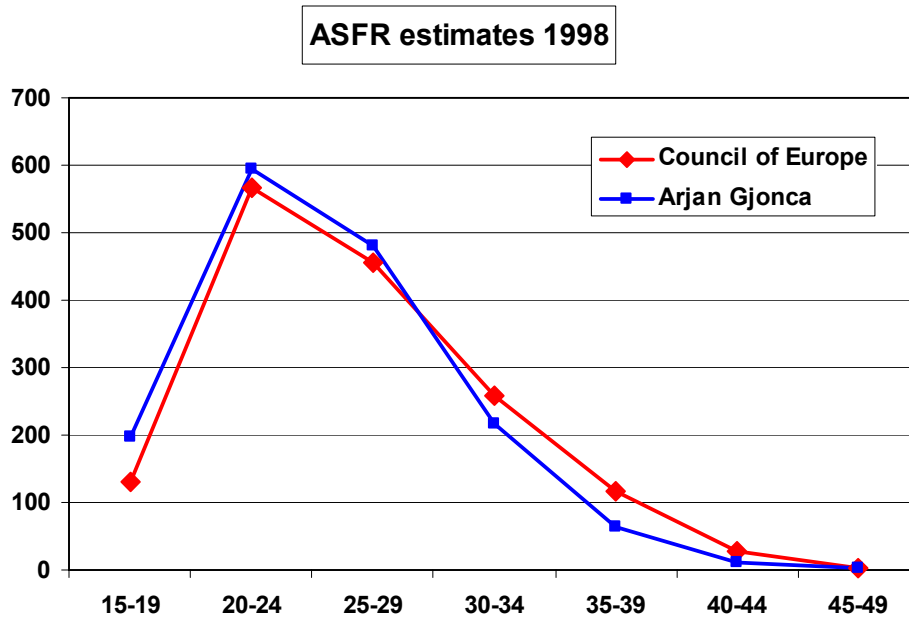
Извор: Процјене становништва БиХ, Извјештај

График 2. Процјена фертилитета према старости мајке

Извор: Процјене становништва БиХ, Извјештај

График 3. Процјена фертилитета према старости мајке

Извор: Процјене становништва БиХ, Извјештај

Недостатак пописа у Босни и Херцеговини узрокује велику шароликост у начину процјене броја становника, његовог територијалног распореда и старосне структуре тако да се сви подаци, па и наведени извор морају узимати са дозом опреза и резерве, не искључујући ни политички фактор као, својеврсни “демографски“ чиниоц у прављењу статистички “подобне” базе података за Босну и Херцеговину.

Слична ситуација када говоримо о фертилитету у Босни и Херцеговини, односи се и на Републику Српску у односу на вјеродостојност доступних података, тако да узимајући у обзир и миграционе факторе можемо говорити само о процјенама, а никако о егзактним анализама на основу правоваљаних статистичких показатеља.

Табела 2. Стопа укупног фертилитета у Републици Српској - процјена

Година	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Ук.број становника *	1 455446	1 452351	1 449897	1 446417	1 443709	1 439673
Број жена	746997	745426	744166	742380	740991	738919
Број фертилних жена **	399046	398206	397533	396579	395837	394730
Живорођени	12336	10537	10628	10322	10524	10110
Укупна стопа фертилитета*	1,08	0,93	0,94	0,91	0,93	0,90

Извор*: Републички завод за статистику Републике Српске, Билтен бр.11

Када поредимо ове податке са земљама у Европи и окружењу, можемо само са жаљењем да констатујемо да су ратна збивања, несигурност, лоша економско-социјална ситуација, те изражена миграција младих људи, али и цијелих породица, најбољег фертилитетног капацитета, условиле далеко најмању стопу укупног фертилитета у Републици Српској која не само да не задовољава најобичнију замјену генерација, него представља отворену депопулацију са несагледивим демографским, али и економским и друштвеним посљедицама.

2.2.2. Фертилни капацитет адолесцената

Одређивање укупне стопе фертилитета има своју велику демографску, али и практичну вриједност при пројекцији мјера популационе политике једног друштва, али у складу са темом овог рада много занимљивија је тзв. диференцијална стопа фертилитета и односи се на поједине друштвене групе, слојеве или добне скупине фертилитетног континента. У нашем случају ради се о добној скубини младих људи између 10 и 19 година.

Иначе, адолесценција – младалаштво (*adolescentia* - *mlado doba*, *mladost*) представља временски недовољно јасно ограничен период у животу индивидуе између дјетињства и зреле доби (Зепиц М.,1987). Према дефиницији Свјетске здравствене организације (WHO) адолесценти су млади људи у узрасту од 10 до навршених 19 година живота . Истовремено, Vollman сматра да се период адолесценције завршава 10 година након менархе те практично у појединачним случајевима сеже све до 25 година живота (Курјак А.,1989).

Ако и постоје различита тумачења у одређивању временског оквира адолесценције, ипак су сви аутори и стручњаци, који се баве овом проблематиком, јединствени у оцјени да

* Ревидирана процјена броја становника на основу података виталне статистике за период 2003 – 2006 година, осим за 2002 годину.

** Процјењене вриједности које је аутор добио упоредном анализом више извора.

ово раздобље представља буран период анатомског, физиолошког, интелектуалног и емоционалног развоја. Због неизграђености личности, односно непостојања сопственог става о већини животно значајних питања, млади доносе одлуке и опредјељују се за мишљење једног од ауторитета из свог окружења, а који се по правилу разликује од схватања родитеља о том проблему.

Гледајући кроз временску призму, фертилитет адолесценткиња се смањивао и то разнолико по начину и обиму у европским земљама и код нас. Највеће смањење је забиљежено у земљама Сјеверне Европе, а међу њима у Данској и Шведској, са 46,0 на 10,2 %, у Норвешкој са 40,2 на 11,6 %, у Финској са 30,6 на 10,2 %. Истовремено је у овим земљама, у периоду од 1960 до 2000. године, постигнуто и највеће смањење удјела адолесцентног фертилитета у укупном фертилиту.

За узроке овог драстичног смањење могу се навести многи, а неки од њих су: интензивна модернизација друштва; слабљење институције породице и ослобађање од друштвених стега; образовање односно увођење у наставне програме едукације о заштити репродуктивног здравља у наведеним земљама итд. Дугогодишња политика промоције репродуктивног здравља најбоље се огледа у Холандији чија је стопа фертилитета адолесцената са 17,2 % пала на 7,2 %, за разлику од Велике Британије која је, по податку из 1972. године имала стопу од 47,8 %, а 2000-те године 29,0 % што је сврстава у земље са највећом стопом адолесцентног фертилитета у Европи (Станковић Б., 2003).

У бившим југословенским републикама, 2000. године висина стопе адолесцентног фертилитета је веома различита, од најниже у Словенији, гдје износи 7,2 %, до највише у Македонији, 31,6 %. У Босни и Херцеговини, Хрватској и Македонији, шездесетих година стопе су биле на сличном нивоу, али се њихово даље кретање одвијало донекле различито. У Македонији се стопа одржавала на сличном нивоу, са максимум досегнутим осамдесетих, након чега је улиједило лагано смањивање, интензивирао тек посљедњих пет година. У Хрватској и Босни и Херцеговини максимум је достигнут раније, седамдесетих, након чега је дошло до континуираног смањивања, у деведесетим нарочито израженог у Хрватској, гдје стопа 2000-те године износи 15,6 %. (Станковић Б., 2003). У Босни и Херцеговини према процјењеним резултатима она износи 10,4 % при чему Република Српска предњачи у региону са најнижом стопом фертилитета адолесцената од приближно 6,12 % у 2002 години.

Табела 3. Специфичне стопе фертилитета адолесценткиња у бившим југословенским републикама у периоду 1960 – 2000. година

Година	Босна и Херцеговина	Хрватска	Македонија	Словенија	СРЈугославија
Стопа адолесентог фертилитета					
1960.	44,8	42,2	41,4	25,6	61,4
1965.	51,8	47,6	44,0	39,6	63,2
1970.	47,2	47,6	43,0	42,4	62,4
1975.	46,8	51,0	51,6	58,4	60,4
1980.	36,8	44,8	50,6	57,2	53,0
1985.	37,2	37,8	48,2	40,0	49,4
1990.	38,2	28,8	44,4	25,0	42,8
1995.	12,6*	19,2	44,2	13,2	32,4
2000.	10,4*	15,6	31,6	7,2	---

Извор: Council of Europe, (2002)

Услед великих миграција током и након трагичног сукоба у БиХ и многих других транзиционих фактора смањење специфичне стопе фертилитета је најизраженије у Босни и Херцеговини и има тенденцију даљњег пада тако да процјењени подаци из 2007. године говоре о стопи од свега 7,42 %.

Табела 4. Специфична стопа фертилитета адолесценткиња у Републици Српској - процјена

Година	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Број фертилних* жена (10-19 г.)	92557	92362	92206	91985	91813	91556
Живорођени	791	688	701	662	589	560
Стопа адол. фертилитета*	8,55	7,45	7,60	7,20	6,41	6,12

Извор: Број живорођених - Републички завод за статистику Републике Српске

У овом паду специфичне стопе фертилитета Босне и Херцеговине највећи је удио са простора Републике Српске што се може окarakterисати као негативни одговор младих људи на прилике у друштву уз очекивано даље погоршање уколико не услиједи систематичан и ургентан одговор читавог друштва.

* Процјењене вриједности које је аутор добио упоредном анализом више извора

Када је ријеч о удјелима адолесцентног у укупном фертилитету, они су се у односу на почетну годину посматрања извјесно вријеме у свим земљама ове групе повећавали, са максималним вриједностима на сличном нивоу, али у различито вријеме. У СР Југославији и Хрватској седамдесетих, Словенији осамдесетих, а у Босни и Херцеговини и Македонији почетком деведесетих година (Станковић Б.,2003).

Табела 5. Удио адолесцентног у укупном фертилитету у бившим југословенским републикама у периоду 1960 – 2000. година

Година	Босна и Херцеговина	Хрватска	Македонија	Словенија	СРЈугославија
Удио адолесцентног у укупном фертилитету (%)					
1960.	5,7	9,6	5,0	5,9	11,8
1965.	7,4	10,8	5,9	8,0	12,4
1970.	8,7	13,0	7,2	10,0	13,6
1975.	9,8	13,3	-9,5	13,5	13,0
1980.	9,5	11,7	10,2	13,6	11,6
1985.	9,8	10,4	10,4	11,7	11,1
1990.	11,2	8,6	10,8	8,6	10,2
1995.	5,0*	6,4	10,4	5,1	8,6
2000.	7,1*	5,6	8,4	2,9	

Извор: Council of Europe, (2002)

За разлику од земаља у окружењу, гдје је континуирано у паду овај удио у Босни и Херцеговини је у посљератном петогодишњем периоду дошло до тенденције повећања удјела адолесцентног фертилитета у укупном, што се може тумачити као постконфликтном реакцијом становништва на позитивне сигурносне трендове.

Табела 6. Удио адолесцентног у укупном фертилитету у Републици Српској - процјена

Година	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
%	3,96	4,0	4,0	3,96	3,45	3,40

Извор: Аутор

У Републици Српској, за разлику од осталог дијела Босне и Херцеговине, непосредно после рата је тај удио благо растао, да би у задњих пет година поново дошло до тенденције смањивања удјела адолесцентног у укупном фертилитету што представља наставак

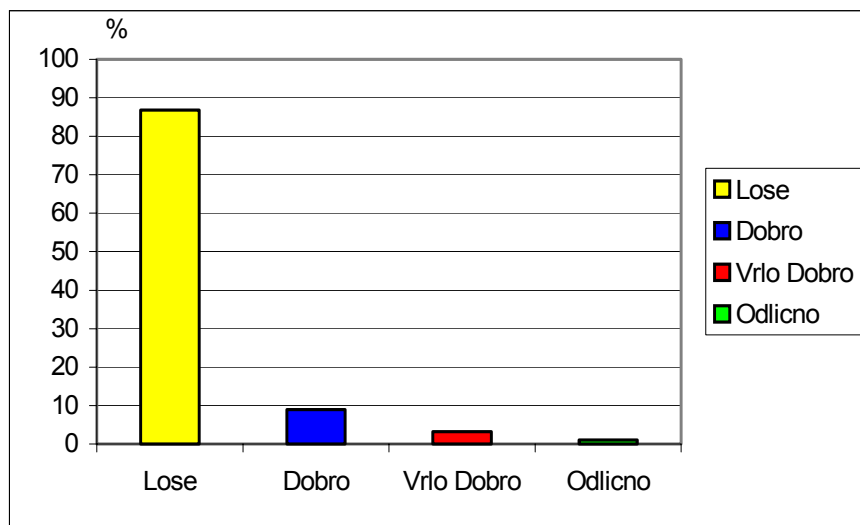
* Процјењене вриједности које је аутор добио упоредном анализом више извора.

негативних трендова у друштву које је само дјеломично одложио кратки постконфликтни период.

С друге стране, када говоримо о моделима понашања младих, морамо нагласити да је њихов образац условљен низом фактора којима је изложена млада особа у друштву. Један од најважнији је информисаност. Наиме, досадашња истраживања у свијету (земље у транзицији), нашој даљној и ближој околини несумњиво су доказала да је омладина, циљног узраста којег су неке институције анкетирани слабо или никако информисана о репродуктивном здрављу и сексуално одговорном понашању (IPPF.,1993). Тако, на примјер, временски интервал у менструационом циклусу када постоји највећа вјероватноћа да се догоди зачеће није знало да одреди 61% адолесценткиња у Чешкој Републици (1993 .године), а преко 40% у Мађарској (1995.године) (UNICEF, 1999).У групи сексуално активних дјевојака у Београду период тзв.»плодних дана»није знало да одреди 79.7% испитаница (Седлецки К.,1999).

Истраживање проведено код нас, несумњиво је потврдило да степен знања-информисаности наше омладине о репродуктивном здрављу, одговорном сексуалном понашању и планирању породице није задовољавајуће, напротив веома је оскудно и забрињавајуће лоше.

График 4. Оцјена степена информисаности адолесцената

Извор: Магистарски рад, Ставови и информисаност адоелсената о репродуктивном здрављу у Републици Српској, (2004)

Према подацима добијених у једном од ријетких репрезентативних истраживања на ову тему у Републици Српској видљиво је да је опште знање адолесцената о репродуктивном здрављу забрињавајуће . Наиме, према извору након анкетања приступило се оцјењивању гдје се оцјена ДОБРО добије кад се зброје тачни одговори лаких и средње тешких питања и она износи (8.91%), оцјена ВРЛО ДОБРО када се зброје се тачни одговори лаких и средње

тешких питања и тешких питања и износи (3.22%), док је за ОДЛИЧНО знање било потребно све тачно одговорити и њега је показало само (1.07%) анкетираних. Наравно највећи број адолесцената, њих (87.87%) спада у групу лоше информисаних са оцјеном СЛАБО. С друге стране, ако анализирамо понашање младих забрињава податак да се око 60% анкетираних адолесцената наше популације ризично понаша (Живковић М.,2004).

Алкохол и дрога сматрају се модификаторима ризика, с обзиром да они мјењају сексуално понашање и здравствене навике само повремено, у ситуацијама када их особа користи. Установљено је да конзумирање марихуане повећава учесталост високо-ризичних облика сексуалног понашања. Зависност од хероина, међутим, представља много већу опасност од настанка полно преносивих болести јер, како је већ запажено у већини развијених земаља свијета, ове кориснике дроге води у проституцију.

Табела 7. Одговори презентовани по градовима,а изражени у процентима

За себе можете рећи да спадасте у групу младића и дјевојака	Бања Лука	Добој	Бијељина	И.Сарајево	Требње	УКУПНО (%)
Која користи дрогу	2	3	2	1	2	10 (1.97)
Која користи алкохолна пића	35	29	22	13	4	103 (20.32)
Која користи цигарете	25	22	36	9	15	107 (21.10)
Има више од једног партнера истовремено	10	8	4	3	0	25 (4.93)
Која има односе без кондома	8	11	2	7	8	36 (7.10)
Која има односе без контрацептивних средства (спирале, пилуле итд)	6	5	3	3	7	24 (4.73)
Ништа од наведеног	30	42	34	52	44	202 (39.84)
Број испитаника	116	120	103	88	80	507 (100.00)

Извор: Магистарски рад, Ставови и информисаност адолесцената о репродуктивном здрављу у Републици Српској, (2004)

Ова табела о томе најрјечитије говори и застрашујуће изгледа податак да се 60.16% адолесцената ризично понаша. Имајући у виду додатна објашњења која су анкетари наглашавали посебно за ово питање из података о начину кориштења, односно некориштења контрацептивних средстава можемо посредно извући закључак да је њих 11.83% имало сексуалне односе,а њих 4.93% са више партнера.

По резултатима једне студије 34% дјевојака и 47% младића у Мађарској, 37% дјевојака и 33% младића у Шкотској, 26% дјевојака и 30% младића у Сјеверној Ирској, 19% дјевојака и 36% младића у Латвији, 30% дјевојака и 23% младића у Финској, 20% дјевојака и 30%

младића у Француској, 38% дјевојака и 38% младића у САД су имали сексуално искуство у 15. години (UNICEF.,1999).

За разлику од њих у Румунији је регистрована знатно нижа сексуална активност код младих. У групи дјевојака полно искуство је имало свега 13% узраста 15-17 година (Cates Q. Jr .,1991). У Србији је пак (узорак Београда) међу дјевојкама од 15-17 година сексуалне односе имало свега 7.46% анкетираних, односно анкетањем 5 универзитетских центара утврђено је да између 18-20 година сексуално искуство оствари 60.8% младих оба пола, односно 71.9% младића и 54% дјевојака (Џуџић В.,2000). Слично је са подацима из ближег окружења (Србија) гдје се у неколико студија наводи да се 41% младића и 13% дјевојака понаша промискуитетно, ступајући истовремено у везу са више партнера или мјењајући партнере у низу, током кратког временског периода (Седлецки К.,1999).

Када говоримо о ризицима у односу на пол особе, сматра се да је он за настанак полних инфекција при вагиналном односу, за већи број узрочника виши код женских особа, него код особа мушког пола. Тако нпр. кад је ријеч о хламидијалној гениталној инфекцији, ризик за настанак обољења након једног сексуалног односа за женске особе је двоструко већи и износи 40%, док за мушкарце он износи 20% (Седлецки К.,1999).

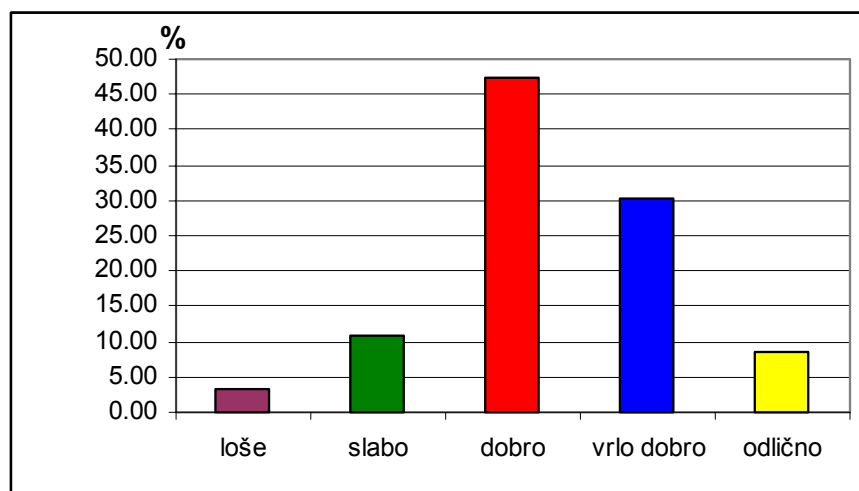
Исто тако примјећено је да посљедњих година расте број обољелих од полно преносивих инфекција и то међу адолесцентима брже него међу одраслима. Истраживачи ово објашњавају ниском свијешћу младих о потреби чувања репродуктивног здравља, недостатком знања о безбједном сексу, као и ширењем проституције, уз нарушену породичну стабилност и ослабљен родитељски надзор усљед економских тешкоћа и растућег социјалног стреса (UNICEF 1997).

Надаље, добро је познато да повећавање броја сексуалних партнера резултира експоненцијалним порастом учесталости полно преносивих инфекција. Избор партнера, као и сексуални контакти са особама које припадају високо-ризичној групи за настанак обољења ове врсте, су чиниоци полног понашања који највише утичу на вјероватноћу настанка сексуално преносиве болести код једне особе.

Мотивација се сматра веома важним чиниоцем, који утиче, како на одлуку о започињању сексуалне активности, тако и на одлуку о обрасцу сексуалног понашања и примјени мјера заштите од посљедица сексуалне активности. Адолесценти постају сексуално активни из низа побуда, које се крећу у распону од емоционалне и психолошке потребе младих да воле и буду вољени, па до једноставне радозналости и експериментисања. У низу истраживања физичко задовољство се није показало значајним мотивом, нарочито међу млађим адолесцентима (Santelli J.S.,1992).

С друге стране, иако резултати несумњиво указују на катастрофалну информисаност адолесцената у вези са репродуктивним знањем они за своје знање (њих више од 86%) мисле да је добро.

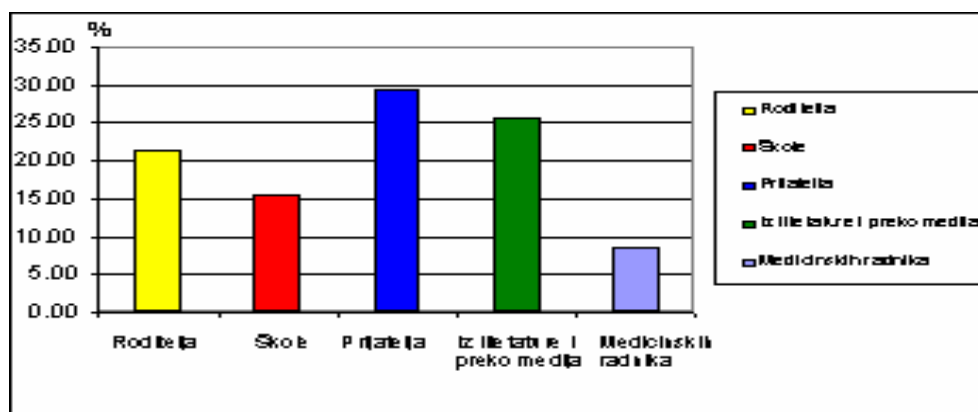
График 5. Ставови у односу на степен свога знања о репродуктивном здрављу

Извор: Магистарски рад, Ставови и информисаност адоелсената о репродуктивном здрављу у Републици Српској, (2004)

Објашњење за овакав став произилази из чињенице да је код многих адолесцената присутан осјећај неповредивости уз истовремено неадекватан, односно неодговоран однос према реалности. Осим до сада наведених друштвених узрока (транзиционих, вјерских, културолошких, социоекономских) и генерацијских (адолесценција), начини стицања тих и таквих сазнања важан је фактор у спознаји узрока лоше информисаности, али и истовремено правац којим треба рјешавати проблеме младе генерације.

График 6. Начин добијања информација и одговори процентуално изражени

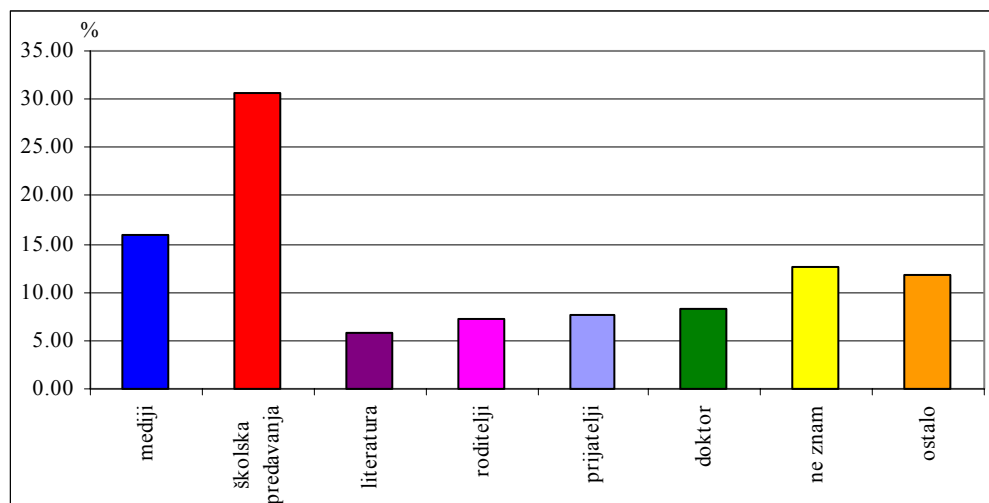
Извор: Магистарски рад, Ставови и информисаност адоелсената о репродуктивном здрављу у Републици Српској, (2004)

Слично студијама проведеним у околини и резултати добијени у студијама направљеним у РС доказало се да процентуално (54.88%) највише информација адолесценти добијају од медија и пријатеља, што их квалификује као непоуздане и недовољне. Поруче у

средствима јавног информисања, а нарочито на телевизији, имају на младе особе велики утицај. На жалост, када је ријеч о сексуалности, информисање је најчешће погрешно, с обзиром да медији пружају непотпуну и лажну, за младе и незреле личности заводљиву представу овог сложеног и значајног феномена, без обавјештења о неопходности одговорног полног понашања.

Извори говоре да родитељи (21.96%) и школа (15.31%) најмање учествују у пружању информација омладини. Према резултатима низа студија установљено је да комуникација између родитеља и дјете о сексу, контрацепцији и полно преносивим инфекцијама нема утицаја на облик полног понашања адолесцената, нити на узраст започињања сексуалне активности дјетета. С друге стране познато је да породица треба да извршава главни задатак социјализације дјетета, она обликује развој његове личности (Eckerman N.,1966). У већини испитивања извор првих информација у овом домену били су пријатељи или партнер, а никако родитељи. Слично и према студијама неких аутора у иностранству 15-20% родитеља никад не дискутују о репродуктивном здрављу са својом дјецом (Hilber Martin.A., 2001).

График 7. Ставови млади преточени у одговоре,а изражени у процентима

Извор: Магистарски рад, Ставови и информисаност адоелсената о репродуктивном здрављу у Републици Српској, (2004)

Истовремено, став је младих (преко 90% испитаника потврдно се изјаснило) да су им потребна додатна сазнања и провјерене информације о заштити репродуктивног здравља које би се уврстле у школске планове и програме.Тим ставом се усмјерава реакција друштва у правцу прављења стратегија са превентивним предзнаком.

Овакав позитиван став анкетираних потврђују и настојања међународних организација и искуства других земаља да млади људи требају више информација и да је друштво обавезно да им то омогући. Анализирајући нека истраживања дошло се до податка да је највећи број младих (30.57 %) истакло жељу да те информације добије у школи од обучених вршњачких

едукатора, уз помоћ медицинских радника и надзор едукованих просвјетних радника. Слична размишљања адолесцената је и у окружењу. Утицај вршњака је чинилац који се може успешно искористити на више начина. Тако, млади се могу ангажовати као едукатори својих вршњака или у медијским кампањама усмјереним на промоцију здравих облика понашања и стварање климе социјалног прихватања промјена у понашању, као и у промовисању коришћења контрацепције или здравствених установа које се баве поремећајима репродуктивног здравља (Седлецки К.,1999). Генерално говорећи модел понашања младих особа у Републици Српској карактерише недовољна информисаност и слабо знање о репродуктивном здрављу, повећан број корисника алкохола, дрога и цигарета, што са своје стране носи пораст ризичног понашања, све раније ступање у сексуалне односе, повећање броја полно преносивих обољења и нежељених трудноћа које често завршавају абортусом или пријевременим породом. Истовремено млади људи препознају потребу за више информација, именује надлежне институције и од њих очекују да им помогну. Уједно и сами исказују спремност да уче путем вршњачке едукације

2.2.3. Закључна разматрања

- Стопа укупног фертилитета у Босни и Херцеговини постепено опада са 1,71 из 1990-те године на 1,38 према процјенама из 2007-ме године;

- Република Српска биљежи најнижу стопу укупног фертилитета у окружењу и износи према процјенама 1,08 у 2002 години, односно има тенденцију пада те су процјене да она износи 0,9 у 2007 години;

- Усљед великих миграција током и након трагичног сукоба, али и многих других транзиционих фактора смањење специфичне стопе фертилитета адолесцената је најизраженије у Босни и Херцеговини и има тенденцију даљњег пада тако да процјењени подаци из 2007.године говоре о стопи од свега 7,42 %;

- У овом износу специфичне стопе фертилитета Босне и Херцеговине највећи пад је забиљежен на просторима Републике Српске (у 2007. години је процјењен 6,12 %) што се може окarakterисати као негативни одговор младих људи на прилике у друштву;

- За разлику од земаља у окружењу, гдје је континуирано у паду овај удио, у Босни и Херцеговини је у посљератном петогодишњем периоду дошло до тенденције повећања удјела адолесцентног фертилитета у укупном (у 2000.години претпоставља се да је био 7,1 %), што се може тумачити као постконфликтном реакцијом становништва на позитивне сигурносне трендове;

- У Републици Српској, за разлику од осталог дијела Босне и Херцеговине, непосредно после рата је тај удио благо растао, да би у задњих пет година поново дошло до тенденције смањивања удјела адолесцентног у укупном фертилитету (процјена 3,40 % у 2007.години)

што представља наставак негативних трендова у друштву које је само дјеломично одложио кратки постконфликтни период;

- Истраживања проведена У републици Српској, несумњиво су потврдила да степен знања-информисаности наше омладине о репродуктивном здрављу, одговорном сексуалном понашању и планирању породице није задовољавајуће, напротив веома је оскудно и забрињавајуће лоше;

- С друге стране, ако анализирамо понашање младих забрињава податак да се око 60% анкетираних адолесцената наше популације ризично понаша;

Претпоставља се да је њих, у узрасту од 16 до 18 година, 11.83% имало сексуалне односе, а од тога 4.93% са више партнера;

- Посљедњих година расте број обољелих од полно преносивих инфекција и то међу адолесцентима брже него међу одраслима, што се објашњава slabим знањем и ниском свијешћу младих о потреби чувања репродуктивног здравља;

- У том правцу говори и податак да, иако резултати несумњиво указују на катастрофалну информисаност адолесцената у вези са репродуктивним знањем они за своје знање (њих више од 86%) мисле да је добро;

- Процентуално (54.88%) највише информација адолесценти добијају од медија и пријатеља, што их квалификује као непоуздане и недовољне;

- Истовремено, став је младих (преко 90% испитаника потврдно се изјаснило) да су им потребна додатна сазнања и провјерене информације о заштити репродуктивног здравља које би се уврстиле у школске планове и програме.

Литература и извори:

- Бобић Мирјана, 2003. Демографија и социологија – веза или синтеза, Београд, стр. 74
- Демографска статистика Републике Српске, 2008. Статистички билтен бр.11., Републички Завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, стр. 3-18
- Група аутора: Седлецки Катарина, Рајин Гордана, Банићевић Милош, 1999, Репродуктивно здравље и полно понашање адолесцената, Обнављање становништва и заштита репродуктивног здравља, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, стр. 137-155
- Гјонџа Агјан, 2008. Процјене становништва БиХ, UNFPA, Сарајево, р. 11,
- Ђурђевић Бранислав, 2001. Основне технике у демографији, Друштво демографа Југославије, стр.76
- Ђурђевић Бранислав, 2004. Светска искуства у попису становништва, Географско друштво Републике Српске, Гласник, IX стр. 120
- Екерман Н., 1996. Психодинамика породичног живота, Библиотека Психа, Београд,
- Живковић Милорад, 2004. Ставови и информисаност адолесцената о репродуктивном здрављу у Републици Српској. Магистарски рад, Бања Лука
- Зепић М., 1987. Латинско хрватски или српски рјечник, Школска књига, Загреб, стр. 15
- International Planned Parenthood Federation, 1993. Adolescent sexuality 1992-93, IPPF, London, str. 9-17
- Курјак Асим, 1989. Дјечија и адолесцентна гинекологија, Гинекологија перинатологија, Напријед-Загреб, стр. 13-14
- Пенев Георгије, 1999. Југославија на географској карти Европе, Југословенски преглед, Београд, стр. 4,
- Рашевић Мирјана, 2001. Фертилитет и репродуктивно здравље становништва Републике Црне Горе, Уницеф, Подгорица, стр. 11
- Рашевић Мирјана, 2003. Друштво у транзицији. Значај промоције репродуктивног здравља младих, Проблеми у педијатрији 2002, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, стр. 290-300
- Рашевић М, 1999: Планирање породице као стил живота, Институт друштвених наука, Београд, : 211
- Santelli J.S., Beilenson P., 1992. Risk factors for adolescent sexual behavior, fertility and sexually transmitted diseases. J Sch Health 62, pn. 271-9
- Седлецки Катарина, 1999. Значај испитивања цервицитиса чији је узрочник Chlamydia trachomatis код сексуално активних адолесценткиња, Докторска дисертација, Медицински факултет, Београд
- Станковић Биљана, 2003. Демографски и социо-психолошки аспекти фертилитета адолесцената-магистарска теза, Економски факултет, Београд, стр. 22-35
- UNICEF, 1999. Women in Transition. Regional Monitoring Reports, No.6, (Florence:UNICEF International Child Development Centre)
- UNICEF, 1997. “ Children at risk in Central and Eastern Europe:Perils and Promises “ Regional monitoring Reports, No.4 (Florence:Unicef International Child Development Centre)
- Hilber Martin.A., 2001. Promoting sexual health.WHO, Department of Reproductive Health and Research, Entre Nous,pn. 54
- Cates Q. Jr., 1991. Teenagers and sexual risk taking:the best of times and the worse of times, J.Adolesc Health 12, pn. 84-94
- WHO, 1986. Young People’s Health-A challenge for Society. WHO Technical Report Series No731.
- Цуцић Владимир, 2000. Здравствено понашање студентске и средњошколске омладине, Завод за здравствену заштиту студента Београд, Београд.

2.3. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА РЕПРОДУКТИВНОГ ЗДРАВЉА СТАНОВНИШТВА

Аутор: Проф.др Ненад Бабић

Репродуктивно здравље, према дефиницији Свјетске здравствене организације (СЗО) из 1997, представља "стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања у свему што се односи на репродуктивни систем, а не само одсуство болести и неспособности"¹.

Данас је медицинска наука на раскрсници у периоду прелаза из биомедицинске у нову социоеколошку фазу. Биомедицинска фаза је почела у другој половини прошлог вијека, у којој је остварен изузетно велики научни напредак, прераста у нову фазу али тако да ће укупно стечено знање и искуство те фазе остати инкорпорисано у новој социолошкој фази. Најважнији циљеви медицине у биомедицинској фази били су да се отклоне или што раније открију и сузбију узроци болести, да се заустави процес развоја болести и умање њене посљедице. У склопу тога циља централно мјесто има продужење животног вијека човјека. Најважнији циљеви медицинске науке данас, на њеном преласку у социоеколошку фазу, су да се унапреди и очува здравље људи.

Централно мјесто у склопу тога циља није само продужење животног вијека човјека, већ се поента ставља на квалитет живота. СЗО је у својим циљевима за остварење стратегије "Здравље за све" то дефинисала као "add years to life" и "add life to years". Додати живот годинама представља циљ да се живот и даље продужује, а године животу не било какво продужење живота, већ дужи и квалитетнији живот².

Репродуктивно здравље има велики социјално-медицински значај јер је повезано не само са репродукцијом становништва него и са здравим почетком живота. Регионални комитет СЗО за Европу у свом документу "Здравље 21" дефинисао је циљ да сва новорођенчад и предшколска дјеца треба да имају виши ниво здравља који им омогућује здрав почетак живота. У том смислу "све земље треба да осигурају доступност заштите репродуктивног здравља жене као и пренаталне, перинаталне и здравствене заштите дјеце".

Да би се овај циљ реализовао потребно је дефинисати мјере на основу што комплекснијег познавања стања а то треба базирати на посебним истраживањима у групацији адолесцената и популацији у фертилној доби (ос 15 до 44 године).

У условима у којима се налази Република Српска:

- Негативна стопа природног прираштаја,
- смањење просјечног броја чланова домаћинства,

¹ Rice M. A Framework for Developing Health Promotion and Education Initiatives in Reproductive Health, Promotion & Education, 1996; 3: 7-10.

² Шуловић В. : Репродуктивно здравље у Србији 1989-2001. САНУ, Београд 2004.

- жене у Републици Српској се прилично касно опредјељују за мајчинство, своје прво дијете рађају у просјеку са 25 година, а друго са 28, треће са 31,
- У Републици Српској је у 2003. години недостајало скоро 30% дјеце за замјену генерација, а највећи удио у овоме мањку имају прворођена дјеца, са скоро 60%, а затим трећерођена дјеца са 28%³.

У условима ниског наталитета, фертилитета и природног прираштаја репродуктивно здравље има посебан значај јер очување биолошког интегритета народа и складна репродукција су најважнији приоритети не само здравственог сектора него и читаве друштвене заједнице⁴.

Као здравствени ризици који потенцијално утичу на репродуктивно здравље, али и на опште здравље истичемо ризико факторе пушења, конзумирања алкохола, физичке неактивности, однос старосног и образовног нивоа партнера, економско стање и хигијенски услови живота. Проблеми репродуктивног здравља, који у најширем смислу представљају опасност по здравље милиона људи у свијету, подразумјевају потребе за планирањем породице, морбидитет и морталитет трудница, перинатални морталитет и смртност дојенчади, прематуритет, HIV инфекције, AIDS и полно преносиве болести, посебно у адолесцентном периоду, намјерни прекид трудноће, стерилитет и др.

2.3.1. Планирање породице - контрацепција

Вјероватно да је мало тако значајних питања, за која не постоји заједничко становиште, као што је планирање породице. Контролисање фертилноности и данас изазива много расправа, изношења опречних ставова. Дакле, преко проблема планирања породице и контрацепције преламају се многи аспекти који су дубоко срасли са људским постојањем: персонални, социолошки, економски религијски и на крају политички. Процјене базиране на садашњем тренду пораста становништва, говоре да би се до 2200. године број становника на нашој планети повећао до 500 милијарди. Таква преанасељеност изазвала би многе проблеме пред којим мало ко може бити равнодушан и незаинтересован. Као и у неким земљама у нашем окружењу и за нас вриједе неки општи закључци: да је најважнији проблем у планирању породице што индивидуална тражења, тежње и одговори који прате процес рађања дјеце нису рационални са аспекта потреба друштва. Репродуктивне норме су ниске, а при том друштво путем својих институција није ни покушало да утиче на формирање става о жељеном броју дјеце, као ни да ублажи у већој мјери низ препрека за њихово остварење⁵.

³ Маринковић Д. : Стратегија за развој породице у Републици Српској (нацрт). Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт, Бања Лука, 2008.

⁴ Балабан М. : Репродуктивно здравље у Републици Српској. Завод за заштиту здравља Републике Српске, 1999.

⁵ Рашевић М.: Друштвено-медицински значај намерног прекида трудноће, У: Обновљање становништва и заштита репродуктивног здравља, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 199-216. (1999)

У контексту планирања породице и контрацепције лекар треба да објашњава значај контрацептивних метода, примјену контрацептива, да указује на проблеме који би настали у случају пасивног односа према питањима планирања породице. Контрола рађања данас се врши класичним контрацептивним методама укључујући и и намјерни прекид трудноће који се масовно примјењује у случајевима нежељене трудноће. Мада данас постоје многе методе и средства за контролу рађања, која су прихватљива гледано са здравственог и друштвеног аспекта, намјерни прекид трудноће, иако носи многе ризике између осталог и трајни губитак плодности као и смањење репродуктивних способности, најчешћа је кориштена метода која се код нас употребљава у контроли рађања. У Србији контрацептивна средства, жене у репродуктивном добу живота, користе само 22,38% (од различитих контрацептивних средстава најпопуларнија су орална 53,87%, а затим хемијска вагинална средства 9,34% и спирала 4,8%, на жалост, прекинути сношај и испирање послје сношаја као метода контрацепције среће се у високом проценту 29,34%), док намјерном прекиду трудноће као замјени за медицинске прихватљиве методе планирања породице, прибјегава 48,71%⁶.

Стање у Републици Српској када је ријеч о кориштењу контрацептивних метода у планирању породице је сљедеће:

- Као метод контрацепције најчешће се користи прекинути сношај, у просјеку 53,9%;
- IUD- интраутерини уложак се у просјеку користи 14,9%;
- Пилуле се у просјеку користе 5,0%;
- Кондом се у просјеку користи 7,9% (4).

Контрацепција, друштвено препозната и прихваћена представља битан дио живота, који је одвојио сека од прокреације, са друге стране и компликован јер контрацепција лимитира популацију.. Сигурно, без икакве дилеме, све то захтјева како личну тако и друштвену одговорност⁷.

Треба тежити складнијем односу између друштвених потреба и индивидуалних тежњи.

2.3.2. Намјерни прекид трудноће

намјерни прекид трудноће или атрефицијални абортус представља вјештачки прекид трудноће у коме се трудноћа намјерно или насилно прекида. Уколико се абортус изврши у складу са важећим законским прописима, који регулишу ту област, тада се ради о легалном или дозвољеном намјерном прекиду трудноће. Супротно од тога је илегални намјерни прекид

---

⁶ Шуловић В.: Обновљање становништва посматрано са становишта репродуктивне физиологије. Демографски зборник књ. I; Проблеми политике обновљања становништва у Србији, Српска академија наука и умјетности, Београд, 25-42. (1989)

⁷ Тасић Љ.: Планирање породице-Контрацепција и стерилизација. У: Плећаш Д., Станимировић Б., Станковић А., Васиљевић М.: Гинекологија и акушерство, уџбеник за студенте, Београд, Цибид, 136-151. (2005)

трудноће, тј. прекид трудноће који се изврши у супротности са важећим законским прописима⁸.

Човјек на сваком степену свога развитка, независно од начина на који је организована заједница у којој живи, морао се сусретати са проблемима одржавања живота и опстанка (укључујући и два популациона проблема: да се у друштву рађа довољан број дјете и да се не рађа и не подиже превише дјете), заузимати став и тражити путеве за њихово рјешавање. Постоји стручни и научни консензус, на основу социолошких и антрополошких студија који говоре да су и најстарије људске заједнице биле свјесне могућности регулисања своје плодности. Отуда, одговор на питање када плодност почиње да се контролише је да се она увијек контролисала. Увијек је било друштава или група у оквиру њега које су имале разлога у неком периоду историје да огранишавају свој биолошки потенцијал (5). У најстаријим људским заједницама, као што су Лепенски вир (VIII-VII миленијум прије нове ере), били су познати само чедоморство или једноставно остављање дјете на путевима звјериња у неповољним климатским условима без хране и било каквог другог старања⁹.

Спречавање нежељених трудноћа, свакако је бољи и прихватљивији начин, од намјерног прекида већ насталих нежељених трудноћа. У земљама у развоју, потреба за планирањем породице је већа, али су контрацепцијска средства и методе лимитирани. Као резултат слабе контроле и спречавања нежељених зачећа, у земљама у развоју артефицијални абортус је врло често метода планирања породице¹⁰.

Рађање се код нас најчешће контролише путем традиционалних метода прекинутог односа (*coitus interruptus*). Посљедишно у случају нежељених трудноћа, прибјегава се намјерним побачајима, са свим ризицима који они са собом носе. Ту свакако спадају и ризици везани за смањење плодности и репродуктивног потенцијала становништва. Абортус (*Abortus*-појам потиче од латинске ријечи *aboriri* који има значење пропасти, нестати) није логично рјешење дилеме о виду контроле рађања. Он је не само цивилизацијски и морално најмање прихватљив, већ прије свега због посљедица које погађају индивидуу и друштво. На микро плану намјерни прекид трудноћа утичу на смањење плодности и репродуктивног потенцијала становништва¹¹.

---

⁸ Андолшек-Јерас Л., Рандић Љ.: Регулација фертилности. З: Курјак А. и сарадници: Гинекологија и перинатологија, Golden Time, Вараждинске Топлице, 1995; 406-410.

⁹ Nemeskegy J.: "Популација Лепенског вира", у Лепенски вир, Драгослав Срејовић, СКЗ, Београд, 1969.

¹⁰ Живановић А.: Хируршке и медикаментозне методе артефицијалног побачаја. У: Зборник радова и сажетака XIV Конгрес гинеколога и опстетричара Србије и Црне Горе, Гинекологија и перинатологија вол. 38, Пржно, 2005; 45-49.

¹¹ Рашевић М.: Како се планира породица у Србији? У: Зборник радова и сажетака XIV Конгрес гинеколога и опстетричара Србије и Црне Горе, Гинекологија и перинатологија вол. 38, Пржно, 2005; 25-27.

Мада сигурних података о инциденцији намјерних прекида трудноће у свијету нема процјењује се да је број легалних абортуса у свијету око 31 милион, а са илегалним абортусима тај број је далеко већи и износи између 35 и 55 милиона годишње¹².

Процјењује се да је скоро 40% трудноћа у свијету непланирано што је резултат неупотребе контрацепције, неефикасне употребе контрацепције или неуспјешне методе. Процјењује се да има 123 милиона жена чије потребе за планирањем породице нису задовољене¹³.

Велики број намјерних прекида трудноће постоји и поред великог броја метода и средстава који стоје на располагању за социјално и здравствено прихватљив начин контроле рађања. Вјековно коришћење намјерног прекида трудноће као методе контроле рађања добило је чврсту социјалну потврду. Људска слобода, колективно добро и правда су три моралне претпоставке наше цивилизације. Примјењени на питање абортуса ови морални принципи нам омогућавају да закључимо да свака жена има природно право, право чији је извор природа, Бог или рацио, да прекине трудноћу и социјално право, историјски изборено право, на планирање породице и институције за абортус. Остваривање природних и социјалних права подразумјева постојање либералног закона о абортусу у једном друштву (5).

2.3.3. Инциденција намјерних прекида трудноће

Ниједно друштво није у стању да спријечи абортус, али зато мора прихватити да ли ће он бити илегалан и опасан или легалан и безбједан. Нажалост у оним срединама гдје су абортуси законски забрањени и гдје је развијена пракса илегалних абортуса, компликације су врло честе (10). Сматра се да око 150.000 жена годишње умире од компликација које наступају приликом артефицијалних абортуса¹⁴.

У САД, број илегалних прекида нежељене трудноће, се креће око 400 абортуса на 1000 живорођене дјецe или 24 абортуса на 1000 жена старости 15-44 године¹⁵.

У Енглеској и Велсу, према подацима RCOG, током једне календарске године се уради око 150.000 прекида нежељене трудноће¹⁶.

Намјерни прекид трудноће у Србији, прије Другог свјетског рата, практикован је у великој мјери и може се рећи да је број абортуса у тадашњој Краљевини Југославији био велики. На Конгресу југословенских љекара (Београд, 1935. године), Врховно Вјеће за

---

¹² Henshaw S., Morrow E.: Induced Abortion: A World Review 1990 Supplement. The Alan Guttmacher Institute, New York, 1990.

¹³ Ross JA, Winfrey WL.: Unmet need for contraception in the developing world and the former Soviet Union.: an updated estimate. International Family Planning Perspectives, 2002; 28 (3): 138-143.

¹⁴ Mahler H.: The safe motherhood initiative: a call to action. Lancet 1987; 1: 668-70.

¹⁵ Stubblefield GP.: Abortion in Novaks Gynecology ed. Williams-Wilkins Baltimor 1996; 264-5.

¹⁶ Newtom J.: Contraceptions, sterilsationand abortion Gynaecology ed by Shaw R et al. Chyrchill Livingstone London 1992; 308-9.

Здравствену заштиту процјенило је да је број абортуса око 300.000 годишње¹⁷. На подручју бивше Југославије 1968. године, на 1000 жена фертилне доби, била су 62 побачаја. Највише у Ужој Србији, најмање на Косову 28 прекида трудноће¹⁸.

Највећи проблем у укупном броју артефицијалних абортуса како на глобалном плану тако и у свакој држави су тзв. ризични абортуси (унсафе абортион). Ризични абортус СЗО дефинише као процедуру којом се прекида непланирана трудноћа, а која се врши било од стране особа које не посједују неопходне вјештине за то, или у средини која не испуњава минималне медицинске стандарде, или и једно и друго¹⁹.

Број ризичних абортуса је непознат, постоје само процјене које су различите у различитим земљама, зависно да ли се ради о развијеним, земљама у развоју или неразвијеним земљама и зависно од тога да је ова интервенција у појединим земљама либерализована или законски забрањена. Ризични абортуси са собом носе знатно повећан морбидитет и морталитет жена које се подвргавају овој интервенцији. Преглед смртности и болести насталих усљед ризичног абортуса пружа процјене према којима сваке године настане између 65.000 и 70.000 смртних случајева, а близу пет милиона жена има привремене или трајне тегобе усљед ризичног абортуса²⁰.

Међу њима, више од 3 милиона пати од посљедица инфекције репродуктивног тракта, а скоро 1,7 милиона развија секундарну неплодност. Ризични абортус одговоран је за 13% смрти мајки и за 20% укупне смртности и тегоба насталих усљед трудноће и порођаја²¹.

Поуздана инциденција и стопа намјерних прекида трудноће у Републици Српској су непознати. Наиме, само мали број артефицијалних абортуса се данас уради у здравственим установама секундарног и терцијарног нивоа (опште болнице и клинике), како то налаже члан 14 Закона о условима и поступку за прекид трудноће. Велики број намјерних прекида трудноће уради се у приватним ординацијама те као такви спадају у групу ризичних или недозвољених абортуса. Нити један од ових ризичних абортуса није регистрован и прописно пријављен, како то налажу постојећи закони. Да је број ризичних абортуса заиста велики и да нам је права инциденција непозната да се закључити из анализе броја абортуса те односа између броја артефицијалних абортуса и броја порођаја у Клиници за гинекологију и акушерство у Бањој Луци у периоду од 1985-2007. године на следећој табели²².

¹⁷ Новак Ф. и сарадници (1964): Проблем нежељене трудноће. V Конгрес гинеколога-опстетричара Југославије (Problem of Unwanted Pregnancies. Collected Papers, Fifth Yugoslav Congres of Gynecologist and Obstetrics), Sarajevo, pp. 5-18.

¹⁸ Демографска статистика 1987. Београд, 1989.

¹⁹ The prevention and management of unsafe abortion. Report of a Technical Working Group. Geneva, World Health Organization, 1992; (WHO/MSM/92.5).

²⁰ Ahman E., Shah IH., Mathers CD.: Mortality and morbidity due to unsafe abortion. (Unpublished).

²¹ Murray CJL., Salomon JA., Mathers CD.: A critical examination of summary measures of population health. Bulletin of the World Health Organization, 2000; 78(8): 981-994.

²² Перендија В., Вилендечић Р., Јованић Н.: Намјерни прекиди нежељених трудноћа и став према контрацепцији. Зборник II Конгрес здравље, екологија и спорт, Бања Лука, 2007; 249-250.

Табела 1. Броја порода и артефицијалних абортуса у Клиници за гинекологију и акушерство у Бањој Луци у периоду од 1985-2007. године

Период	Број порода	Број намјерних прекида трудноће	Број прекида трудноће на 1000 порода	Однос броја порода и броја намјерних прекида трудноће	Просјечан број прекида трудноће годишње
1985-1992.	37 021	47147	127	0,7:1	5893
1993-1996.	14788	11345	77	1,3:1	2836
1997-2000.	13798	7095	51	1,9:1	1773
2001-2007.	20640	4896	23	4,2:1	699

Из наведене табеле да се закључити да је дошло до знатног смањења броја намјерних прекида трудноће. Разлози за то леже што највећи број извршених артефицијалних абортуса није регистрован у складу са постојећим законским прописима. Уколико се буде примјењивао Закон о поступку и условима за прекид трудноће тада ћемо имати податке о реалној инциденцији намјерног прекида трудноће. Дневно 150.000 трудноћа у свијету завршава се индуцираним побачаје. од 210 милиона трудноћа сваке године око 22% заврши намјерним прекидом трудноће (WHO). Једна трћина се изводи илегално, а једна од осам жена подвргнутих илегалном абортусу умре. За Босну и Херцеговину нема тачних података, по неким истраживањима свака трећа жена је имала бар један абортус. Тузлански Кантон- висока стопа побачаја 97/100 трудноћа! Клинички центар Универзитета у Сарајеву, Гинеколошко- акушерска клиника: 1053/4075 (1998. година), до 434/3217 (2005. година)²³.

Може се закључити да намјерни прекид трудноће у свим старосним групама представља доминантан метод контроле рађања код нас и у највећем броју земаља нашег региона. Учесталост индукованих абортуса код младих већ деценијама је висока; годишње се овој врсти медицинског поступка подвргава око 6000 женских особа млађих од 20 година²⁴.

Намјерни прекид трудноће вишеструко угрожава психофизичко здравље адолесценткиња. Познато је да намјерни прекид трудноће може изазвати озбиљне здравствене компликације. У Русији, на примјер, индуковани абортус представља узрок 25-30% матерналне смртности, а у Румунији чак преко 50%. Најчешће компликације послје намјерног прекида трудноће јесу инфекције, крварења, анемије, повреде унутрашњих органа, као и дуготрајни здравствени поремећаји који резултирају хроничним боловима у малој карлици, пријевременим порођајем у наредним трудноћама и инфертилитетом²⁵.

²³ Хасановић Е.: Абортус, најчешћа и најштетнија метода контрацепције. Брошура за семинар: Млади, контрацепција и нове методе контрацепције, Купрес, 2007; 8-9.

²⁴ Седлецки К., Рајин Г., Банићевић М.: Репродуктивно здравље и полно понашање адолесцената. У: Банићевић М., уредник. Обновљање становништва и заштита репродуктивног здравља, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999; 137-155.

²⁵ UNICEF. Women in Transition. Regional Monitoring Reports, No.6 Florence: UNICEF International Child Development Centre, 1999.

Код адолесценткиња постоји знатно више ризика за настанак компликација након абортуса. Ово се објашњава повећаном осјетљивошћу репродуктивног система код особа ове старосне групе, као и чињеницом да се адолесценткиње чешће подвргавају илегалном абортусу²⁶.

2.3.4. Полно преносиве болести

Полно преносиве болести (ППБ) су заразне болести узроковане различитим узрочницима. Ове болести некада су се називале венеричне полне болести, по препоруци Свјетске здравствене организације (СЗО), назив је замјењен новим: полно преносиве болести (ППБ)-Sexually transmitted diseases (STD). Епидемиолошки је важан сексуални контакт, мада то није једини начин на који се болест може стећи. Узрочници полнопреносивих болести (ППБ) припадају свим групама микроорганизама. У наредне двије табеле износимо класификације: клиничка (табела 1.), и класификација према узрочницима болести које се преносе полним путем (табела 2).

Табела 2. Болести које се преносе полним путем

Sifilis
Gonoreja Šankroid
Limfогranuloma venerum
Granuloma ingvinale
Nespecificне genitalne infekcije
Nespecificне genitalne infekcije sa artritism
Kandidijaza
Trihomonijaza
Šuga
Stidna vašljivost
Genitalni herpes
Genitalne bradavice
Genitalne moluske
Druge (nespecificне) treponemske bolesti
AIDS
Druga stanja koja zahtjevaju liječenje
Druga stanja koja ne zahtjevaju liječenje

²⁶ Седлецки К., Банићевић М., Рајин Г.: Репродуктивно здравље адолесцената. Сачувајмо здравље, Приручник за здравствене раднике о заштити репродуктивног здравља младих, UNICEF, Beograd, 2002;15-28.

Tabela 3. Класификација узрочника болести које се преносе полним контактом

A. Bakterije	C. Protozoe
Neisseria gonorrhoeae Chlamydia trachomatis Trponema pallidum Haemophilus ducreyi Mycoplasma hominis Ureaplasma urealyticum	Entamoeba histolytica Giardia lamblia Trichomonas vaginalis
Campylobacter spp Streptokoki grpe B Mikroorganizmi udruženi sa bakterijskom vaginozom	D. Gljivice Candida albicans
B. Virusi	E. Ektoparaziti
Herpes simplex virus tip 1i2 Cytomegalovirusi HIV Hepatitis B virusi Papiloma virusi Moluscum contagiosum	Phtirus pubis Sarcoptes scabiei

Полно преносиве болести представљају значајан јавно здравствени проблем због своје епидемијске проширености, многобројних компликација које изазивају и због огромних трошкова који се издвајају у здравственом систему за њихово лијечење²⁷.

Учесталост полно преносивих болести у сталном је порасту, према подацима СЗО годишње се у свијету региструје 250 милиона нових случајева ППБ од чега је 7 милиона новорегистрованих HIV-позитивних пацијената, око 50 милиона особа новоинфицираних Chlamydom trachomatis и око 2,5 милиона новорегистрованих инфекција вирусом Б хепатитиса. ППБ претежно се региструју код млађих особа, више од двије трећине свих полно преносивих болести отпада на популацију од 20-25 година. Посебно треба истакнути значај ППБ у настанку компликација које су везане са инфертилитетом и компликацијама које прате трудноћу. Исход инфекције, у погледу фетуса, зависи о врсти узрочника, путу уласка, броју и вируленцији узрочника; надаље о гестацијској старости када је настала инфекција, тј. о степену диференцијације феталних органа те о зрелости феталног имуног система. У раној трудноћи инфекција може узроковати аномалију развоја, спонтани побачај или смрт фетуса. У трудноћи након завршене органогенезе (послије 12 недјеље) фетус може али не мора бити

²⁷ Шкерк В. : Сполно преносиве болести-Уводник. Медикус, вол. 12., Бр.2, Загреб,2003; 155-156.

захваћен инфекцијом. Резултат инфекције фетуса може бити: успорење раста, рађање обољелог дјетета, фетална смрт, неонатална смрт или касне посљедице у дјетета²⁸.

Болести које се данас најчешће шире полним путем су гонореја и тзв. неспецифичне гениталне инфекције (хламидије, микоплазме и сл.). Сифилис је у благом порасту, углавном у хомосексуалаца, али не представља велики проблем као раније. Чести су генитални херпес, гениталне брадавице, трихомонијаза и стидна вашљивост. Посебно брзо се шири генитални херпес, а слично је и са неким болестима за које се тек у новије вријеме зна да се могу пренијети и сексуалним путем (вирусни хепатитис)²⁹.

У САД сваке године код 2,5 милиона адолесцената настане нека од сексуално преносивих инфекција, што одговара четвртини сексуално активних младих особа истог узраста. Овом епидемијом полно преносивих болести нарочито су погођене сексуално активне адолесценткиње³⁰.

Подаци за HIV/AIDS у БиХ

Од почетка регистрације, 1986. године до краја 2005. године у БиХ је регистровано 116 случајева HIV инфекције. У 2005 години је регистровано 15 новоинфицираних (10 у ФБиХ и 5 у РС). Од укупног броја регистрованих, 116, њих 84 су обољела од AIDSа (ФБиХ 49, у РС 25, док за 10 не знамо одакле су пошто су регистровани у СРБиХ)³¹.

Анализом 116 заражених/обољелих показало се:

- 12 нових случајева у 2003,
- 9 нових у 2004,
- 15 новозаражених у 2005.

Табела 4. Регистровани случајеви HIV инфекције у Босни и Херцеговини

116 укупно 100%		2003-2005 (36 случајева)	
мушкарци	95 82%	25	69,5%
жене	21 18%	11	30,5%

Путеви преноса:

1. 56% хетеросексуални пут
2. 15,5% хомо/бисексуални пут

²⁸ Дражанчић А.: Инфекције мајке и плода у трудноћи. У: А. Дражанчић и сурадници, Породништво, Школска књига, Загреб, 1999; 371-7.

²⁹ Карадаглић Ђ., Крстић Љ.: Болести које се преносе полним контактом. Медицинска књига, Београд, 1995; 7-9.

³⁰ Yarber W. L., Parillo A.: Adolescents and sexually transmitted diseases. J Sch Health 1992; 62: 331-338.

³¹ Подаци за HIV/AIDS у БиХ Извор: Др Наташа Лончаревић, Национални координатор HIV превенције у Републици Српској

3. 13,8% интравенско кориштење наркотика
4. 12% непознато!
5. 2,6% хемофилија, трансфузија (прије 90 година)

Табела 5. Полно преносиве болести у Републици Српској

Zarazne bolesti	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006. 6 mjeseci
Sifilis	7	9	7	8	13	9	1
Gonokokna infekcija	14	16	8	3	13	3	10
Chlamidiasis	1	2	0	1	118	83	7
Trihomoniasis	0	81	53	18	27	114	34
Hepatitis B	41	41	57	27	36	21	17
Nosilaštvo HBsAg	52	36	41	65	42	42	11
Hepatitis C	30	51	38	44	17	23	16
Scabies	406	483	314	244	286	305	153

Извор: Мјесечни билтени Института за заштиту здравља Републике Српске

Мада ће потпуније анализе природног кретања становништва бити изнесене у другим дјеловима студије осврнут ћемо се у најкраћем на основне чиниоце, без тога би разматрање репродуктивног здравља становништва било непотпуно.

- Општа стопа морталитета у Републици српској је у лаганом порасту, јер је 1996. године износила 7,9‰, а 2006. године 9,3‰. Дакле, она се у поледњих десет година просјечно повећавала за 1,4‰. Према полној структури смртност мушкараца је заступљена са 5,4% у односу на сртност жена. Просјечна старост при умирању код жена је 73,1 година, а код мушкараца 67,4 године, што је у складу са тенденцијама продужења животног вијека становништва.
- Поред Републике Српске, једну од најнижих стопа наталитета у Европи 2006. године имала је Словенија са 9‰. Република Српска је са општом стопом морталитета од 9,2‰ била испод европског просјека који је био 10,2‰. Исте године вишу стопу морталитета од европског просјека имале су Хрватска и Србија са по 12‰.
- Просјечна стопа смртности одојчади у Републици Српској је у последњих десет година вишеструко смањена (са 14,6‰ на 4,3‰), па је међу најнижим од земаља из окружења. Најнижу стопу смртности одојчади у окружењу има Словенија са 4,0‰, док је просјек на нивоу земаља чланица ЕУ око 5‰.³²

³² Маринковић Д.: Демографски оквир за развој породице у Републици Српској. У: Стратегија за развој породице у РС. Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт. Бања Лука 2008.

- Процјена преваленције и инциденције стерилитета заснивају се на демографским подацима и здравственој статистици. Према величини процјена сматра се да је инциденција неплодности између 10-20% тј. око 16% у зависности од развијености подручја³³.

2.3.5. Умјесто закључка

У условима ниског наталитета, фертилитета и природног прираштаја, високе учесталости намјерних прекида трудноће која је удружена са епидемијским ширењем инфекција које се преносе путем сексуалних односа, сматра се главним узроком инфертилитета, репродуктивно здравље има посебан значај јер очување биолошког интегритета, адекватно планирање породице и рјешавање свих наведених проблема треба да буду приоритет не само здравственог сектора него читаве друштвене заједнице. Посебно истичемо значај развијања и подизање нивоа већ постојећих савјетовалишта за репродуктивно здравље младих на нивоу примарне здравствене заштите и развијање Републичког центра за репродуктивно здравље младих и планирање породице.

---

³³ Сибинчић С.: Методе потпомогнуте оплодње-савремени третман лијечења стерилитета. У: Анализа демографске ситуације и пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској, Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт, м Савјет за демографску политику Републике Српске.

Литература и извори:

- Ahman E., Shah IH., Mathers CD.: Mortality and morbidity due to unsafe abortion. (Unpublished).
- Андолшек-Јерас Л., Рандић Љ.: Регулација фертилности.
- Балабан М., 1999. Репродуктивно здравље у Републици Српској. Завод за заштиту здравља Републике Српске,
- Демографска статистика 1987. Београд, 1989.
- Дражанчић А.: Инфекције мајке и плода у трудноћи. 1999. У: А. Дражанчић и сарадници, Породништво, Школска књига, Загреб, 371-7.
- Карадаглић Ђ., Крстић Љ., 1995. Болести које се преносе полним контактом. Медицинска књига, Београд, 7-9.
- Живановић А., 2005. Хируршке и медикаментозне методе артефицијалног побачаја. У: Зборник радова и сажетака XIV Конгрес гинеколога и опстетричара Србије и Црне Горе, Гинекологија и перинатологија вол. 38,
- Пржно, З: Курјак А. и сарадници, 1995. Гинекологија и перинатологија, Golden Time, Варајдинске Топлице,
- Маринковић Д., 2008. Демографски оквир за развој породице у Републици Српској. У: Стратегија за развој породице у РС. Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт. Бања Лука
- Mahler H., 1987. The safe motherhood initiative: a call to action. Lancet; 1: 668-70.
- Murray CJL., Salomon JA., Mathers CD. , 2000. A critical examination of summary measures of population health. Bulletin of the World Health Organization; 78(8): 981-994.
- Nemeskery J., 1969. "Популација Лепенског вира", у Лепенски вир, Драгослав Срејовић, СКЗ, Београд,
- Newton J., 1992. Contraceptions, sterilisation and abortion Gynaecology ed by Shaw R et al. Churchill Livingstone London; 308-9.
- Новак Ф. и сарадници, 1964. Проблем нежељене трудноће. V Конгрес гинеколога-опстетричара Југославије (Problem of Unwanted Pregnancies. Collected Papers, Fifth Yugoslav Congress of Gynecologist and Obstetrics), Sarajevo, pp. 5-18.
- Перендија В., Вилендечић Р., Јованић Н. , 2007. Намјерни прекиди нежељених трудноћа и став према контрацепцији. Зборник II Конгрес здравље, екологија и спорт, Бања Лука; 249-250.
- Подаци за HIV/AIDS у БиХ Извор: Др Наташа Лончаревић, Национални координатор HIV превенције у Републици Српској
- Рашевић М., 1999. Друштвено-медицински значај намерног прекида трудноће, У: Обнављање становништва и заштита репродуктивног здравља, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 199-216.
- Рашевић М., 2005. Како се планира породица у Србији? У: Зборник радова и сажетака XIV Конгрес гинеколога и опстетричара Србије и Црне Горе, Гинекологија и перинатологија вол. 38, Пржно; 25-27.
- Rice M. A., 1996. Framework for Developing Health Promotion and Education Initiatives in Reproductive Health, Promotion & Education; 3: 7-10.
- Ross JA, Winfrey WL. , 2002. Unmet need for contraception in the developing world and the former Soviet Union.: an updated estimate. International Family Planning Perspectives; 28 (3): 138-143.

- Сибинчић С. Методе потпомогнуте оплодње-савремени третман лијечења стерилитета. У: Анализа демографске ситуације и пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској, Влада Републике Српске, Министарство за породицу, омладину и спорт, м Савјет за демографску политику Републике Српске.
- Седлецки К., Рајин Г., Банићевић М.: Репродуктивно здравље и полно понашање адолесцената. У: Банићевић М., уредник, 1999. Обновљање становништва и заштита репродуктивног здравља, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; 137-155.
- Седлецки К., Банићевић М., Рајин Г., 2002. Репродуктивно здравље адолесцената. Сачувајмо здравље, Приручник за здравствене раднике о заштити репродуктивног здравља младих, UNICEF, Beograd; 15-28.
- Stubblefield GP., 1996. Abortion in Novaks Gynecology ed. Williams-Wilkins Baltimor; 264-5.
- Тасић Љ. : Планирање породице-Контрацепција и стерилизација. У: Плећаш Д., Станимировић Б., Станковић А., Васиљевић М., 2005. Гинекологија и акушерство, уџбеник за студенте, Београд, Цибид, 136-151. The prevention and management of unsafe abortion. Report of a Technical Working Group. Geneva, World Health Organization, 1992; (WHO/MSM/92.5).
- Хасановић Е., 2007. Абортус, најчешћа и најштетнија метода контрацепције. Брошура за семинар: Млади, контрацепција и нове методе контрацепције, Купрес; 8-9.
- Henshaw S., Morrow E.: Induced Abortion, 1990. A World Review 1990 Supplement. The Alan Guttmacher Institute, New York,
- Yarber W. L., Parillo A., 1992. Adolescents and sexually transmitted diseases. J Sch Health; 62: 331-338.
- UNICEF. Women in Transition. Regional Monitoring Reports, 1999. No.6 Florence: UNICEF International Child Development Centre,
- Шуловић В., 1989. Обновљање становништва посматрано са становишта репродуктивне физиологије. Демографски зборник књ. I; Проблеми политике обновљања становништва у Србији, Српска академија наука и умјетности, Београд, 25-42.
- Шуловић В., 2004. Репродуктивно здравље у Србији 1989-2001. САНУ, Београд
- Шкерк В., 2003. Сполно преносиве болести-Уводник. Медикус, вол. 12., Бр.2, Загреб; 155-156.

2.4. РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ ЖЕНА И БОРБА ПРОТИВ СТЕРИЛИТЕТА

Аутор: Доц.др Сања Сибинчић

2.4.1. Методе потпогнуте оплодње – савремени третман лијечења стерилитета

По дефиницији, стерилитет или неплодност је немогућност пара да послуже годину дана редовних полних односа, без примјене контрацептива остваре зачеће. Свјетска здравствена организација (СЗО) је брачну неплодност дефинисала као болест, а њено лијечење као основно право сваког појединца. Успјех лијечења брачне неплодности подразумијева као крајњи циљ рођење здравог дјетета.

Брачна неплодност је битан социолошки и друштвени проблем који се као такав јавља кроз читаву еволуцију човјечанства у виду основног нагона, нагона за самоодржањем. Та мотивација за родитељством као веома комплексан процес ни у данашња времена није у потпуности разјашњена,

Према Фројду, жеља за дјететом је унутрашњи дио женске природе, а та жеља је критеријум који егзактно дефинише женско биће.

Према Јунгу, основни и најјачи инстинкт људске врсте је инстинкт за самоодржањем који се управо остварује рођењем дјетета употпуњујући на тај начин психолошки склоп личности осјећајем испуњености и продужетка врсте.

Код већине особа инфертилитет доводи до промјена у психичком профилу појединца, манифестујући се губитком самопоуздања, депресијом, огорчењем и резигнацијом. Такве особе себе описују као неатрактивне, игнорисане, невољене и одбачене од заједнице, а све то изразито дјелује на заједнички живот брачног пара доводећи до различитих криза, што представља значајан социолошки проблем .

С друге стране, на нашим просторима, гдје постоји негативни прираст становништва, како због ратних збивања, тако и начина живота условљеног многим факторима (економским, социјалним, еколошким и др.), овај проблем има значајан друштвени аспект.

Познато је да покрај свих ових чињеница стерилитет представља значајан и веома осјетљив проблем који тражи много стрпљења и одрицања, како од пара, тако и од љекара који се на стручан начин баве овом проблематиком.

Зато у дијагностици и третману неплодности, управо због комплексности овог проблема, једино је могућ тимски приступ и рад цијелог низа стручњака у откривању и елиминисању проблема који доводе до инфертилитета.

Сматра се да шансу за трудноћу по циклусу има 25-30 % парова, ако су налази оба партнера уредни, а полни односи се одржавају у вријеме овулације.

У првих 6 мјесеци код здравог брачног пара жена има скоро 50% шансе да затрудни. Током прве године редовних полних односа трудноћу остварује до 80% жена, док у другој години овај постотак расте свега за 3-5% (Zinaman MJ, 1996.).

Испитивања би зато требало почети након годину дана заједнице кад су у питању жене млађе од 30 година, а ако су жене старије од 35 година или се добије податак о прелезаним болестима које могу бити узрок неплодности са испитивањем се може започети одмах (Куеи- Mensah AA, 1995.).

Неплодност је заступљена на свим поднебљима, а подаци говоре да је различито учестала у појединим дијеловима свијета.

2.4.2 Учесталост неплодности и најчешћи узроци неплодности

Процјене преваленце и инциденце неплодности заснивају се на демографским подацима и здравственој статистици. Према вечини процјена сматра се да је инциденца неплодности измедју 10-20% тј. око 16% у зависности од развијености подручја. Статистика је показала да је инциденца већа у неразвијеним земљама (20%-25%) за разлику од развијених земаља гдје је око 10%. Истраживања показују да је на просторима бивше Југославије, учесталост неплодности око 15% (на подручју Србије и Црне Горе је 15%- Милачић 1996; Хрватска такође 15% -Симунић 1998.).

Последња истраживања на подручју Србије и Црне Горе показују да је у односу на 1996. значајан пораст стерилитета: 2001. Милачић је објавио да у Србији има 40 000 неплодних парова, а 2007. Министарство здравља и социјалне политике Србије је објавило да око 100 000 парова има проблем стерилитета и инфертилитета. За подручје Републике Српске нема података о инциденци неплодности последњих 20 година због ратних збивања, а затим великих демографских промјена.

У циљу концентрације пацијената, статистичких сазнања и рјешавања овог проблема на подручју Републике Српске, Фонд здравства Републике Српске је оформио Комисију за одобрење вантјелесне оплодње на коју се јављају готово сви парови са овим проблемом и са свих подручја РС. Према сазнањима ове Комисије јавило се око 300 парова у протеклих годину и по дана, а очекивани подаци су били да неће бити више од 100 парова годишње. Наглашавамо да се статистике на нашем подручју могу тек сад формирати.

Појам неплодности, што стално наглашавамо веома је комплексан проблем и може се манифестовати усљед различитих фактора било да су у питању проблеми од стране мушкарца или жене.

Некада се сматрало да је за неостваривање трудноће крива искључиво жена, али праћењем парова данас је познато да су проблеми од стране мушкарца и жене једнако заступљени (40% од стране жене и 40% од стране мушкарца) те да је у 10% случајева разлог мултифакторијалан, а у 10% случајева стерилитет је непознатог узрока - налази су уредни обострано, али не долази до трудноће.

Анализе преко 6000 неплодних бракова на пет континената показале су релативно велике распоне учесталости појединих узрока неплодности (Прелевић Г, 2000.)

Учесталост различитих узрока неплодности:

- непроходност јајовода	11-76,7 %
- ановулација	10,9 – 49 %
- цервикални фактор	3, 2-48 %
- необјашњива неплодност	3, 5- 22 %
- мушки фактор неплодности	26,2 – 46,6 %
- удружени фактори	10,0 – 30,0 %

Водећи узроци неплодности код нас, према подацима из 1997. год су :

- мушки	40 %
- тубарни	37 %
- хормонални	15 %
- матерични	10 %
- непознати	5 %
- цервикални	3 %

2.4.3. Лијечење неплодности

До прије 50-ак година неплодност је била табу-тема, сматрало се да је боље не саопштавати ову дијагнозу, јер је углавном сматрана неизљечивом болешћу. Међутим, откриће ин витро фертилизације је донијело револуционарне промјене у лијечењу неплодности и представља велики корак у медицини, односно у хуманој репродукцији, а уједно и велики корак за цјелокупно човјечанство.

Тако су данас у свијету усавршене методе потпомогнуте оплодње које већини парова омогућују остварење потомства. Ове методе не само да су постале најчешћи облик рјешавања стерилитета већ статистике показују да ће се проценат учесталости поступака вантјелесне оплодње у наредних 20 год. значајно повећати.

У свијету се 1989.год. обављало 100 000 поступака ИВФ годишње, док је тај број 2002. год. био око 700 000 (од тог у Европи 60 % је поступака ИВФ) .

У Скандинавским земљама које у Европи имају највећи број ИВФ поступака годишњи тренд раста ових поступака је значајан. Према њиховим процјенама за 20 год. ће преко 90 % парова остваривати потомство неком од метода вантјелесне оплодње.

Данас све развијене Европске земље носе трошкове процедуре и терапије ових поступака у циљу рјешења стерилитета, једном или више пута.

У окружењу најдоступније процедуре су у Словенији, а четврте по доступности у Европи, гдје држава сноси трошкове поступка по жени 4 пута , а уколико остане трудна у току

ових процедура има право на још 4 пута за сљедеће дијете. У овој години код њих је у процедури закон да се ови поступци прошире на 6 пута по особи. На тај начин подржавајући поступке потпомогнуте оплодње и држечи се препорука СЗО која је ове методе окаракерисале као савремен методе лијечења стерилитета смањио се значајно број инфертилних парова, а негативни прираст становништва се из године у године смањује. Прираст по години је минималан али у дужем временском периоду значајан.

Код нас је већ годинама у значајном паду наталитет тако да би акцију Фонда Републике Српске, да се један поступак вантјелесне оплодње код парова гдје постоји потреба за таквим лијечењем, а трошкове једне процедуре сноси Фонд, требала би подржати и Влада и проширити је, јер су се такви поступци показали као оправдани сто видимо на моделу здравствене заштите у земљама у окружењу посебно Словеније.

2.4.4. Умјесто закључка

- Свеобухватна акција на лијечењу неплодности и подршка метода потпомогнуте оплодње би имала значајан стручни, јавноздравствени и научни значај у рјешењу проблема неплодности становништва на просторима Републике Српске.

- *Стручни значај* се састоји у правилном третирању неплодних парова, стварању протокола у лијечењу стерилитета и едукацији гинеколога

- *Јавноздравствени значај* се састоји у спровођење превенције у лијечењу стерилитета, едукацији становништва, повећавању свјесности према личности и свом проблему правилном планирању породице и повећању наталитета

- *Научни значај* се састоји у стварању статистичких података о узрочницима стерилитета и терапији, примјени најновијих метода у лијечењу стерилитета и могућности анализе поступака и поређења са методама и процедурама у другим земљама, као и могућности анализе најбољих терапијских протокола

- *Циљеви следећег пројекта би били:*

- утврдити најчешће узроке стерилитета код парова на подручју Републике Српске,
- спровести адекватно лијечење,
- утврдити тачну инциденцу неплодности и
- радити на стратегији повећања наталитета становништва Републике Српске

- Обзиром да плодност брака зависи од плодности оба партнера, потребно је дефинисати плодност појединог од партнера.

- Иако се чини да је код жена релативно једноставно оцијенити плодност, испитујући проходност јајовода, грађу утеруса и функцију оваријума (пратеци раст фоликула, настанак овулације и жутог тијела) и код пацијенткиња са потпуно уредним наведеним налазима

потребно је понекад синхронизовати неколико ендокринолошких параметара да би се омогућила концепција.

- Код мушкараца још увијек нема начина да се прати сперматогенеза и да се препознају евентуалне грешке и поремећаји унутар тог процеса. Ипак, на основу низа хистолошких, цитолошких и цитогенетских анализа могу се уочити поремећаји у сперматогенези, анализирати зрели сперматозоиди, препознајући међу њима оне који су морфолошки и функционално правилни.

- Евалуација плодности сваког од партнера произлази из збира предузетих претрага. Према томе, оцјена појединог параметра не зависи само од добијене вриједности и не може сама по себи бити довољна, већ је треба сагледати у оквиру свих других параметара. Управо због тог се пар посматра као биолошка јединка.

- Прије избора начина лијечења неплодности и у циљу остваривања најквалитетнијих резултата неопходно је :

- узети анамнезу код оба партнера
- урадити микробиолошке тестове код оба партнера
- утврдити фертилну способност мушкараца
- искључити постојање бактеријских вагиналних инфекција
- утврдити фертилну способност жене

а) испитати анатомију женског репродуктивног система помоћу различитих дијагностичких метода

- гинеколошки преглед (под спекулима и палпаторно)
- ултразвучни преглед мале карлице

Уколико постоји индикација препоручује се урадити сљедеће претраге:

- проходност јајовода или ХСГ
- хистероскопију
- лапараскопију

б) провјерити менструацијски циклус:

- овулацију
- функцију жутог тијела
- цервикални фактор
- ендометријум
- провјерити имунолошки склад партнера

Литература и извори:

- Bellver J, Garrido N, Remohi J, Pellicer A, Meseguer M. 2008. Influence of paternal age on assisted reproduction outcome. *Reprod Biomed Online*. 2008 Nov;17(5):595-604.
- De Geyter C, Schmitter M, De Geyter M, 2000. Nieschlag E et al Prospective evaluation of the ultrasound appearance of endometrium in a cohort of 1886 infertile women. *Fertil Steril*. 2000 Jan.; 73 (1): 106-13.
- Germond M, Dessole S, Senn A, Loumaye E, Howles C, Beltrami V. 1992. Successful in vitro fertilization and embryo transfer after treatment with recombinant human FSH. *Lancet* 1992; 339:1170-1.
- Jennings JC, Marcland K, Peterson CM. In vitro fertilization. 1996. A review of drug therapy and clinical management. *Drugs* 1996,Sept;52(3):313-4.
- Jones GM, Trounson AO, Lolatgis N, Wood C. 1998. Factors affecting the success of human blastocyst development and pregnancy following in vitro fertilization and embryo transfer. *Fertil Steril* 1998; 70:1022-9.
- Kyei-Mensah AA, Jacobs H. 1995. The investigation of female infertility. *Clin Endocrinol* 1995; 43: 251-5.
- Милачић Д. 1994. Вантјелесна оплодња и асистирано зацеце. Београд
- Прелевић Г. 2000. Клиничка репродуктивна ендокринологија. Београд; 335-55.
- Sibincic S, Milacic D, Milacic-Savic B. 1999. Testing of the ovarian reproduction potential with womwn over 38 years of age. *The Official Journal of the 7th World Congress of Gynecol Endoc*, april 1999.
- Sibincic S, Milacic D, Jovanic N. 2000. Testing ovarian reserve with poor responders. *The Official publ. Of FIGO, XVI World Congress*; Sept. 2000.
- Speroff L. 1994. The effect of ageing on fertility. *Curr Opin Obstet Gynec* 1994; 6: 115-120.
- Stephoe PC, Edwards JG. 1978. Birth after the reimplantation of a human embryo. *Lancet* 1978; 2:366.
- Шимуниц В. 1998. Извантјелесна оплодња и остале методе потпомогнуте репродукције у човјека. Загреб
- Zinaman MJ, Clegg ED, Brown CC. 1996. Estimates of human fertility and pregnancy loss. *Fertil Steril* 1996; 65: 503-9.

2.5. СТАЊЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНЕ ПОРОДИЦЕ У ФУНКЦИЈИ ПОДСТИЦАЊА РАЂАЊА

Аутор: Проф.др Иван Шијаковић

2.5.1. Универзалност породице

Савремена породица захваћена је вишеструким променама. Мења се структура, функције, односи у породици, брак, форме брака, положај породице у друштву, углед, утицај породице на друштво, као и систем породичних вредности. Те промене дешавају нсе свугде у свету, без обзира на степен развијености, опште карактеристике и посебне специфичности савремених друштава. Може се констатовати да су наведене промене у породици, глобалног карактера.

Под утиском бурних промена, неки теоретичари и истраживачи су поставили питање универзалности савремене породице као друштвене категорије (друштвене групе и друштвене институције), односно потребе редифиниције и њеног новог појмовног значења. Као поуздан путоказ и непромењива чињеница у поимању и разумевању савремене породице, остају облици и карактер партнерских веза двоје људи који заснивају породицу. Од партнерских веза зависи да ли ће породица бити традиционална или модерна, потпуна или непотпуна, хетероросексуална или хомосексуална, са складним односима и толеранциом или притиснута сталним проблемима и насиљем. „Везе партнера су универзалне као што је универзалан и облик суживота и интимности, сексуалних и емоционалних веза. Но облици које такве везе могу попримити имају бесконачно много варијанти, могу се мењати, прихватати и оспоравати“.¹

Дакле, облици породичних веза се мењају, а партнерске везе двоје људи које започињу брачни и породични однос остају као полазна категорија у дефинисању и праћењу промена у савременој породици. Ове промене у породици условљене су спољашњим утицајем који долази од друштва, његовог стања и промена, али и од унутрашњих тежњи и сензибилитета појединих чланова породице. Друштво преноси све своје проблеме и тешкоће на породицу. Породица се понаша као „лакмус папир“, упија све промене и проблеме из окружења и под тим утицајем мења облике, карактеристике и својства.

Овај однос није једносмеран, збивања у породици преносе се и утичу на друштво, почевши од непосредног окружења (суседства), преко места (села града) у коме се проблеми и

---

¹ Gittins D. *The Family in Question*, у: Haralambos M. Holborn M., *Sociologija, teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketing, 2002. god. Str 507

промене дешавају, да би се то даље, уз помоћ медија, пренело на шири друштвени простор па и на глобални ниво.²

Све сложенији и проблематичнији односи у савременој породици наводе теоретичаре на закључак да у породици „постоји стална напетост између брачних партнера, родитеља и деце, затим деце и родитеља, тај притисак је јачи него што га већина од нас може поднети“³, због тога долази до проблема у породици, па и насиља, напуштања породице, развода бракова и бројних других последица.

Без обзира на све промене у друштву, њихов утицај на породицу, промене породице под утицајем спољашњих и унутрашњих разлога и узрока, различите форме и облике породице и форме партнерских односа, породица остаје и даље важна друштвена група и друштвена институција којој треба пружити свестрану помоћ и подршку.

Овде покушавамо да утврдимо неке спољашње и унутрашње факторе и услове који дјелују на породицу, брак и појединце и условљавају њено стање почевши од структуралних промена породице па до њеног стила и начина живота. Циљ таквог анализирања јест учовање чињеница које утичу на могућности подстицаја већег рађања деце у породицама у Републици Српској.

2.5.2. Утицај спољашњих фактора на промене у породици

На развој, стање и перспективе породице значајано утичу збивања у ширем и ужем окружењу. Породично окружење се може схватити у смислу четири концентрична круга. У четвртном кругу (најдаљем од породице) су збивања у свету (кризе, тржишна кретања, ратови и сл.) која имају одраза на породицу у смислу њених планова за будућност, неизвесности и стрепњи у садашњости. У трећем кругу су збивања и стање у регији, континенту или делу континента у коме се породица или они који желе да заснују породицу налазе. У нашем случају то је подручје бивше Југославије, подручје Балкана и подручје Европе. Други концентрични круг чине стање, могућности, карактеристике и улога државе у којој се породица налази. За наше истраживавање, реч је о стању у БиХ и Републици Српској. Први круг (непосредно окружење и најближи породици) представља насеље у коме се породица налази (село, засок, град, градска четврт).

Претходна четири спољашња фактора утицаја на породицу обухватају широк простор, од геограског, климатског, преко социјалног до културног и мултипликују се у *седам група услова* који су објективно дати, најчешће наметнути, савременој породици, било гдје у свијету, па и у Републици Српској.

---

² Свакодневно се могу видети или прочитати случајеви суровог обрачуна у породицама широм света, као и реакција глобалног јавног мњења на монструозна убиства и друга злостављања у породицама. Све то има психолошког и социјалног одраза на савремену породицу.

³ Leach (Lič) E. *Razoreni svijet*, u: Haralambos M. Holborn M., *Sociologija, teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketing, 2002. god. str 510.

Безбједносни услови, се огледају у степену личне и колективне заштите и безбједности коју породица очекује. Висок степен криминала, насиља, корупције, присуства оружја, трговине људима, патолошких стања и појава (посебно наркоманије), представљају велику пријетњу и несигурност за породицу и њене чланове. Томе треба додати и нефикасност судских и правосудних институција, затим благих закона и још блажих примена тих закона, као и недовољни и непотпуну социјалну заштиту свих категорија грађана.

Економски услови у којима се породица налази данас се све више погоршавају под утицајем светске економске кризе. У нашим условима ту ту треба додати и процес економске транзиције од државне и друштвене својине ка јавној и приватној својини, као и сам процес приватизације који је био неправедан и многе породице оставио без средстава за нормано издржавање и претпоставке за репродукцију и подизање наталитета. Нестанак великих компанија, споро и ретко присуство страних инвестиција у области производних капацитета, недовољно стимулативни услови за развој индивидуалног предузетништва, условили су све слабију извозну способност и конкурентност привреде БиХ и РС на међународном тржишту. То је довело до спорог и тешког запошљавања, одржања плата на ниском нивоу и стагнације укупног животног стандарда.

Социјални услови у којима се породица налази огледају се у високом степену незапослености, све дужем раду и радном времену за исту или мању плату, повећање броја грађана и социјалних група које се налазе на граници или испод границе сиромаштва (два долара дневно по члану домаћинства, односно 3,2КМ за РС), све већи раскорак између уског слоја друштва који има висок стандард и већине грађана са незадовољавајућим стандардом и социјалним стањем. Томе треба додати и висок миграциони фактор у РС (посебно емиграциони) који утиче на „одлив мозгова“ и одлив младих у фази доброг наталитетног и фертилитетног периода, што додатно слаби перспективе по породица у РС да крену ка бржем социјалном успону и социјалној промоцији. Слична ситуација је и у регионалном окружењу (суседне државе) што додатно врши притисак на породице у РС

Политички услови у којима се налази породица данас, крећу се у распону од великих захтева и пропаганде о развоју демократије, људских права, цивилног друштва и правне државе, па до немилосрдног наступа фундаменталистичког либерализма и верских идеологија на другој страни. Нестабилни политички системи и политичка сцена, мегаплурализам, изборне манипулације и неодговорност изабраних политичких представника, чине додатни дестимулишући услов за мирно, слободно и рационално планирање породице и њен развој.

Културни услови. Поред традиционално схваћених егзистенцијалних услова (безбедност, економија, социјални развој), у савременим друштвима културни фактори имају све већи значај за развој породице. Посебно ако ту уврстимо питања идентитета и припадности (национална, верска, завичајна), патриотизма, традиционалног културног „кода“, деловања техничких и других савремених културних образаца. То све утиче на културу свакодневног живота и пожељне односно непожељне културне обрасце који делују на

породицу, које породица прихвата или одбацује и тако себи побољшава или погоршава позиције и привржености савременој култури.

Образовни услови су данас директно повезани са социјалном промоцијом младог човека, грађанина а тиме посредно или непосредно и његове породице. Образовање подразумијева боље запослење и добру претпоставку за напредак у каријери, бољи животни стандард и боље услове за заснивање, развој и одржање породице. Квалитет, начин, облици, доступност и путеви образовања и образовног система у месту где се породица налази, пружају добру или лошу подлогу да поједини чланови, посебно млади, а тиме и поородица остваре добру социјалну промоцију и издигну се изнад тренутних економских и социјалних услова и положаја у неко боље и перспективније стање.

Стил и начин живота, вредносни систем и морални стандарди, представљају заокружену слику стања и дјеловања спољашњих фактора на поородицу у данашњем времену. Данас живимо у условима поремећених вредности и моралних стандарда свугде у свијету. Сила, манипулација, пропаганда, отимање, успон бескрупулозних лидера и вођа, промоција маргиналаца и неодговорних политичких представника и државних службеника створили су климу у којој је све дозвољено, у којој се *ad hoc* доносе правила, принципи и процедуре. То значајну утиче и на породицу и породичне вредности, усмерава њене активности и мења њен карактер.

2.5.3. Дјеловање поменутих образаца на породицу у Републици Српској

Ако покушамо да претходне обрасце и приступ провјеримо на породици у РС, приметимо доста елемената који указују на кризу савремене породице у Републици Српској. То се манифестује у свакодневним извјештајима у медијима о проблемима и догађајима, ексцесима, трагедијама у породици. Исто упозорење долази из расправа у научним и стручним круговима, као и у извештајима НВО и других организација и удружења грађана која прате и посматрају породицу. На крају то потврђују и званичне институције које се баве породицом (Центри за социјални рад, институције за заштиту дјецe и породице, институције за помоћ инвалидним и старим особана).⁴

Основни узрок кризе породице у РС јесте претходно стање у друштву, прије свега распад државе и сурови рат на овом простору у току посљедње деценије двадсетог вијека. Посљедице таквог стања на породицу су, прије свега, губитак чланова у рату, избјеглиштво, губитак куће и имовине, присилна унутрашња миграција, одлазак чланова породице у иностранство, инвалидност, фрустрације, стресови, психосоматска обољења. Спор и тежак економски и социјални опоравак и развој у послеријатном периоду додатно отежавају услове за развој и напредак савремене породице у РС.

---

⁴ У овом делу анализе преузео сам податке и део анализе који је кориштен у материјалу за израду Стратегије развоја породице у РС. Захваљујем колегама, члановима тима, који су ми дозволили да то учиним.

Као специфичне последице дјеловања окружења на породицу у РС, потребно је изнијети још неколико карактеристика, појава и збивања. Прије свега, ту је послеријатни синдром друштвеног стања оптерећеног криминалом, насиљем, разбојништвом, мафијашким обрачунима, високим степеном корупције, неповјерењем у државне и друштвене институције, животном тјескобом и жељом (посебно код младих) да се напусти ово подручје и оде у иностранство, осјећајем бесперспективности и изгубљености.

Социјални и економски положај породице директно зависи од нивоа привредне развијености РС. Крајем 2006. године, БДП је достигао 76,5% предратног нивоа, уз оптимистичну пројекцију да ће током 2008. године достићи 81,3% тадашњег нивоа, што значи да би се ниво из 1990 године, уз оптималне услове и убрзан раст, могао остварити за наредне 3-4 године. Наравно, ове претпоставке и прогнозе нису укључиле садашњу светску економску кризу која ће имати свој одраз и на економско и социјално стање у РС, те можда довести до његовог погоршања односно новог „заостајања за 1990. годином“.

Уочена позитивна тенденција раста броја запослених током неколико претходних година формирала је стопу запослености у РС од 24,6% , односно стопу незапослености од 33,7%. Гранска структура запослености показује да је највеће учешће запослених из прерађивачке индустрије (20%), трговине на велико и мало (20%) осталих услужних дјелатности 9% и државне управе 8%. Погоршани услови у светској економији, вероватно ће зауставити тренд раста запошљавања и у РС.

Истраживања Свјетске банке потврдила су да плате у РС знатно брже расту од раста продуктивности, што је директна препрека конкурентности радне снаге у РС према окружењу. Изузетно ниско оптерећење плате доприносима за пензијско и инвалидско осигурање повратно има за последицу смањење прихода Фонда за пензијско и инвалидско осигурање и додатно угрожава кориснике пензија, који су једна од најосјетљивијих категорија по питању сиромаштва. Повећао се број пензионера и његов просјечан раст (период 2003-2006) износи између 2% и 3% годишње, док је просјечан број осигураника биљежио незнатан пад у 2005. години, а у 2006. и 2007. години је растао по стопи од 0,5% до 4% . То нам указује на ситуацију да ће пензиони фонд и даље имати тешкоће с редовним и потребним прикупљањем средстава за исплату пензија.

Извјештаји о праћењу потрошње у поородицама и кретању потрошачке корпе показују да породица у РС која живи од једне просјечне плате, мјесечно је имала на распалогоању само 50-100 КМ за остале трошкове (осим прехранбених). Уколико се узме у обзир синдикална потрошачка корпа, трошкови превазилазе платне способности породице готово за износ једне плате, јер синдикална потрошачка корпа се обрачунава у износу који је 70-100% већи од статистичке потрошачке корпе.

Стопа раста трошкова живота у РС (у 2007. години у односу на 2006. годину) у висини од 7,4% углавном је резултат повећања трошкова исхране у том периоду. У формирању

укупног индекса трошкова живота, исхрана утиче са 44,1%, те свака промјена у тој групи интензивно утиче на промјену укупног индекса трошкова живота.

Од укупно запосленог становништва у Републици Српској на пољопривредне дјелатности отпада 31,2%. Посједовна структура земљишта је неповољна, што је карактеристично за сељачка газдинства у РС. Величина посједа (просјечно) је око 3.6 ха, састављана од 7-9 парцела. У Републици Српској се годишње не обради 35-38% ораница. Учешће домаће хране у задовољењу укупних прехранбених потреба износи око 40% и знатно је ниже од предратног периода када је учеће износило око 60%.

Подаци из Центра за социјални рад и Јавног фонда за дјечију заштиту указују на неке социјалне проблеме породица у РС. Око 25.000 породица-корисника права на додатак на дјецу има примања испод апсолутне линије сиромаштва (према мерилима Свјетске банке, тј. испод два долара дневно по члану домаћинства). Мијења се и учесталост породица-корисника права на дјечији додатак. Највећу учесталост имају породице са двоје дјеце и оне биљеже стални раст (33,79% у 2001. години до 56,89% у 2007. години), а породице са троје дјеце су у паду (41,70% у 2001. години на 30,47% у 2007. години). Ови подаци говоре да је породица са двоје и троје дјеце (оно што би било неопходно за демографску стабилизацију) у све већим материјалним и социјалним проблемима.

Истраживања која су проведена претходних неколико година у Републици Српској у вези са факторима ризика за хроничне незаразне болести и факторима ризика масовних незараних болести у домаћинствима, указују да су ти ризици: пушење, недовољна физичка ативност, алкохолизам и наркоманија (граница првог узимања дрога помјерена је са одраслих на узраст 13-15 година).

Подаци из евиденција органа старатељства и Министарства унутрашњих послова за 2005, 2006. и 2007. годину указују на тенденција раста пријављених случајева насиља у породици у односу на период од три године пре тога. Највећи број пријављених случајева се односи на физичко насиље, као и комбиновано насиље које у себи такође има елементе физичког насиља. Породично насиље је најчешће поливалентно и укључује психолошко, физичко, економско и сексуално насиље. Готово у 80% случајева жене су биле жртве насиља од стране својих садашњих или бивших мужева. По броју учесталости, други на удару били су дјеца, а потом и родитељи једног од супружника или пак родитељи који су били жртве насиља своје дјеце.

Констатовали смо да је образовање главни улов социјалне промоције човека и могућност стабилног и здравог напретка његове садашње и будуће породице. Зато ћемо се осврнути на неке показатеље о уловима образовања и његовој доступности породицама и дјечи у РС. Процент укључености дјеце у предшколске установе(2007. година) је 9,83 % што је знатно више него у 2006. истом периоду (7,27%). У укупном обухвату дјеце предшколским васпитањем и образовањем установе чији оснивач није локална управа учествују са око 10%. Иако ово није занемарљив број оснивање и функционисање ових установа препуштено је

локалним управама. У предшколско васпитање и образовање укључена су дјеца са посебним потребама (64 дјеце у 2007.). У току радне 2007/08 године у Републици Српској су дјеловале 53 установе за предшколско образовање и васпитање, од тога 39 јавне, 14 установа чији су оснивачи православне епархије и удружење грађана, које раде по истом програму и са једнаком пажњом Министарства просвјете и културе, односно Републичког педагошког завода прати њихов рад, врши надзор, и има ингеренције над стручним усавршавањем и професионалним развојем васпитача, без обзира на правни статус установе. Јавни сектор располаже са 65 објекта предшколских установа, док у 17 општина нема никаквих облика предшколског васпитања и образовања (Рибник, Језеро, Костајница, Петровац, Сански Мост, Петрово, Вукосавље, Орашје, Пелагићево, Осмаци, Хан Пијесак, Горажде, И. Илића, И. Сарајево, Берковићи, Калиновик, И. Мостар).

2.5.4. Збивања унутар породице која утичу на њену промјену

Дјеловање спољашњих фактора на породицу и породични живот условљавају унутрашње појаве у породици, борбу старих и нових тенденција и образаца, услова и начина живота, прилагођавања на промене у окружењу а то све дјелује на промене унутар породице, као и на промене њене укупне савремене форме и функција. Утицај криза, ратова, сиромаштва, брзих техничких промјена, губљење радних мјеста, политичких и идеолошких борби, промјена у начину рада, промјена у образовању, изазивају код људи психичка оптерећења, фрустрације, губитак самопоуздања, осећај беспомоћи и кривице. Све то утиче на поородицу и породичне односе и доприноси застају у развоју породица, посебно у оном дијелу који се односи на њихов пронаталитетни потенцијал и репродуктивну функцију.

Кризе у породици почињу са смањеним контактима са широм породицом, домаћинством (родитељима брачних другова, бабама, дједовима, дјеце са родитељима), што доводи до губљења породичног континуитета, поородичне климе и осећаја припадности, заједништва, подршке и помоћи. Нуклеусна породица постаје изолована, губи осећај ширине и припадности већој цјелини, губи осећај блискости, затвара се у своје уске оквире и ту почињу да се испољавају фобије и фрустрације. Данас све више учавамо таквих „микро“ породица које постају несигурније, повученије и уплашеније и где се развијају претпоставке за настанак унутрашњих породичних проблема па и развода.

Економско и социјално стање породице утиче и на њене унутрашње односе. Породице почињу све више да улазе у зону „преживљавања, умјесто слободног, лаганог и нормалног живљења. Посебан проблем је рад жена које бивају двостуко оптерећене, радом на професионалном послу и радом у кући. Често се тај њихов рад доживљава (од стране жена) као економска експлоатација.⁵ То је додатни разлог за проблеме у породичним и

---

⁵ У студији *Femillian exprolation*, Делфи и Ленард доказују да постоје значајни показатељи и различити облици експлоатације жена, па и дјеце у породицама и данас у свијету.

супружничким односима. Поћиње да се поставља питање односа сарадње, помоћи и подршке супружника или изостанка те сарадње која води у поородичне конфликте.

Данашња породица почиње да се структурално мијења. Идеалан тип складне породице коју чине брачни пар са двоје или троје дјеце све се ређе виђа у насељима, кућама и становима широм РС (слична је ситуација и у регионалном окружењу, с неким мањим изузетцима код две, три етничке групе). Све је више породица које се карактеришу као једнородитељске породице а међу њима је значајан проценат оних породица на чијем челу је самохрани родитељ. Проблеми су и код једнородитељских породица које је напустио неки од родитеља и запоставио своје бриге и обавезе према дјечи. Старачка домаћинства на селима представљају суморну слику демографског стања у РС и лош пример младим брачним паровима о породичној и друштвеној бризи према људима у позним годинама.

Брига о дјечи, подизање и васпитање, образовање, одрастање и сазријевање представљају велико искушење за савремену породицу. Друштвене институције још нису довољно ојачале, нису прилагодиле и промениле начин и облике дјеловања, како би постале сигурнији и потпунији ослонац породицама, младим брачним паровима, једнородитељским и самохраним породицама. То оптерећује породичне односе и ствара раскорак између радне и родитељске функције породице и посебно мајке. Запосленост оба родитеља, потреба за каријером, равномјерност бриге о дјечи представљају додатни фактор који утиче да се менјају и прилагођавају насталим околностима, како породице, тако и поједини њихови чланови. Развија се нека врста породичног, супружничког ривалства у односу према дјечи, демонстрира се моћ и утицај у породици, трансформишу се улоге, позива се на стицање и расподелу новца и слично. То све утиче на односе у поородици и одражава се на њене функције, улогу, па и структуру.

Брак и брачни односи су у значајној трансформацији, која се даље преноси на укупну породицу, било нуклеусну, проширену или сложено породично домаћинство. Повећава се стопа развода бракова, развијају се форме заједнице која није формални облик брака (кохабитација). Узроци брачних проблема и слома брака леже, често, и у вредновању и разумевању брака, индивидуализму и захтеву за вишим степеном слободе од породичних обавеза, лакоћи развода, брачном и породичном статусу родитеља, образовању, занимању, изазову каријере, све већим депресијама и склоностима пребацавања одговорности на друге.

2.5.5. Ставови породица о наталитетним мјерама које друштво нуди

Овде дајемо неколико основних налаза из истраживања ставова породица у РС који указују како се у породицама схватају, доживљавају пронаталитетне мјере и други облици подршке и помоћи породици, као и њихове жеље и сугестије за побољшањ тих мјера.⁶

---

⁶ Током јуна, јула и августа 2008. године, проведен је Упитник на целокупном подручју РС по наруџби Министарства за породицу, омладину и спорт. У анкетирању је учествовало 1500 испитаника (58% жена и 42%

Материјално стање испитаника и чланова њихових породичних домаћинстава (ПД), показује да је 6% породица без сталних прихода, да 9% њих има до 300КМ месечно, док скоро четвртина (24%) има укупна месечна примања између 300 и 600КМ. Дакле, једна трећина породичних домаћинстава има укупна месечна примања до 600КМ. Ако се томе дода и 6% оних без сталних примања, видимо да око 40% породица из нашег упитника има веома мала или скромна укупна месечна примања. Податак да 60% породичних домаћинстава из упитника има до 1000КМ укупна примања месечно (од тога 10% без сталних примања) даје укупну слику материјалног стања породичних домаћинстава у РС. Треба истаћи да 11% породица имају примања између 1500 и 2000 КМ, као и да 4% имају више од 3000 КМ укупна месечна примања.

Ако поредимо исказе испитаника о укупним приходима и укупним месечним трошковима породица са ставовима и личним утисцима о материјалном статусу ПД, видимо да: 27% испитаника мисли да је материјални статус њихове породице лош а 12% да је веома лош, 43% испитаника сматра да је укупан материјални статус породица добар, 4% да је веома добар.

Ако се ови ставови укрсте са полном структуром испитаника, уочавамо да жене чине знатно већу групу међу оних 14% који не могу да оцене укупан статус своје породице, као да доминирају И у групи оних који сматрају да је тај статус веома лош. Оба пола имају подједнако мишљење када оцењују да је укупан статус њихових породица/домаћинстава веома добар.

Испитаницима је постављено питање да одговоре како оцењују услове у којима станују. Њих 29% сматра да живе у потпуно условним, конфорним стамбеним условима, док 32% испитаника сматра да су то услови за оцену четири. Дакле, 61% испитаника оцењује стамбене услове сасвим задовољавајућим..

Истраживање је показало да 73 % дејце није обухваћено услугама вртића, док је свега 27% обухваћено услугама вртића. Ако ове податке укрстимо са типом насеља видећемо да више од 50 процената градске дјеце није обухваћено услугама вртића, а из приградског насеља чак 70 процената није обухваћено. Од оних испитаника чије су породице користиле услуге вртића, 39% је потпуно задовољно услугама вртића, 32% услуге оцењу као веома добре, што значи да је 71 проценат испитаника, корисника услуга вртића, задовољно тим услугама. За вртиће може бити охрабрујуће да је само 5% потпуно незадовољно услугама вртића, те да је још 5% врло мало задовољно услугама вртића. Ако погледамо ставове испитаника о појединачним услугама видимо да су корисници вртића у великој мери веома задовољни тим услугама. Посебно је занимљиво што жене предњаче у позитивним исказима о задовољству пруженим услугама у вртићима, али такође имају и више замерки на услуге, него мушкарци.

мушкараца), носилаца породичног домаћинства (65%) и чланова породица, различитих старосних група, равномерно распоређених по свим регијама Републике Српске.

Став испитаника о томе шта је најважније да вртић пружи деци, показује следећу слику: сигурност је на првом месту, затим потреба да деца бораве док су родитељ(и) на послу, те као треће, образовање и припрема за школу. На питање да изнесу свој став о могућности отварања саветовалиштва за породице у оквиру школе или вртића, испитаници су позитивно реаговали на такву могућност. Овде су одговарали сви испитаници, без обзира да ли имају школско или предшколско дете или немају. Испитаници са 77 и више процената прихватају саветовалиште које би се бавило питањима едукације, решавања проблема у вези са децом, као и размене искуства са другим родитељима, док мање од 50 процената прихватају став да се саветовалиште бави питањима планирања породице и решавања конфликта у породици.

Испитаници садашњу популациону политике оцењују:

- 44% испитаника сматра да је та политика лоша,
- 37% да није стимулативна,
- 6% испитаника мисли да је добра а мање од један проценат да је веома добра.

Када се овај став укрести са полном структуром испитаника, долазимо до податка да скоро подједнако овај став деле мушкарци и жене. Када се постави питање да испитаници оцене која мера би подстакла више рађања дјече и њихово подизање, највише их занима могућност плаћеног одсуства и признавање радног стажа од 3 године женама за свако рођено дијете. Најмање их занима отварање саветовалишта за породицу у свакој општини и сервис за збрињавање деце током викенда и за вријеме распуста. На директно питање да ли би напустили посао и посветили се подизању дјече а да за то вријеме од државе добијају плату, 52% испитаника је одговорило негативно. То говори да је посао важан за испитанике и да би радије прихватили неку другу помоћ у подизању и одгајању деце

Испитаницима је дечији додаток врло важна категорија. То им даје сигурност да се одлуче на рађање и одгајање деце (35%), као и да су примања редована. Износ и трајање су мање важни од претходна два става. То нас упућује на закључак да је дечији додаток веома важна компонента у помоћи породицама.

Прегледом ставова испитаника о жељеном броју дјече, уочава се да већина преферира двоје или троје дјече, док нешто мање од 10 процената жели четворо дјече. Такође, видљиво је да жене предњаче у ставу о жељеном броју дјече.

Без обзира на све тешкоће и искушења кроз која пролази савремена породица у РС, она остаје и даље један од основних елемената друштва, његовог развоја и напретка. Због тога јој је неопходна друштвена брига и помоћ институција на свим нивоима, од републичког до локалног

2.5.6. Списак мјера које би подстакле веће рађање дјече и њихово лакше подизање

Из претходних података, ставова и анализе могуће извести један списак мјера (који не претендује да буде заокружен) које би подстакле рађање више дјече и стабилнију породичну и демографску слику и климу у Републици Српској

1. Развити мрежу институција за подршку породици, посебно на локалном нивоу, сваку бившу мјесну заједницу претворити у сервис за подршку породици.
2. Израдити електронску базу података о свим породицама у РС, њиховој структури, потребама, могућностима и слично.
3. У наставне планове и програме (на свим нивоима) уврстити теме о породици и демографском развоју друштва.
4. Развијати позитиван дух (култ) породице и детета кроз школу, медије и све званичне државне манифестације.
5. Развијати практичне облике хуманизације односа међу половима, јачати одговорно родитељство, те интегративне и емотивне функције породице.
6. Породица да буде мјера (статистичка јединица) за економску и социјалну политику државе.
7. Истражити да ли је могуће (потребно) променити доминантан социо-културни образац биолошке репродукције (једно дете, два детета, на пожељних троје дјеце).
8. Формирати Иститут за истраживање демографских кретања и праћење развоја породице.
9. Примењивати све међународне акте (конвенције, резолуције) о породици, мајци и детету.
10. Донети планове о развоју и заштити породице у свим општинама (повећати правну и стварну сигурност породице, мајке и детета).
11. Направити програм субвенционисаних стамбених кредита и кредита за опрему, те за покретање посла за младе брачне парове.
12. Формирати Фонд за породицу у свим општинама.
13. Знатно повећати помоћ породицама у оним подручјима (посебно сеоским) која се убрзано демографски празне.
14. Развити довољан број јаслица, вртића и других услужних објеката који ће обухватити сву децу у локалним срединама.
15. Исплаћивати редовно све новчане накнаде и додатке породицама и деци.
16. Омогућити свакој породици са предшколском и школском децом да по повољнијим условима обезбеди компјутере и користе Интернет.
17. Обухватити сву децу квалитетном здравственом заштитом (амбуланте у вртићима и школама).

Литература и извори:

- Gittins D., 2002. *The Family in Question*, u: Haralambos M. Holborn M., *Sociologija, teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketinng
- Leach (Lič) E. , 2002. *Razoreni svijet*, u: Haralambos M. Holborn M., *Sociologija, teme i perspektive*, Zagreb, Golden marketinng
- Delphy C. Lenard, D. *Famillian exploitation*, Polity Press, Cambridge, 1992.
- Gačić, B. Trbić, V. Marković, 2004. N. *Funkcionisanje porodice u društvenom kontekstu hronične krize*, u: *Izazovi porodica, izazovi porodičnih terapeuta u Vremenu tranzicije*, Beograd, Centar za porodicu
- Бергер, Ј., 1993. *Психолошки потпорни системи, Модел базичних ослонаца личности*, Београд,
- Делибашић, Р., 1995. *Породица у остваривању васпитне функције*, Институт за социјалну политику, Београд,
- Милић, А., 2001. *Социологија породице, критика и изазови*, Чигоја штампа, Београд. Маринковић, Д., 2007. *Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске*, Први Конгрес српских географа, Београд
- Милосављевић Милосав, Стојановић Божидар, Вуковић Јованка, 2005. *'Ванбрачне породице у Републици Српској'*, Бијељина

2.6. ДЈЕЧИЈА ЗАШТИТА У ФУНКЦИЈИ ПОДСТИЦАЊА НАТАЛИТЕТА

Аутор: Мр Јованка Вуковић

Непосредно по окончању *грађанског* рата на просторима Босне и Херцеговине у Српској је заживио систем дјечије заштите. Према Дејтонском мировном споразуму, уређивање и обезбјеђивање дјечије заштите је у искључивој надлежности ентитета. Полазећи од ове чињенице, Уставом Републике Српске је дефинисано да породица и дјеца имају посебну друштвену заштиту.

Овај уставни принцип је операционализован и кроз Закон о дјечијој заштити Републике Српске, који је Народна скупштина Републике Српске усвојила 29.6.1996. године ("Службени гласник Републике Српске", број: 15/96). Јавни фонд за дјечију заштиту формиран је 25.11.1996. године. Тиме је установљена законодавна и институционална основа за остваривање права и развоја система дјечије заштите, као дјелатности од посебног друштвеног интереса.

У смислу Закона, систем дјечије заштите се заснива на универзалном цивилизацијском становишту о праву и дужности родитеља да се старају о подизању и васпитању своје дјеце, праву дјетета на услове живота, који омогућавају његов правилан психо-физички развој и обавези државе да му то омогући.

Од оснивања, дјелатност Јавног фонда за дјечију заштиту и активности на обезбјеђењу права од општег интереса, за чију реализацију је одговорна Република, усмјерена је на стварање услова за реализацију права утврђених Законом о дјечијој заштити, што подразумијева обезбјеђивање средстава неопходних за исплату тих права, обуку кадрова, техничко опремање Стручне службе Фонда и првостепених органа - центара за социјални рад.

Финансирање дјечије заштите, према Закону, обезбјеђују се доприносом за дјечију заштиту, утврђеним Законом о доприносима, затим поклонима, донацијама и прилозима физичких и правних лица, коришћењем расположивих средстава и права, од издавања односно промета хартија од вриједности, домаћих и иностраних кредита и из Буџета Републике, уколико Фонд, на основу изворне стопе доприноса, објективно не успијева обезбједити потребна средства за реализацију права од општег интереса.

Током 1997., 1998. и 1999. године, остварена средства по основу доприноса 3% на бруто доходак (1,5% на плате запослених и 1,5% на терет послодавца) обезбјеђивала су скоро редовне, али изузетно мале номиналне износе исплата корисницима права.

Почетком 2000. године, стопа доприноса за дјечију заштиту смањена је за једну трећину, са 3% на бруто плате на 2%, на нето плате, колико и актуелно износе издвајања за дјечију заштиту. Због озбиљних социјалних проблема и осиромашења становништва, незапослености, ниских зарада и пензија, као и закашњења у њиховим исплатама, у том периоду значајно је повећан број корисника права из дјечије заштите по основу материјалног цензуса, а тиме и потреба за повећањем средстава за ту намјену. Из напријед наведених

разлога, током 2000. године дошло је до озбиљних поремећаја у редовности исплата неких права (додатак на дјецу, матерински додатак) и закашњења од око шест мјесеци, које је пренешено и у 2001. годину.

У циљу превазилажења насталог стања, а након оцјене надлежних органа Републике Српске да нема могућности за повећање стопе доприноса за дјечију заштиту, као ни обезбјеђења додатних средстава из других извора, покренуте су активности око измјена и допуна Закона о дјечијој заштити, са одређивањем да се задржи основна функција дјечије заштите, која се огледа у уједначавању услова за задовољавање развојних потреба дјецe и помоћи породици у остваривању њене репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције.

Смањење стопе доприноса за дјечију заштиту условило је потребу измјене и допуне Закона о дјечијој заштити и у погледу обухвата дјецe правом дјечији додатак, а везано за ред рођења и смањење броја корисника права из дјечије заштите, као и потребу повећања номиналних износа који су били испод законом дозвољеног минимума.

Закон о измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити Републике Српске, ступио је на снагу 21.06.2001. године, након чега је израђен и Пречишћени текст Закона о дјечијој заштити Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске", број: 04/02 и 17/08), који је и сада у примјени.

2.6.1. Циљеви и принципи функционисања система дјечије заштите

Систем друштвене бриге о дјеци у Републици Српској је својим циљевима усмјерен према: *дјеци, родитељима, послодавцу и друштву.*

У односу *на дјецу* циљеви система дјечије заштите су одређени ка:

- стварању основних услова за приближно уједначавање нивоа задовољавања развојних потреба дјецe;

- предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања и дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу;

- васпитно-образовни програми припремања дјецe за школу;

- одговарајући садржаји рада са дјецом без родитељског старања, дјецом са сметњама у развоју, дјецом на дужем болничком лијечењу и дјецом из социјално-угрожених породица и

- посебна заштита трећег дјетета из породица са троје дјецe

Ови циљеви се најчешће реализују кроз новчана давања, у оквиру расположивих средстава, одређени проценат кроз пружање услуга директно дјеци крајњим корисницима права, за задовољавање њихових развојних потреба.

У односу *на родитеље*, циљеви система друштвене бриге о дјеци у Републици Српској се огледа као помоћ породици у остваривању њене репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције, што не ослобађа родитеље тих функција, него у њиховом обављању везују са институцијама система (кроз новчана давања најчешће).

У односу *на послодавце*, циљ друштвене бригае о дјечи је обезбјеђивање подршке запосленим, фертилно перспективним женама, женама које се налазе на породилском одсуству и запосленим родитељима који имају дјецу са сметњама у развоју.

У односу *на друштво*, циљеви дјечије заштите представљају природну потребу и заинтересованост друштва да олакшањем терета родитељства и повећањем стопе рађања у условима ниског наталитета, обезбједи сопствену биолошку репродукцију.

Анализа система дјечије заштите у Републици Српској указује да се ради о систему примјереном актуелним могућностима у коме сва дјеца под једнаким законом прописаним условима (статус дјетета, имовински цензус, ред рођења..), на цијелој територији Републике Српске, остварују иста права из дјечије заштите.

Дакле, систем дјечије заштите Републике Српске не познаје дискриминацију дјеце по основу територијалне, националне или расне припадности, а све у складу са Конвенцијом о правима дјетета Уједињених нација.

2.6.2. Права из дјечије заштите

У складу са Законом о дјечијој заштити – путем Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, врши се реализација и финансирање права од општег интереса и о њиховом обезбјеђењу се стара Република и то:

1) накнада плате за вријеме кориштења породилског одсуства (у даљем тексту: накнада плате за породилско одсуство);

1а) право запосленог родитеља на рад са једном половином пуног радног времена, ради појачане његе и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју (у даљем тексту: рад са половином радног времена);

2) матерински додатак;

3) помоћ за опрему новорођенчета;

4) додатак на дјецу;

5) задовољавање развојних потреба дјеце;

6) предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу;

7) васпитно-образовни програми припремања дјеце за школу. Законом је такође регулисано да се општина стара о обезбјеђењу права и то:

- боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основношколског узраста до десет година старости;

- одмор и рекреација дјеце до 15 година старости у дјечијем одмаралишту;

- регресирање трошкова боравка дјеце у предшколским установама, одмора и рекреације

Од самог оснивања и дефинисања, непосредно по завршетку грађанског рата, па до важећег Закона, систем дјечије заштите је својим циљевима и основним садржајима

конципиран као подршка породици са дјецом, тражећи своје мјесто у социјалној и популационој политици друштва Српске.

Садржај, карактер, циљеви и начин остваривања друштвене заштите дјеце одређивале су друштвене прилике, као и материјалне могућности.

Сходно тим елементима, дјечија заштита је мијењала садржај, облике и услове за њихово кориштење, али је временом све више добијала на друштвеном значају, пошто је постала обавезни дио социјалне политике и значајан дио популационе политике државе.

Измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити из 2001. године, још је више наглашена социјално-заштитна карактеристика система дјечије заштите, пошто су у условима за остваривање појединих права, таргетиране социјално најугроженије породице са дјецом, док је популациони карактер остао врло дискретно (увећани додатак на дјецу за треће дијете, помоћ за опрему новорођенчета, као универзално право, право на накнаду плате за вријеме породилског одсуства..).

Кроз примјерену анализу права из дјечије заштите, указаће се пажња и на мјере које се могу бар дјелимично препознати као популационе.

2.6.2.1. Накнада плате за вријеме кориштења породилског одсуства

У смислу члана 11. став 1. Закона о дјечијој заштити Републике Српске, право на накнаду плате за вријеме кориштења породилског одсуства, односно док користи одсуствовање са посла због њега и старања о дјетету, има мајка или запослени отац, усвојилац дјетета или друго лице запослено код послодавца коме је надлежни орган повјерио дијете на његу и старање, а Законом о раду – Пречишћени текст ("Службени гласник Републике Српске", број: 55/07) утврђена је дужина породилског одсуства, у трајању од једне године непрекидно за прво и друго дијете, а за близанце и свако треће и наредно дијете у трајању од 18 мјесеци непрекидно.

*За вријеме породилског одсуства, мајци припада накнада плате у висини **просјечне нето плате**, коју је остварила у току последња три мјесеца прије отпочињања породилског одсуства, односно у висини плате која јој припада у складу са Колективним уговором, а обрачун и исплату накнаде плате мајци за вријеме кориштења породилског одсуства врши послодавац. Јавни фонд за дјечију заштиту потврђује право послодавца на рефундацију и врши рефундацију исплаћене нето плате за задњих осам мјесеци за прво и друго дијете, а за близанце, треће дијете и свако наредно дијете за задњих 12 мјесеци.*

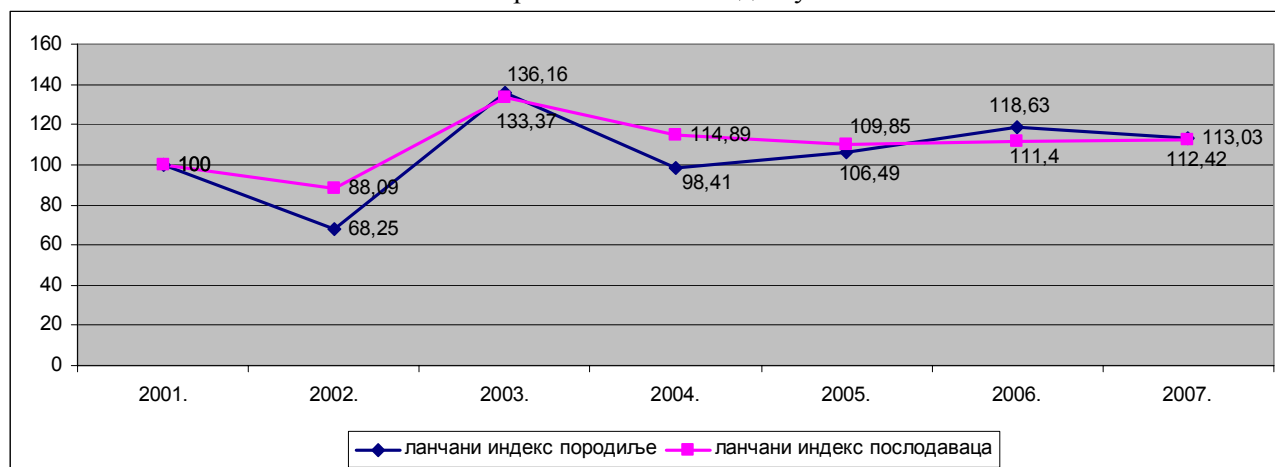
Законом о измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити Републике Српске "Службени гласник Републике Српске", број: 17/08, почетком 2008. године дошло је до измјене дужине трајања рефундације накнаде плате на терет Фонда са осам на 11 мјесеци, односно са 12 на 17 мјесеци што изискује додатна средства за реализацију овог права у износу око 4,5 милиона КМ. С обзиром да су се Измјенама и допунама Закона створили повољнији услови за послодавца, за очекивати је повећање броја захтјева за рефундацију и

веће учешће овог права у укупним расходима Фонда, које је иначе врло значајно и има тренд пораста учешћа.

Табела 1. Преглед броја послодаваца и породиља за које је вршена рефундација

Година	Број породиља	лан. индекс	Број послодаваца	лан. индекс
2001.	2038	100,00	857	100,00
2002.	1391	68,25	755	88,09
2003.	1894	136,16	1007	133,37
2004.	1864	98,41	1157	114,89
2005.	1985	106,49	1271	109,85
2006.	2355	118,63	1416	111,40
2007.	2662	113,03	1592	112,42

График 1. Преглед исплаћених рефундација накнада запослених породиља на нивоу године према ланчаном индексу

На основу ланчаног индекса и података евидентан је тренд пораста броја породиља које су оствариле право на накнаду плате за вријеме породиљског одсуства. Повећање броја запослених породиља, којим је исплаћена накнада плате за вријеме породиљског одсуства се не може везивати за повећање рађања у Српској, напротив! У периоду од 2002. године, друштво Републике Српске је ушло у фазу отворене депопулације, тј. више умире него што се рађа. Мало је вјероватно да се повећава стопа запослености младих жена, с обзиром на економско стање у Републици Српској и чињеници да се не биљежи повећање стопе запослености.

Тренд раста броја запослених породиља је вјероватно у вези са бољим обавјештавањем и информисањем потенцијалних корисника о правима из дјечије заштите, већим интересом

послодаваца којима се од стране Јавног фонда за дјечију заштиту, врши редовна исплата рефундација за призната права и исплаћене накнаде породиљама.

Напомињемо да у смислу Закона о дјечијој заштити Фонд дјечије заштите врши и усклађивање износа накнаде плате за вријеме породилског одсуства са кретањима просјечне плате (а према подацима Статистичког завода Републике Српске).

Право на накнаду за вријеме породилског одсуства, би требало да буде у функцији заштите породиље и материнства и подршка усаглашавању рада и родитељства.

Међутим, пракса указује на низ недостатака у остваривању овог права у односу на мајку. Наиме, није ријеткост, поготово код приватних послодаваца, да се породиљима исплаћује знатно мањи износ плате за вријеме породилског одсуства, од оног који је послодавац приказао као основу за рефундацију, као и да се породиљама накнада плате исплаћује по истеку породилског, када послодавац од Јавног фонда за дјечију заштиту наплати цјелокупну рефундацију.

Поред тога, искуство биљежи да породиље почињу да раде много прије истека породилског, а послодавцу се исплаћује рефундација накнаде као да породиља користи одсуство. На такав начин послодавац наплаћује и рефундацију и поред тога што породиља зарађује плату.

Како би се унаприједила заштита мајке, тј. побољшало усклађивање рада и родитељства *уз додатна средства за дјечију заштиту*, неопходно је да се још више појача рад контролних органа и казнена политика, као и активније учешће самих мајки на указивању на неправилности како би се ефикасније спроводиле законске одредбе које регулишу област заштите жене и материнства.

Остваривањем права на накнаду за вријеме породилског одсуства, запослене породиље имају повољнији положај, а тиме се даје и порука свим запосленим женама у фертилном периоду, да се лакше одлучују на рађање. Дакле, право на накнаду плате за вријеме породилског одсуства представља, једну од мјера из система дјечије заштите којима се подстиче наталитет.

2.6.2.2. Матерински додатак

Право на матерински додатак остварује незапослена мајка, под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени цензус. Ово право се остварује за прво троје дјеце по реду рођења у трајању од једне године.

Право на матерински додатак, прописано је одредбама члана 15. и 16. Закона о дјечијој заштити и максимално износи до 30% од просјечне плате остварене у привреди Републике у претходној години.

Статистика биљежи значајан пад броја корисника овог права након измјена и допуна Закона о дјечијој заштити у 2001. години из више разлога. Наиме, претходним законским рјешењем, остваривање овог права је било универзално право незапослене мајке, без обзира

на материјални цензус, а са циљем да се обезбиједи материјална подршка незапосленим мајкама.

Измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити из 2001. године предвиђен је материјални цензус, као услов за остваривање права на матерински додатак. Овом одредбом Закона тагретирани су социјално, најугроженије, незапослене породиље.

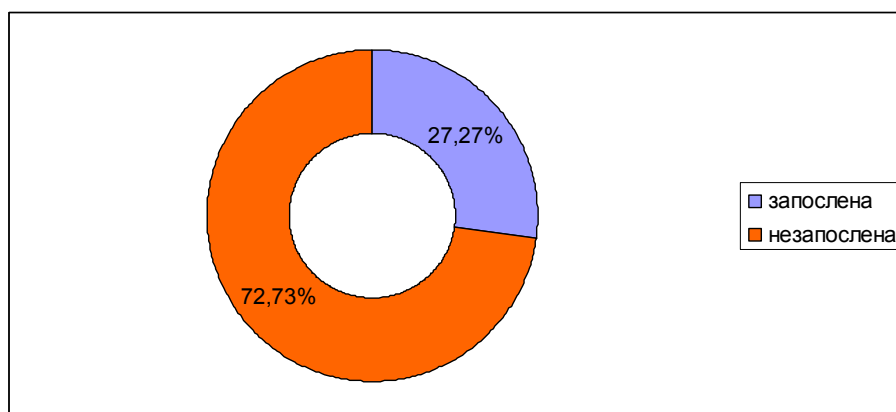
У 2001. години, прије измјене Закона, право на матерински додатак користило је просјечно 3589 мајки. У 2002. години, према одредбама измијењеног Закона, право на матерински додатак је остварило 1651 мајки или само 46% од броја мајки-корисника права из 2001. године. Међутим, већ од 2004. године се биљежи тренд раста броја мајки - корисника права на матерински додатак, а највећи пораст је био у 2004. години.

Табела 2. Преглед броја корисника материнског додатка на нивоу године

Година	Број корисника	ланчани индекс %
2001.	3589	100,00
2002.	1651	46,00
2003.	1793	108,60
2004.	2620	146,12
2005.	3092	118,01
2006.	3153	101,97
2007.	3276	103,90

Право на матерински додатак има за циљ подршку незапосленим мајкама, дакле социјално најугроженијим породиљама, чија су примања испод предвиђеног цензуса од 60 КМ по члану породице у 2007. години. Стога ово право има примарно социјално-заштитни карактер, а потом пронаталитетни.

График 2. Процент учешћа мајки према радном статусу

Извор: Подаци Фонда за 2006.годину

У првих шест мјесеци 2007. године, износ исплаћиваног материнског додатка је 70,00 КМ, а у односу на 2002. годину износ материнског додатка се удвостручио, с тим што је континуирано долазило до повећања износа, а током манифестације "Дјечија недеља" су исплаћиване разлике до већих износа. Матерински додаток је исплаћиван у износу од 70,00 КМ, што је више за 23% у односу на 2005. годину када је исплаћиван у износу од 56,85 КМ. Номинално се биљежи тренд раста износа материнског додатка и у 2007. години, тако да је од јула и до краја 2007. године износ материнског додатка 80,00 КМ.

Од 01.01.2008. године повећан је износ цензуса на 70,00 КМ по члану породице, као и износи по основу катастарског прихода и каталожке вриједности покретне имовине, а износ материнског додатка у 2008. години је 90,00 КМ.

У укупном броју корисника права, мајке-кориснице права на матерински додаток у 2006. години учествују са 5,9%, а у финансијској реализацији са 8,43% и евидентира се стални тренд повећања учешћа у трошковима Фонда по основу реализације права.

2.6.2.3. Помоћ за опрему новорођенчета

*Законом о дјечијој заштити, чланом 17. предвиђено је право на помоћ за опрему новорођенчета које се остварује за свако новорођено дијете у породици. То је једино право из Закона о дјечијој заштити које је **неселективно, нелимитирано материјалним условима и омогућава обухват све новорођене дјеце, ако један од родитеља има пребивалиште у Републици Српској.***

Износ, облик и начин реализације овог права у складу са чланом 17. Закона о дјечијој заштити Републике Српске, утврђује надлежни орган Фонда, с тим што не може бити мањи од 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години.

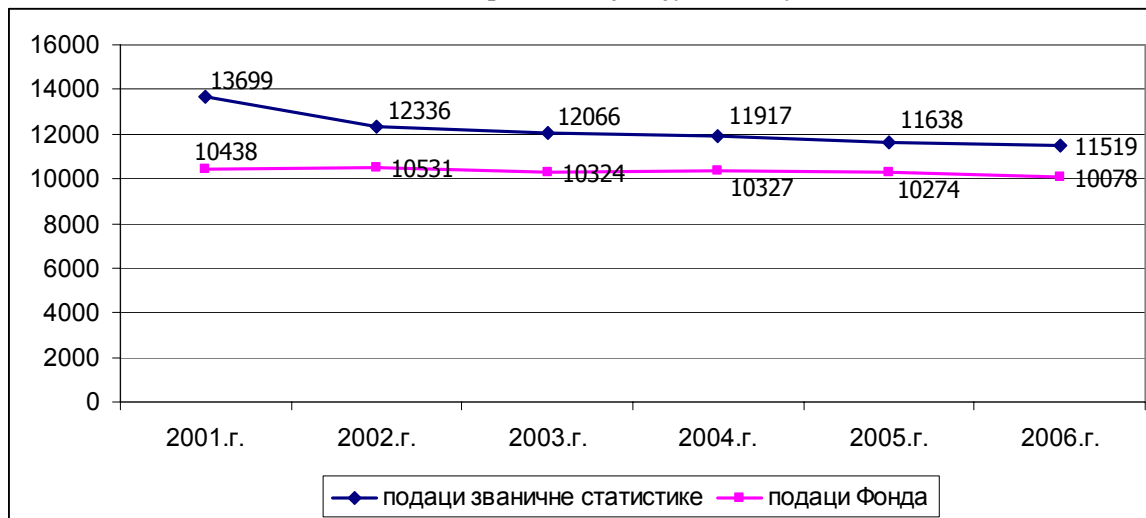
Од 1999. године до 01.05.2006. године, право на помоћ за опрему новорођенчета, у систему дјечије заштите Републике Српске се реализовало уручивањем ткз. "беби-пакета" са најнеопходнијом опремом за новорођенче, за прва четири мјесеца његовог живота.

Приликом уручивања "беби-пакета" породиљама, преко мреже породилишта Српске (једним дијелом и центара за социјални рад/служби) попуњаван је ткз. "беби-упитник" са социо-демографским и здравственим подацима за породиљу и новорођенче.

База података Јавног фонда за дјечију заштиту, садржи персоналне податке за око 74.000 породиља и новорођенчади (закључно са 31.12.2006. године). Подаци су били вишеструко корисни и представљају основу за праћење броја рађања, израду анализа за потребе креирања популационе политике на нивоу Српске (ове податке је користио Републички савјет за демографску политику за израду документа "Политика развоја становништва Републике Српске", који је усвојила Народна скупштина Републике Српске). Подаци базе "беби-упитника" су значајни за креирање нових облика и обима права из дјечије

заштите са пронаталитетним циљевима, али и шире. Број рођених према подацима Јавног фонда за дјечију заштиту и упитник из породицишта и служби је приказан у графикану 3.

График 3. Компаративни приказ броја рођених по подацима званичне статистике и Јавног фонда за дјечију заштиту

На основу статистичке анализе података из упитника "беби-пакета" статистички просјечна породиља Републике Српске у 2006. години је: у старосној доби између 21 - 30 година (66,1%), удата (92,4%), са средњом стручном спремом (61,8%), незапослена (70,2%), осигурана преко бироа рада (37,8%), настањена у селу (48,4%), породила се у термину (83,60%), природним путем (84,60%), са могућношћу дојења (98,60%).

Карактеристике просјечног новорођенчета су: здраво (99,40%), мушко (50,40%), прво по реду рођења (47,70%).

Фонд располаже подацима лонгитудиналне анализе за период 2001 - 2006. године који се односе на социо-демографске карактеристике породиље и новорођенчета који могу да укажу на извјесне трендове у рађањима и основне податке о здравственом статусу новорођенчета и могућностима дојења мајки. Такође располаже подацима које се односе на рађања на нивоу Републике, на нивоу општина, кроз године, и по реду рођења.

У складу са Законом о дјечијој заштити Републике Српске, почевши од 01.05.2006. године Јавни фонд за дјечију заштиту право на помоћ за опрему новорођенчета реализује у облику новчаног давања (50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години). У 2008. години помоћ за опрему новорођенчета износи 300,00 КМ за свако новорођенче.

Према Одлуци Владе Републике Српске, од 2006. године преко Министарства за породицу, омладину и спорт, Јавни фонд за дјечију заштиту врши додатну исплату за свако трећерођено дијете у породици и четврторођено разлику. У 2008. години то су износи од 600,00 КМ, односно за четврто 800,00 КМ.

Право на помоћ за опрему новорођенчета је право које у себи примарно носи пронаталитетне карактеристике, јер представља универзално право за сву новорођенчад Републике Српске, без обзира на материјални цензус и ред рођења.

2.6.2.4. Додатак на дјецу

Према учешћу у финансијској реализацији и по броју корисника права из система дјечије заштите, додатак на дјецу, као новчано давање, представља најдоминантније право и за његову реализацију од укупних изворних прихода за финансирање права из дјечије заштите у 2007. години износи 62,18%.

У складу са Законом о дјечијој заштити Републике Српске, сваки грађанин Републике Српске, првенствено незапослени борац, војни инвалид од прве до треће групе инвалидитета, уживалац породичне инвалиднине, тј. грађанин који има пребивалиште на територији Републике Српске, под условима предвиђеним Законом о дјечијој заштити Републике Српске има право на додатак на дјецу.

Право на додатак на дјецу остварује се за друго, треће и четврто дијете у породици у зависности од материјалног положаја у породици, распореда реда рођења и узраста дјеце, на основу поднијетог захтјева, а најдуже до 15 година живота и ако су на редовном школовању. Без обзира на имовински цензус, ово право могу остварити дјеца погинулих бораца, дјеца цивилних жртава рата и РВИ I и II категорије, дјеца цивилне жртве рата, дјеца без родитељског старања, дјеца за које надлежан орган донио акт о разврставању због ометености у развоју, ако није смјештено у установу социјалне заштите, дијете чија породица остварује право на новчану помоћ према Закону о социјалној заштити и дјеца обољела од целијакије и хроничних болести, које према оцјени надлежне комисије проузрокују, односно имају за последицу настало тјелесно оштећење. Право на додатак на дјецу за вулнерабилне категорије остварује се за сву рођену дјецу без обзира на ред рођења, до навршених 19 година живота, односно док су обухваћена васпитно-образовним програмом и без обзира на прописане цензусе за остваривање права.

Према законском рјешењу, до Измјена и допуна Закона о дјечијој заштити ("Службени гласник Републике Српске", број: 26/01), додатак на дјецу је у себи носио интегрисане елементе социјалне и популационе политике. Наиме, под посебним социјалним критеријима право на додатак на дјецу су остваривала и прворођена дјеца тј. сва дјеца без обзира на ред рођења, до навршене деветнаесте године, ако се налазе на редовном школовању. Трећерођена дјеца су остваривала права на додатак на дјецу у увећаном износу и то без обзира на социјалне критерије, довољно је било да се ради о дјетету, трећем по реду рођења у породици.

Дакле, у складу са одредбама Закона о дјечијој заштити, право на додатак на дјецу средином 2001. године остваривало је преко 60.000 дјече-корисника у старосној доби до 19 година. Који је проценат обухвата циљног контингента дјеце, овим правом тешко је одредити.

Процјена величине дјече циљног старосног, контингента је врло непоуздана, с обзиром да попис становништва у Босни и Херцеговини, није вршен од 1991. године.

Након усвојених Измјена и допуна Закона о дјечијој заштити Републике Српске дошло је до значајних промјена у одредбама везано за остваривање права из дјечије заштите, а првенствено права на додатак на дјецу. Право је добило доминантно социјално-заштитни карактер, а популациони елементи су се задржали дискретно интегрисани у увећаном износу додатка на дјецу за трећерођену дјецу у породици.

Материјалним условима, редом рођења дјетета су таргетиране социјално најугроженије породице са дјецом и додатак на дјецу је примарно у социјално-заштитној функцији подршке сиромашним породицама са двоје, троје и четворо дјеце. Измјене су условиле пад броја корисника права уопште из дјечије заштите, али примарно права на додатак на дјецу. Ланчани индекс указује да је у 2002. години право на додатак на дјецу остварило 42,96% дјецекорисника из 2001. године и у 2003. години се биљежи тренд пада броја корисника да би већ од 2004. године континуирано растао број корисника права. У односу на 2002. годину када се Закон усталио дошло је до континуираног повећања броја корисника и дјеце.

Табела 3. Број корисника (породица) које остварују право и број дјеце за коју се остварује право додатка на дјецу на нивоу првих шест мјесеци текуће године

Година	број корисника	ланчани индекс	број дјеце	ланчани индекс
2001.	35200	100,00	60271	100,00
2002.	18765	53,30	25893	42,96
2003.	16642	88,68	23494	90,73
2004.	19351	116,27	27250	115,98
2005.	22204	114,74	30908	113,42
2006.	23561	106,11	32575	105,39
2007.	24685	104,77	33836	103,87

Према распореду броја дјеце корисника *по регијама и по општинама*, најзначајније је присуство корисника у региону Бања Лука, што је и очекивано с обзиром на највећи број становника у том дијелу. Лонгитудинална анализа показује да је у региону Бања Лука, стабилно учешће од 2001. године, слична је ситуација и са осталим регионима који биљеже благи пад, изузев региона Бијељине, који биљежи скок учешћа са 5,27%, у 2001. години на 10,27%, у 2007. години и региона Зворника. Ова појава се свакако може тумачити великим миграцијама становништва ка овом подручју, становништва које је у стању социјалне потребе. Повећаним рађањем свакако не, а сиромашење на овом подручју је вјероватно мање у односу на Херцеговину, која биљежи пад учешћа дјецекорисника права на додатак на дјецу (због мањег рађања и миграција).

Табела 4.- Број дјецe- корисника права на додатак на дјецу према регионалном распореду

Регија	2001.год.		2002.год.		2003.год.		2004.год.		2005.год.		2006.год.		2007.год.	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Приједорска	8758	13,51	3271	12,36	2999	11,96	3500	11,99	3811	11,57	4038	11,88	4272	12,16
Субрегија Бања Лука	18196	28,07	7281	27,51	7569	30,18	8675	29,71	9613	29,19	9639	28,37	9437	26,86
Субрегија Мркоњић Град	2779	4,29	1136	4,29	1042	4,15	1196	4,10	1350	4,10	1381	4,06	1352	3,85
Добојска	9473	14,61	4177	15,78	3896	15,53	4562	15,62	5342	16,22	5779	17,01	6119	17,42
Субрегија Бијељина	3415	5,27	1482	5,60	1335	5,32	2024	6,93	2772	8,42	3128	9,21	3607	10,27
Субрегија Шамац	797	1,23	370	1,40	339	1,35	423	1,45	461	1,40	480	1,41	541	1,54
Субрегија И. Сарајево	5161	7,96	2105	7,95	1928	7,69	2124	7,27	2401	7,29	2424	7,13	2446	6,96
Субрегија Зворник	8260	12,74	3426	12,94	3120	12,44	3349	11,47	3630	11,02	3735	10,99	3957	11,26
Субрегија Требиње	5841	9,01	2357	8,90	2087	8,32	2477	8,48	2625	7,97	2476	7,29	2490	7,09
Субрегија Фоча	2141	3,30	866	3,27	766	3,05	871	2,98	924	2,81	896	2,64	911	2,59
УКУПНО:	64821	100,00	26471	100,00	25081	100,00	29201	100,00	32929	100,00	33976	100,00	35132	100,00

Корисници права на додатак на дјецу, по реду рођења дјетета

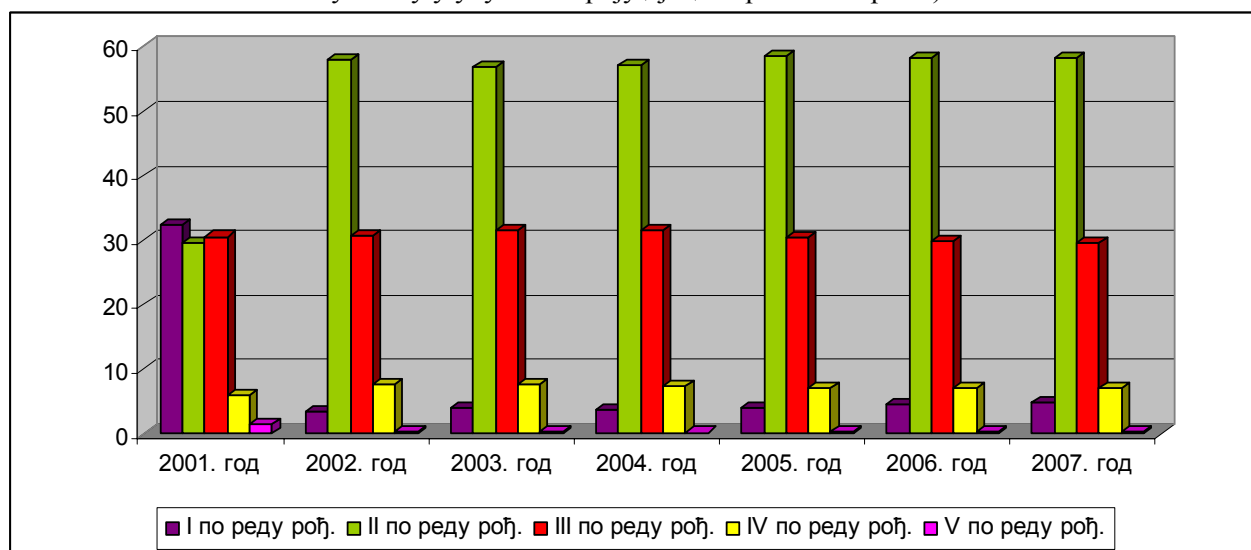
Са примјеном Измјена и допуна Закона о дјечјој заштити дошло је до пада броја дјецe корисника права на додатак на дјецу са 60.271 (средином 2001.) на 25.893 у 2002. години. Према структури дјецe-корисника, најдрастичнији је пад учешћа прворођене дјецe у укупном броју дјецe-корисника права на додатак на дјецу. Ново законско рјешење није предвидјело да право на додатак на дјецу могу остварити прворођена дјецa, изузев у посебним социјалним условима (дјецa са посебним потребама, дјецa без родитељског старања, корисници права на новчану помоћ, више дјецe у једном порoду и сл...). У 2001. години их је било преко 21.000 (учешће 32,43% свих корисника), а у 2002. години се евидентира 904 (или 3,42%), а у 2007. години 1.671 (или 4,75%) како је приказано у табели 5.

Табела 5. Дјецa корисници права додатка на дјецу по реду рођења

Год.	I по реду рођ.			II по реду рођ.			III по реду рођ.		
	број	% учешћа	Л.И.	број	%	Л.И.	број	%	Л.И.
2001.	21019	32,43	100,00	19229	29,66	100,00	19823	30,58	100,00
2002.	904	3,42	4,30	15348	57,98	79,81	8138	30,74	41,05
2003.	966	3,85	106,85	14292	56,98	93,11	7892	31,47	96,97
2004.	1095	3,75	113,35	16721	57,26	116,99	9181	31,44	116,33
2005.	1267	3,85	115,70	19258	58,48	115,17	10021	30,43	109,14
2006.	1529	4,50	120,67	19776	58,21	102,68	10183	29,97	101,61
2007.	1671	4,75	109,28	20546	58,48	103,89	10324	29,38	101,38

Год.	IV по реду рођ.	%	Л.И.	V и више по реду рођ.	%	Л.И.	УКУПНО	%	Л.И.
2001.	3903	6,02	100,00	847	1,31	100,00	64821	100,00	100,00
2002.	2031	7,67	52,03	50	0,19	5,90	26471	100,00	40,83
2003.	1882	7,50	92,66	49	0,20	98,00	25081	100,00	94,74
2004.	2157	7,39	114,61	47	0,16	95,91	29201	100,00	116,42
2005.	2316	7,03	107,37	67	0,20	142,55	32929	100,00	112,76
2006.	2393	7,04	103,32	95	0,28	141,79	33976	100,00	103,17
2007.	2454	6,98	102,54	137	0,38	144,21	35132	100,00	103,40

График 4. Корисници права додатка на дјецу по реду рођења (према процентуалном учешћу у укупном броју дјече корисника права)

Прворођена, вулнерабилна категорија дјече, која могу да остваре право у смислу Закона, биљеже тренд пораста. У 2002. години их је било 904, док у 2007. години се евидентира 1671 малишана, прворођених у својим породицама.

У складу са Законом о измјенама и допунама Закона, учешће другорођене дјече у укупном броју корисника је значајано повећано. У 2002. години (57,98%) у односу на 2001. годину (29,66%) и у посматраном периоду, закључно са првих шест мјесеци се евидентира стални тренд пораста учешћа другорођене дјече у укупном броју дјече-корисника.

Трећорођена и четврторођена дјеца имају стабилно учешће и након измјене Закона (намеће се закључак да су најчешће сиромашне породице са троје и више дјече).

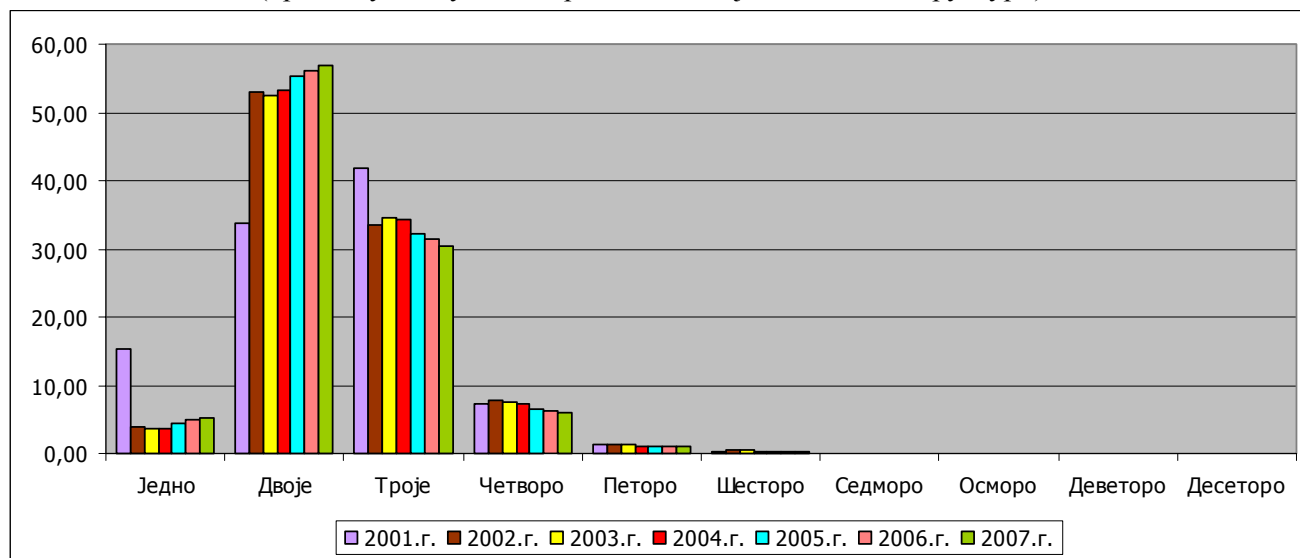
Учешће петорођене дјече, као корисника права из дјечије заштите је у паду због чињенице да је Измјенама Закона право на додаток на дјецу ограничено на прво четворо дјече у породици.

Величине породица – корисника права на додатак на дјецу

Аналогно реду рођења дјеце, евидентира се и учесталост породица-корисника права према величини. Дакле, према закону из 1996. године, најучесталије су биле корисници породице са троје дјеце, док након Измјене Закона највећу учесталост имају породице са двоје дјеце и оне биљеже стални раст (33,79% у 2001. години до 56,89% у 2007. години), а породице са троје дјеце су у паду (41,70% у 2001. години на 30,47% у 2007. години, као што је приказано у графици бр. 5).

Породице са једним дјететом биљеже драстичан пад. У 2001. години прије измјена Закона учешће ових породица у укупном броју корисника је било 15,39%, да би одмах након измјена тај проценат био свега 3,97%. Од 2005. године се биљежи благи тренд раста њиховог учешћа, а у 2007. години је њихово учешће 5,14%. С обзиром да право могу остварити прворођена и једина дјеца само ако испуњавају посебне социјалне услове, онда се да закључити да се ради о најугроженијој категорији прворођене дјеце.

Графикон бр. 5 - Кретање величине породица – корисника права на додатак на дјецу (процентуално учешће кроз године појединачно по структури)

Евидентно да се са измјеном Закона и мијењала структура породице-корисника, најучесталије су породице са двоје дјеце (52,91% у 2002. години).

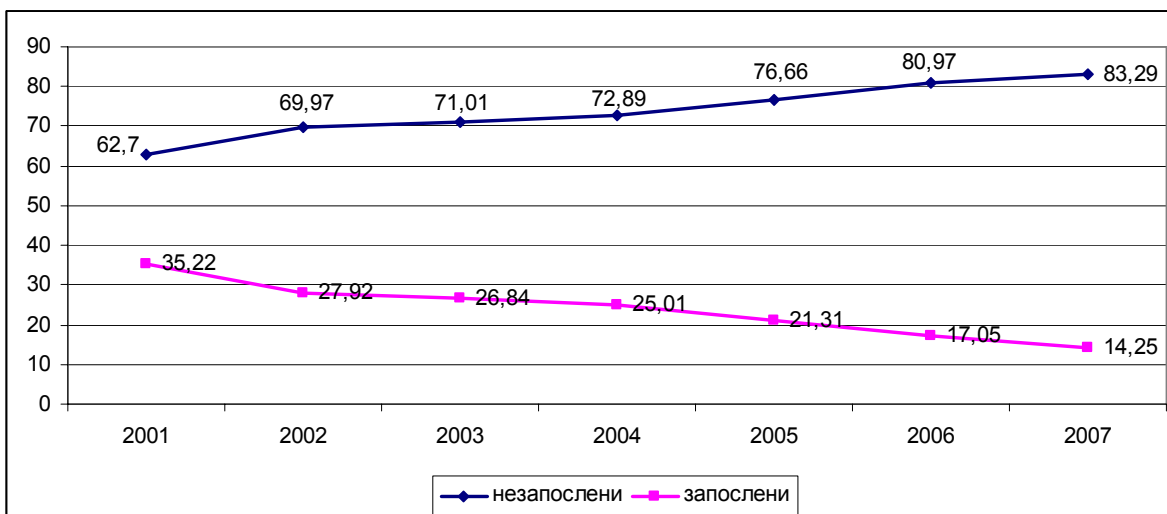
Породице - корисници права по радном статусу

Анализом радног статуса породица, у односу на 2001. годину евидентира се повећано учешће незапослених подносиоца захтјева – права на додатак на дјецу, а драстичан пад запослених.

Та линија тренда је континуирана, тако да је у 2001. години учешће незапослених родитеља било 62,70%, а у 2007. години чак 83,29%, док је запослених подносиоца захтјева

прије Измјена закона било 35,22%, а у 2007. години 14,25%. Ти параметри потврђују хипотезу да право на додатак на дјецу има претежно социјално-заштитни карактер у смислу заштите најсиромашнијих породица са дјецом. И у смислу законских одредби, створене су претпоставке да ово право могу остварити најугроженије породице у стању социјалне-потребе.

График 6. Корисници – породица по радном статусу приказ процентуалног учешћа

Старосна доб дјече - корисника права додатка на дјецу

Према старосној доби најучесталије је учешће дјече у предшколском узрасту (у 2007. години-40,75%), а затим дјеца у основношколском узрасту (од 7 до 10 година 27,70%, а од 10 до 15 година 29,03%), док дјеца од 16 до 19 година биљеже драстичан пад са Измјеном Закона са 15,56% (2001. године) на 1,44% (накона Измјене закона). Разлог је у чињеници да измијењеним законским рјешењем горња старосна доб дјече за остваривање права на додатак на дјецу је 15 година (сем за дјецу са посебним потребама, која остварују ово право док се налазе на редовном школовању), док је претходним Законом та старосна граница била 19 година.

С обзиром да Измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити прворођена дјеца немају право на додатак на дјецу и да се право више не остварује до 19 година, него до 15 година живота, логичан је пад учешћа дјече у најстаријој доби, са 15,56% (у 2001. години) на 2,52% (у 2007. години).

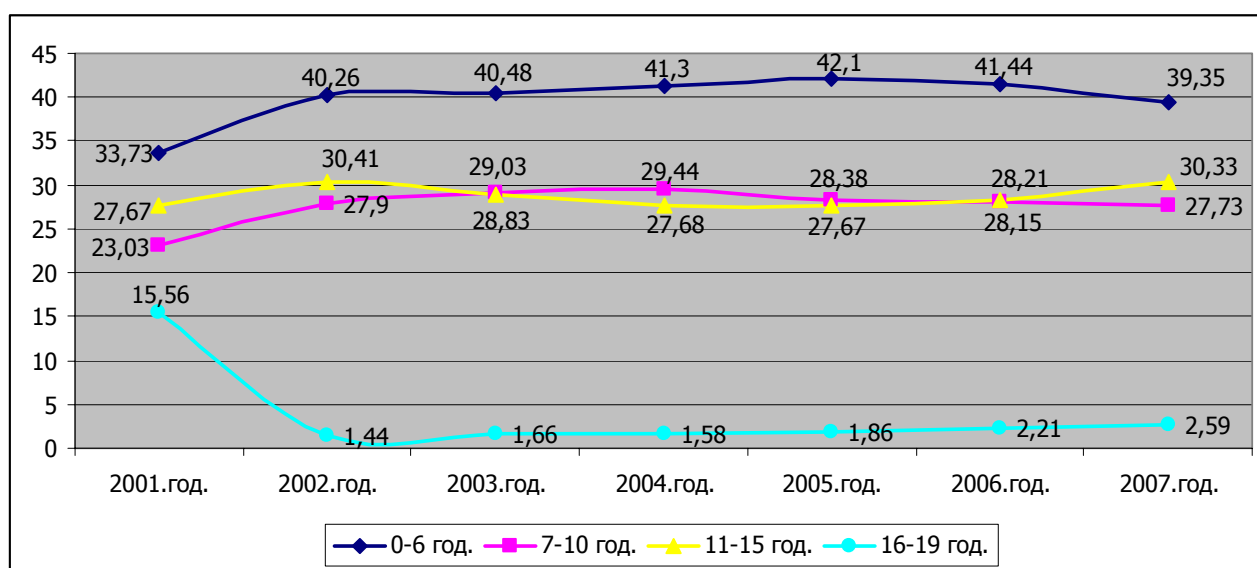
Биљежи се стални раст учешћа дјече у доби од 7-10 година, а стабилно учешће имају дјеца од 11-15 година (ради се углавном о другој и трећој дјечи по реду рођења у породици). Иначе то су дјеца у доби када расту и трошкови њиховог одрастања и задовољавања развојних потреба.

У свијету су вршена истраживања, која су се бавила трошковима породица са дјецом и дошло се до спознаја да је величина трошка у вези са старосном доби и редом рођења дјетета (трошкова одрастања дјетета).

У Великој Британији је рађено истраживање које је показало да су у односу на трошкове пара без дјече, трошкови пара са дјецом увећани 35% (дијете до 10 година старости), за дијете од 11 до 15 година 43%, док за дијете од 16 до 18 година расту трошкови за 51%.

У неким земљама се висина износа додатка на дјецу везује са старосном доби дјетета-корисника.

График 7. Старосна доб дјече – корисника права на додатак на дјецу

Дало би се размишљати евентуално о увећаним износима додатка на дјецу, према старосној доби дјече.

2.6.2.5. Задовољавање развојних потреба дјече

Новим Законом о дјечијој заштити Републике Српске, чланом 27., као новина у односу на претходно законско рјешење дефинисано је право "задовољавање развојних потреба дјече".

Дјеца до 15 година старости имају право на помоћ у циљу подстицања и задовољавања развојних потреба, под условима и на начин утврђен програмом надлежног органа Фонда дјечије заштите, на који сагласност даје надлежно министарство. Програмом се утврђује врста помоћи, носиоци програма, обим корисника права и учешће Фонда дјечије заштите у финансирању.

У складу са Конвенцијом УН о правима дјетета и поштујући принцип "задовољити најбољи интерес дјетета", Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске, остваривање

права из члана 27. од 2002. године реализује пружањем услуге крајњем кориснику дјетету, кроз пројекат "Социјализација дјеце Републике Српске".

Пројекат "Социјализација дјеце Републике Српске" се реализује седам година за редом, закључно са 2008. годином, у њему је учествовало близу 9.000 дјеце вулнерабилних-циљних категорија из свих крајева Републике Српске .

Пројектом су обухваћене највулнерабилније категорије дјеце: дјеца са сметњама у психо-физичком развоју, дјеца погинулих бораца и РВИ, дјеца из социјално-депривираних породица, дјеца без родитељског старања, дјеца из структурално и функционално поремећених породица, као и посебно талентована дјеца-побједници на републичким такмичењима. Код протежираних категорија дјеце је уочљиво да је њихов развој и задовољавање развојних потреба осујећено здравственим, социјалним, материјалним и породичним приликама и да ријетко имају могућност да се издвоје из неповољног окружења, које није подстицајно за њихов развој.

Учешће вулнерабилних категорија дјеце у Пројекту је изузетна прилика за излазак из неповољног социјалног (породичног) миљеа и дружење са вршњацима и одраслим лицима, која нису дио њиховог блиског, најчешће неповољног окружења.

Статистика указује на пад учешћа појединих категорија дјеце (дјеца погинулих бораца, дјеца са посебним потребама..) али је присутан тренд пораста учешћа дјеце из породица у стању социјалне потребе, као и дјеце из вишечланих породица.

Дакле, пројекту се даје пронаталитетна црта, приоритетним учешћем трећерођене дјеце у породици, као и дјечи из вишечланих породица.

Основни циљеви пројекта су подстицање и задовољавање развојних потреба дјеце кроз; *стварање бар дјелимично приближних услова за задовољавање развојних потреба дјеце Републике Српске, социјализација и интеграција дјеце са посебним потребама и дјеце из социјално депривираних породица у вршњачку групу, развијање осјећаја емпатије, афирмација и подизање нивоа социјалних компетенција, упознавање са међусобним специфичностима и индивидуалним разликама..*

Партнери на реализацији пројекта су владин и невладин сектор, који равноправно учествују на конкурс. Највеће учешће имају центри за социјални рад/службе социјалне и дјечије заштите, Борачка организација Републике Српске, Републичка организација породица погинулих бораца и несталих цивила, као и удружења грађана која су регистрована за рад са дјецом са посебним потребама.

За реализацију овог великог и за дјецу врло значајног пројекта, утроши се свега 1,35% свих средстава која се утроше за реализацију права.

Поред реализације права на "задовољавање развојних потреба дјеце" кроз пројекат "Социјализација дјеце Републике Српске", у оквиру овог права Стручна служба Фонда реализује и право припрему дјеце за полазак у школу (за дјецу са посебним потребама на инклузивном принципу), али се бави и аналитичко-истраживачким активностима, са циљем

идентификовања потреба и проблема дјече Српске и изналажења најадекватнијег облика задовољавања развојних потреба дјече.

2.6.3. Права из дјечије заштите, која су у надлежности општина

Законом о дјечијој заштити Републике Српске предвиђена су права о чијем обезбјеђивању се старају општине, у складу са Законом и материјалним могућностима. То су права на:

1) боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјече предшколског узраста и боравак дјече основношколског узраста до десет година старости (члан 30 Закона);

2) одмор и рекреација дјече до 15 година старости у дјечијем одмаралишту (члан 31. Закона);

3) регресирање трошкова боравка дјече у предшколским установама, одмора и рекреације (члан 32. и 33. Закона).

Општине такође имају могућност, ако обезбједе додатна средства да утврде и друга права "ткз. проширена права".

Од свих права из надлежности општина, у пракси најчешће функционише право на боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјече предшколског узраста и боравак дјече основношколског узраста до десет година старости (члан 30. Закона).

Нажалост, обухват дјече редовним системом предшколског васпитања и образовања недопустиво низак у Републици Српској, међу најнижим у Европи (између 8%-10% циљног континента дјече).

Од проширених права у појединим општинама се региструје исплата додатка на дјецу за пето и више дјече по реду рођења, који не остварују право на додатак на дјецу, у складу са чланом 23. Закона о дјечијој заштити (нпр. Љубиње), затим неке друге мјере популационе политике, на локалном нивоу (надокнаде за четврторођено дијете и сл..).

У случају обезбјеђења додатних средстава сигурно је да би општине могле значајније да прошире права из дјечије заштите, са циљем даљег побољшања положаја дјече у својој средини и увођења пронаталитетних мјера.

2.6.4. Закључни осврт

Нажалост због висок степен сиромаштва друштва Републике Српске и сиромаштва породица са дјецом, систем дјечије заштите има наглашен социјално-заштитни карактер, тагретирајући најугроженије категорије корисника, док је популациони карактер врло дискретно присутан у систему дјечије заштите.

Изостало је одређивање за унапређење услова за задовољавање развојних потреба дјеце, унапређење животних услова породице и дјеце, што би требало да буде циљ социјалне политике сваке државе, потписнице докумената Уједињених нација: Конвенције о правима дјетета, Декларације о социјалном напретку и развоју, Општој декларацији о људским правима...

Недвојбено, висок степен сиромаштва друштва у Српској и дјеце као најугроженије категорије, изискују мјере државе за побољшавање њиховог материјалног положаја. Међутим, треба имати у виду чињеницу да приликом дефинисања социјалних циљева не треба занемарити и универзална цивилизацијска достигнућа, тј. да улагање у развој дјетета представља и улагање у развој хуманог ресурса. Кроз подршку рађању и подизању дјеце као и стварање приближно уједначених услова за сву дјецу остварује се *пер се* циљ социјалне и популационе политике.

У случају проширења број корисника и права у систему дјечије заштите, неопходна су додатна издвајања средстава у односу на садашње изворне приходе, као и одређивања надлежних органа у смислу: Да ли да мјере социјалне и популационе политике буду интегрисане или раздвојене, како у мјерама тако и у системима је једна од дилема које треба да разријеша Влада Републике Српске, а у складу са расположивим средствима за ову област и друштвеним циљевима.

Сва нова рјешења у оквиру система дјечије заштите изискују неизоставно додатна средства.

Литература и извори:

2.7. ПРОЈЕКЦИЈА РАЗВОЈА ШКОЛСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

Аутор: Проф.др Стево Пашалић

Развој школске популације представља најважнији дио образовног система сваке земље. Функционисање тако комплексног система јако утиче на многе сегменте друштва. Из овог разлога било би неопходно да се у оквиру базичног документа "Политика развоја становништва Републике Српске", посебно уради пројекат о школској популацији и мрежи школа.

Много је резултата који се могу добити израдом пројекције развоја школске популације, као што су:

- постојеће стање школске популације и мреже школа;
- релевантни подаци потребни за пројекцију развоја школске популације и мреже школа;
- подаци за пројекте који природно слиједе као наставак рада на овом пројекту и који би се бавили примјеном модела оптимализације приказаних у овом изјештају.

Најважнији резултат пројекције развоја школске популације је стварање и детаљна разрада концепта развоја школске популације и оптимализација мреже школа, новог концепта супростављеног уобичајеном ужем појму рационализације мреже школа.

Пројекција развоја школске популације резултат је потребе Српске да реформише свој образовни систем, тј. да базира те реформе на детаљном познавању стања у коме се систем налази.

Број ученичке популације као континуирани дио опадајуће криве је последица демографије, тј. опадања популације школског узраста. Оно што је јасно јесте да се сусрећемо са развијеним системом са близу 20.000 запослених, који раде у близу 900 школа основних и средњих, са преко 160.000 ученика.

Наш најважнији циљ је да покажемо да поменуте податке не треба наивно интерпретирати, већ да их је потребно, прво, добро разумјети, друго, да их треба повезати са осталим параметрима битним за функционисање мреже школа, и треће, да све међусобно повезане индикаторе треба посматрати у ширем контексту, пошто њихов утицај досеже много даље од броја ученика и мреже школа, па чак и образовног система у цјелини.

Школство Српске данас стоји на важној раскрсници на свом путу. Период који се завршава означио је постављање комплексне и амбициозне мреже образовних институција, мреже способне да обухвати сву дјецу школског узраста у Српској. Један од најважнијих параметара који се односи на ефикасност образовног система је број уписаних ученика у оквиру одређене генерације који заиста и заврше школе и добију одговарајуће дипломе. Број ученика који заврше било основну, било средњу школу у Српској, генерално је доста висок. Ова висока стопа је једно од значајних постигнућа. То значи да за највећи дио школске

популације обавезно образовање не траје од првог до деветог разреда, већ од првог до завршног трећег или четвртог разреда средње школе (иако средња школа није обавезна).

Сложеност пројекције развоја школске популације огледа се кроз низ параметара: демографски подаци, географски подаци, економски подаци, подаци о култури, подаци о образовању. Дакле, пројекција развоја школске популације састоји се у интеграцији расположивих података о параметрима који се узимају у обзир приликом доношења одлука. А та интеграција значи: којим параметрима ће се едати примат, који скуп параметара ће се узимати у обзир, који параметри имају елиминаторно дејство.

2.7.1. Стање школске популације у Републици Српској

База података о рађању становништва Републике Српске постоји од 1996. године и на основу тих података могу се пратити ученички капацитети. Посљедња генерација која је уписана и похађа основну школу је генерација рођена 2002. године (рођени од 1. септембра 2001. године до 31. августа 2002. године).

Општа стопа наталитета најдиректније утиче на бројност школске популације.

Табела 1. Однос броја рођених и броја уписаних ученика у основну школу у Републици Српској

Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу (I р.)	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4:2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	14.203	-
1996.	12.263	2003/2004 ¹	Уписани у други разред	-
1997.	13.757	2003/2004 ²	11.088	80,60
1998.	13.527	2004/2005	12.201	90,20
1999.	14.500	2005/2006	11.638	80,26
2000.	14.191	2006/2007	11.767	82,92
2001.	13.699	2007/2008	11.114	81,13
2002.	12.336	2008/2009	10.588	85,79

Извор: Демографска статистика бр. 4 и 10 и Статистика образовања за основну школу. Републички завод за статистику РС.

Број рођених у Републици Српској све до 2000. године био је у благој узлазној путањи. Смањење рађања евидентно је од 2001. године, што ће се битније одразити на смањени број уписа ученика у основну школу.

Генерације ученика рођене од 1996-2002. године уписиване су у први разред основне школе у Републици Српској у омјеру од 83% и више. То указује на чињеницу да је Српска

¹ Прелазак на деветоодишњу основну школу. Рођени 1996. године су директно уписани у други разред основне школе, тако да ова генерација не улази у број полазника првих разреда основне школе.

² Прва генерација шестогодишњака која је уписана у први разред основне деветогодишње школе.

емиграциони простор који напушта знатан број репродуктивног и виталног становништва, а што се директно одражава на смањени број школске популације. Смањење броја уписаних ученика у први разред, сасвим природно, одражава се и на константно смањивање бројног стања цјелокупне школске популације (погледати Табелу бр.2).

Табела 2. Кретање броја основношколске популације у Републици Српској

Школска година	Укупан број ученика	Од тога-женски	%	Од тога-мушки	%
1995/1996	125.856	61.669	49,00	64.187	51,00
1996/1997	130.153	63.569	48,84	66.584	51,16
1997/1998	126.461	61.787	48,86	64.674	51,14
1998/1999	125.244	61.173	48,84	64.071	51,16
1999/2000	121.197	59.017	48,70	62.180	51,30
2000/2001	114.570	55.869	48,76	58.701	51,24
2001/2002	114.094	55.463	48,61	58.631	51,39
2002/2003	113.366	55.169	48,66	58.198	51,34
2003/2004	125.256 ³	60.738	48,49	64.518	51,51
2004/2005	122.862	59.513	48,44	63.349	51,56
2005/2006	119.852	58.247	48,60	61.605	51,40
2006/2007	116.206	56.419	48,55	59.787	51,45
2007/2008	115.430	56.116	48,61	59.314	51,38
2008/2009	113.200	55.468	49,00	57.732	51,00

Извор: Статистика образовања бр .2 и бр .4 и Саопштења Републичког завода за статистику за основно образовање за 2002/2003-2007/2008 школске године.

Подаци Министарства просвјете и културе РС за 2006/2007-2008/2009.

Бројно кретање укупне основношколске поулације, према приложеној Табели, показује два тренда. Први је изражена стабилност у укупном броју по школским годинама од 1995/1996 до 1999/2000 .године. Већ од наредне (2000/2001 школске године) евидентан је нагли пад броја ученика у основним школама. Ради се о генерацијама ученика које су рођене у рату (први разред) и о смањеној стопи рађања, те о интензивним миграцијама на овим просторима, које су резултирале негативним миграционим салдом, а, самим тим, и смањењем контингента становништва, у које спада и школска популација.

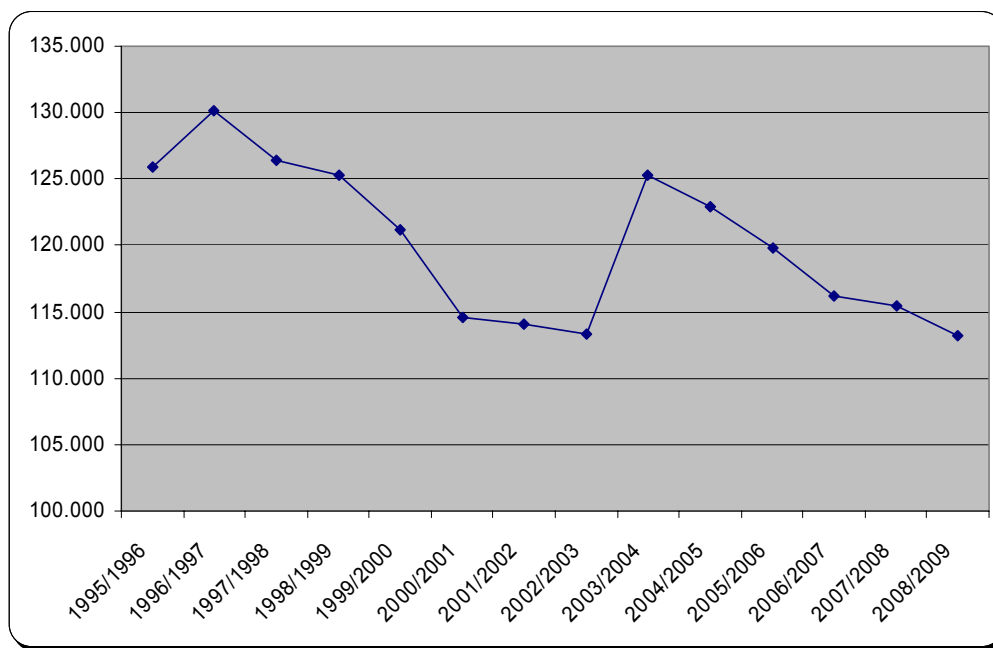
Повећање школске популације 2003/2004 школске године у односу на претходну 2002/2003 школску годину резултат је преласка на деветогодишње обавезно основно образовање и уписивања 2003/2004 школске године двије генерације полазника у основну школу. Ученици шестогодишњака уписани су у први разред, а седмогодишњаци, иако први пут полазници у школу, уписани су директно у други разред основне школе.¹

¹ Уписана прва генерација шестогодишњака за деветогодишњу основну школу и генерација седмогодишњака пренумерацијом разреда у други разред основне школе, чиме је практично у наведеној школској години уписана

Тако смо, пренумерацијом разреда, прву генерацију ученика са завршеним деветогодишњим основним образовањем добили исте школске године (2003/2004), иако је та генерација ученика основну школу похађала укупно осам школских година!?

Такође, примјетно је константно смањивање укупног броја ученичке популације и након увођења деветогодишњег основног образовања. Тако је број ученика у школској 2004/2005 години био мањи за **2.934** у односу на претходну 2003/2004 школску годину. Тај тренд се наставио и 2005/2006 године, када је укупан број ученичке популације био мањи за **3.010** ученика у односу 2004/2005 школску годину, а за **5.404** ученика мање него у 2003/2004 школској години! Смањивање ученичких капацитета настављено је и 2006/2007 године, у односу на претходну 2005/2006 годину износи **3.646** ученика, а 2008/2009 у односу на 2007/2008 за **2.000** ученика.

График 1. Кретање броја основношколске популације 1995/1996-2008/2009. године у РС

Наведени подаци указују на алармантно стање у бројном кретању основношколске популације, а што је директна посљедица укупних демографских кретања у Српској (негативна стопа природног прираштаја и негативан миграциони салдо), јер се, практично, за пет година «губи» једна генерација основношколске популације.

Истовремено, стање бројне популације у средњим школама још увијек је прилично стабилно, пошто негативни демографски процеси и постепено смањивање броја ученика у

једна генерација ученика више, што је резултирало укупним повећањем броја основношколске популације 2003/2004 године и тако само привидно анулирало бројно смањење ученичке популације.

основним школама још нису захватили генерације које завршавају основне школе и уписују се у средње школе. Али је и тај процес за неколико година неминован.

Табела 3 Бројно кретање ученика средњих школа у Републици Српској
2000/2001 – 2008/2009. године

Школска година	Укупан број Ученика	Од тога број ученика у I разреду	% ученика I разреда
2000/2001	51.283	14.891	29,04
2001/2002	50.555	15.983	30,63
2002/2003	50.775	15.530	30,72
2003/2004	50.555	14.938	29,80
2004/2005	50.904	14.746	28,60
2005/2006	49.928	14.323	29,10
2006/2007	50.046	14.250	28,10
2007/2008	48.821	12.337	25,26
2008/2009	46.000	11.960	26,00

Извор: Статистика образовања (средње образовање) 2007., Републички завод за статистику Републике Српске. Подаци Министарства просвјете и културе РС за 2008/2009. годину

Дакле, ученици првих разреда средњих школа чине, у просјеку, од 28% до 30% укупне средњошколске популације. Број уписаних ученика у први разред средње школе директно је зависан од броја ученика који завршавају основно образовање.

Табела 4. Однос броја ученика са завршеном основном школом
и учника уписаних у средњу школу у Републици Српској

Школска година	Број ученика који су завршили основну школу	Број ученика који су уписали I разред средње школе	Индекс 3:2
2000/2001	15.744	14.891	95
2001/2002	15.041	15.983	106
2002/2003	14.577	15.530	106
2003/2004	14.508	14.938	103
2004/2005	14.382	14.746	102
2005/2006	14.276	14.323	100
2006/2007	12.258	14.250	116
2007/2008	12.430	12.337	99
2008/2009	12.300	11.960	97

Извор: Саопштења Републичког завода за статистику РС (средње школе) 2000/2001-2005/2006. Подаци Министарства просвјете и културе РС за 2006/2007-2008/2009. годину.

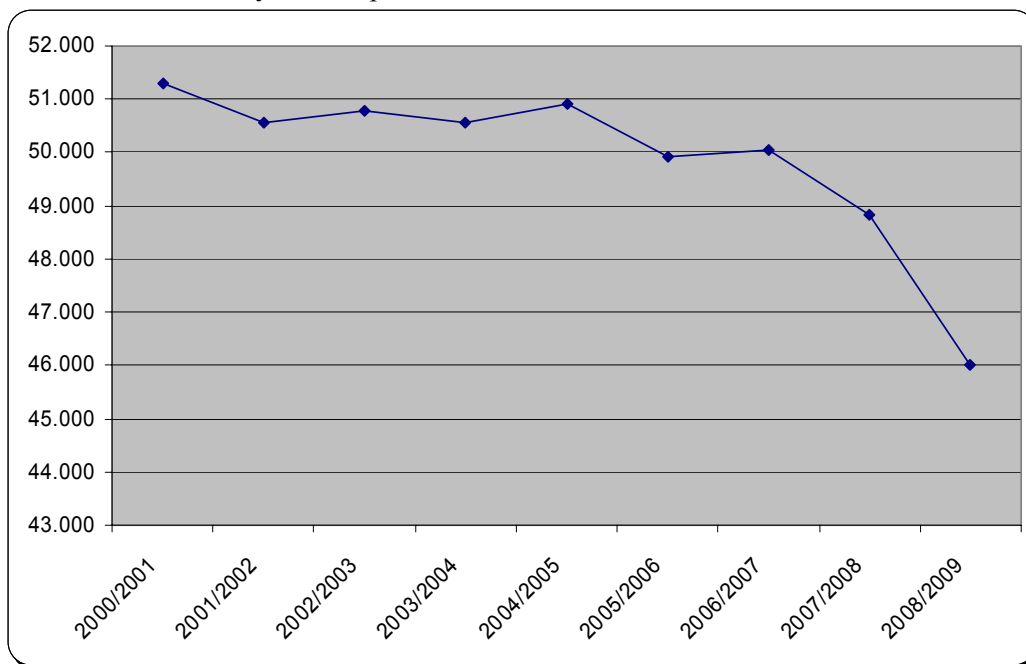
Резултати у Табели 4. говоре нам да смо у позицији да их прихватимо, јер, већи број ученика уписаних у средње школе од броја ученика који су завршили основну школу, јасно

дефинише важан феномен. Овај феномен се мора налазити у центру било ког истраживања развоја школске популације у Републици Српској.

Наш најважнији циљ је да покажемо да поменуте податке не треба наивно интерпретирати, већ да их је потребно прво добро разумјети, затим, повезати их са другим параметрима битним за бројно кретање школске популације (основне и средње школе), те да све ове међусобно повезане индикаторе треба посматрати у ширем контексту, пошто њихов утицај досеже много даље од развоја ученичке популације, па чак и образовног система у цјелини.

Како је могуће да се већи број ученика уписује у први разред средње школе, него што их заврши основну школу? Разлика је последица изузетно великог обухвата свршених основаца похађањем средње школе (иако средње образовање није обавезно), уписа ванредних полазника у средње школе (до 5 % од укупног броја ученика у средњој школи), потом што Република Српска има велики број пограничних општина, чије средње школе похађају и ученици из Србије (општине дуж Подриња) и Федерације БиХ, из разлога што у њиховим срединама нема средње школе са жељеним подручјем рада. И, коначно, пролазност ученика у средњој школи је мања у односу на основну школу, те је евидентно да одређени број ученика понавља први разред средњих школа. У питању су још неки споредни фактори који су допринијели исказаном билансу у поменутој Табели 4.

Графикон 2.Кретање броја ученика у средњим школама Републике Српске од 2000/2001-2008/2009.године

Неповољне тенденције у бројном и природном кретању становништва Републике Српске у посљедњој деценији, а посебно регионалне разлике, могу се знатно потпуније сагледати преласком са агрегатног на нижи ниво посматрања, односно на ниво општина.

Специфични услови у којима се налазила Република Српска од 1992.године нису могли да остану без одраза на најновији демографски развитак њеног становништва. Бројни неповољни демографски трендови се још више заостравају, па су неке демографске појаве постале врло акутне (укључујући и демографски развој школске популације). У вријеме посљедњег пописа из 1991. године, у данашњим границама Републике Српске живјело је 1.623.842 становника, што је представљало око 37% укупног становништва тадашње СР Босне и Херцеговине. Избијањем ратних сукоба у Босни и Херцеговини 1992.године дошло је до крупних демографских промјена, које се до данас манифестују у природном, миграционом и структурном обиљежју њеног становништва.

Република Српска је 1996. године, према процјенама Републичког завода за статистику Републике Српске, имала 1.391.593 становника. У поређењу са 1991. годином становништво је смањено за 221.562 лица, или 14,3 %.

Према процјенама, број становника Републике Српске 2007.године износио је 1.439.673 или са 3,5 % више у односу на 1996.годину, а близу 10% мање у односу на број становништва 1991.године.

По завршетку рата (1992-1995.) популациони опоравак и пораст ишли су врло успорено, захваљујући, прије свега, лошим економским условима живота, израженој стопи емиграције и ниској стопи природног прираштаја.

Дјеловање споменутих чинилаца имало је различит утицај на број и размјештај становништва по демографско-економским регионима и локалним заједницама.

Излагање основних података који карактеришу стање опште стопе наталитета по општинама у Српској и броја полазника у основну школу (упис одређене генерације у I разред) започећемо изношењем параметара који се односе на величину стопе наталитета и број уписаних ученика у први разред основних школа по општинама.

Током разматрања свих резултата изнијетих у овом документу неопходно је стално имати на уму чињеницу да је Српска претрпјела радикалне промјене у посљедњој деценији двадесетог стољећа у скоро свим областима.

Пројекат на коме смо радили резултат је потребе Српске да реформише свој образовни систем, као и функционисање његове мреже школа, на бази демографског развоја у цјелини, а посебно школске популације.

Табела 5. Број рођених и број уписаних ученика у основну школу по регионима Републике Српске

Демографско-економски регион Приједор				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	1.565	-
1996.	1.356	2003/2004	- ³	-
1997.	1.525	2003/2004	1.242	81,4
1998.	1.332	2004/2005	1.260	94,6
1999.	1.390	2005/2006	1.288	92,7
2000.	1.391	2006/2007	1.298	93,3
Демографско-економски регион Бањалука				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	5.061	-
1996.	4.592	2003/2004	-	-
1997.	5.002	2003/2004	4.130	82,6
1998.	5.140	2004/2005	4.355	84,7
1999.	5.063	2005/2006	4.125	81,5
2000.	5.054	2006/2007	4.218	83,4
Демографско-економски регион Добој				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	2.509	-
1996.	2.203	2003/2004	-	-
1997.	2.302	2003/2004	1.997	86,7
1998.	2.431	2004/2005	2.108	86,7
1999.	2.520	2005/2006	2.142	85,0
2000.	2.484	2006/2007	2.030	81,7
Демографско-економски регион Бијељина				
Година Рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	1.662	-
1996.	1.297	2003/2004	-	-
1997.	1.423	2003/2004	1.304	91,6
1998.	1.497	2004/2005	1.400	93,5
1999.	1.793	2005/2006	1.437	80,1
2000.	1.593	2006/2007	1.378	86,5
Демографско-економски регион Зворник				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	1.219	92,2

³ Због преласка на деветогодишње основно образовање сви седмогодишњаци уписани су школске 2003/2004 године директно у ДРУГИ разред основне школе, а шестогодишњаци у ПРВИ разред.

1996.	858	2003/2004	-	-
1997.	955	2003/2004	881	92,2
1998.	827	2004/2005	1.002	121,2
1999.	1.274	2005/2006	992	77,9
2000.	1.159	2006/2007	1.001	86,4
Демографско-економски регион Источно Сарајево				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	591	-
1996.	337	2003/2004	-	-
1997.	743	2003/2004	442	59,5
1998.	573	2004/2005	697	121,6
1999.	704	2005/2006	486	69,0
2000.	733	2006/2007	683	93,2
Демографско-економски регион Фоча				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	604	-
1996.	328	2003/2004	-	-
1997.	343	2003/2004	357	104,1
1998.	362	2004/2005	566	156,3
1999.	387	2005/2006	386	99,7
2000.	381	2006/2007	416	109,2
Демографско-економски регион Требиње				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	922	-
1996.	848	2003/2004	-	-
1997.	864	2003/2004	735	85,1
1998.	881	2004/2005	813	92,3
1999.	861	2005/2006	781	90,7
2000.	847	2006/2007	744	87,8
Укупно: Република Српска				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Број уписаних ученика (I р.)	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
1995.	-	2002/2003	14.203	-
1996.	11.819	2003/2004	-	-
1997.	13.157	2003/2004	11.088	84,3
1998.	13.043	2004/2005	12.201	93,5
1999.	13.992	2005/2006	11.638	83,2
2000.	13.642	2006/2007	11.768	86,3
2001.	13.699	2007/2008	11.111	81,1
2002.	12.336	2008/2009	10.588	85,8

Извор:Демографска статистика бр.4, Саопштења Републичког завода за статистику (Основне и средње школе), Бања Лука, Подаци Министарства просвјете и културе РС за 2006/2007-2008/2009. године

Демографско економски регион **Приједор** - показује опадајући тренд полазника у први разред основне школе, који је стабилизован у последње четири године, али за око 20% испод оствареног уписа у 2002/2003 години. Опадање уписа ученика у први разред основне школе последица је, прије свега смањене стопе рађања. Промјене у броју рођених и броју уписаних ученика у први разред основне школе различите су по појединим општинама. Приједор, као највећа општинска територија, има највећи број рођених и полазника у први разред. Значајнији пад наталитета у овој општини биљежи се тек од 2001.године. Број уписаних основаца незнатно је одступао од броја рођених од 1996. до 2000.године. Већи упис основаца од броја рођених биљежи општина Нови Град, што је последица повратних миграција. Знатнији пад уписа у односу на број рођених има општина Козарска Дубица, која је и изражена депопулациона средина. Остале општине, које су популационо знатно мање, углавном имају мањи број полазника у основну школу у односу на број рођених лица, са одређеним изузецима (Крупа на Уни). Међутим, пошто се ради о популационо малим просторима, они битније не утичу на стање у региону Приједор, а и у Републици Српској.

Демографско-економски регион **Бања Лука** – је популационо и просторно највећи регион. Статистички подаци прикупљени од 1996. године које се односе на број рођених и од 2002/2003. године који се односе на број уписаних полазника у основну школу, показују приближан однос као и на нивоу Републике Српске (нешто више од 83% уписаних у односу на број рођених). У овом региону уписује се близу 36% ученика од укупно уписаних у Републици Српској. Бројке показују међусобну зависност броја рођених и броја уписаних у први разред основне школе.

Град Бањалука, као највећи простор у овом региону и Републици Српској, биљежи упечатљивије одступање броја рођених и уписаних у основну школу (око 20% мање уписаних у односу на број рођених). Иако је Бањалука насељенији простор, исказани несразмјер броја рођених и полазника у први разред основне школе указује на комплекснији проблем. По свему судећи, знатан број становника који су населили простор града Бањалуке стекао је услове за повратак у ранија пребивалишта, што је неминовно довело до исказаног односа ученичких капацитета и броја рођених.

И остале популационо значајније средине у овом региону показују смањени упис ученика у основну школу у односу на број рођених на том простору. Градишка, Мркоњић Град и Шипово имају око 10% смањени упис, док је тај број знатно израженији у општинама Прњавор, Кнежево, Котор Варош, Челинац и Рибник. Позитиван тренд (већи упис од броја рођених) присутан је у општини Лакташи, што је последица њеног израженог економског развоја, а стабилан однос има и општина Србац.

Демографско-економски регион **Добој** – на основу неколико основних параметара, важних за демографски развој школске популације, има сталну тенденцију опадања уписа ученика у основну школу у односу на број рођених. Тачније, број рођених не биљежи пад у посматраном периоду (што је ријеткост међу регионима), али се последњих година близу 20% њих не уписује у похађање основне школе у Републици Српској. Наведени односи разликују се по општинама. Подаци су изражено варијабилни у популационо мањим општинама (Вукосавље, Петрово, Брод), због интензивних миграција становништва у двосмјерном правцу. Популационо веће средине, као што су Добој, Теслић, Модрича и Дервента, имају односе у оквиру посматране појаве приближно вриједностима региона у цјелини, што је и разумљиво, обзиром да се у њима рађа највећи број дјеце.

Демографско-економски регион **Бијељина** – има, као и остали региони, међусобно узрочно повезане односе рођених и броја уписаних у основну школу, који су резултирали на основу дјеловања одређених фактора (економски, политички и др.). И у овом региону примјетно је опадање броја уписаних основаца у односу на број рођених. Овај пад се, наравно, може разумјети уколико га преведемо у вријеме када су се одређене ствари дешавале. Гледано на тај начин, пад се поклапа са почетком смањења рађања у Републици Српској и овом региону. Општина Бијељина, као друга општина по броју становника у Републици Српској, имала је у току ратног и пост-ратног периода повећану стопу рађања, јер је, очигледно, један од ријетких имиграционих простора. Међутим, број уписаних у основну школу, иако варијабилан, спуштао се до 12% мање у односу на број рођених.

Неразвијене општине Лопаре и Пелагићево имају најизраженије одступање броја уписаних у основну школу у односу на број рођених. Тај однос у појединим годинама се спушта и до 50%. И у овом региону популационо мале општине имају варијабилан однос у оквиру ове појаве (Доњи Жабар). Општина Угљевик је једна од ријетких која има супротан однос у оквиру посматране појаве. Број уписаних ученика у основну школу већи је (са једним изузетком 2004/2005) у односу на број рођених. То се, у првом реду, може посматрати кроз економски фактор, односно развој ове општине, чији је носилац Рудник и Термоелектрана Угљевик.

Демографско-економски регион **Зворник** – има сличне карактеристике у кретању посматране појаве са осталим регионима. Оно што је примјетно јесте веће међусобно одступање података у посматраним појавама, што се може објаснити чињеницом да је општина Зворник током ратног и поратног периода апсорбовала велики број избјеглог и расељеног становништва. Такође, Зворник је једна од ријетких општина у Српској која има константно позитивну стопу природног прираштаја. Број уписаних ученика је мањи до 30% у односу на број рођених, а то се поклапа са временским периодом када је знатан број расељених лица интензивније почео да одлази са ових простора у треће земље. Повратак

становништва у већем броју у општине Сребреницу и Братунац директно се одразио на повећан број уписаних ученика у основну школу у односу на број рођених у тим општинама. Најстабилнији однос у оквиру посматране појаве има општина Шековићи, док су Осмаци, као популационо врло мала општина, имали доста варијабилан однос.

Демографско-економски регион **Источно Сарајево** – у одређеном смислу представља раритет у односу на остале регионе. Наиме, изражене осцилације из године у годину резултат су нестабилног демографског стања у ратном и пост-ратном периоду. Однос броја рођених и уписаних (2003/2004) је пао на 59,5%, а потом, у сљедећој години (2004/2005), порастао на 121,6%! Сличан однос био је и у двије наредне године: 69,0% (2005/2006) и 93,2% (2006/2007). Потврда претходних навода може се примијенити на општине Пале, Рогатица, Соколац, Источно Ново Сарајево, Трново. Изузетак је евидентан код општине Хан Пијесак, која се, углавном, популационо празни.

Демографско-економски регион **Фоча** – иако по економским параметрима неразвијенији регион, има најповољнији однос међу посматраним појавама. Конкретније, у овом региону је већи број уписаних у односу на број рођених током посматраног периода (изузев 2005/2006 године, гдје је однос изједначен). Овај однос није проистекао због повећаног рађања, већ због већег повратка становништва у ове крајеве у пост-ратном периоду (Фоча, Чајниче, Рудо, Вишеград). Међутим, обзиром да се ради о популационо празнијем региону, наведени подаци не утичу битније на укупан биланс стања у Републици Српској.

Демографско-економски регион **Требиње** – биљежи у просјеку око 10% одступања броја уписаних у односу на број рођених на том простору. Као и у другим срединама, и у овом региону су изражени варијабилни подаци у популационо малим општинама (Билећа, Љубиње, Гацко, Невесиње). Највећи утицај на кретање посматране појаве у овом региону има општина Требиње, гдје однос посматраних појава достиже до 82%. Дакле, посматрани подаци по регионима формирају општу слику стања у Републици Српској. Већ смо истакли да се на нивоу Републике Српске однос посматраних појава кретао у омјеру 93,5% (1997-2004/2005) до најважнијих 83,2% (1999-2005/2006).

Однос посматраних појава на нивоу Републике Српске у одређеном обиму одступа од просјечног односа по регионима, јер је на нивоу Републике Српске узет у обзир и број рођених изван њене територије (иностранство, Федерација БиХ, Дистрикт Брчко), а што није уврштено у податке који су презентовани по регионима.

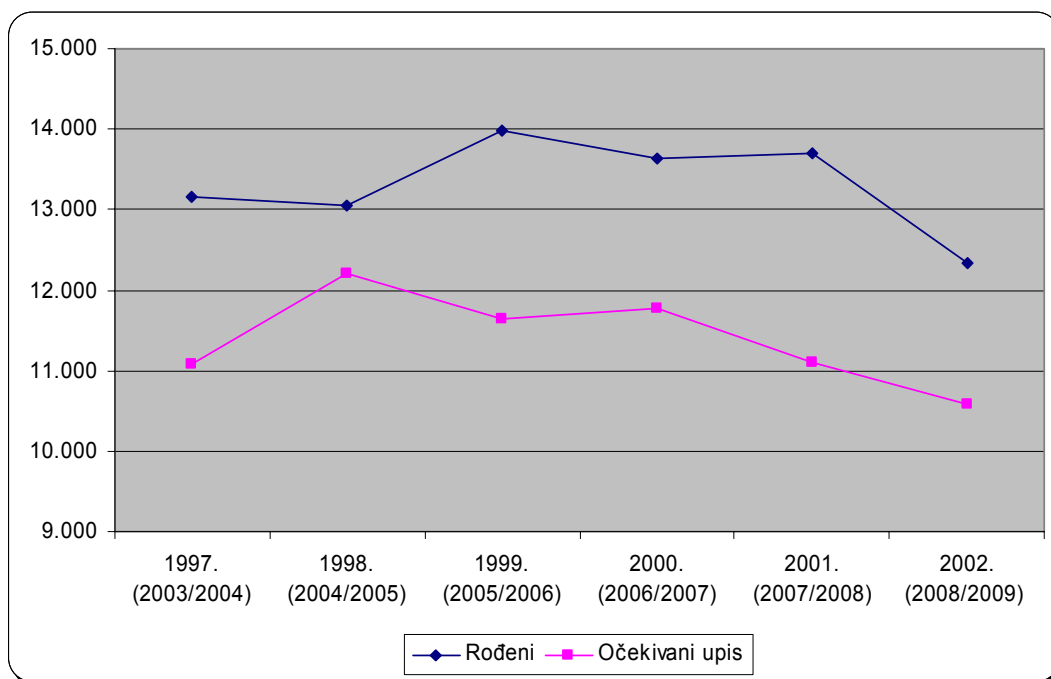
На основу представљених статистичких података и анализе кретања посматраних појава, могуће је представити очекиване резултате у наредних пет година (однос броја рођених пристиглих за упис у основну школу и остварени упис у одређеној школској

години). Планирање појава за дужи временски период онемогућено је због непостојања базе података.

Постојећи подаци омогућавају да се прати кретање броја рођених од 2001. године, закључно са 2005. годином, и представи очекивани упис тих генерација у основну школу од школске 2007/2008 до 2011/2012 школске године. Иако кратак временски период, без сумње показује нам нове односе у погледу даљег демографског развоја школске популације, а што ће, вјероватно, захтијевати и неопходне промјене у образовном систему, прије свега у дефинисању нове школске мреже, односно њеног новог концепта под називом – оптимализација мрежа школа.

Коначно, на основу изложених података, континуирано опадање **популације школског узраста** последица је **демографије**, али и још неких факора, у првом реду **економских и политичких**.

График 3. Однос броја рођених и броја уписаних у основну школу у Републици Српској

2.7.2. Пројекција развоја школске популације

Табела 6. Пројекција развоја школске популације – очекивани упис у I разред основне школе рођених од 2001. до 2005. године

Демографско-економски регио Приједор				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу(I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
2001.	1.355	2007/2008	1.192	88,0
2002.	1.224	2008/2009	1.132	92,5
2003.	1.064	2009/2010	995	93,5
2004.	1.039	2010/2011	997	96,0
2005.	1.077	2011/2012	1.007	93,5
УКУПНО	5.759		5.303	92,1
Демографско-економски регион Бања Лука				
Година Рођења	Број рођених	Година уписа у школу(I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	4.928	2007/2008	4.040	82,0
2002.	4.630	2008/2009	3.889	84,0
2003.	3.925	2009/2010	3.317	84,5
2004.	3.897	2010/2011	3.313	85,0
2005.	3.904	2011/2012	3.338	85,5
УКУПНО	21.284		17.897	84,0
Демографско-економски регион Добој				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу(I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	2.277	2007/2008	1.954	85,8
2002.	2.140	2008/2009	1.894	88,5
2003.	1.830	2009/2010	1.592	87,0
2004.	1.957	2010/2011	1.712	87,5
2005.	1.808	2011/2012	1.573	87,0
УКУПНО	10.012		8.725	8
Демографско-економски регион Бијељина				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу(I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	1.579	2007/2008	1.371	86,8
2002.	1.500	2008/2009	1.365	91,0
2003.	1.147	2009/2010	1.038	90,5
2004.	1.152	2010/2011	1.054	91,5
2005.	1.114	2011/2012	1.014	91,0
УКУПНО	6.492		5.842	90,0
Демографско-економски регион Зворник				
Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу(I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	1.076	2007/2008	912	84,7

2002.	1.004	2008/2009	904	90,0
2003.	859	2009/2010	773	90,0
2004.	924	2010/2011	841	91,0
2005.	834	2011/2012	763	91,5
УКУПНО	4.697		4.193	89,3

Демографско-економски регион Источно Сарајево

Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу (I р.)	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	629	2007/2008	590	93,8
2002.	664	2008/2009	637	95,9
2003.	607	2009/2010	586	96,5
2004.	627	2010/2011	602	96,0
2005.	629	2011/2012	607	96,5
УКУПНО	3.156		3.022	95,7

Демографско-економски регио Фоча

Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	395	2007/2008	391	99,0
2002.	394	2008/2009	390	99,0
2003.	354	2009/2010	355	100,2
2004.	368	2010/2011	372	101,1
2005.	307	2011/2012	312	101,6
УКУПНО	1.818		1.820	100,1

Демографско-економски регион Требиње

Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	808	2007/2008	703	87,0
2002.	780	2008/2009	702	90,0
2003.	751	2009/2010	680	90,5
2004.	691	2010/2011	625	90,4
2005.	649	2011/2012	590	90,9
УКУПНО	3.679		3.300	89,7

УКУПНО: Република Српска⁴

Година рођења	Број рођених	Година уписа у школу	Очекивани број уписаних	Индекс 4/2
1	2	3	4	5
2001.	13.669	2007/2008	11.441	83,7
2002.	12.336	2008/2009	10.519	85,3
2003.	12.107	2009/2010	10.194	84,2
2004.	11.952	2010/2011	9.980	83,5
2005.	11.678	2011/2012	9.751	83,5
СВЕГА	61.889		51.885	83,8

Извор: Демографска статистика број 9, Републички завод за статистику, 2006, Бања Лука

⁴ У укупан број рођених уврштени су и рођени изван Републике Српске (ФБиХ, Дистрикт Брчко, иностранство), што даје већи број рођених у односу на укупан број рођених по демографско-економским регионима

Пројекција развоја школске популације не показује битније промјене у краћем временском периоду. Недостатак базе података ограничава могућност израде пројекције развоја за дужи временски период. Ипак, и концепција развоја у наредном петогодишту је веома озбиљна. За њено пројектовање биле су неопходне широке консултације са стручњацима врло различитих профила (демографи, статистичари, економисти, социолози, културолози, психолози, педагози, стручњаци Министарства просвјете и културе). На основу таквих консултација и дискусија сачињена је листа параметара, који су определијелили представљену концепцију развоја популације школског узраста у наредних пет година.

Наравно, није било могуће прикупити податке о свим параметрима, из одређених разлога (о многим параметрима не постоје подаци, или, пак, не постоје поуздани подаци). Међутим, и поред свега наведеног, у оквиру пројекта прикупљена је довољна количина података, на основу којих се може дати поуздана пројекција развоја посматране појаве.

2.7.3. Налази и препоруке

а) Налази

Налаз 1:

Стопа рађања (наталитета) у Републици Српској у посматраном петогодишту (2001-2005) је из године у годину смањивана, да би 2005. године достигла најмању величину (7,9 промила). У периоду 2001-2005. година рођено је укупно **61.889** дјеце, што је мање у односу на претходни петогодишњи период (1996-2000) за **3.764** дјеце. Дакле, када би се стопостотно остваривао упис дјеце рођене у периоду 2001-2005. године, број основаца би се смањио за 3.764.

Налаз 2:

Стопа рођених по демографско-економским регионима је неравномјерна, па ће то имати значајан одраз и на очекивани упис дјеце у основну школу.

Највећи пад наталитета 2001-2005. године у односу на претходни петогодишњи период је у региону Приједор (17,5%), потом слиједи региони: Добој (16,2%), Бијељина (14,6%), Требиње (14,5%), Бањалука (14,4%). Мања разлика у броју рођених је у региону Зворник (7,4%), док региони Источно Сарајево и Фоча имају благи пораст броја рођених.

Налаз 3:

Фактори који су утицали на однос броја рођених и уписаних ученика у први разред основне школе у посматраном периоду 1996-2000 (рођени) и 2002/2003-2006/2007 године (очекивани упис), у основи, биће доминантни и у петогодишту за које се пројектује очекивани однос наведене појаве. Кључну улогу и даље ће имати економски фактор, потом миграциона кретања (повратници, емигранти), те (не)стабилност политичких прилика. Прогнозе су да ће на простору Републике Српске доћи до повољније економске ситуације и мањег интензитета

емиграције, док ће повратнички процес и даље у одређеним срединама утицати на привидно стабилнији развој школске популације.

Налаз 4.

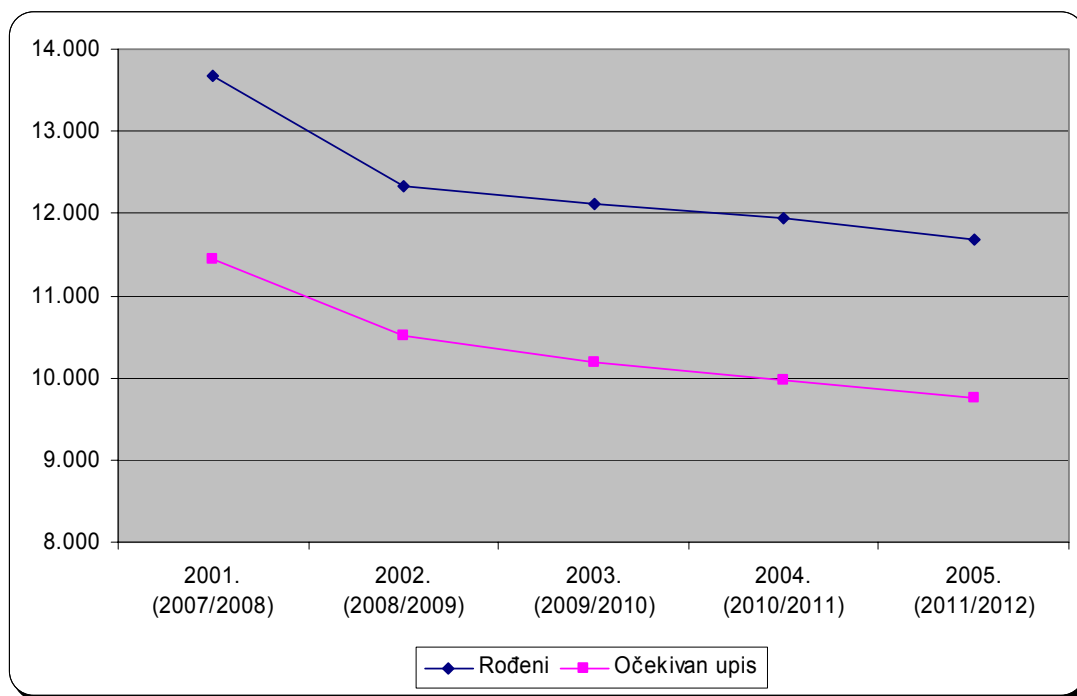
У пројектованом периоду 2007/2008-2011/2012. године Република Српска имаће за **10.722** мањи број полазника у основну школу у односу на укупан број рођених (генерације рођене 2001-2005. године), односно обухват очекиваног броја уписаних износиће око **83,4%**. Мора се напоменути да је овај проценат нешто нижи у односу на демографско-економске регионе, пошто су у укупан скор уврштени и рођени изван Републике Српске (ФбиХ, Дистрикт Брчко, иностранство), а који, у највећем броју, неће бити полазници основне школе у Републици Српској.

Налаз 5:

Очекивани упис по демографско-економским регионима кретаће се у омјеру од 84,0% (регион Бања Лука, због ријетке насељености и већег «губитка» становништва у мањим рубним општинама) до скоро потпуног обухвата (региони Фоча и Источно Сарајево). Регион Фоча (горње Подриње) има доста изражен талас повратничких миграција и тиме анулира дебаланс између броја рођених и полазника у основну школу.

Регион Источно Сарајево све више добија контуре урбаног региона, са гушћом насељеношћу, чиме се стабилизује и бројно стање школске популације.

График 4. Однос броја рођених и очекиваног уписа ученика у основну школу до 2011/2012

б) Препоруке

Препорука 1:

Отпочети почетак примјене мјера популационе политике, које се огледају, у првом реду, у фаворизованом рађању трећег и четвртог дјетета (дјечији додатак као универзално право) и активирање локалне самоуправе на програму популационе политике, с циљем да се до 2020. године достигне ниви тзв. **стационараног** становништва (изједначен број рођених и умрлих). Овим мјерама обезбиједила би се проста репродукција становништва, а то значи и стабилнији развој школске популације (ове и друге мјере популационе политике усвојене су у документу: «Политика развоја становништва Републике Српске», од стране Народне скупштине Републике Српске, 15. новембра 2005. године).

Препорука 2:

Министарство просвјете и културе би требало да информише локалне самоуправе и друге релевантне републичке институције и проблемима који се тичу оптимализације услова за рад и функционисање школа, да предложи општинама да саставе специјални документ који би се односио на привлачне услове за потпунији обухват пристиглих генерација за упис у основну школу. Неопходно је да специјални документи у локалним срединама узму у обзир сљедеће факторе: демографски индикатори, статус локалне економије, локални програми економског, социјалног и културног развоја, интереси и ставови локалних партнера (општинских власти, локалне привреде, локалног становништва, родитеља, школа и наставника).

Препорука 3:

Потребно је да образовне власти дефинишу реалистичне стандарде који се односе на функционисање образовног система. Неки стандарди који сада постоје су застарјели и нису усклађени са новом економском, демографском и социјалном реалношћу. Потребно је дефинисати стандарде који се односе на скоро сваки аспект функционисања образовног система:

- простор (површина учионица, лабораторије, кабинети, фискултурне сале, школска дворишта);
- хигијенски стандарди;
- стандарди безбједности (школа без опојних дрога, саобраћајни стандарди у околини школе, стандарди о школском обезбјеђењу);
- комунална инфраструктура (струја, вода, телефон, интернет, вода за пиће, канализација, итд.);
- стандарди опремљености (општа дидактичка, информационо-комунална опрема, итд.);
- запослени и број ученика (однос броја ученика по запосленом, оптималан број ученика за дату школу).

Препорука 4:

Потребно је боље информисати јавност о проблемима са којима се суочава образовни систем, као и о мјерама које се предузимају да се ови проблеми ријеше – мјере предузете од стране централних, регионалних и локалних власти, различитих образовних институција и представника цивилног друштва, међународних агенција и страних донатора.

Препорука 5:

Процес активирања становништва, како би узело учешћа у напорима за побољшање образовног система, био би појачан путем неколико организованих кампања, које би имале снажну подршку медија и које би биле интересантне широком сегменту становништва. Неколико таквих јавних кампања би се одмах могло организовати, на примјер: «Чисте школе», «Школе на интернету», «Школе без дроге».

Препорука 6:

Неке од промјена које су потребне је могуће остварити у кратком временском року, док ће за друге промјене бити потребно више времена. Императивно је да обративне власти дефинишу експлицитни план акције за оне промјене које се могу одмах учинити. Улога централних (републичких) власти у већини случајева би била да иницирају процес и да прате његов напредак. Већина посла би се обављала на локалном нивоу.

Препорука 7:

На основу извршеног оригиналног истраживања, као саставног дијела овог пројекта «Репродуктивно понашање младих на простору Српске», доказано је да постоји доминантна спремност и жеља за реализацију родитељске улоге, при чему је она уједначено изражена међу младима оба пола.

Млади имају издиференциран став у погледу очекиваног броја дјете. Преовлађујући су ставови да је број очекиване дјете двоје (54,83%). Троје дјете очекује 25,80% испитаника, док је број младих који очекују једно или више од троје дјете знатно мањи у односу на број оних који очекују двоје или троје дјете.

Охрабрују ставови младих да се помјера старосна граница рађања. Од 30 до 35 година старости за рађање се одређује њих 24,6%, а у старосној доби преко 35 година, чак 32,2%. Одлагање границе родитељства (изнад 30 година старости) објашњава се адекватним избором партнера, рјешавањем питања незапослености, као и обезбјеђивањем одговарајућих услова за школовање дјете.

Значајна већина младих придаје велики значај проблему недовољног рађања (близу 80%). У погледу перцепције чинилаца који утичу на одређивање појединаца да имају мањи број дјете од жељеног, као најбитније структурне препреке перципирани су економски фактори (64,9%).

За подршку мјерама популационе политике, које су утврдиле надлежне институције Републике Српске, изјаснило се 80,6% испитаника.

Демографски биланс школске популације

Потенцијални број ученика основне школе 2011/2012 године да нема негативних демографских процеса (база: број ученика 2006/2007. године – 116.207) **131.062**

Губитак школске популације:

- ❖ Пад стопе наталитета (испод 10 промила од 2001-2005. године) 9.324
- ❖ Губитак усљед миграција становништва 1.398
- ❖ Дјеца рођена изван Републике Српске 4.134

Очекивани број ученика основне школе 2011/2012 године у случају наставка садашњих демографских трендова (база: број ученика 2006/2007 године) **106.000**

Потенцијални број ученика основне школе 2011/2012 године и очекивани број ученика основне школе 2011/2012 године добијен је као резултат разлике између потенцијалног броја ученика да нема негативних демографских трендова и збира демографских губитака (нижа стопа рађања, губитак становништва усљед миграција и дјеца рођена изван Републике Српске која, вјероватноћа је, неће похађати основну школу у Српској).

Ипак, реалнија опција је да ће се негативни демографски трендови наставити и да ће број ученика основношколске популације паСТИ 2011/2012 године на око 106.000.

И подаци о броју рођених у Републици Српској 2006. године од 11.519 беба указују да ће се тренд развоја школске популације и после 2011/2012 године наставити истим темпом. Према томе, значајније позитивне промјене у развоја школских ученичких капацитета могу се очекивати тек након потпуне примјене мјера популационе политике, за што је потребно одређено вријеме, јача економска моћ и повољнији миграциони салдо.

Литература и извори:

- Група аутора. 2006. Демографски развој и популациона политика Републике Српске, ИП "Младост" Бијељина
- Демографска статистика. 2006. Бања Лука: Републички завод за статистику Републике Српске
- European Commission. 2000. Brussels: Key data on education in Europe
- Пашалић, Стево. 2004. План институционалног развоја Универзитета у Источном Сарајеву. Источно Сарајево: пројекат
- Пашалић, Стево. 2004. Становништво Семберије. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства
- Пашалић, Стево. 2005. Демографски развој општине Зворник. Бијељина: Институт за друштвене и економске студије
- Пашалић, Стево, Проко Драгосављевић. 2007. Демографски развој школске популације и оптимализација мреже школа у Републици Српској. Бања Лука: Министарство за породицу, омладину и спорт
- Саопштење статистике образовања – основне и средње школе. 2006. Бања Лука: Републички завод за статистику

2.8. АКТИВНОСТИ НА УНАПРЕЂЕЊУ ПРОНАТАЛИТЕТНОГ ПРОГРАМА – СВЈЕТСКА ИСКУСТВА

Аутор: Мр Ђорђе Маркез

Тенденције недовољног рађања, отворена депопулација, пораст удјела старијих лица становништва у структури становништва, ниске стопе фертилитета као и само прихватање и усвајање ниских репродуктивних норми и обичаја нису само карактеристични за простор и становништво Републике Српске. Овакве тендеције и карактеристике се могу посматрати и на нивоу шире регије Западног Балкана, али и саме Европске уније (наравно уз одређене изузетке и са мањим интензитетом), простора који тренутно укључује 27 чланица држава и представља трећи популациони регион по величини у свијету, послје Кине и Индије. Са овим проблемима савременог друштва поједине земљу у Европи и свијету су суочиле још давно, као на примјер Француска која је почела систематски да се бави проблемима популационе политике и унапређења пронаталитетног програма прије скоро 80 година, прилагођавајући свој законодавни систем прокламованој политици државе о порасту становништва¹.

Посматрајући ипак Европу као јединствену економско-политичку цјелину, можемо уочити одређене демографске процесе у посљедњих тридесет, а нарочито задњих десет година, који се рефлектују кроз два изразита параметра, а што пред земље чланице ЕУ уједно ставља и велики изазов - како ријешити проблем? Први демографски изазов нове Европе јесте старење становништва. У односу на остале свјетске регионе, пораст удјела старих лица у укупној популацији се најбрже одвија управо у ЕУ². Међутим, други и озбиљнији изазов јесте тенденција недовољног рађања, односно ниске стопе укупног фертилитета³.

До 2050. године становништво ЕУ ће се, према демографским пројекцијама, смањити са садашњих 493 милиона на 472 милиона. Годишња стопа раста становништва, која тренутно износи 0,4% је најнижа међу великим регијама свијета. Међутим, та ситуација није једнака у свим регијама. Док рецимо Ирска, Турска, Француска биљеже одређене стопе раста, дотле Бугарска, Румунија, Њемачка, Пољска и Балтичке земље биљеже лагани пад.

„Од средине шездесетих година у готово свим западним земљама почели су се мијењати основни демографски показатељи, а промјене су дошле до изаражаја 70-тих и 80-тих година. Другима ријечима, након baby boom педесетих и шездесетих, слиједио је baby bust седамдесетих и осамдесетих. О томе свједоче многи подаци, у првом реду они о тоталним стопама фертилитета у земљама ЕУ. Тотална је стопа фертилитета у земаљама ЕУ (15

¹ Чувена парола предсједника Француске Де Гола, изречена послје другог свхтског рата, гласи: „...дванаест милиона беба у следећих десет година...“

² Недавни UNAI - „УН Индекс Старења“ који узима у обзир однос особа старих 60 или више година наспрам 100 особа старости 0-14, рангирао је Европу, поред Јапана, у врх свјетских региона са просјечним индексом 136, док је тај индекс рецимо за Јужну Европу чак 147. UNAI индекс за Јапан износи 201.

³ Тотална стопа фертилитета је број дјете коју жена роди током своје фертилне доби.

чланица) 1965. године износила 2,72, 1975. године 1,96, 1985. године 1,60, а 1994/5 године 1,45. Највећи је пад забиљежен у земаљама јужне Еуропе: у Грчкој је стопа фертилитета за 35 година (1965-2000) опала од 2,24 на 1,29, у Италији од 2,26 на 1,24, у Португалу од 3,15 на 1,55 и у Шпањолској од 2,94 на 1,24. Скупини земаља с драстичним падом фертилитета у посљедње се вријеме прикључила Ирска, која је дуго времена одржавала највишу стопу фертилитета у Западној Еуроци: у Ирској је стопа фертилитета пала од 4,04 у 1965, на 1,90 у 2000 години (Conseil de l' Europe, 2003:70)⁴.

У 2002. години тотална стопа фертилитета у ЕУ (15) износила је просјечно 1,50, а у 10 нових чланица просјечно 1,31 дијете на једну жену у фертилној доби. Имајући на уму да укупна стопа фертилитета од 2,1 предствља тзв. критични ниво који се захтијева за обнављање генерација, онде се може сагледати обим проблема са којим се суочавају како земље западног Балкана, тако и саме чланице ЕУ. Поред ових параметара, најновија истраживања у Евроци показују такође тенденцију раста других неповољних демографских фактора, а то су: смањење стопе нупцијалитета односно броја склопљених бракова; пораст стопе разведених бракова; пораст броја рађања ванбрачне дјецe као и пораст једнородитељских породица.

Овакви демографски процеси имају велики социјални и економски утицај на развој друштва, а узимајући у обзир прогнозу њиховог дугорочног кретања, њихов значај ће свакако бити и већи. Стога већина земаља ЕУ, као и земаља која се граниче са њом, почињу да предузимају низ системских мјера и акција те дефинишу политике као одговор на стварно настало неповољно демографско стање, посебно у области наталитета и природног прираштаја. Такве мјере се у земљама Западне и Сјеверне Европе ријетко формално декларишу као мјере популационе политике, већ се оне крију најчешће иза наслова као што су мјере породичне политике (family policy), социјалне политике или пак политике везано уз становништво (population-related policies). Изузетак предстаља Француска и још неколико нових чланица ЕУ које заправо воде експлицитну популациону политику са јасном и недвосмисленом дефиницијом пронаталитетних мјера. Разлози оваквог става већине европских земаља према формалном одређењу мјера, које суштински имају карактер пронаталитетних мјера, лежи у негативном историјском искуству и злоупотреби назива и мјера популационе политике која се десила крајем 1930-тих и почетком 1940-тих година од стране фашистичких режима у Италији и Њемачкој.

У 1990-им годинама мали број развијених еуропских земаља изравно истиче пораст фертилитета као циљ своје политике, али је чињеница да већина земаља демографске циљеве жели остварити посредно помоћу мјера политике према обитељи, социјалне политике или здравствене политике. Данас највише еуропских земаља, првенствено оних сјеверозападних, у погледу популацијске политике заступа имплицитну варијанту која претпоставља индиректно

⁴ Пуљиз Владо, Бежован Гојко, Шућур Зоран, Зриншчак Сениша, 2005. „Социјална политика“, Свеучилиште у Загребу - Правни факултет, Загреб, стр. 323-324

усмјеравање кретања становништва према порасту фертилитета. То се постиже у оквиру појединих мјера посебних политика (социјалне, здравствене, стамбене, кредитне и порезне политике, господарске политике, политике цијена производа за дјецу, политике заштите жена на раду, политике која тежи усклађивању функције рада и материнства запослене жене и сл.). При томе демографски циљеви такве политике нису експлиците наглашени, али се прешутно рачуна на учинак појединих мјера тих политика на постигнуће пожељних демографских промјена. Уз то је у разним *посебним* политикама демографски циљ - примарно пораст наталитета и природног прираста - имплицитно уграђен у њихове специфичне мјере (стамбена, порезна, политика цијена, запослености, итд.)⁵.

2.8.1. Општи преглед мјера пронаталитетне политике коју користе земље ЕУ

Мјере популационе политике које користе европске земље су заиста разноврсне и варирају од државе до државе, зависно од уставно-политичког уређења, економске моћи и доступних финансијских извора, традиције, моралних начела и схватања, односу нације према религији, емпиријског искуства у овој области, заузетом политичком ставу према питањима емиграције и имиграције, итд. Но, без обзира на сву разноликост у броју мјера и опцији њихове примјене, оне се могу класификовати у три групације, а на основу инструмента којим држава, тј. друштво настоји да унаприједи демографску слику и помогне породици. У прву групацију спадају мјере који користе *новац* као инструмент помоћи и ту спадају разне накнаде и пореске олакшице за породицу. У другу групу спадају мјере које као инструмент користе *вријеме (допуст)* које се ставља на располагање запосленим члановима породице у циљу бољег прилагођавања, тј. усклађивања професионалних и породичних обавеза, а у трећу групу би спадале мјере које користе различите *услуге* (старање и подршка за дјецу и породицу). Без обзира о којој је групацији пронаталитетних мјера ријеч, генерални је принцип да у условима довољних ресурса мјере буду универзалне и дистрибуиране као елементарно право сваког дјетета, породице и родитеља. Но, у условима ограничених ресурса (нарочито финансијских), прибјегава се пракси ограничавања и стимулисања само породица које се по одређеним стандардима, најчешће оствареним породичним приходом, налазе у стању социјалне угрожености.

Када су питању мјере које користе новац као главни инструмент помоћи, циљ оваквих мјера јесте да се родитељима признају и ублаже трошкови родитељства, како директни тако и индиректни (опортуни)⁶ трошкови. Дјечји додатак је најзаступљенији облик овакве помоћи породици и по правилу њега добијају сва дјеца. У Италији и Румунији додатак се исплаћује

⁵ Алица Вертхајмер - Балетић, „Експлицитна и имплицитна популацијска политика у европским земљама“, Зборник Економског факултета у Загребу 4/2006, Загреб, стр. 7.

⁶ Тако на примјер, у Словенији је урађена калкулација трошкова за дјецу, за 1995. годину. Повечање трошкова за прво дијете у доби од 1-6 година у односу на трошкове пара без дјете износило је 25,6%, а за друго дијете у истој доби 23,5%, за прво дијете у доби 7-14 година 31,7%, а за друго дијете исте доби 29,6% трошкова брачног пара без дјете. Стрпник Н., 1997, Економски видики старшества, Љубљана, Знанствено ин публицистичко средиште

само породицама са дохотком испод утврђеног минимума, док је рецимо у Шпанији и Пољској висина дјечијих додатака условљена такође висином породичног дохотка. Такође, висина дјечијих додатака се у већини европских земаља прогресивно повећава за свако наредно дијете (Француска, Њемачка, Белгија), док друге европске земље дају једнаке износе за свако дијете (Ирска, Шведска, Велика Британија, Данска). Скоро све земље предвиђају 18 година као горњу границу за дјечји доходак, с тим да се она продужава до 20-25 године у случају редовног школовања. Иначе, према ранијим подацима EUROSTAT-а, највећа издвајања овог типа имају нордијске земље и то 3-5% БДП-а, а најмања извајања земље Јужне Европе и то у распону 03-1% БДП-а⁷.

Поред дјечјег додатка, постоји и цијели низ других мјера индиректне финансијске природе које користе земље ЕУ. Тако на примјер: новчана помоћ сваком дјетету на почетку нове школске године (Француска); редукација трошкова саобраћаја до 50% за сваког члана породице са троје или више дјеце (Француска, Белгија, Италија, Њемачка, Шпанија и друге); једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета (Ирска, Велика Британија); новчана помоћ при вјенчању (Грчка, Португал); различите форме ослобађања од пореза у зависности од издржавања једног или више дјеце (већина земаља ЕУ); посебне пореске олакшице на основу трошкова везаних за облачење, чување дјеце, куповину школских уџбеника (Белгија, Француска, Њемачка, Грчка, и друге); новчана давања везана за стамбене трошкове; давања или услуге којима се смањују трошкови здравствене заштите; посебна новчана помоћ за једнородитељске породице (Француска, Белгија, Данска, Норвешка), повластице за присуство разним културним и спортским догађајима (Француска).

Више истраживања која су се односила на питање ефикасности финансијских мера политике подршке породици „која се спроводе у нордијским и западним европским земљама показују да, поред привременог, оне имају и дуготрајне ефекте. Екартова студија из 1986. године базирана на искуствима осам земаља показала је да високе материјалне бенефиције могу повећати стопу укупног фертилитета у висини од 0,2 детета по жени...Линдгрен је такође проценио да просечан број живорођене деце ефикасна политика подршке породици може да повећа у вредности од 0,2 детета по жени...Француски демографи верују да би фертилитет ове земље са најдужом традицијом у спровођењу мјера које стимулишу рађање могао бити нижи за 10% или 0,2 детета по жени да је препуштен спонтаним токовима“.⁸

Друга групација пронаталитетних мјера која као главни инструмент користи вријеме, односно различите допусте, има за циљ да родитељима, а нарочито мајци, омогући што лакше и безболније усклађивање породичних и професионалних обавеза. У неким земљама, посебно Западне Европе и нордијским земаљама, ове мјере имају и за циљ смањење дискриминације

---

⁷ Рашевић Мирјана, Петровић Мина, 1996, Искуства популационе политике у свету, Центар за демографска истраживања, Београда, стр. 16.

⁸ Рашевић Мирјана, Петровић Мина, 1996, Искуства популационе политике у свету, Центар за демографска истраживања, Београда, стр. 26.

жена на тржишту рада и њихову већу еманципацију. Ради се најчешће о породилским и родитељским допустима (који имају доста варијацију у дужини трајања и начину кориштења зависно од земље до земље); затим посебним одсуствовањима ради посебне његе дјецe; могућност скраћења радног времена и тзв „part-time“ радно вријеме; рад код куће и друге.

Породилски допуст припада мајци и креће се између неколико седмица (13 седмица у Португалу) па до неколико година (52 седмице у Шведској). У неким земљама (Француска, Пољска) дужина одсуства се повећава са редом рођења дјетета. Такође је битно истаћи да неке земље предвиђају повећање одсуства са редом рођења дјетета (Француска, Пољска) или предвиђају посебне финансијске стимулације у оквиру породилског допуста, у случају мањег временског размака између рођења два дјетета (Шведска). Висина надокнаде током породилског одсуства углавном зависи од износа плате који је мајка остваривала пре одласка на одсуство. У највећем броју европских земаља надокнада је у висини цијеле плате (Њемачка, Аустрија, Холандија) или са умањењима у распону од 10 - 20%, зависно од дужине трајања одсуства (Француска, Шведска, Италија, Ирска, Велика Британија и други).

Што се тиче родитељских допуста, већина ЕУ чланица предвиђа и различите допусте у форми одсуствовања са посла до одређене старости дјетета, како би се омогућио дужи боравак мајке са дјететом и олакшано питање чувања дјецe у најранијем узрасту. Дужина овог одсуства варира је од 3 мјесеца (Грчка) до 3 године (Њемачка, Француска). У Белгији је професионална каријера могла бити прекинута и на пет година због породичних разлога. У навећем броју земаља ово одсуство није било плаћено, док су Белгија, Њемачка, Данска и Пољска омогућавале плаћено одсуство. Висина надокнаде је варирала у износу између минималног и просјечног дохотка⁹. Генерално узевши, ова два облика одсуства постала су у посљедње вријеме веома важан инструмент политике према породици у земљама ЕУ и у њима се огледају различити приступи популационој политици.

Један од инструмената који је имао значајан ефекат у спровођењу пронаталитетних мјера јесте тзв. „part-time“ или повремено радно вријеме за жене, које је имало пуни ефекат у периоду након 80-тих година прошлог вијека. Наиме, период високе запослености жена, нарочито у сектору услуга (гдје је скоро 80% жена било запослено) може се добрим дијелом објаснити увођењем модела парцијалног радног времена, нарочито у скандинавским земаљама, Њемачкој, Великој Британији и Холандији¹⁰. Уз могућност рада код куће и опцијом парцијалног радног времена (наравно у комбинацији и са другим мјерама) Шведска је као најбољи примјер ове праксе, имала осјетне резултате у циљу стимулисања рађања код жена у фертилној доби (о томе нешто шире у наредним поглављима).

---

⁹ Рашевић Мирјана, Петровић Мина, 1996, Искуства популационе политике у свету, Центар за демографска истраживања, Београда, стр. 18.

¹⁰ Средином 1990-тих година, у скандинавским и земљама Западне Европе опцију парцијалног радног времена користило је скоро 60% жена, док се тај број у земаљама Јужне Европе кретао око 29%.

Осим могућности парцијалног радног времена, средином 90-тих година прошлог вијека већина земаља ЕУ је проширила могућности прилагођавања радног времена потребама и родитеља и запослених особа. Уведена је рецимо: могућност редукованог и флексибилног радног времена за мајке које доје дјецу или за родитеље који морају да ускладе радно вријеме ради чувања мале дјече; затим могућност кориштења прековременог радног времена као временског кредита који се може искористити за будуће породичне потребе.

У трећу групацију мјера које, са мањим или већим успјехом, користе земље чланице ЕУ јесу мјере старања и чувања дјече у установама предшколског и школског васпитања. Мада је ова потреба збрињавања дјече широко призната и важна у циљу превазилажења проблема између рада и родитељства, она није на адекватан начин развијена у институционалном смислу у свим европким државама. У правилу, као што је то и у Републици Српској, разликују се институције за дјецу старости до 3 године које се називају *јаслице* и институције за дјецу у доби од три до шест година које се називају *вртићима* (обдаништима). Истраживања су показала да су институционални облици збрињавања дјече најбоље развијени у земљама са тзв. социјал-демократским моделом државе благостања, а то су управо Шведска, Норвешка и Данска. Поред ових држава, и у бившим земљама са социјалистичким системима институционални модел збрињавања дјече је био веома добро развијен и имао је велики обухват третмана предшколске и школске дјече. Истраживања која су спровођена почетком деведестих година прошлог вијека су тако показала да је обухват рецимо у Аустрији за дјецу до 3 године био само 3%, а институцијама за дјецу 3-6 година приступ је имало око 57% дјече. У Француској, која је један од најбољих примјера спровођења пронаталитетних мјера, 20-25% дјече старости до 3 године је имало приступ у јаслице, а чак 95% дјече је било смјештено у обданишта! Најповољнија ситуација је била у Шведској гдје је око 80% дјече било смјештено у јаслице и скоро исто толико у обданишта. Италија је рецимо, као земља са негативним демографским кретањима, имала 5% дјече у јаслицама и 88% дјече у обдаништима.

Данас је интенција скоро свих чланица Уније, а складу са препорукама Савјета Европе, да се развијају и спроводе мјере које доприносе усклађивању обавза око подизања дјече и захтјева који се тичу радног мјеста (*брига о дјецу док су родитељи на послу, окупирани оспособљавањем за рад или тражењем посла, итд*). Тако је изражено настојање да се развијају институције за дјецу изнад 4 године и које се третирају као дио образовног и социјализацијског програма. „У Француској, Белгији, Њемачкој и Холандији у предшколске су образовне програме укључена готово сва дјеча старости од 4 до 6 година. Највише се осјећа мањак понуде cjелодневних програма, који једини омогућавају запошљавање мајки са пуним радним временом¹¹.

---

¹¹ Пуљиз Владо, Бежован Гојко, Шућур Зоран, Зриншчак Сениша, 2005. „Социјална политика“, Свеучилиште у Загребу - Правни факултет, Загреб, стр. 347

Битно је нагласити још двије ствари које се тичу институционалног третмана дјете. Наиме, усљед одређених мањкавости јавног сектора развија се читава лепеза приватних иницијатива, од стране родитеља, професионалних асоцијација или оак послодаваца како би се на што бољи начин збринула дјета запослених родитеља. Државе ЕУ пружају подршку оваквим иницијативама путем пореских олакшица за послодавце или субвенционисањем цијене рада. У том погледу занимљива су искуства САД које су у домену приватне иницијативе и инвестиција приватног капитала у циљу задовољења нараслих услуга још давно оствариле запажене резултате у унапређењу пронаталитетних мјера.

За добру популациону политику и пронаталитетне мјере битно је такође и колики је удио родитеља у плаћању услуга предшколских институција, односно удио њиховог самофинансирања. У просјеку се такво родитељско судјеловање креће око 10% у Шведској, 15-20% у Холандији, Њемачкој и Белгији те 30-36% у Француској, Италији и Данској. Сем тога, породице које су социјално угрожене имају право на бесплатне предшколске програме или је цијена за ову категорију значајно редукована.

Поред ове три групације мјера популационе политике које спроводе земље Европске Уније, битно је споменути и још један веома важан елемент савремених демографских промјена на тлу Европе, а то су међународне миграције. Како се каже у мониторинг студији Европске Комисије под називом „Demographic Trends, Socio-Economic Impacts and Policy Implications in the European Union-2007“ објављеној 2008. године, трећи „мотор-покретач“ популационих промјена јесу интернационалне миграције које у све већој мјери постају важна област дјеловања у оквиру популационе политике. Иако у посљедње вријеме већина западноевропских земаља почиње да примјењује све рестриктивнију имиграциону политику, све до средине 90-тих година прошлог вијека многе од њих (Ирска, Аустрија, Њемачка, Шведска, Шпанија, Данска) су биле задовољне имиграционим токовима и нису сматрале потребним да интервенишу у овој области, а један од разлога је био да су овакви имиграциони токови значајно утицали на понуду јефтине и квалитетне радне снаге и да су значајно доприносили одржавању релативно високих стопа раста становништва, поред тога и осталих позитивних ефеката у економско-социјалном смислу. Најзанимљивији примјер јесте управо Ирска, земља која је посљедње двије деценије доживјела прави економски препород, али је имала итекако завидне резултате у области популационе политике и стимулсања младих образованих људи за долазак, тј. повратак у Ирску. Својим уласком у чланство Европске Уније, Ирска је најприје максимално искористила доступност различитих кохезионих фондова и програма Уније (Ирска слови за најбољи примјер праске добре употребе издашних ЕУ буџетских фондова). При томе се дугорочна политика развоја Ирске и употреба европских фондова темељила на приоритету улагања у људске ресурсе и привлачењу имиграната са високим образовањем. Истраживања су показала да је више од 25% високо-образованих мушкараца и жена у Ирској живјела у иностранству најмање годину дана, док су се показатељи за групације са нижим степеном образовања кретали око 10-15%. Такође, то

истраживање је показало већу склоност ка емиграцији високо-образованих људи из Ирске у ранијим периодима, али исто тако и њихову већу склоност ка повратку. У периоду 1991-96. године видљив је одређени пораст стопе имиграције (први пут је уочен крајем 70-тих) што свједочи о експлозији домаћег тржишта рада, тако да су 1996. године скоро 20% становника старосне групе 30-34 године били емигранти-повратници. У посљедње три године, однос се донекле измјенио тако да око 50% усељеника у Ирску чине странци, а од тога велика већина су високо-образовани имигранти¹². Но у сваком случају Ирска је комбинацијом мјера економског развоја, реформом образовног система (нарочито у области високог образовања увођењем флексибилног модела универзитеских студија), социјалне и политичке стабилности и одређених мјера популационе политике (бескаматни кредити за успешне научне и образовне раднике, пореске бенефиције за младе родитеље, гаранција запослења, издашан систем дјечјих додатака и других економских мјера) успјела данас да се сврста у сам врх европских земаља које имају позитивне демографске показатеље, са највећом стопом раста становништва (која је у 2006. години износила близу 3%) и стопом укупног фертилитета од 1,9¹³ које је сврстава на друго мјесто. Значајан допринос том процесу у Ирској дала је управо добро конструисана и усмјерена политика усељеништва.

Иако је можда сувише рано говорити о евентуланом значају међународних миграција као популационог фактора у Републици Српској, није на одмет поменути да се у сусједним државама, као на примјер Хрватској, могу већ пронаћи одређене анализе које разматрају учинак миграција на читав спектар економских, социјалних и демографских кретања.¹⁴

2.8.2. Искуства неких европских земаља у спровођењу пронаталитетног програма

Без обзира на досадашњи општи преглед мјера популационе политике и генерална искуства европских земаља у унапређењу мјера пронаталитетног програма, било би добро фокусирати са на извјесне државе које су у том дугогодишњем процесу имале запажене резултате и које својим практичним искуствима могу дати корисне примјере за дефинисање будуће стратегије развоја и унапређења пронаталитетних мјера у Републици Српској. Код компаративног прегледа и разматрања о резултатима ефикасности одређене популационе политике, треба се ослонити на оне европске земље које имају службено декларисану популациону политику или политику везану за становништво и које такву политику спроводе довољно дуго. Ради се прије свега о Француској и Шведској као два репрезентативна примјера европске пронаталитетне популационе политике, и то из сљедећих разлога: обје земље имају дугу традицију и искуство у овој области (нарочито Француска); обе земље имају политику у којој је интегрисан модел запослене мајке, битне претпоставке потпуног одговора

¹² John Fitz Gerald, 1999, The Irish economic Boom, Les Etudes du CERI no.56, стр. 4-5.

¹³ European Commission, CEPS, DIW Berlin and CASE, Executive summary "Demographic Trends, Socio-Economic Impacts and Policy Implications in the European Union-2007", 2008. Brussels, стр. 4-6

¹⁴ Међународна конференција „Усељеничка политика у функцији хрватског господарског развоја“, Хрватска господарска комора, Загреб, 2008. године

на захтјеве родитељства у савременом друштву; свака од ове двије земље има специфичан приступ популационој политици па се међусобно разликују према типу те политике тако да Француска већ скоро 90 година води експлицитну пронаталистичку политику, док Шведска истодобно води имплицитну популациону политику (или боље рећи демографски неутралну) као дио укупне „политике благостања друштва“; на примјеру тих земаља може се закључивати о мањој или већој ефикасности експлицитне или имплицитне политике зависно од постигнутих резултата у домену повећања нивоа наталитета и нивоа репродукције становништва; структура формирања укупног пораста становништва у тим земљама је такође различита (у Француској се укупни пораст формира под претежним утицајем природног прираштаја, а у Шведској под утицајем позитивног миграцијског салда¹⁵).

2.8.2.1. Француска

Француска међу развијеним европским земљама има апсолутну најдужу традицију у бављењу проблемима становништва и спровођењу пронаталитених мјера. Примјер Француске је највише цитиран у научној и стручној литератури посвећеној популационој политици, а и данас је актуелан као примјер европске земље са експлицитном пронаталитетном политиком. Усмјереност Француске на ова питања настала је као резултат дугог историјског искуства и негативних демографских кретања у 19. и 20. вијеку. Стопа фертилитета је почела да опада у Француској много раније него рецимо у Њемачкој и царској Русији, тако да је већ у 19. вијеку довела Француску у заостајање у погледу бројности становништва.¹⁶ Ситуација се додатно погоршала након првог и другог свјетског рата када је Француска претпрјела значајне губитке у људству. Након другог свјетског рата држава је озбиљно приступила унапређењу политике помоћи породици и то посебно ширењем система породичних и дјечјих додатака, док је начин опорезивања грађана стваљен директно у функцију подстицања повећања наталитета, тј. броја дјете у породици. Данас се у оквиру савремене француске популационе политике налази већи број пронаталитетних мјера:

Дјечји додаток је најраспрострањенији вид финансијске помоћи породици. Право на дјечји додаток постаје универзално право запослених у свим секторима од 1939. године, усвајањем тзв. Code de la famille (породичног Законика). Право на дјечји додаток било је универзално и по томе што није условљено дохотком породице. Пракса оваквог условљавања била је примјењивања краткотрајно, током 70-тих година услед финансијских проблема француске економије, али је убрзо враћена ранија верзија због погоршаних показатеља који се односе на стопу фертилитета. Износ додатка такође није условљен дохотком породице. Он се исплаћује мјесечно, а висина дјечјег дохотка се усклађује са трошковима живота, два пута годишње (1. јануара и 1. јула). Додатак се не исплаћује за прво дијете, а његов износ је нешто

¹⁵ Алица Вертхајмер - Балетић, „Експлицитна и имплицитна популацијска политика у европским земљама“, Зборник Економског факултета у Загребу 4/2006, Загреб, стр. 8-9.

¹⁶ У 19. вијеку број становника Велике Британије се утростручио, а Њемачке и царске Русије се удвостручио. При томе је број становника Француске порастао само за 44%.

већи за треће и свако наредно дијете. Тако је 1991. године додатак за друго дијете износио 615 франака, а за треће и свако наредно дијете 787 франака. Допатак се увећава и са старошћу дјете, тако да почетни износ примају дјеца до 10 године, за дјецу старости 10-15 година повећање износи око 28%, а за дјецу старију од 15 година дјечји додатак се увећава за око 50%. Дјечји додатак у Француској се исплаћује се 18 године старости, а може се продужити до 20 године уколико се дијете редовно школује, има озбиљне здравствене проблеме или када се женско дијете посвети старању млађег брата или сестре јер мајка није у могућности да то чини.

Додатак породицама са једним родитељом могу примати само породице чији је приход испод одређеног минимума. Ова мјера социјалног карактера има за циљ да дјелимично економски компензује недостатак другог родитеља у погледу трошкова подизања дјете. Ово право није условљено брачним статусом родитеља. Такође, право на додатак имају и жене са једним дјететом па чак и трудна жена без раније рођене дјете.

Додатак подршке породици је такође намијењен породицама са једним родитељом, али у овом случају носилац права је дијете, а не родитељ. И овак додатак је намијењен свој дјети, укључујући и прво, односно једно дијете. Уколико је дијете остало без оба родитеља, овај додатак се увећава за око 30%.

Додатак за посебну бригу намијењен је дјети са физичким и менталним оштећењима, укључујући и прво дијете. Висина додатка зависи од степена оштећења, односно потреба дјетета.

Посебан додатак за породице са најмање троје дјете. Ово право имају само одређене доходне групе. Сва дјеца морају бити старија од три године, а износ додатка је око 42% мјесечне основе за израчунавање дјечјег додатка.

Додатак за рођење дјетета исплаћује се мјесечно у периоду од 5 мјесеци прије порођаја и 4 мјесеца након порођаја, у износу од 46% мјесечне основе за израчунавање дјечјег додатка, за сву дјецу. Овај додатак се може исплаћивати и до треће године дјетета, али и право на њега је сужено висином дохотка породице (социјална компонента додатка).

Додатак на почетку нове школске године могу користити све породице са најнижим и средњим дохотком и дјецом старости од 6 до 18 година.

Редуција саобраћајних трошкова је право које могу користити породице са најмање троје дјете, од којих су двоје или бар једно испод 18 година старости. Редуција, коју могу користити и дјеца и родитељи, креће се у распону од 30 до 75% зависно од броја дјете.

Финансијска давања у области становања припадају групи права која користе социјално угрожене породице, а њихов износ зависи од висине станарине, прихода породице и броја издржаваних чланова. Такође, у ову групу би се могли сврстати *повољни стамбени кредити за младе брачне парове*, чија се отплата умањује са рађањем дјете

Пореске олакшице; ова модалитет помоћи породицама у Француској вуче коријене још из времена Породичног законика. Систем опорезивања који је установљен још 1945. године за

пореску основу узима укупан доходак породице који се потом дијели такозваним „породичним количником“, у оквиру кога сваки родитељ представља засебну јединицу, а издржавана дјеца: прво и друго дијете половину јединице, а треће и свако наредно дијете пуну јединицу. Посебне олакшице предвиђене су за породице са једним родитељом у којима се свако издржавано лице узима као засебна јединица, а посебно удовци и удовице са издржаваном дјецом имају право на још једну половину јединице. Посебне олакшице се остварују и на основу трошкова за чување дјете млађе од 6 година. Наиме, умањење пореза износи 25% трошкова, а радно ангажовање особе квалификована за чување дјете и рад у кући доноси пореску олакшицу у износу од 50% трошкова. Битно је још нагласити на ниједно од наведених материјалних давања породицама и дјечи не улази у основ опорезивања (за разлику рецимо од Ирске, Велике Британије, Шведске, Данске, итд.).

Родитељско одсуство уведено је 1977. године и може га користити отац или мајка ради подизања мале дјете. Иницијално, његово трајање износи годину дана, али се може два пута продужавати, а лимит коришћења је старост дјетета до три године. Одсуство је могуће користити без прекида неколико пута у случајевима поновног рађања. Све компаније са најмање 100 запослених имају обавезу обезбјеђења овог права, а њега могу користити родитељи који су запослени најмање годину дана код истог послодавца. До 1994. године одсуство није било плаћено, међутим у циљу подстицања рађања трећег дјетета уведена је надокнада за одсуство за подизање трећег и сваког наредног дјетета.

Мајке имају право на *породиљско (материнско) одсуство* у трајању од 16 недјеља за прво и друго дијете, односно 26 недјеља за треће и свако наредно дијете. Од тога, 6 односно 8 недјеља се мора искористити прије порођаја. По истеку одсуства жени се мора обезбиједити повратак на посао истог статуса и дохотка.

Одсуство за његовање болесног дјетета уведено је у Француску 1984. године. Један од родитеља има право на одсуство у времену еквивалентном једној радној седмици плус по један дан сваке године до 16 године старости дјетета. Накнада за ово одсуство износи 53% просјечне мјесечне зараде у Француској.

Могућност парт-тима, редукованог и флексибилног је као новина уведена почетком 80-тих година у Француској. Ову могућност користе мајке сасвим мале дјете у комбинацији са материнским и родитељским одсуством. Могућности редуковања радног времена нису исте у свим секторима, тако да је најповољнија ситуација у јавном сектору гдје редукација времена од 20% повлачи умањење плате од 14%. Од 4 мјесеца трудноће могу се користити посебне опције флексибилног радног времена или његове редукације до једног сата¹⁷.

Ове опције могу користити и мајке како би се ускладиле са потребама дојења или радним временом институција за чување дјете. У неким дјелатностима (текстилна индустрија), редуковање радног времена подразумијева узимање временског кредита.

¹⁷ Као најчешћи вид флексибилног радног времена је узимање слободне сријезде, када дјеца у Француској не иду у школу.

Када су у питању *мјере институционалног чувања и старања о дјечи*, важно је поменути 1985. годину када је у Француској започела кампања под називом „Отворимо Француску дјечи“ којој је био циљ стварање пријатељског односа и окружења према дјечи и с тим у вези повећање броја изграђених игралишта и паркова за дјецу, посебних тј. специјализованих обданишта, предшколских обданишта и других специјализованих едукативних играоница. Непосредан циљ те кампање био је створити услове да се међу становништвом учврсти репродуктивна норма од троје дјече.

Локални органи власти имају велику улогу у обезбјеђивању свих видова државне интервенције у овој области. Са порастом стопе активности жена развила се читав мрежа могућности попут јавних и приватних обданишта, обданишта при компанијама у којима раде родитељи, итд. Као резултат свих ових акција државне и локалне власти, Француска (пored нордијских земаља) спада у ред држава са највећим обухватом дјече институционалним видовима чувања и старања (тако је 95% дјече старије од 3 године старости обухваћено институционалном заштитом, најчешће јавним обдаништима).

На основу досадашњих резултата у спровођењу мјера пронаталитетног програма, може се рећи Француска својом дуготрајном популационом политиком није успјела подићи тоталну стопу фертилитета на ниво који би осигуравао обнављање генерација, али је успјела (уз Ирску) одржати њен ниво који је изнад већине развијених европских земаља. Ово се посебно односи на период 1995-2002. године када су пронаталитетне мјере у Француској дјеловале на демографски опоравак, односно на повећање наталитета/фертилитета, природног прираштаја, а тиме и укупног пораста становништва. Треба имати на уму посебно чињеницу да је Француска, од свих чланица ЕУ, земља са највећим удјелом природног прираштаја у формирању укупног пораста становништва (у 2000. години његов је удјел износио око три четвртине од укупног природног прираштаја забиљеженог у свим земљама ЕУ¹⁸).

Са својом лезом издашних финансијских мјера помоћи породици и дјечи, Француска се може квалификовати као европска земља-предводник, која свој програм пронаталитетних мјера базира на квантитету различитих мјера и акција и која је на основу таквог приступа и политике остварила добре резултате. Довољно говори податак који су предочили француски демографи, а каже да би ниво фертилитета у Француској у периоду 1945-1990 био 10% нижи да је препуштен спонтанним токовима умјесто организованом пронаталитетној политици.

2.8.2.2. Шведска

Други репрезентативни примјер популационе политике у развијеним европским земљама представља Шведска. Она је заправо предводник далеко познатог „скандинавског модела“ приступа према политици становништва, а који се савременој теорији појављује под називом политика породице - „family policy“. У суштини, може се рећи да се ради о

¹⁸ Алица Вертхајмер - Балетић, „Популацијска политика у развијеним европским земљама“, Зборник ХАЗУ 43/2005, Загреб, стр. 312.

имплицитној популационој, односно демографски неутралној политици, јер у први план ова политика не ставља демографске циљеве, него побољшање материјалних и социјалних услова живота породице са дјецом и стимулисање брачних парова да имају жељени број дјеце, а у оквиру слободног избора животне заједнице (брачне, ванбрачне, једнородитељске). Као и Француска, и Шведска је ранијем преиоду своје историје имала негативна демографска кретања. Тако је пад фертилитета био најизразитији током 30-тих година прошлог вијека када се стопа укупног фертилитета спустила са 4,1 (1890. године) на свега 1,7 (1935. године), када је Шведска имала најнижи ниво фертилитета у Европи. Велике промјене почињу средином 30-тих година када, захваљујући брачном пару Mугдал¹⁹, Шведска мјења свој политички став према фертилитету, контрацепцији и професионалној активности жена. У периоду 1935-1938. година Шведска доноси низ закона који се односе на финансијску помоћ сиромашним родитељима, здравствену заштиту мајки и мале дјеце, материнско одсуство и укидање забране контрацепције. У наредних десет година тј. до 1945. године, стопа укупног фертилитета је порасла са 1,7 на 2,6 односно за 52%!

Данас, Шведска своју политику према породици у оквиру опште политике благостања базира на четири главне групе мјера: 1) систем родитељског осигурања који даје мајци и оцу прилику да код куће његују своје дијете, уз новчану надокнаду као својеврсну финансијску компензацију индиректних трошкова родитељства; 2) бројне олакшице које држава даје родитељима везано за дневно старање и бригу о дјечи (чување и њега дјетета, прехрана у кући или изван ње, услуге дневних послова у кући) чиме задовољавају потражњу родитеља за специфичним услугама те материјално „компензују“ родитељске допусте; 3) значајна финансијска подршка породицама (а посебно једнородитељским) везано за трошкове чувања дјеце те њиховог одгоја и школовања; 4) добро законско рјешење око регулисања радног времена за родитеље који имају дјецу предшколског узраста. Као резултат поменутих мјера и бенефиција, у Шведској је доста уобичајена репродукцијска норма од најмање двоје дјеце, иако постоји низ других стимулативних мјера за треће дијете. Шведска у спровођењу своје политике према породици користи сљедеће мјере:

Дјечји додатак (Barnbidrag) је први пут уведен и институционализован 1948. године и исплаћује се родитељима који имају боравак у Шведској за дјецу до 16 године старости, уз могућност да се то вријеме продужи до 20 године уколико је дијете на редовном школовању. Дјечји додатак припада мајци, али се под одређеним условима може исплаћивати и оцу, односно другим лицима које имају старатељство над дјецом. Од 2001. године додатак се исплаћује у мјесечном износу од 950 шведских круна, што износи око 200 КМ. Исти износ се се остварује и у случају да се ради о продуженој исплати од 16-20 године. Од 1982. године уведена је опција повећања додатка за треће и свако наредно дијете, све до петог дјетета. Самохрани родитељи такође добијају „новац за издржавање“ (алиментацију) до 18, односно

---

¹⁹ Алва Мирдал је у том периоду обављала функцију шведског министра здравља.

20 године живота дјетета које иде у школу или завршава образовање и уз то има стално мјесто боравка у Шведској. Исплата се врши мјесечно на терет другог родитеља или државе, а износи 1.173 шведске круне или око 260 КМ.

Додатак за становање могу да остваре породице са више дјеце, при чему је потребно да испуне услове који се тичу висине прихода и броја дјеце. Овај додатак је дакле усмјерен на социјално угрожене породице.

Иначе, *новчане накнаде* се исплаћују родитељима или лицима која се старају о дјечи под условима који се тичу финансијске помоћи, циљева и очекиваних ефеката. Право на накнаду зараде може да оствари жена која ради у Шведској, ако су јој радне способности у трудноћи умањене за 25% и која у наредном периоду не може да пронађе одговарајући посао. Дужина исплате ограничена је на 50 дана, при чему се породилско одсуство може користити између 60 и 11 дана прије термина за порођај, а висина накнаде је 80% зараде. Финансијска подршка остварује се и у новцу који добијају родитељи у трајању од 450 дана, под условом да живе и раде у Шведској. Висина исплате креће се од гарантованог износа (60 шведских круна дневно - за три мјесеца) до максималних накнада које се исплаћују у оквиру здравственог осигурања. Уколико се ради о близанцима или жена роди троје и више дјеце, дужина исплате „новца за родитеље“ се продужава за свако наредно дијете. Исти услови предвиђени су и за родитеље који усвоје дијете млађе од десет година.

Накнада се исплаћује и у случају спријечености за рад због болести дјетета млађег од 12 година и *потребе за његом, љекарским прегледима или болничким лијечењем*. У извјесним условима ово право се може продужавати до 23 године живота дјетета и то максимално 60 дана у години.

Посебне погодности су прописане за *очеве* који имају право на *плаћено одсуство од 10 дана након рођења дјетета*.²⁰

Родитељско одсуство, које се појављује први пут још 1931. године, дефинисано је законским оквиром који прописује право жене на одсуство са посла седам недјеља прије термина предвиђеног за порођај и седам недјеља након тога, као и одсуство ради дојења дјетета. Један од родитеља може то право користити до навршених 18 мјесеци дјетета, а ове одредбе се примјењују и за усвојиоце дјеце. Вишеструка рођења дају право на 6 мјесеци додатног одсуства. Одсуство се не мора искористити у континуитету. Могуће га је прекинути и искористити у виду временског кредита било када до 8. године старости дјетета, у форми потпуног одсуствовања или редуковања радног времена за 75%, 50% или 25%. Од 1980. године уведена је у систем породичног осигурања једна заиста добра новина, бенефиција која је дјеловала стимулативно на сужавање размака између сукцесивних рођења, па је рађање дјеце у Шведској постало временски јаче концентрисано. Ова тзв. „*премија на брзину*“ новелирана је 1986. године и појачан је њен учинак. Систем породичног осигурања садржавао

²⁰ Вуковић Дренка, Социјална сигурност и социјална права, 2005., Београд, стр. 376-377.

је саставницу која је давала јак економски стимуланс за скраћивање између сукцесивних рођења (након што је прво дијете већ рођено). Новчане су бенефиције наине биле одређене према плати коју је особа имала мјесец дана прије рођења дјетета. Ако је размак између сукцесивних рођења био двије године, главнина бенефиција темељена на платама мјесец дана прије рођења претходног дјетета преносила се и на раздобље након рођења сљедећег дјетета (вишег реда рођења). Од 1986. године тај законом дефинисани интервал је продужен на 36 мјесеци, односно 2,5 године.

Могућност редуковања радног времена до 30 сати седмично има један од родитеља до навршене 8 године дјетета, наравно уз одговарајућу редукацију плате. Кориштење овог права условљено је претходном дужином рада родитеља, тако да ово право могу остварити родитељи који су код послодавца непрекидно запослени најмање шест мјесеци, или 12 мјесеци у току 2 године.

Што се тиче *институционалног старања и чувања дјеце*, Шведска је једна од ријектих европских земаља у којој финансијска средства из јавних фондова имају максималну улогу у збрињавању дјеце. Приватне иницијативе у том смислу су у Шведској врло минималне. Локални нивои власти имају обавезу да обезбиједи мјесто за чување сваког дјетета до његове 6 године старости у *part-time* аранжману. За збрињавање дјеце старости од 6 мјесеци до 6 година постоје обдаништва са цјелодневним радним временом, а које је прилагођено управо запосленим и и родитељима студентима, затима разна специјализована обдаништва, отворене школе намијењене предшколској дјечи прије свега оној чије су мајке незапослене, итд. За дјецу старости 7 до 12 година, чији су родитељи запослени, обезбјеђен је смјештај у школи у слободном времену прије и после наставе и током школских распуста. Поред тога, радно вријеме и организација рада школа је усклађена са радним временом родитеља. Посебне повољности предвиђене су за дјецу из породица са једним родитељом.

На основу презентованих мјера, може се рећи да је примјер Шведске јединствен у Европи по провођењу релативно дуге стимулативне популационе политике, а у оквиру опште политике благостања друштва. „То је сувремена вишезнална политика, с изразитим нагласком на проблему двоструке оптерећености жене односно двоструке функције жене (функције запослене жене и функције мајке), на неминовности једнакости сполова и подјеле рада међу родитељима унутар обитељи у погледу бриге и одгоја дјеце, на нужности стварања потребне инфраструктуре за помоћ запосленој жени с дјетеом/дјецом и суставне издашне новчане потпоре у вези са чувањем, његом, одгојем и напосе образовањем дјеце. Висок приоритет који се даје управо тим мјерама, које се односе на усклађивање функције материнства и рада жене, показује да запосленост жена, уколико не постоји адекватна друштвена брига, може бити важан лимитирајући фактор пораста наталитета у развијеним еуропским земљама. Према том циљу усмјерене су мјере појединих посебних политика у Шведској - социјалне, здравствене, стамбене, просвјетне, пореске, кредитне и других, с међусобно углавном координираним дјеловањем у правцу повећања опћег благостања народа. Али у свему томе трба имати у виду

да се Шведска према разини господарског развоја налази у групи најразвијенијих земаља свијета, што јој реално омогућава провођење политике благостања чија је саставница и њезина суставна политика према обитељи и становништву.²¹

2.8.3. Стратешки приступ земаља у региону

2.8.3.1. Србија

Република Србија је јануару 2008. године усвојила стратегију под називом „Стратегију подстицања рађања“, којом се предложеном акцијом и мјерама настоји пружити адекватан политички одговор на неповољне демографске процесе у посљедњих двадесетак година. Наиме, у периоду од 1991. до 1999. године укупна стопа фертилитета у Централној Србији опала је са 1,73 на 1,40, а у АП Војводини са 1,72 на 1,43 дјетета по жени. Након тога, у 2000. и 2001. години ниво рађања у Централној Србији и АП Војводини биљежи одређени раст, а у периоду 2001-2004. је он стабилизован. Према последњим подацима из 2006. године, у Републици Србији стопа фертилитета износи 1,44 детета по жени што је испод европског просјека који износи 1,5 дјетета по жени.

У оквиру ове Стратегије, *Општи циљ стратешког дјеловања* дефинише се као „стационарно становништво, тј. становништво у коме ће следеће генерације бити исте величине као и постојеће“. Како би се остварио Општи циљ дјеловања, стратегија наглашава и претходно постизање *Посебних циљева*, и то:

- ублажавање економске цијене подизања детета;*
- усклађивање рада и родитељства;*
- снижавање психолошке цијене родитељства;*
- промоција репродуктивног здравља адолесцената;*
- борба против неплодности;*
- ка здравом материнству;*
- популациона едукација;*
- активирање локалне самоуправе.*

Стратегија је својим садржајем конципирана тако да се даље разарађују горенабројани Посебни циљеви кроз *Појединачне циљеве*, дефинишу се *Мјере*, *Активности* и *Механизми* реализације Појединачних циљева, да би у оквиру сваког појединачног циља био одређен и *Носилац активности*, *Рок за реализацију* те *Очекивани ефекти*. Ради ограничености, у овом прегледу ће се само навести списак од неких Појединачних циљева са њиховим пратећим елементима.

Појединачни циљ 1. Директна финансијска подршка породици (Увећањем родитељског додатка; Једнократна исплата родитељског додатка при рођењу другог, трећег и

²¹ Алица Вертхајмер - Балетић, „Популацијска политика у развијеним европским земљама“, Зборник ХАЗУ 43/2005, Загреб, стр. 320.

четвртог дјетета уз исплату родитељског додатка за треће и четврто дијете у висини двоструког износа који се обезбеђује за друго дијете; Накнада зараде до пуног износа из средстава буџета у случајевима привремене спријечености за рад због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће; Обезбеђивање повољних стамбених кредита за парове до 35 година уз смањивање висине износа кредитног задужења са повећањем броја деце у породици те други видови подршке).

Појединачни циљ 2. Усклађивање рада и родитељства (Усклађивање у сфери рада у оквиру активних мера на тржишту рада подстицањем запошљавања младих незапослених родитеља; Промовисањем међу послодавцима постојећих законских решења и могућности које закон пружа, а тичу се бољег усклађивања рада и родитељства; Усклађивање рада и родитељства путем збрињавања деце запослених родитеља кроз даље развијање мреже установа за предшколско васпитање, отварање предшколских установа у новим насељима, при привредним субјектима; Обезбеђивањем услова и акредитованих програма у школи за реализацију целодневног боравка за ученике од првог до осмог разреда, уз спровођење различитих програма и током школских распуста у школама у којима родитељи исказу ту врсту потребе те друге мјере и активности).

Појединачни циљ 3. Снижавање психолошке цијене родитељства (Снижавање психолошке цијене материнства мјерама које регулишу усклађивање рада и родитељства; Снижавање психолошке цијене родитељства олакшавањем вођења домаћинства; Истицањем значаја улоге оца у подизању дјетета; Јачањем компетенција за испуњавање родитељске улоге;).

Појединачни циљ 4. Промоција репродуктивног здравља адолесцената (Едукација у школама адолесцената за очување репродуктивног здравља кроз обогаћивање планова и програма основних и средњих школа садржајима везаним за очување репродуктивног здравља младих, као и израда едукативног материјала намењеног ученицима и наставницима; Развој мреже савјетовалишта за репродуктивно здравље младих).

Појединачни циљ 5. Борба против неплодности (Промоција савремене контрацепције; Остваривање боље контроле полно преносивих инфекција; Пружање стручне помоћи паровима са проблемом неплодности).

Појединачни циљ 6. Ка здравом материнству (Очување и унапређење здравља жене у периоду пре трудноће путем промоције здравог стила живота и јачањем капацитета примарне здравствене заштите; Побољшање квалитета здравствене заштите током трудноће и порођаја; Подршка безбједном материнству, здравом расту и развоју новорођенчета и малог дјетета).

Појединачни циљ 7. Популациона едукација (Активирање система образовања и васпитања као кључног носиоца и реализатора програма популационе едукације обогаћивањем планова и програма предшколских установа, основних и средњих школа садржајима везаним за популациону едукацију, Израда приручника за васпитаче, наставнике и стручне сараднике вртића, основних и средњих школа за рад у сфери популационе едукације и других информативних материјала са садржајима који покривају ову тему).

Појединачни циљ 8. Активирање локалне самоуправе (Успостављање популационе политике у локалној самоуправи и то путем формирања Савјета за популациону политику локалне самоуправе као стручног савјетодавног тела, идентификовања институционалних и кадровских ресурса за спровођење популационе политике у локалној заједници, годишњег праћења одговарајућих индикатора развика становништва локалне самоуправе и друштвено-економског положаја породица са дјецом те другим мјерама и механизмима).

На крају овог стратешког документа, прецизније се дефинише имплементација Стратегије и периодична, односно двогодишња евалуација остварених резултата.

2.8.3.2. Хрватска

Република Хрватска је усвојила у новембру 2006. усвојила „Националну популацијску политику“ чији би основни циљ био помлађивање и бројчани пораст становништва у Хрватској. Такође, овим документом прецизирано је да се национална популациона политика Хрватске темељи на два базична начела: Поштовању темељних људских права, добровољности, слободном и одговорном родитељству, равноправности полова те Позитивном односу према породици, браку и дјечи. Као што је то случај и стратегијом која је рађена у Србији, и „Национална популацијска политика Р. Хрватске“ дефинише *Подручја дјеловања активности* (у српској стратегији то *Посебни циљеви*) и *План спровођења активности* за свако подручје дјеловања, заједно са *циљевима, мјерама, активностима и носиоцима активности*. У наредном тексту даје се само сумаран преглед Подручја дјеловања са неким од предложених мјера:

Одрживи привредни развој, темељне и развојне претпоставке (Стимулисати развој потенцијалних средишњих насеља и усмјеравати тренд унутрашњих миграција, Осигурати доступност образовања свима, Усмјеравати будуће уселеничке токове у слабије развијена и депопулацијска подручја, итд).

Систем породичних потпора (Посебним прописом/законом институционализовати систем породичних потпора, Осигурати исплату једнократне помоћи за опрему новорођеног дјетета у висини 70% буџетске основице, Осигурати доплатак за дјецу сходно оствареном доходу у породици, Осигурати исплату пронаталитетног додатка за треће и четврто дијете у породици, Поттицати јединице локалне и подручне (регионалне) самоуправе на исплату додатка за дијете, Родилну накнаду запослене мајке у вријеме обвезнога родилног допушта везати уз прорачунску основицу, Увести могућност флексибилног кориштења додатног породилског односно родитељског допушта за запослене родитеље до осме године живота дјетета, итд.)

Пореске олакшице (Повећати порезни одбитак из плате за прво дијете и свако сљедеће дијете, Младим брачним паровима и породицама с уздржаваном дјецом повећати највећи могући износ до којег се признају порезне олакшице за инвестицијско одржавање постојећег стамбеног простора, Повећати највећи могући износ до којег се признају порезне олакшице за

плаћене камате по одобреним стамбеним кредитима младим брачним паровима и породицама са уздржаваном дјецом, итд.)

Усклађивање породичног и пословног живота (Осигурати субвенције државе у плаћању доприноса код кориштења скраћеног, односно непуног радног времена родитеља за прво и друго дијете до треће године живота, а за треће и свако наредно дијете или близанце до осме године живота, Стимулисати послодавце на примјену одредаба Закона о раду и доношење посебних прописа који се односе на посебна пословна утаначења и флексибилизацију рада и мјеста рада (непуно радно вријеме, рад код куће и телепословање, клизно радно вријеме, допусти; итд)

Старање о дјечи (Израдити нове предшколске стандарде којима се регулише рад предшколских установа у двије смјене, Осигурати бесплатне уџбенике за обавезно образовање, Осигурати продужени боравак за дјецу у основношколским установама, итд).

Здравствена заштита мајке и дјетета (Осигурати смањивање броја пријевремено рођене дјеце и дјеце ниске порођајне тежине, Осигурати услове за уједначену перинаталну скрб у жупанијама и великим градовима, итд.)

Сензибилизација и информисање (Сензибилизисати јавност за проблеме демографије, Проводити медијску кампању за промоцију Националне популацијске политике и породичних вриједности, итд).

2.8.4. Закључак

Искуство других земаља у спровођењу популационе политике и дефинисања програма пронаталитетних мјера показало је да у том процесу треба имати на уму неколико кључних фактора. Као прво, ради се о дуготрајној и стрпљивој борби државе и цијелог друштва, а „резултати добро креиране политике“ долазе тек после одређеног временског периода. Дакле, као што је то био случај и са европским земљама које су оствариле успјех у домену популационе политике и стимулисања рађања, и цјелокупна јавност у Републици Српској мора бити свјесна чињенице да ово није процес који се одвија само неколико година већ он континуирано траје, а такође и потреба сталног преиспитивања остварених резултата и усавршавања програма мјера. Код дефинисања програма пронаталитетних мјера посебно се морају узети у обзир и све специфичне демографске, социјалне, економске и друге околности у одређеној земљи како би тај програм и дао добре резултате. Свака држава креира сопствени програм и стратегију развоја становништва. Иако се чини да су многи од тих стратегија садржајно сличне и да се углавном ослањају на сличну методологију, ипак свака од њих креће од различитих поставки (број становника, миграције, економска моћ, традиција, итд.) тако да њихов крајњи акциони план бива значајно различит и специфичан у односу на друге. Док се једна држава ослања више на систем издашних буџетских субвенција и економских стимулација, докле друга земља више претендује да системом државне интервенције у сектору услуга и у области радног законодавства што више помогне родитељима. У сваком случају, добра пронаталитетна политика захтијева интервенцију државе широког спектра и то: системом финансијских стимулација онолико колико је то у њеној моћи; добро дефинисаном политиком у области здравствене и социјалне заштите породице и дјете; измјенама радног законодавства који дају више простора флексибилном радном времену и стимулисању жена да рађају; добрим и савременим системом високог и средњег образовања који ће обезбиједити сигурно запослење и професионалну оријентацију; реформом система предшколског и основног образовања у циљу понуде цјелодневних програма и садржаја за дјецу; већим ангажманом локалних заједница у циљу помоћи родитељима и дјецу; добро дефинисаном омладинском политиком, итд. Постоји довољно времена и простора да законодавац, али и извршни носиоци власти, у Републици Српској анализирају нека од европских искустава и да одређеним интервенцијама значајно унаприједи амбијент за породицу са дјецом те да стимулишу младе људе ка рађању дјете.

Литература и извори:

- Bledsoe H. Caroline, 2004., *Reproduction at the Margins: Migration and Legitimacy in the New Europe*, Demographic Research - Special collection 3, article 4, Max Planck Institute for Demographic Research - Rostock, Germany
- Botman Denis, Iakova Dora, 2007., *IMF Working Paper, Policy Challenges of Population Aging in Ireland*, International Monetary Fund, 2007
- Wertheimer - Baletić Alica, 2005., *Популацијска политика у развијеним еуропским земљама*, Зборник ХАЗУ 43/2005, Загреб
- Wertheimer - Baletić Alica 2006., *Експлицитна и имплицитна популацијска политика у еуропским земљама*, Зборник Економског факултета у Загребу 4/2006, Загреб
- Вуковић Дренка, *Социјална сигурност и социјална права*, 2005., Београд
- European Commission, CEPS, DIW Berlin and CASE, 2008., *Executive summary: "Demographic Trends, Socio-Economic Impacts and Policy Implications in the European Union-2007"*, Brussels,
- Fitz Gerald John, 1999, *The Irish economic Boom*, Les Etudes du CERI no.56
- Frejka Tomas, Sobotka Tomaš, Hoem M. Jan, Toulemon Laurent, 2008., *Summary and General Conclusions: Childbearing Trends and Policies in Europe*, Demographic Research Volume 19, Article 2., Max Planck Institute for Demographic Research - Rostock, Germany
- Међународна конференција - зборник радова „Усељеничка политика у функцији хрватског господарског развоја“, Хрватска господарска комора, Загреб, 2008. године
- Пуљиз Владо, Бежован Гојко, Шућур Зоран, Зриншчак Сениша, 2005., *Социјална политика*, Свеучилиште у Загребу - Правни факултет, Загреб
- Рашевић Мирјана, Петровић Мина, 1996., *Искусства популационе политике у свету*, Центар за демографска истраживања, Београд
- Рашевић Мирјана, Мијатовић Бошко, 2002., *Осврти и коментари - Закон о финансијској подршци породици са децом*, Београд
- Стратегија подстицања рађања, 2008., *Влада Републике Србије*, Службени гласник број 13/2008.
- Национална популацијска политика, 2006., *Сабор Републике Хрватске*, Службене новине број 132/06

2.9. МЈЕРЕ И АКТИВНОСТИ НА УНАПРЕЂЕЊУ ПОРОДИЧНО-ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ

Аутор: Нада Липовац, дипл.правник

Најуниверзалнија и најпостојанија јединица људског друштва је породица, јер се њен настанак веже за саме почетке настанка друштва.

Према Милосављевићу, Б. 1999. "породица је најспецифичнија група за људску јединку, јер је то група у коју се улази рођењем, а не по властитом избору или на неки други начин"³¹. Везе у породици се прво успостављају биолошким порјеклом, а затим социјалном интеракцијом (социјално-психолошке основе). Биолошка веза представља основу за дефинисање положаја чланова у породици (отац, мајка, син, кћи, брат, сестра и други сродници). Можда је најпознатија дефиниција породице да је „ породица основна ћелија друштва", или можемо рећи да се данас она најчешће чује.

Шта су то уопште мјере и активности на провођењу породично-правне заштите? Да бисмо дошли до одговора, мораћемо се осврнути на неке теорије и развој саме породице и породичног права.

2.9.1. Неке теоријске концепције о породици

Многи научници и теоретичари бавили су се појмом породице и њене улоге у друштву. Према структурално-функционалној теорији, породица представља друштвену групу у оквиру глобалног система и његових подсистема (Claude Levi Stause, В. Malinovski, G.P. Murdock, Talcott Parssons и други). Заједничка полазна основа ових аутора поменуте теорије се огледа у поимању породице као основне друштвене организације, њеној условљености друштвеним правилима, нормама и вриједностима, те функцијама које има за сваког члана (јединку), али и за друштво. У основи ове концепције су друштвена функција породице, друштвени процеси, друштвени односи. Тако можемо рећи да су функције подсистема породице: брак, ауторитет, понашање, систем вриједности, правила, вјеровања, традиција, култура. Овим теоријским приступом настоје се установити функционалне везе између система и подсистема унутар саме породице, али и друштва.

George Peter Murdock породицу схвата као друштвену групу коју карактерише заједничко пребивалиште, економска сарадња и размножавање. Murdockова дефиниција породице гласи: "Породица је социјална група коју карактерише заједничко пребивање, економска сарадња и размножавање. Она укључује одрасле особе оба пола од којих бар двије одржавају одобрену везу и једно или више властите или усвојене дјеце"³²

Talcott Parssons сматра да у индустријском друштву породица садржава двије основне и нераздвојне функције, а које су биле заједничке породици у свим друштвима: примарна,

³¹ Милосављевић Бранко, 1999. *Интеракција у породици и млади*, НУБ „Петар Кочић“, Бањалука, стр.14

³² Исто, стр.16

социјализација дјече и стабилизација одраслих припадника друштва. Под процесом стабилизације он сматра да је то у ствари процес прилагођавања заједничкој култури, а да се стабилизација одраслих одвија посредством прихватања вриједности у породици. Тако је по њему, породица инструмент путем које се реализује систем вриједности или заједничке културе.

Према Младеновић М. 1963. породица је у структуралном и формалном погледу историјска и промјенљива друштвена група, која има неколико универзалних обиљежја:

- почива на хетеросексуалним везама, помоћу којих мушкарац и жена задовољавају природне, полне, духовне, моралне и друге потребе и обезбјеђују репродукцију друштва рађањем потомства (биолошке основе породице);
- заснива систем сродничких односа који представља основу за полне табуе и подјелу улога унутар породице (био-социјалне основе породице);
- обезбјеђује и развија социјалне и индивидуалне (моралне и психичке) особине личности (социјалне основе породице);
- обезбјеђује обављање одређених економско производних или самодјелатности у оквиру породице (економске основе породице).³³

2.9.2. Глобализација и њен утицај на друштвене промјене, транзиција и њене социјалне посљедице

Један од највећих живих социолога Anthony Giddens³⁴, је и најзначајнији теоретичар, зачетник и творац идеје тзв. *Трећег пута*, својеврсне синтеза између либералистичких и социјалдемократских начела. Најзначајнија смисао ове теоријске концепције јесте формулисање основних промјена модерног друштва, а њена најзначајнија посљедица је "редефинисање и трансформација социјалне државе"³⁵. *Трећи пут* на нов начин одређује однос појединца и заједнице, те поново дефинише права и обавезе. Giddens се нарочито бави процесима друштвених промјена, те његово сукобљавање са инерцијом традиција. Крегар, Ј. 2000. каже: "У новијим радовима Giddens проблематизира промјене у стварању и одржавању идентитета појединца у новим друштвеним околностима и бави се проблемом трансформације личног интимног живота и породице"³⁶. Сам Giddens каже да су међу многим промјенама које се одвијају данас, најважније промјене у нашим личним животима: у сексуалности, емотивном животу, браку и породици. Све те промјене се одвијају и на глобалном плану, па тако, према истом аутору, иако је глобализација по узроцима неоспорно феномен економије, тржишта, роба, технологије, радне снаге и новца, она је по својим посљедицама првенствено друштвени феномен. Посљедица тога је модернизација, па Giddens

³³ Младеновић Марко, 1963. *Породица и породични односи*, Издавачко предузеће „Рад“, Београд

³⁴ Крегер Јосип, 2000. *Трећи пут: Нови политички и идеолошки оквири социјалне политике*, Рев. соц. политике, година 7, бр. 2, Загреб, стр.113-129.

³⁵ Исто, стр. 114.

³⁶ Исто, стр.120.

каже како је "модернизација процес, а модерност је стање".³⁷ Даље констатује да "модерност уништава традицију, ствара нове институције и правила, те мијења начин живота".³⁸

Било како било, глобализација је донијела и друштвене промјене на нашим просторима, које су утицале на многе аспекте живота, а могли бисмо их подијелити у неколико сегмената:

- Демографске промјене:
  - старење становништва,
  - опадање стопе фертилитета,
  - миграције становништва,
- Промјене у породици:
  - пад нупцијалитета; раст диворцијалитета,
  - пораст броја ванбрачних веза,
  - плурализација породичних облика,
- Промјене у структури рада:
  - ширење атипичних облика рада,
  - прекаризација (несигурност) запослености,
  - диференцијација радне снаге,
- Промјене у структури друштва:
  - социјалне неједнакости,
  - индивидуализација.

Поред глобализације, која утиче на дешавања и на овим просторима, значајне посљедице и проблеме у сфери социјалног развоја, као и породично-правне заштите имала је и чињеница да су се на овим просторима недавно одвијала ратна догађања (период 1992-1995). Распадом бивше Југославије, односно социјалистичког уређења, настали су проблеми који се карактеришу као проблеми земаља у транзицији Југоисточне Европе. Тако можемо рећи да је транзиција донијела и социјалне посљедице и промјене у економској сфери, идејно-вриједносној сфери и промјене у правно-институционалној сфери. Навешћемо неке најзначајније социјалне проблеме земаља у транзицији: сиромаштво и неједнакост у земљама у транзицији, као посљедица увођења нових модела економских и социјалних односа на принципима тржишне привреде (либерализација), незапосленост, здравствена угроженост, погоршање услова образовања, стамбени проблеми, угрожена заштита породице и дјеце, промјене у породици и њеној структури, демографске промјене и многе друге. Свака од ових промјена захтјева адекватан одговор друштва, доношењем одређених мјера, па и у сфери породично-правне заштите.

---

³⁷ Исто, стр.123

³⁸ Исто, стр.123

2.9.3. Породица и развој породичног права

Најдужи временски период породица је била уређена обичајним правилима, обичајним правом и "она није увијек била правна установа"³⁹. Са појавом првих писаних закона обичајно породично право ће постати писано право. Генерално говорећи сва правна правила имају своју историјску условљеност. Тако су и правила, којима се правно регулишу односи у породици и обавезе друштвене заједнице према породици, била подложна промјенама током времена. Сагледавајући сва обиљежја и функције, које је породица имала и које су биле подложне промјенама, условљеним друштвеним развојем и културним кретањима у друштву, логично је да је дуго времена породица била уређена једино обичајним правилима, обичајним правом. Данас можемо рећи да је породично право једна грана права која има за циљ да уреди правне односе у породици. Породично право представља: "скуп писаних прописа којима је уређена породица у цјелини и односи између појединих чланова у њој"⁴⁰.

Марко Младеновић надаље наводи да "породица са становништа права представа круг лица везаних браком и сродством између којих постоје одређена права и дужности, чије непоштовање повлачи са собом одређене правне санкције".⁴¹ Предмет породичног права су прије свега лични односи између чланова породице (брачни, родитељски односи, односи старатељства). Имовинске односе у породици, такође уређује породично право, али су они подређени личним односима.⁴²

Међутим, морамо се овдје осврнути на промјене које су се дешавале током еволутивног развоја породице и породичног права. Оне су се односиле на промјене у њеној структури и њеним функцијама, али су утицале и на породично право. Историјски гледано, почевши од 18. вијека, појавом индустријске револуције, почиње разградња великих породица у ширем смислу, које су обухватале шири круг сродника. Услови су диктирали мању, покретну породицу, која ће моћи пратити потребе нове индустријске ере. Истовремено слаби друштвени значај сродства, који је био посљедица политичких права и привилегија (што је карактеристично за феудално друштво и средњи вијек). Можемо рећи да почиње доминација мале породице (у ужем смислу, нуклеарна породица), која углавном обухвата родитеље и дјецу, која живе у заједничком домаћинству и евентуално најуже сроднике по оцу или мајци (још су се понегдје задржала таква домаћинства код нас, углавном на селима, првенствено из економских разлога, али у малом броју) . Морамо навести да се на овим нашим ширим просторима (Балкана) дуго задржала проширена породица, са великим бројем чланова, односно тзв. породичне задруге. Пуљиз В., 2005. наводи: "Средином 18. стољећа Матија Антун Рељковић је са жалом писао о "расутку обитили", мислећи на распад наших кућних

³⁹ Младеновић Марко, 1963. *Породица и породични односи*, Издавачко предузеће „ Рад“, Београд, стр.129.

⁴⁰ Исто, стр. 133.

⁴¹ Исто, стр. 131.

⁴² Исто, стр.138-139.

задруга. Данас имамо осипање коњугалне обитељи".⁴³ Према наводима истог аутора, са становишта „европске породице“ значајно је истаћи промјене у њеној структури, које се огледају у смањењу броја чланова домаћинства, све присутнијим алтернативним формама живљења и све израженијој индивидуализацији. По концепту, породице се трансформишу у правцу потпуне једнакости парова, брзог осамостаљивања дјеце, док се наталитет стабилизује на ниском нивоу.⁴⁴

Промјене у структури породице имале су значај и директан утицај на промјену њених функција, те се породица, која је била изразито произвођачка заједница постепено претвара у потрошачку. И поред свих промјена, патријархална обиљежја породице остају присутна током читавог 19. вијека, али и више од половине 20. вијека, на нашим просторима. То карактерише прије свега улогу мушкарца (оца) и његова улога је била доминантна у сфери брачних и родитељских односа, а ауторитет мушкарца огледао се у низу права, која произилазе из брака (заступање, одређивање мјеста становања и др.) Једини признати основ породице био је брак, док ванбрачна заједница није имала никакав признат правни статус, јер је била социјално и правно деградирана. На таквим ставовима и гледиштима, којима је доминирала вјерска и културна традиција, успостављале су се моралне норме, обичаји, а касније и право. Религија је била та која је на себи својствен начин успостављала моралне критерије и норме у погледу допуштености брака, вјерности, прељуба, развода, односа према дјечи и према родитељима, права око насљеђивања и др. Најчешће, на основу религијских гледања држава је успостављала правне норме, које постају опште друштвена обавеза, за све грађане доношењем одређених закона. Тако можемо говорити нпр. о браку као о вјерској, али и свјетовној традицији, односно институцији.

Дуго времена није се могло говорити о родитељском праву, као праву у правом смислу ријечи, али и о правима дјетета. Радило се о очевој, а касније о родитељској власти, успостављеној у интересу оца, односно родитеља, а не дјеце. Неравноправност мајке, њено потпуно искључење у вршењу права према дјечи, те потпуна деградација положаја ванбрачне дјеце, основна су обиљежја патријархалне породице у сфери родитељских односа и права. Слика патријархалне породице, али и одређеног степена достигнутог права почиње се мијењати у 20. вијеку захтјевима за равноправношћу жене и мушкарца, као и признања права дјеце. Овдје је важно истаћи појаву међународних докумената који су прожети идејом основних права и слобода. "Људска права су, истоврмено и природна права, али су и више од тога, она их надилазе".⁴⁵

---

⁴³ Пуљиз Владимир, 2005. *Преобразбе обитељи и обитељска политика*, La Monte diplomatique-studeni 2005.

⁴⁴ Исто, стр. 12 и 13

⁴⁵ Наградић Слободан, 2007. *Ка правима дјеце*, Министарство за породицу, омладину и спорт РС, Бањалука, стр.16

Навешћемо овдје најзначајније међународне документе о људским правима:

- Општа или универзална декларација о људским правима – усвојена и прокламована резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација, 10. децембра 1948. године;
- Међународни пакт Уједињених нација о грађанским и политичким правима – из 1966. г. Ступио на снагу 1976;
- Међународни пакт Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима - из 1966. г. ступио на снагу 1976;
- Конвенција УН о правима дјетета – 1989. г. на снази од 1990;
- Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена – из 1979. године;
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације – усвојена 1965. г. ступила на снагу 1969. г.;
- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода – донесена 1950 г.;
- Оквирна конвенција Савјета Европе за заштиту националних мањина – усвојена 1994 г., на снагу ступила 1998. г.;
- Европска социјална повеља – из 1961. г. и низ других.

Многи од наведених докумената су ратификовани и усвојени од стране БиХ. Члан 2. тачка 2. Устава БиХ, каже: "Права и слободе предвиђене Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода и њеним протоколима директно се примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти имају приоритет над свим другим законима." Ово значи да се одредбе Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода директно примјењују у Босни и Херцеговини, односно када год дође до кршења људских права, директно се примјењују њихове одредбе у судским процесима и пресудама, без обзира да ли постоји закон или други правни акти о томе у Босни и Херцеговини и ентитетима. Документи из области људских права су саставни дио правног система Босне и Херцеговине. У Уставу Републике Српске директно се набраја око педесетак људских права и слобода које промовише и штити Устав Републике Српске, али су нејасни међународни инструменти, односно инструменти који гарантују провођење тих права.⁴⁶

Гледајући овај кратки историјат, који се односи на сферу породичних односа, породично правне заштите и људских права, долазимо до закључка да је дуго времена требало да се осигурају и нека права за која ми данас сматрамо да се подразумевају или да су одувijek постојала, као што су: једнако право на слободу избора брачног партнера, на склапање брака само по слободној вољи, једнака лична права мушкараца и жена, на избор породичног имена, једнака родитељска права код подизања дјете, једнако право на избор професије и занимања, једнака права и одговорности у браку и по разводу брака, у погледу власништва над имовином и многа друга.

---

⁴⁶ Исто, стр. 16-19

С друге стране Пуљиз В., 2005. наводи да: „ Данас неки аутори упозоравају на конфликтност двају правних начела која се примјењују према породици: прво је начело немијешања, а друго је начело интервенције државе у породичну сферу”.⁴⁷ Исти аутор каже да са једне стране држава треба чувати приватност и идентитет породице, али са друге стране морају се чувати чланови породице, а посебно дјеца. За породичну политику веома је битно на који ће се начин дефинисати међусобне одговорности чланова и њихово збрињавање као и обавезу државе према породици. Другим рјечима поставља се питање како уредити односе и до које мјере држава, односно друштво има право да се мјеша у те односе, имајући у виду и поменуте декларације и међународне документе о заштити људских права и слобода.

Слична размишљања изнесе и Гавриловић А. и Рашевић М., 1999. када кажу: "Држава, дакле, има обавезу, одговорност, овлашћења и механизме за очување друштвене заједнице и њен развој"⁴⁸, али додају: "Међутим, то не значи да држава има право да се мијеша у најинтимније проблеме људи".⁴⁹ У истој књизи цитирају (Мацура М. 1989.): "Свака помисао о бирократском мијешању у питању брака, зачећа, рађања и другог што се тиче репродукције, мора бити унапријед одбачено. Али, слобода одлучивања мора бити реална слобода која се остварује у савременом друштву. На једној страни, она мора бити утемељена на информацијама и знању о значајнијим чињеницама у вези са рађањем и на свијести о посљедицама одлуке. На другој страни, она се мора ослањати на моралну одговорност родитеља према дјетету и његовом одгоју; шта више, дјете има право да буде жељено, рођено и као такво подизано".⁵⁰

Овдје је, као примјер, наведено само неколико дилема око питања брака, зачећа, рађања и другог, а познато је колико свако од ових питања изазива различита, понекад опречна мишљења, па чак и полемике (расправе које изазива само помињање прекида трудноће, истосполне заједнице, усвајање дјете и др.) Јасно је онда да и свако правно, односно предложено законско рјешење у породично-правној области мора узети у обзир многе наведене аспекте, који подразумјевају праћење самих кретања у друштву, потребе и очекивања саме породице, у смислу њене заштите, али и стварања и обезбјеђивања најбољих услова за њено оптимално функционисање.

---

⁴⁷ Пуљиз Владо, Бежован Гојко, Шућур Зоран, Зриншчак Сениша, 2005. *Социјална политика*, Загреб, Правни факултет, стр.329.

⁴⁸ Гавриловић Ана и Рашевић Мирјана, 1999, *Обнављање становништва Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе*, "Службени гласник", Београд, стр. 43

⁴⁹ Исто, стр.43

⁵⁰ Исто, стр. 43-44.

2.9.4. Карактеристике, правни основ и актуелни прописи у области породично-правне заштите

2.9.4.1. Карактеристике:

- Ентитети имају своје уставе и своје владе, а надлежност владе на државном нивоу (БиХ) ограничена је надлежностима ентитетских, односно кантоналних регулатива.
- У Републици Српској имамо централизовану социјално-политичку регулативу, односно у надлежности су ентитета Републике Српске области породично-правне и социјалне заштите;
- У Федерацији БиХ имамо кривно/опште регулисање, а изведбене законе доносе кантони.

2.9.4.2. Правни основ:

УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, дио Људска права и слободе,

Члан 36:

Породица, мајка и дијете имају посебну заштиту. Брак и односи у браку и породици уређују се законом. Право је човјека да слободно одлучује о рађању дјеце. Родитељи имају право и дужност да се старају о подизању и васпитању своје дјеце. Дјеца су дужна да се старају о својим родитељима којима је потребна помоћ. Дјеца рођена ван брака имају једнака права и дужности као и дјеца рођена у браку. Малољетници о којима се родитељи не старају, као и лица која нису у могућности да се сама старају о себи и заштити својих права и интереса, имају посебну заштиту.

2.9.4.3. Актуелни прописи

- Правни положај породице у Републици Српској

Право да се слободно донесе одлуку о заснивању брака, о заснивању породице, рађању дјеце, права и дужности родитеља и дјеце једних према другима, те старање државних институција за породицу (пружање услуга и заштите породици), регулисана су законским одредбама и гарантују се сваком грађанину/ки Републике Српске.⁵¹

Породица се у Републици Српској дефинише по одредбама члана 2. Породичног закона као «животна заједница родитеља и дјеце и других сродника»⁵².

Према члану 47. Закона о социјалној заштити, породицом се сматра «трајна заједница живота, привређивања и трошења заједничких прихода и лица која траже остварење права на социјалну заштиту», а чланом породице, према истом члану овог Закона, сматра се: «брачни

⁵¹ Породичним законом у Републици Српској, члан 1., уређују се: «породично правни односи између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односи између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступци надлежних органа у вези с породичним односима и старатељством.» - *Службени гласник Републике Српске* – број 54 /02.

⁵² Породични закон, *Службени гласник Републике Српске* број 54 /02.

друг и дијете (брачно, ванбрачно, усвојено, пасторче, те дијете без родитеља узето на издржавање); отац, мајка, очух, маћеха, усвојилац, дјед, баба по оцу и мајци и браћа и сестре корисника права из социјалне заштите».⁵³

Породицу, према члану 6. Закона о дјечијој заштити, чине: «брачни, односно ванбрачни другови, деца (брачна, ванбрачна, усвојена и пасторчад као и деца стављена под старатељство и узета на издржавање) и сродници у правој линији, а у побочној до другог степена сродства, под условом да живе у заједничком домаћинству».⁵⁴

Када су у питању и други правни прописи РС (Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о стамбеним односима и сл.), код утврђивања појединих права и обавеза, породица се дефинише у смислу одређивања ширег круга сродника. Шири круг сродника дефинише и Закон о заштити од насиља у породици.⁵⁵

Република Српска има изграђен систем институција које пружају помоћ, услуге и заштиту породици, јер је и законским прописима утврђено да држава «обезбјеђује посебну заштиту породици, мајци и дјетету у складу са међународно признатим људским правима и основним слободама»⁵⁶.

- Права из брака и брачних односа

Област брака и брачних односа у Републици Српској регулисана је Породичним законом, којим се брак дефинише као «законом уређена заједница живота жене и мушкарца».⁵⁷ Сваком лицу које је напунило 18 година законом је одобрено да може закључити брак.⁵⁸ «Брак се заснива на слободној одлуци мушкарца и жене да закључе брак, на равноправности брачних супружника, међусобном поштовању и узајамном помагању.»⁵⁹ Одлуке у вези са мјестом становања, о подизању заједничке дјеце и о начину уређења односа и обављања послова који се тичу брачне, односно породичне заједнице, супружници доносе споразумно.⁶⁰

У погледу права на међусобно издржавање и других имовинско-правних односа, «заједница живота жене и мушкарца која није правно уређена на начин прописан овим законом (ванбрачна заједница) изједначена је са брачном заједницом».⁶¹

⁵³ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 5/93, 15/96, 110/03, 33/08, члан 47.

⁵⁴ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 4 /02 и 17/ 08, члан 6.

⁵⁵ Закон о заштити од насиља у породици, *Службени гласник Републике Српске*- број 118/05 и 17/ 08

⁵⁶ Породични закон, *Службени гласник Републике Српске* - број 54 /02. године, члан 3.

⁵⁷ Исто, члан 4. (1).

⁵⁸ Исто, Породични закон, Други дио, Брак, члан 36. (1)

У овоме члану, тачка 2, каже се да: «Из оправданих разлога суд може у ванпаричном поступку дозволити закључење брака малољетнику старијем од 16 година, ако утврди да је то лице тјелесно и душевно способно за вршење права и дужности који произилазе из брака. Приједлог за дозволу закључења брака може поднијети заинтересовано малољетно лице.» У истом члану, тачка 3, стоји да прије доношења ове одлуке «суд ће прибавити мишљење органа старатељства».

⁵⁹ Исто, Породични закон, Први дио, члан 4. (2)

⁶⁰ Исто, Породични закон, Други дио, члан 41. и 42.

⁶¹ Исто, Породични закон, Први дио, члан 12.

Законом је регулисано у којим случајевима се не може закључити брак, односно које су то сметње за закључење брака⁶², када брачна заједница престаје⁶³, у којим случајевима се брак може поништити⁶⁴ и када брачни супружник може тражити престанак брака⁶⁵.

У циљу заштите мајке/породиље и дјетета до једне године живота законом је утврђено да муж/отац «нема право на тужбу за развод брака за вријеме трудноће жене и док њихово дијете не наврши годину дана живота».⁶⁶ Такође, имајући у виду да су права и интереси дјецe на првом мјесту, законом је регулисано да суд не може развести брак на основу споразума брачних супружника ако они имају заједничку малољетну или усвојену дјецу или дјецу над којом је продужено родитељско право. У овом случају, супружници прије подношења тужбе или заједничког приједлога за развод брака обавезни су да пред надлежним органом старатељства покрену поступак мирeња.⁶⁷ Пресудом којом се брак поништава или се разводи, суд по службеној дужности одлучује о заштити, васпитању и издржавању заједничке дјецe, као и о издржавању брачног супружника, ако је он то захтијевао.⁶⁸

- Родитељско право, пунољетство- правна сигурност

У вршењу родитељског права и дужности, мајка и отац⁶⁹ су равноправни, то чине споразумно и не могу се одрећи овога права.⁷⁰

---

⁶² Исто, члан 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35. и 36.

Сметње за закључење брака законом су дефинисане: ако брак није закључен у циљу заједничког живота брачних супружника, ако је на његово закључење брачни супружник пристао у страху, ако је на његово закључење супружник пристао у заблуди о личности другог брачног супружника или његовој битној особини (када је брачни супружник мислио да ступа у брак са једним лицем, а ступио је у брак са другим, када се ради о особини односно околности која би другог брачног супружника одвратила од закључења брака да је за њу знао), док траје један брак, други се не може закључити, лице које из одређених здравствених разлога није способно за расуђивање, крвни сродници у првој линији (брат и сестра, брат и сестра по оцу или мајци, стриц и синовица, ујак и сестричина, тетка и братић/сестрић, дјеца браће и сестара, као ни дјеца браће и сестара по оцу и мајци), када је у питању потпуно усвојење или ванбрачно сродство све ове претходне одредбе се примјењују, закључити брак не могу сродници по тазбини (свекар и снаха, зет и ташта, очух и пасторка, маћеха и пасторак), без обзира да ли је брак усљед чијег су закључења дошли у сродство, престао, као ни лица млађа од 18 година.

⁶³ «Брак престаје смрћу брачног супружника, проглашењем несталог брачног супружника умрлим, поништењем и разводом брака.» (Члан, 44.)

⁶⁴ Брак ће бити поништен ако се утврди да приликом његовог закључења постојала нека од брачних сметњи: ако брак није «закључен у циљу заједнице живота брачних супружника» (Члан 29.) и ако лице «није навршило 18 година живота» (Члан 36.)

⁶⁵ «Брачни супружник може тражити развод брака ако су брачни односи тешко и трајно поремећени, усљед чега је заједнички живот постао неподношљив.» (Члан, 52.)

⁶⁶ Исто, члан 52. (2)

⁶⁷ Исто члан 57. и члан 60.

На рочишту за покушај мирeња орган старатељства покушаће да измири брачне супружнике, а по потреби препоручиће им да се обратe савјетовалиштима или другим установама које им могу дати потребан савјет. (Члан 60.)

⁶⁸ Исто, члан 72.

⁶⁹ Дјететова мајка је жена која га је родила, а оцем дјетета рођеног у браку сматра се муж мајке дјетета. Ово лице се сматра оцем дјетета ако је дијете рођено у периоду до 300 дана по престанку брака. Оцем дјетета рођеног ван брака, сматра се лице које га призна за своје или чије је очинство утврђено правоснажном судском пресудом. Ако је дијете рођено у каснијем браку мајке, али прије истека рока од 270 дана од престанка њеног претходног

У случају да је један родитељ умро, или није познат, или је спријечен да врши родитељско право, или му је одузета/ограничена пословна способност, родитељско право ће вршити други родитељ, као и у случају развода или поништења брака, родитељско право врши онај родитељ коме је дијете повјерено на заштиту и васпитање.⁷¹ Орган старатељства⁷² у свим овим случајевима врши надзор и предузима потребне мјере ради заштите личних и имовинских права и интереса дјетета.⁷³

Родитељско право престаје када дијете постане пунољетно или када прије пунољетства закључи брак. Дијете постаје пунољетно када наврши 18 година живота.⁷⁴ Ако дијете по стицању пунољетства није способно да се стара о себи и о својим правима и интересима због тјелесног или душевног недостатка, суд може у ванпаричном поступку по захтијеву родитеља, усвојоца или органа старатељства одлучити да се родитељско право продужи и после пунољетства дјетета.⁷⁵

У случају да родитељ злоупотребљава родитељско право, да је занемарио родитељске дужности/бригу о дјетету, да је напустио дијете суд ће у ванпаричном поступку одузети родитељско право.⁷⁶

Дијете до пет година живота које нема живе родитеље, или су му родитељи непознати, односно ако су дијете напустили, а више од једне године не зна им се мјесто боравка, или чији су родитељи пред надлежним органима старатељства пристали да њихово дијете може бити усвојено, може потпуно усвојити⁷⁷ лице које је има држављанство Републике Српске.⁷⁸ Потпуним усвојењем се између усвојоца и усвојеника и његових потомака заснивају односи сродства, као да се ради о крвном сродству.⁷⁹ Усвојење може бити и непотпуно, али и овом случају «између усвојеника и усвојоца и његових потомака заснивају се односи сродства, као

брака, оцем ће се сматрати муж мајке из претходног брака, осим ако муж мајке из каснијег брака са њеним пристанком призна дијете за своје. (Члан 108.)

⁷⁰ Исто, Породични закон, Трећи дио, Односи родитеља и дјете:

Права и дужности родитеља према својој малољетној дјечи подразумевају: да их штите (Члан 81.), да их издржавају (Члан 82.), да се старају о њиховом образовању - редовно основно образовање и омогућавање наставка школовања (Члан 83.) и да заступају своју малољетну дјечу (Члан 84.).

⁷¹ Члан, 86.

⁷² Послове заштите и пружања правне помоћи породици и њеним члановима на начин и по поступку одређеним законом обавља општински орган управе надлежан за послове социјалне заштите, уколико одлуком надлежног органа локалне самоуправе вршење ових послова није повјерено неком другом органу или организацији. Породични закон, Први дио, члан 13.

⁷³ Исто, Члан, 94.

⁷⁴ Исто, Члан 108., тачка 1 и 2.

Потпуна пословна способност стиче се наступањем пунољетства и закључењем брака прије пунољетства. (тачка 3)

⁷⁵ Исто, члан 104.

⁷⁶ Исто, члан 106.

⁷⁷ Исто, члан 157.

⁷⁸ Исто, члан 147.

⁷⁹ Исто, члан 146.

и права и дужности која по закону постоје између родитеља и дјече ако законом није друкчије одређено»⁸⁰.

Дјеци која немају родитељско старање и пунољетним лицима која нису способна или нису у могућности да се сами старају о својим правима и дужностима, Република Српска старатељством пружа посебну заштиту.⁸¹

Као што су родитељи дужни да се старају о својој малољетној дјечи, тако су законом утврђене одређене обавезе дјече према родитељима без обзира да ли су дјеца рођена у браку или ван брака.⁸²

- Олакшице за формирање породице и заштита материнства –спријечавање дискриминације по основу материнства

Дјечију заштиту чине права родитеља и дјече и организоване дјелатности и активности државе на обезбјеђењу услова за остварење права дјетета на услове живота, који им омогућава правилан психо-физички развој (помоћ породици у остваривању њене репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције, стварање основних услова за приближно уједначавање нивоа задовољавања развојних потреба дјече, предшколско васпитање и образовање дјече, дневни боравак, васпитање и образовање, превентивна здравствена заштита, исхрана, одмор, рекреација, културне, спортске и стваралачке активности дјече, одговарајућа садржина рада са дјецом без родитељског старања, дјецом са сметњама у развоју, дјецом на дужем болничком лијечењу и дјецом из социјално угрожених породица и посебна заштита трећег дјетета из породице са више дјече).⁸³ Права у области дјечије заштите⁸⁴ су од општег интереса и о њиховом обезбјеђивању брине се Република Српска.

Једно од права из области дјечије заштите јесте право на остваривање накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства.

Законом о раду је предвиђено да жена/мајка за вријеме трудноће, порођаја и његе дјетета, има право на породилско одсуство у трајању од једне године непрекидно, а за близанце и свако треће и наредно дијете, у трајању од 18 мјесеци непрекидно.⁸⁵ У циљу заштите жене и материнства овим Законом се утврђује право жени на сигурност посла за

⁸⁰ Исто, члан 150.

⁸¹ Исто, Породични закон, Први дио, члан 11.

⁸² «Дјеца су дужна да се старају о својим родитељима, да се према њима односе с поштовањем и да их помажу када је то потребно.» (Исто, Породични закон, члан 7.)

⁸³ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 4 /02. године, члан 2.

⁸⁴ Права у области дјечије заштите су: (1) накнада плате за вријеме коришћења породилског одсуства, (2) матерински додатак, (3) помоћ за опрему новорођенчета, (4) додатак за дјецу, (5) задовољавање развојних потреба дјече, (6) предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу, (7) васпитно-образовна програми припремања дјече за школу, (8) боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјече предшколског узраста и боравак дјече основношколског узраста до десет година старости, (9) одмор и рекреација дјече до 15 година старости у дјечијем одмаралишту и (10) регресирање трошкова боравка дјече у предшколској установи, одмора и рекреације. (Исто, члан 10.)

⁸⁵ Закон о раду, *Службени гласник Републике Српске* - број 38 /00. године, члан 73.

вријеме трудноће и коришћења породилског одсуства, односно «послодавац не може одбити да прими у радни однос жену због тога што је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће или због тога што користи породилско одсуство».⁸⁶ За вријеме коришћења породилског одсуства, запослена жена има право на накнаду плате. У Републици Српској ова накнада породилји одређена је у «висини просечне плате коју је остварила у току последња три месеца пре отпочињања породилског одсуства. Накнада се месечно усклађује са растом просечних плата у Републици.»⁸⁷

Обрачун и исплату накнаде плате мајци за вријеме коришћења породилског одсуства врши послодавац. Јавни фонд за дјечију заштиту потврђује право послодавца на рефундацију и врши рефундацију исплаћене нето плате, за задњих осам мјесеци за прво и друго дијете, а за близанце, треће дијете и свако наредно дијете, за задњих дванаест мјесеци.⁸⁸

У већини европских земаља законским прописима је дато право жени/мајци да користи породилско одсуство одређени број дана који јој је неопходан за физички опоравак после рођења дјетета, а родитељско одсуство могу да користе оба родитеља за његу и бригу за дијете, не само по рођењу дјетета, него када се укаже потреба за тим.⁸⁹ Сљедећи праксу ових европских земаља, Измјенама и допунама закона о раду предвиђено је у Републици Српској да се родитељи могу споразумјети да након истека 60 дана од дана рођења дјетета, умјесто мајке родитељски допуст може да користи отац дјетета.⁹⁰

Право на одсуство у трајању од године дана (и више, ако је у питању треће дијете) за његу и старање о новорођенчету има запослени отац или усвојилац дјетета, као и друго лице коме је надлежни орган повјерио дијете, ако мајка дјетета умре, или напусти дијете, или из других оправданих разлога није у стању да се брине о дјетету и да га његује.⁹¹

У случају да је дјетету због здравствених разлога потребна појачана њега, један од запослених родитеља има право да ради са половином пуног радног времена док дијете не наврши двије године,⁹² или, ако дијете са психофизичким сметњама у развоју није смјештено у одговарајућу здравствену или социјалну установу, један родитељ има право да ради са половином пуног радног времена, са правом на накнаду плате за другу половину пуног радног времена, за вријеме док је, по оцјени овлашћеног доктора медицине, потребно појачано старање и њега.⁹³ Правилником је јасно одређен начин и поступак остваривања права

---

⁸⁶ Исто, члан 71.

⁸⁷ Исто, члан 78.

⁸⁸ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 4/02 и 17/08, члан 13.

⁸⁹ О овоме више видјети у: Вуковић, Д.: Социјална сигурност и социјална права, Београд, 2005.

⁹⁰ Закон о измјенама и допунама закона о раду, *Службени гласник Републике Српске* - број 47/02. године, члан 9.

⁹¹ Исто, члан 75.

⁹² Исто, члан 76

⁹³ Накнаду плате родитељу дјетета из овог члана обезбјеђује Фонд за дјечију заштиту Републике Српске.

Закон о измјенама и допунама закона о раду, *Службени гласник Републике Српске* - број 47/02. године, члан 10.

запосленог родитеља да ради са једном половином пуног радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју.⁹⁴

За свако новорођено дијете у породици остварује се право на помоћ за опрему новорођенчета.⁹⁵

Право на матерински додатак у износу до 30% од просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике Српске, остварене у претходној години, имају све мајке, осим оних које имају право на накнаду плате за вријеме породилског одсуства и која не испуњава имовински цензус утврђен овим законом.⁹⁶

Сваки грађанин Републике Српске има право на додатак на дјецу, као новчано давање.⁹⁷ Право на додатак на дјецу остварује се за друго, треће и четврто дијете у породици у зависности од материјалног положаја породице, распореда рођења и узраста дјеце, на основу поднијетог захтјева.⁹⁸

---

⁹⁴ Правилник о начину и поступку остваривања права запосленог родитеља да ради са једном половином пуног радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју, *Службени гласник Републике Српске* - број 14 /03. године, члан 2. и члан 3.

Право на рад с једном половином радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју има: 1) један од запослених родитеља, стараоца или усвојилаца дјетета, запослени самохрани родитељ; 2) запослени родитељ, под условом да је други родитељ инвалид прве и друге категорије и да према степену инвалидности није у могућности пружити појачану његу и старање о дјетету. (Члан 2.)

Ово право може остварити родитељ за дијете са психофизичким сметњама у развоју под условом: 1. да је од надлежне комисије извршено оцјењивање способности и разврставање дјетета ометеног у развоју, те да дијете ометено у развоју припада једној од следећих категорија лица са сметњама у развоју: а) лица са тјелесним оштећењем, б) теже ментално ретардирана лица, в) тешко ментално ретардирана лица су дјеца којима је потребна трајна њега и заштита у посебним организацијама, г) аутистична дјеца, д) лица са комбинованим сметњама. (Видјети опширнији опис психофизичких сметњи дјетета чији родитељи остварују ово право у члану 3. Правилника.) 2. да на основу налаза и стручног мишљења комисије постоји потреба за појачаном родитељском његом и старањем о дјетету; 3. да дијете није смјештено у одговарајућу здравствену или социјалну установу.

⁹⁵ Закон о дечијој заштити, члан 17.

⁹⁶ Исто, члан 15.

Номинални износ цензуса за остваривање права на матерински додатак (као и право на додатак на дјецу) утврђују се у складу са чланом 24. овог закона: ако породица остварује право на материјално обезбјеђење, у складу са Законом о социјалној заштити, ако укупан мјесечни приход по члану породице остварен шест мјесеци прије подношења захтјева, износи 10% до 40% од просјечне мјесечне плате остварене у претходној години у привреди Републике, а катастарски приход по члану породице у претходној години не прелази износ од 3% просјечног катастарског прихода на јавном хектару земљишта, ако укупан катастарски приход по члану породице у претходној години износи од 3% до 10% просјечног катастарског прихода по једном хектару земљишта, а породица не остварује друге приходе, ако вриједност процијењене покретне имовине (аутомобил, радна машина и друго) не прелази вриједност од пет до осам просјечних плата по запосленом у привреди Републике у претходној години.

⁹⁷ Првенство у остваривању овог права има: незапослени борац, војни инвалид прве до треће групе инвалидитета, уживалац породичне инвалиднине, односно грађанин који има пребивалиште на територији Републике Српске (Члан 18.). Доплата на дјецу припада дјецу најдуже до навршених 15 година живота, ако су на редовном школовању (Члан 20.).

⁹⁸ Независно од материјалних услова, право на дјецу имају: дјеца погинулих бораца, дјеца цивилних жртава рата и ратних војних инвалида прве и друге категорије, дјеца - цивилне жртве рата и дјеца без родитељског старања. Такође, доплата на дјецу припада и за прво дијете, независно од материјалних услова, ако је надлежни орган донио акт о разврставању због ометености у развоју, ако није смјештено у установу социјалне заштите, дјетету без родитељског старања и дјетету чија породица остварује право на материјално обезбјеђење према Закону о социјалној заштити (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 5/93 и 15/96) (Закон о дечијој заштити, Члан 23.).

Да би се задовољиле развојне потребе дјетета законом је утврђено да дјеца до 15 година старости имају право на помоћ у циљу њиховог задовољења.⁹⁹

Цјеловит развој дјетета предшколског узраста остварује се кроз организовану дјелатност предшколског васпитања и образовања, које заједно са породичним васпитањем и образовним системом чине јединствену цјелину.¹⁰⁰ У установама за предшколско васпитање и образовање «обезбјеђује се дневни боравак дјеце, остваривање васпитно-образовне, превентивно-здравствене и социјалне функције, кроз организовање цјелодневних, полудневних, краћих интересних, повремених и других различитих облика рада са дјецом до поласка у основну школу.¹⁰¹ Право на организован васпитно-образовни програм у трајању од три до пет сати дневно имају дјеца предшколског узраста без родитељског старања и дјеца са сметњама у развоју смјештена у установе социјалне заштите и дјеца на дужем болничком лијечењу у здравственим установама.¹⁰² Дјеца до десет година старости имају право на боравак у предшколској установи.¹⁰³ У зависности од материјалног положаја породице, дјеца имају право на регресирање трошкова боравка у предшколској установи.¹⁰⁴

Право на боравак у дјечијем одмаралишту, на одмор, рекреацију, здравствену заштиту, исхрану, васпитно-образовни рад и спортско-рекреативне активности, под условима и на начин који утврди надлежни општински орган, имају дјеца до 15 година старости.¹⁰⁵

- Социјална заштита појединца и породице

Социјална заштита се пружа грађанину или породици у стању социјалне потребе, тј. када није/нису у стању да савлада/ју социјалне тешкоће и задовољи/е животне потребе.¹⁰⁶

Социјална заштита обезбјеђује се грађанима који су неспособни за рад, који немају средстава за живот и сродника¹⁰⁷ који су законом обавезни и у могућности да им обезбиједе

Висина додатка на дјецу износи: за друго и четврто дијете од 5% до 15%, а за треће дијете и дијете из члана 23 ст. 3, 4. и 5. овог Закона од 15% до 30% од просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години (Закон о дечијој заштити, Члан 26.).

⁹⁹ Исто, члан 27.

¹⁰⁰ Исто, члан 46.

¹⁰¹ Исто, члан 48.

¹⁰² Исто, члан 28.

¹⁰³ Исто, члан 30.

¹⁰⁴ Регресирање трошкова цјелодневног и полудневног боравка дјеце предшколског узраста обезбјеђују се, у укупном износу од 80% од просјечне економске цијене по дјетету у предшколским установама које се налазе у мрежи установа коју утврди општина. (Исто, члан 32.)

¹⁰⁵ Исто, члан 31.

¹⁰⁶ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 5 од 30. априла 1993. године, члан 3.

Корисници социјалне заштите у смислу овог закона су лица која се налазе у стању социјалне потребе, а нарочито:

1) малолетници: без родитељског старања, ометени у физичком и психичком развоју, чији је развој ометен породичним приликама, васпитно занемарени, напуштени.

2) пунољетна лица: материјално необезбјеђена и за рад неспособна лица, стара лица без породичног старања, инвалидна лица, лица са друштвено негативним понашањем, лица којима је због посебних околности потребна социјална заштита. (Члан, 10.)

издржавање, и грађанима и породицама који својим радом и по основу рада, као и по основу имовинских права усљед посебних околности, не могу да обезбиједи довољно средстава за задовољење основних животних потреба.

Према Закону о социјалној заштити, под овом заштитом се подразумијева «организована дјелатност усмјерена на сузбијање и отклањање узрока и посљедица стања социјалне потребе и пружања помоћи грађанима и њиховим породицама када се нађу у таквом стању».¹⁰⁸

Република Српска и општине су носиоци социјалне заштите на овом подручју. «Ради вршења послова и реализације права утврђених овим законом оснивају се установе социјалне заштите.»¹⁰⁹

Права у социјалној заштити у смислу овог закона су: материјално обезбјеђење, додатак за помоћ и његу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад дјете и омладине, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу и услуге социјалног рада.¹¹⁰

Материјално обезбјеђење може бити у новцу¹¹¹ и натури. За остварење права и обавеза по основу овог закона узимају се приходи и примања појединаца и породице.¹¹² Новчана помоћ у текућој години, усклађује се са индексом кретања трошкова живота за претходну годину.¹¹³

---

¹⁰⁷ Обавезе издржавања између сродника одређују се у складу са одредбама Породичног закона. Могућност издржавања одређује се према приходима сродника обавезног да обезбјеђује издржавање, при чему се узимају у обзир његове породичне прилике и друге околности које могу од утицаја за утврђивање те могућности. Центар за социјални рад рјешењем утврђује износ који сродник, по основу учешћа у издржавању, у обавези да обезбјеђи лицу неспособном за рад, у складу са критеријумима и мјерилима које прописује министарство надлежно за социјалну заштиту. (Члан, 48.)

¹⁰⁸ Закон о измјенама и допунама Закона о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 110 /03, члан 1.

¹⁰⁹ Члан 5.

¹¹⁰ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 5 /93, члан 20.

Република обезбјеђује средства за оспособљавање за рад дјете и омладине ометене у физичком и психичком развоју, за изградњу, адаптацију, санацију и опремање установа социјалне заштите, а општина право на материјално обезбјеђење, додатак за помоћ и његу другог лица, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу и услуге социјалног рада у вршењу јавних овлаштења.

¹¹¹ Новчана помоћ припада лицу неспособном за рад које нема властитих прихода и које нема сродника који су обавезни да га издржавају у складу са одредбама Породичног закона, или ако то лице живи у породици која остварује приходе испод нивоа социјалне сигурности утврђене овим законом. (Закон о Измјенама и допунама закона о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* - број 110 /03, члан 6.)

¹¹² Приходи и примања која се остварују у мјесечним износима у висини просјека оствареног у претходном мјесецу, приходи од пољопривредне дјелатности у висини катастарског прихода у текућој години, приходи од издавања у закуп покретне или непокретне имовине приходи од других имовинских права, ако се на те приходе плаћају порези, приходи од издржавања по основу сродства и других правних основа, приходи од нерегистроване дјелатности у просјечном мјесечном износу оствареном у претходном мјесецу, и на основу налаза и мишљења службе која рјешава о праву. Грађанима који приватно обављају дјелатност као приход узима се износ који служи као основица за обрачунавање доприноса за пензијско и инвалидско осигурање у текућој години. ... Приходи који се исказују као годишњи приход узимају се у висини просјечног мјесечног износа. (Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 5 од 30. априла 1993. године, члан 23.)

¹¹³ Закон о измјенама Закона о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 110/03, члан 7.

Право на услуге социјалног рада имају сви грађани Републике Српске, без плаћања, ако овим законом није другачије одређено. «Услугама социјалног рада, у смислу овог закона, сматра се превентивна дјелатност, дијагностика, третман и савјетодавно-терапијски рад заснован на примјени стручних научних сазнања, у циљу пружања стручне помоћи појединцима, породицама, друштвеним групама на рјешавању своје животне тешкоће или помоћ у организовању локалних и других заједница да спрјечавају социјалне проблеме и ублажавају посљедице.»¹¹⁴

Установе социјалне заштите могу се основати у јавној, приватној и мјешовитој својини.¹¹⁵ Остварење права на социјалну заштиту утврђених овим законом врше установе социјалне заштите¹¹⁶: Центар за социјални рад, установа са јавним овлашћењима, коју оснива општина, и остале установе социјалне заштите од ширег значаја за остваривање ових права (дом за дјецу и омладину, дом за дјецу и омладину ометену у развоју, дом за тјелесно инвалидну дјецу и омладину са очуваним менталним способностима, прихватна станица, дом за пензионере и стара лица, геронтолошки центар, дом за одрасла инвалидна лица, завод за смјештај лица ометених у менталном развоју и завод за професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица), чији оснивач је Република Српска.

- Област заштите од насиља у породици

- Насиље у породици закон дефинише као било које дјело које наноси физичку, психичку, сексуалну или економску штету или патњу, као и пријетње таквим дјелима, или пропуштање дужног чињења или пажње, које озбиљно спутавају чланове породице да уживају у својим правима и слободама на принципу равноправности у јавној или приватној сфери живота, а може бити:
  - насиље у браку,
  - насиље према члановима породичног домаћинства,
  - насиље према дјечи.

Правни оквир на основу којег се дефинишу и регулишу права је Закон о заштити од насиља у породици („Службени гласник Републике Српске“ број 118/05 и 17/08), Акциони план за борбу против насиља у породици у Републици Српској у 2007 и 2008. години („Службени гласник Републике Српске“ број: 58/07.)

- Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске број 49/03) инкриминише сљедећа дјела против брака и породице: двобрачност, члан 202; омогућивање закључивања недозвољеног брака, члан 203; ванбрачна заједница са малољетним лицем, члан 204; одузимање малољетног лица, члан 205; промјена породичног стања, члан 206; запуштање и злостављање малољетног лица, члан 207;

¹¹⁴ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 5 /93, члан 43.

¹¹⁵ Члан 51.

¹¹⁶ Члан 50.

насиље у породици и породичној заједници, члан 208; кршење породичних обавеза, члан 209; избјегавање давања издржавања, члан 210.

2.9.5. Актуелни прописи Републике Српске у функцији популационе политике - Област рада и радних односа

Институција - Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске уређује политику рада и радних односа.

- Правни оквир на основу којег се дефинишу и регулишу права је Закон о раду (“Службени Гласник Републике Српске”, број 38/00,40/00,47/02,38/03,66/03,20/07, а пречишћен текст овога Закона објављен је у “Службеном Гласнику Републике Српске”, бр.55/07).
- Посебна заштита жене и материнства (чланови 76-85).
- Чланом 79. је дефинисано право родитеља на породилско одсуство (међу најповољнијим у свијету), које за прво и друго дијете траје 12. мјесеци, а за близанце, треће и свако наредно дијете 18. мјесеци. Такође је ставком три истог члана предвиђено да након истека 60. дана од дана рођења дјетета породилски допуст може наставити да користи отац дјетета (члан 79), као и старатељи и усвојиоци.
- За вријеме коришћења породилског одсуства жена има право на накнаду плате у висини просјечне плате коју је остварила току последња три мјесеца прије отпочињања породилског одсуства. Накнада се мјесечно усклађује са растом просјечних плата у Републици Српској (члан 84).
- Чланом 82. предвиђена је могућност рада с половином радног времена, за вријеме док дјете не наврши двије године живота, уколико је дјетету према налазу овлашћеног доктора медицине потребна појачана нега.
- Посебно је важно истаћи забрану послодавцу да не може одбити да прими у радни однос жену зато што је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће, или због тога што жена користи породилско одсуство (члан 77 и члан 132).
- Послодавац мора омогућити кориштење паузе у току радног времена за вријеме дојења дјетета, а забрањен је прековремени рад трудницама и мајкама са дјететом до три године живота и самохраном родитељу као и усвојиоцу дјетета млађег од шест година живота (члан 47).
- Трудним женама почевши од шестог мјесеца трудноће и мајкама са дјететом до једне године живота забрањен је ноћни рад (члан 52).

Општи колективни уговор

- Објављен у “Службеном Гласнику Републике Српске”, бр. 27/06. Њиме су такође заштићена права радника, посебно жена.

- Тако члан 22 каже да у циљу потпуније и квалитетније здравствене заштите жена радница, послодавац ће на терет својих средстава једном годишње омогућити љекарски преглед, ради превенције и благовременог откривања болести специфичних за жене.
- Чланови 7 и 8 предвиђају услове под којима послодавац може упутити радника на рад у друго радно мјесто или колика може бити дужина трајања путовања до мјеста рада. Речено је да за мајке раднице, са дјететом од 3-7 година не би могло путовање трајати дуже од два сата. Послодавац не може упутити радницу на рад у друго мјесто за вријеме трудноће, или радницу која има дијете до 7 година старости дјетета.

- Област здравствене заштите

Институције одговорне за уређење и провођење политике у здравственом сектору:

- Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске,
- Фонд здравственог осигурања и
- Институт за заштиту здравља Републике Српске.

Релевантни законски документи су:

- Закон о здравственој заштити ("Службени Гласник Републике Српске", бр. 18/99, 23/99, 58/01 и 62/02);
- Закон о условима и поступку за прекид трудноће ("Службени Гласник Републике Српске" број 34/08);
- Закон о здравственом осигурању ("Службени Гласник Републике Српске", бр. 18/99, 70/01, 51/01, 91/03);
- Програм унапрјеђења здравља појединца и група становништва ("Службени Гласник Републике Српске", бр. 4/01);
- Одлука о минималном пакету основне здравствене заштите ("Службени Гласник Републике Српске", бр.21/01);
- Правилник о садржају и обиму права на здравствену заштиту и партиципацију ("Службени Гласник Републике Српске", бр.54/07);
- Одлука о усвајању позитивне листе лијекова за Домове здравља и амбуланте породичне медицине (сваке године се доноси)
- Програм здравствене политике и стратегије за здравље у Републици Српској до 2010. године("Службени гласник Републике Српске", бр.56/02).

Овим документима прецизно је уређено:

- Спровођење здравствене заштите жене у току трудноће, порођаја и материнства, затим предшколске дјеце и дјеце и омладине школског узраста (6-18 година), те старих лица (изнад 65 година).
- Све жене у току трудноће, порођај и до годину дана старости рођеног дјетета, те дјеце до навршених 15 година и особе преко 65 година имају право на потпуну здравствену заштиту без личног учешћа у трошковима.

- Област заштите дјеце, родитеља и породице

Институције одговорне за домен заштите дјеце, родитеља и породице:

- Министарство здравља и социјалне заштите
  - Министарство правде Републике Српске
  - Јавни фонд за дјечију заштиту
  - Министарство за породицу, омладину и спорт - Савјет за дјецу Републике Српске¹¹⁷
- Основу за своје дјеловање имају у Закону о дјечијој заштити ("Службени гласник Републике Српске", бр.04/02 и 17/08) и Породичном закону ("Службени гласник Републике Српске", бр. 54/02), Одлука о формирању Савјета за дјецу Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске, бр.66/06, 77/07, 26/07 и 119/07).

Карактеристике заштите:

- Помоћ породици све више прераста у помоћ дјетету и старатељу уз прелазак система новчане помоћи на систем пружања услуга.
- Финансирање се врши из доприноса грађана.

Мјере и циљеви

- Накнада плате за вријеме кориштења породичног одсуства;
- Матерински додатак;
- Помоћ за опрему новорођенчета;
- Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета;
- Допатак на дјецу;
- Задовољавање развојних потреба дјеце;
- Предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу;
- Васпитно-образовни програми припремања дјеце за школу;
- Боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основношколског узраста до 10 година старости;
- Одмор и рекреација дјеце до 15 година старости у дјечијем одмаралишту и
- Регресирање трошкова боравка дјеце у предшколској установи, одмор и рекреација итд.

Породичним законом

- Више су заштићена права дјетета;
- Детаљније уређена институција брака;

---

¹¹⁷ Донесен је Закон о Омбудсману за дјецу, од стране Народне Скупштине Републике Српске у октобру 2008.год. (*Службени гласник Републике Српске* бр. 103/08), али још није изабран Омбудман за дјецу, па та институција још увијек не постоји, али су створене претпоставке.

- Либералније уређен поступак усвајања и старатељства и прецизирани имовински односи супружника посебно у дијелу издржавања чланова породице (члан 231-268).

- Област социјалне заштите

Надлежне институције:

- Министарство здравља и социјалне заштите;
(Мјере социјалне заштите се спроводе преко центара за социјални рад организованих на локалном нивоу и социјалне и дјечије заштите организоване на републичком нивоу);
- Министарство за избјегла и расељена лица;
- Министарство рада и борачко инвалидске заштите;
- Фонд пензионог осигурања.

- Систем дјечије заштите у функцији подстицања natalитета

Институција - Јавни фонд за дјечију заштиту;

- Правни оквир: Закон о дјечијој заштити Републике Српске (‘‘Службени Гласник Републике Српске’’, број 04/02 и 17/ 08).

Основне карактеристике права из дјечије заштите у Републици Српској

- Социјално-заштитне мјере, а мање пронаталитетне;
- Постоји велика разлика између потреба дјецe и породица и могућности друштва. У том смислу, посебно су значајна права која се дефинишу као подршка породици, у погледу услова за заснивање породице и задовољавање потреба дјецe.

Пронаталитетне мјере Јавног фонда за дјечију заштиту

- Право на рефундацију накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства;
- Матерински додатак;
- Накнада за опрему новорођенчета;
- Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета;
- Право на додатак на дјецу (фаворизовањем трећерођеног дјетета);
- Програми за задовољавање развојних потреба дјецe.
- Право на рефундацију накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства
- Фонд врши рефундацију исплаћене накнаде нето плате послодавцу, исплаћену породиљи, за задњих 11. мјесеци коришћења породилског одсуства за прво и друго дијете, а за задњих 17. мјесеци за близанце, треће дијете и свако наредно дијете. У складу са Законом о раду породилско одсуство за прво и друго дијете траје 12. мјесеци, а за близанце и свако наредно дијете 18. мјесеци (члан 13).
- Матерински додатак
Право на матерински додатак остварује незапослена мајка под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени

цензус. Ово право се остварује за прво троје дјеце по рођењу у трајању од једне године (члан 15).

- **Накнада за опрему новорођенчета**

Право на накнаду за опрему новорођенчета остварује се за свако новорођено дијете у породици. Висина накнаде за опрему новорођенчета износи 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди РС остварене у претходној години.

Кроз право на додатак на дјецу преферира се рађање трећег дјетета, јер рађање трећег и више дјеце обезбјеђује услове за проширену репродукцију становништва једне земље (Члан 26. Закона о дјечијој заштити).

- **Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета**

Право на једнократну новчану помоћ има свака мајка приликом рођења трећег, односно четвртог дјетета. Министарство за породицу, омладину и спорт исплаћује ову накнаду путем Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, а на сонову Упутства о начину и поступку исплате новчане накнаде за треће и четврто дијете по Одлуци о одобрењу пласмана средстава Владе Републике Српске („ Службени гласник Републике Српске“ број 82/06).

- **Право на додатак на дјецу**

Право на додатак на дјецу остварује се за друго, треће и четврто дијете, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење и за прво дијете. Ово право се остварује под условом да лична примања и катастарски приход не прелази утврђени цензус (члан 23).

Без обзира на имовински цензус, ово право могу остварити дјеца погинулих бораца, дјеца цивилне жртве рата и РВИ прве и друге категорије, дјеца цивилне жртве рата, дјеца без родитељског старања, дјеца ометена у психофизичком развоју и дјеца чија породица остварује право на материјално обезбјеђење у систему социјалне заштите.

Право на додатак на дјецу се остварује за дјецу најдуже до 15. година живота и ако су на редовном школовању, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење до навршених 19. година живота, односно и после 19. година живота, све док су обухваћени васпитно-образовним програмом.

- *Равноправност полова, међународни извори норми, стандарди и механизми*

- Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW), Опциони протокол.
- Пекиншка декларација и Платформа за акцију.
- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Протокол 12.

Остали релевантни акти ОУН:

- Повеља ОУН;
- Општа декларација о правима човјека, 10.12. 1948;
- Пактови о правима човјека, 1966;
- Рад у оквиру UNESCO и ILO;
- Резолуције, декларације;
- Комисија о статусу жена 1946. (CSW)
Остали релевантни акти других међународних институција/организација (Савјет Европе; Европска Унија):
- Резолуције и препоруке СЕ.
- Декларација о једнакости мушкараца и жена СЕ.
- Одбор за равноправност између жена и мушкараца СЕ (CDEG).
- Недискриминација по основу пола (рода) једно од основних начела у свим конститутивним актима ЕЕЗ, ЕЗ и ЕУ.
- Устав за Европу и Повеља основних права.
- EU Gender Roadmap 2006-2010.
Домаћи извори норми, стандарди и механизми:
- Устав(и) БиХ, ентитета, кантона, Статут Брчко Дистрикта БиХ.
- Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (2003).
- Остали прописи (кривични закони, породични закони, закони о раду, закони о заштити од насиља у породици, и др.).
- Акциони план за борбу против насиља у породици у републици Српској (2007-2008)
Програми и циљеви:
- Одговорно родитељство – не само материнство;
- Усклађивање приватног и породичног живота са професионалним;
- Економска самосталност жена и мушкараца;
- Веће учешће жена у јавном и политичком животу и мјестима одлучивања;
- Борба против насиља над женама и у породици;
- Елиминација стереотипа и предрасуда о улогама мушкараца и жена у породици и друштву;
- Подржавање разним социо-економским програмима породице као цјелине, те улоге и одговорности оба родитеља.

Литература и извори:

- Вуковић Дренка, 2005. Социјална сигурност и социјална права, Београд, 2005
- Гавриловић Ана и Рашевић Мирјана, 1999. *Обнављање становништва Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе*, "Службени гласник", Београд, стр. 43
- David Howe, 2003, Увод у теорију социјалног рада, ФПН, Београд
- Крегер Јосип, 2000. *Трећи пут: Нови политички и идеолошки оквири социјалне политике*, Рев. соц. политике, година 7, бр. 2, Загреб, стр.113-129.
- Malcolm Payne, 2001, *Савремене теорије социјалног рада*, Филозофски факултет, Бањалука
- Милосављевић Бранко, 1999. *Интеракција у породици и млади*, НУБ „Петар Кочић“, Бањалука, стр.14
- Младеновић Марко, 1963. *Породица и породични односи*, Издавачко предузеће „Рад“, Београд, стр.129.
- Наградић Слободан, 2007. *Ка правима дјеце*, Министарство за породицу, омладину и спорт РС, Бањалука, стр.16
- Пуљиз Владо, 2005. *Преобразбе обитељи и обитељска политика*, La Monte diplomatique-studeni 2005.
- Пуљиз Владо, Бежован Гојко, Шућур Зоран, Зриншчак Синиша, 2005. *Социјална политика*, Загреб, Правни факултет, стр.329.
- Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 49/03)
- Устав Републике Српске, седмо издање 2007, НУБ, Бањалука
- Породични закон („Службени гласник Републике Српске“, број: 54/02).
- Закон о дечијој заштити („Службени гласник Републике Српске“, број: 4 /02 и 17/ 08)
- Закон о раду (“Службени Гласник Републике Српске”, број 38/00, 40/00, 47/02, 38/03, 66/03, 20/07, а пречишћен текст овога Закона објављен је у ("Службеном Гласнику Републике Српске", бр.55/07).
- Закон о социјалној заштити ("Службени гласник Републике Српске", број 5/93, 15/96, 110/03, 33/08).
- Закон о здравственој заштити (“Службени Гласник Републике Српске”, бр. 18/99, 23/99, 58/01 и 62/02).
- Закон о условима и поступку за прекид трудноће ("Службени Гласник Републике Српске" број 34/08
- Закон о здравственом осигурању (“Службени Гласник Републике Српске”, бр. 18/99, 70/01, 51/01, 91/03).
- Закон о запошљавању Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске" број. 54/05, пречишћен текст)
- Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини ("Службени гласник Босне и Херцеговине". бр. 16/03).
- Закон о заштити од насиља у породици („Службени гласник Републике Српске“ број 118/05 и 17/08).
- Акциони план за борбу против насиља у породици у Републици Српској у 2007 и 2008.години („Службени гласник Републике Српске“ број: 58/07.)
- Одлука о формирању Савјета за дјецу Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске, бр.66/06, 77/07, 26/07 и 119/07).
- План акције за дјецу Републике Српске 2001-2010
- Акциони план за дјецу БиХ 2002-2010.
- Општа или универзална декларација о људским правима – усвојена и прокламована резолуцијом

Генералне скупштине Уједињених нација, 10. децембра 1948. године.

Међународни пакт Уједињених нација о грађанским и политичким правима – из 1966. год. Ступио на снагу 1976 године.

Међународни пакт Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима - из 1966. године, ступио на снагу 1976;

Конвенција УН о правима дјетета – 1989. год. на снази од 1990 год.

Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена – из 1979. год.

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације – усвојена 1965. г. ступила на снагу 1969. год.

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода ,1950 год.

Оквирна конвенција Савјета Европе за заштиту националних мањина – усвојена 1994 год. на снагу ступила 1998. год.

Европска социјална повеља 1961. године, ревидирана 1996. године

Миленијумски развојни циљеви до 2015 године (УНДП)

2.10. СПЕЦИФИЧНЕ МЈЕРЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У ЦИЉУ ПОДСТИЦАЊА НАТАЛИТЕТА

Аутори: Горан Тривић, дипл.демограф

Маријана Касаповић, дипл.геог.-демограф

2.10.1. Појмовно одређење локалне самоуправе

У члану 2. Закона о локалној самоуправи (Службени гласник Републике Српске, број 101/04) дефинише се локална самоуправа, као право грађана да непосредно и преко својих слободно и демократски изабраних представника учествује у остваривању заједничких интереса становника локалних заједница, као и право и способност органа локалне самоуправе да регулишу и управљају, у границама закона јавним пословима који се налазе у њиховој надлежности, а у интересу су локалног становништва.

Локална самоуправа остварује се у општинама и градовима, а извршавају је грађани и органи јединица локалне самоуправе.

Члан 7. истог закона каже, општина је основна територијална јединица локалне самоуправе, која се образује за дио насељеног мјеста, за једно насељено мјесто или више од једног насељеног мјеста. Чланом 11. предвиђено је да општина има своје надлежности које су садржане у Закону о локалној самоуправи, као и друге надлежности које се преносе другим законом. Општина има право да се бави свим питањима од локалног интереса које нису искључене из њене надлежности, нити додјелене неком другом нивоу власти.

Општина остварује своје надлежности у складу са уставом, законом и статутом.

Чланом 102. Устава Републике Српске одређено је да општина преко својих органа у складу са законом:

1. доноси програм развоја, урбанистички план, буџет и завршни рачун,
2. уређује и обезбјеђује обављање комуналних дјелатности,
3. уређује и обезбјеђује коришћење градског грађевинског земљишта и пословних простора,
4. стара се о изградњи, одржавању и коришћењу локалних путева, улица и других јавних објеката од општинског значаја,
5. стара се о задовољавању потреба грађана у култури, образовању, здравственој и социјалној заштити, физичкој култури, информисању, занатству, туризму и угоститељству, заштити животне средине и другим областима,
6. извршава законе, друге прописе и опште акте Републике чије извршење је повјерено општини, обезбјеђује извршавање прописа и општих аката општине,
7. образује органе, организације и службе за потребе општине и уређује њихову организацију и пословање,
8. обавља и друге послове утврђене Уставом, законом и статутом општине.

Законом се може повјерити вршење послова локалне управе у граду.

Члан 103. Устава каже да граду и општини припадају приходи утврђени законом и средства за обављање повјерених послова.

2.10.2. Постојеће мјере популационе политике у општинама Републике Српске

Праћење проблема становништва, недовољног рађања и популационе политике у општинама Републике Српске анализирано је на основу анкетног истраживања, које је за потребе овог пројекта спроведено у општинама Републике Српске. Основни циљ истраживања било је утврђивање мотивисаности за бављењем популационом политиком и уопште однос према проблемима развита становништва.

Предмет истраживања био је сазнање актуелног стања у популационој политици општина на подручју Републике Српске, начин спровођења конкретних мјера, као и оцјене већ постојећих мјера и приједлога за њихово унапрјеђење.

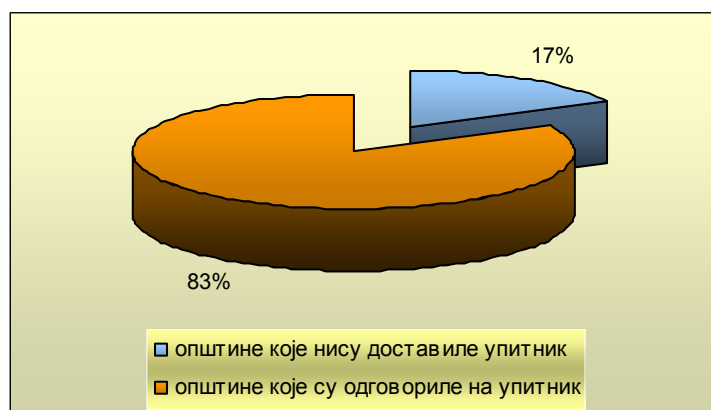
У истраживању су примјењене опште, посебне и оперативне истраживачке методе које познаје методологија друштвених наука. Упитник се састојао од пет група питања која се односе на мјере материјалне и мјере нематеријалне природе и то: питања о мјерама популационе политике у општини/граду, питања о мјерама за смањење трошкова родитељства, питања о мјерама у сфери комуналних услуга и питања о мјерама везаним за усклађивање рада и родитељства.

Узорак су представљале све општине Републике Српске (упитници су упућени према начелницима 61 општине и према 2 градоначелника).

2.10.2.1. Резултати спровенеог истраживања

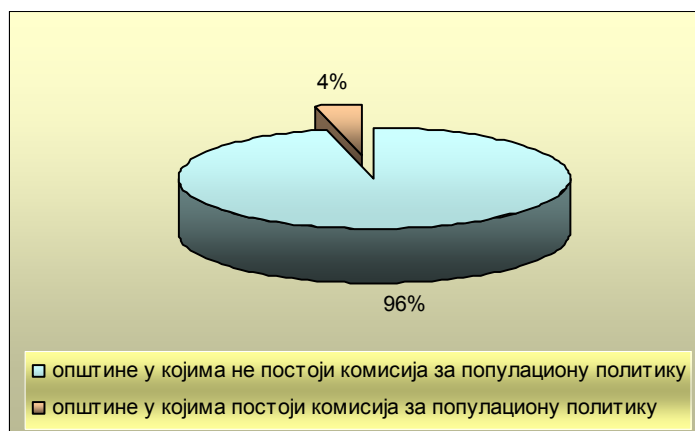
Од укупно 63 општине у које је прослијеђен упитник, одговор је достављен од 52 општине (83%), што значи да у 11 општина (17%) не постоји свијест о проблему, нити одређени покушаји да се проблем рјешава. Општине које нису одговориле на упитник су: Приједор, Братунац, Петровац, Фоча, Горажде, Костајница, Сребреница, Источни Дрвар, Доњи Жабар, Источно Ново Сарајево, Језеро и Рудо.

Графикон 1. Учешће општина у истраживању

Као што је већ речено, осим на државном нивоу, за спровођење популационе политике неопходно је да она буде организована и на локалном нивоу. Један од начина да се изрази осјетљивост према демографским проблемима и мотивисаност да се предузимају одређене мјере које би утицале на мијењање неповољног стања јесте и бављење тим проблемом највиших органа локалне заједнице, односно опредјељење скупштина општина за формулисање и спровођење популационе политике. Међутим, истраживање је показало да је на локалном нивоу ситуација углавном неповољна. У већини (50) општина не постоји комисија за популациону политику, као стално радно тијело, док у свега 2 општине (Гацко и Лопаре) постоји.

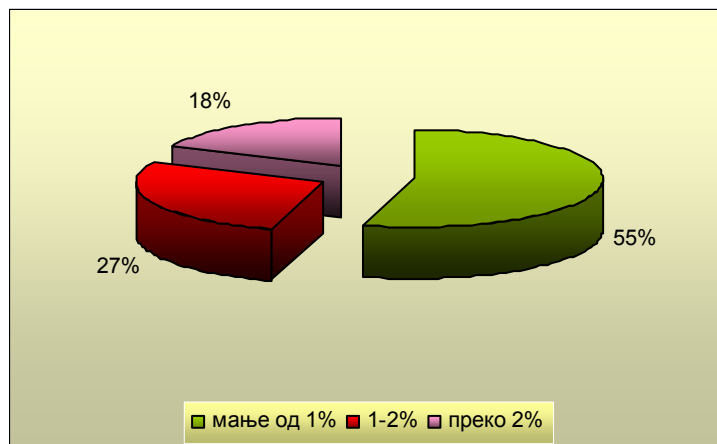
График 2. Постојање комисије за популациону политику

У административној служби 11 општина Републике Српске, запослено је лице које је задужено за локалну популациону политику, међутим оно је углавном запослено у оквиру друштвених дјелатности или за питања младих, културе или спорта. Углавном се ради о лицима са завршеном високом стручном спремом (професор педагогије и психологије, професор историје, дипл. економиста и сл.). Само у једној општини (Србац), запослено је лице које је задужено само за питања популационе политике. Интересантан податак је да једино у Бањалуци постоји систематизовано радно мјесто вишег стручног сарадника за популациону политику, образовног профила - дипломирани демограф, међутим оно није попуњено.

За локалне мјере популационе политике издвајају се веома мала средства, посматрано и у апсолутним износима и у релативним односима. Ово потврђује посматрање издвојених средстава у релативном смислу – од 22 општине за које постоје подаци, видљиво је да је просјечан удио у буџетима тих општина намјењен за спровођење мјера популационе политике свега 1,1%. Број општина које издвајају мање од један посто буџетских средстава је дванаест, између један и два посто буџетских средстава издваја шест општина, а преко 2% буџетских средстава издваја свега четири општине.

График 3. Удио општина према издвајању буџетских Средства за популациону политику

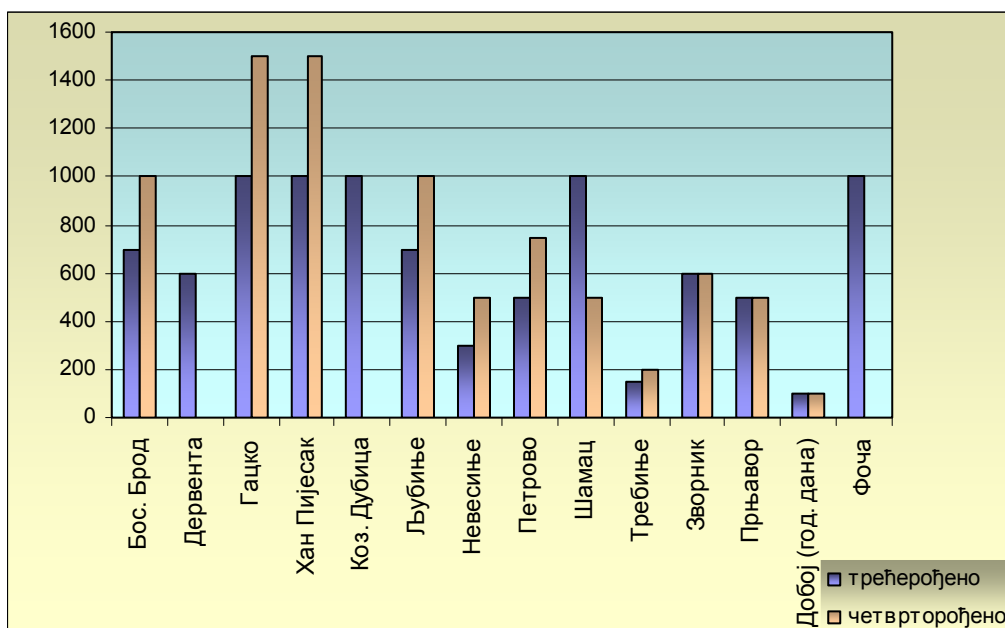
Може се закључити да се за локалне мјере издвајају веома мала средства и да се она у будуће морају повећавати, чиме би мјере локалне популационе политике могле бити много квалитетније.

2.10.3. Мјере популационе политике у општинама Републике Српске

Посматрајући називе и значење мјера које се спроводе у појединим општинама, може се закључити да су најчешће заступљене мјере материјалне природе, које су углавном усмјерене на ублажавање неповољног положаја породица са дјецом. Најчешће се ради о једнократним мјерама, а најзаступљеније мјере материјалне природе су једнократна новчана помоћ приликом рођења дјетета. У пет општина то су новчана давања за свако новорођенче (Челинац-100КМ, Шамац-100КМ, Србац-100КМ, Купрес-400КМ, Калиновик-1.000 КМ и Пале-износ у зависности од броја новорођене дјеце у општини), док у четири општине висина средстава зависи углавном од реда рођења дјетета или од броја дјеце у породици (400-1500 КМ у Босанском Броду, 150-1.000КМ у Љубињу, 500-700 у Хан Пијеску за прво и друго дијете, 350-700КМ у Билећи, у зависности од броја дјеце у породици).

У четрнаест општина посебно се исплаћује новчана накнада за трећерођено и четврторођено дијете и ови износи се крећу од 150КМ за трећерођено и 250КМ за четврторођено (Требиње), до 1.000КМ за трећерођено и 1.500КМ за четврторођено дијете (Гацко и Хан Пијесак). Општина Добој за свако трећерођено, четврторођено и свако наредно дијете исплаћује износ од 100КМ у трајању од годину дана.

График 4. Посебна накнада за трећерођено и четворорођено дијете у КМ

Пет општина обезбјеђује новчана давања за породице са једним родитељем, а ради се углавном само о једнократним новчаним давањима.

Осим остваривања права на туђу његу и помоћ, према Закону о социјалној заштити и додатка на дјецу, према Закону о дјечијој заштити, једино општина Требиње одлуком о проширеним правима у социјалној заштити исплаћује мјесечни износ од 117-175 КМ и општина Берковићи 205КМ мјесечно, као додатак за дјецу са посебним потребама. Општина Добој за ову дјецу и једног родитеља обезбјеђује превоз до школе и натраг.

Двије општине, посебним одлукама додјељују мјесечни додаток за породице са троје и четворо дјеце (Гацко-100КМ, и Љубиње - додаток за четврто дијете 40КМ и свако наредно 80 КМ), Источни Стари Град једнократно исплаћује 1.500 КМ, као посебан додаток породицама са троје и четворо дјеце, док већи број општина обезбјеђује једнократне новчане помоћи за породице са више дјеце.

У петнаест општина обезбјеђује се помоћ у набавци школских уџбеника и торби, али ни у једној општини ова помоћ се не односи само за треће и четврто дијете. Исто тако, четрнаест општина обезбјеђује стипендије за школовање дјеце, али нигдје не постоји одлука о додјељивању стипендија само за треће и четврто дијете.

Мјесечни превоз до школе у једанаест општина обезбјеђује се за сву дјецу, шест општина обезбјеђује превоз само за дјецу из социјално угрожених породица и једна општина обезбјеђује 50% од цијене карте за сву дјецу.

График 5. Удио општина које обезбјеђују помоћ за лијечење стерилитета

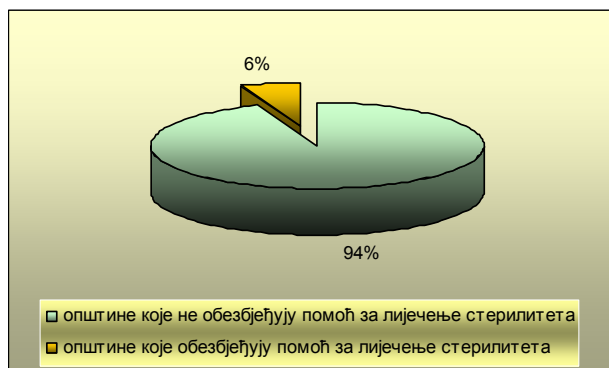
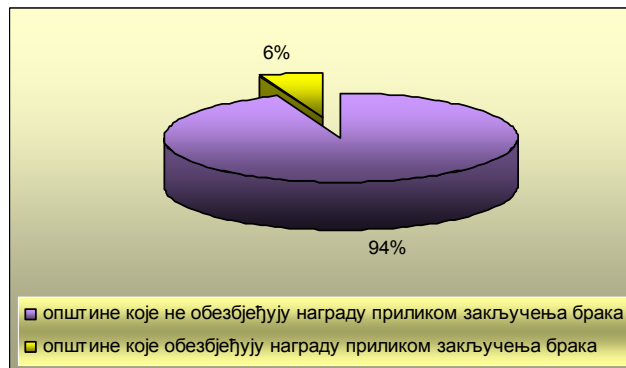

График 6. Удио општина које обезбјеђују награду приликом закључења брака

Помоћ у лијечењу стерилитета обезбјеђују свега три општине (Козарска Дубица, Зворник и Билећа), док новчану награду приликом закључивања брака додјељују такође три општине: Гацко-500КМ, Љубиње-500-2.000КМ и Невесиње-500КМ (за женике старије од 35 година).

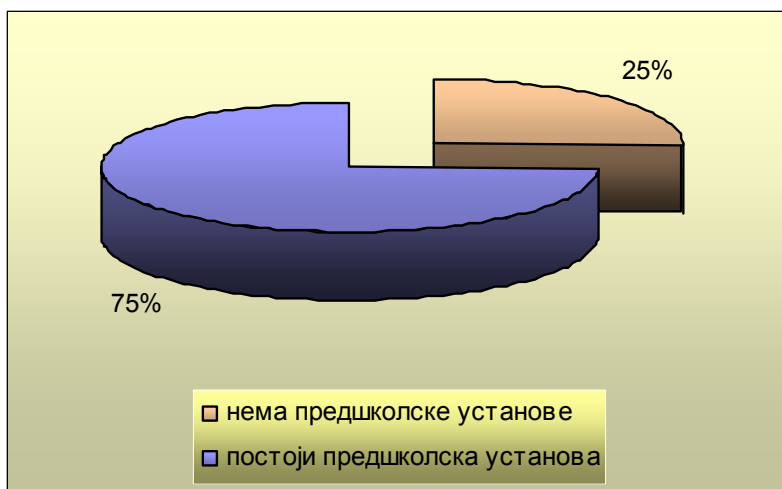
Осим једнократних помоћи које се огледају у новчаним давањима, обезбјеђењу пакетића за дјецу, помоћи за лијечење дјете и сл. од мијера материјалне природе још се јављају и додатак за родитеље који су у тренутку рођења дјетета незапослени, у мјесечном износу од 100КМ док дијете не наврши годину дана (Козарска Дубица), помоћ у раду невладиних организација (Удружења са четворо и више дјете и сл.), обезбјеђење плацева за изградњу стамбених објеката за породице које су добиле двојке или тројке (Теслић) и сл.

Када говоримо о мјерама у сфери комуналних услуга, оне углавном не постоје. Изузетак чине субвенције у плаћању комуналних услуга за вишечлане породице (општина Милићи) или за социјално угрожене породице. За општину Зворник наведено је, да ће један од циљева приликом спровођења Омладинске политике бити и увођење повластица и погодности приликом рјешавања стамбених питања младих и младих брачних парова, као и породица са троје и четворо дјете, што би требало да слиједе и друге општине.

Према подацима, 29 општина има уређене површине за игру дјете, које се не налазе у кругу обданишта, школа или спортских дворана, чиме се показује брига за задовољавање потреба дјете за одмором и рекреацијом, као и побољшање коришћења слободног времена дјете бољом спортско-рекреативном понудом.

Усклађивање рада и родитељства представљаја једну од најважнијих мјера за спровођење популационе политике. Према подацима Републичког педагошког завода у Републици Српској постоји 39 јавних установа за предшколско васпитање и образовање, за 12 установа оснивачи су удружења грађана, вјерске институције, приватници и сл.

График 7. Постојање предшколске установе за васпитање и образовање у општинама Републике Српске

Извор: Подаци Републичког педагошког завода за 2008. годину

У 16 општина Републике Српске нема никаквог облика установе за предшколско васпитање и образовање (Рибник, Језеро, Костајница, Петровац, Оштра Лука, Петрово, Вукосавље, Доњи Жабар, Пелагићево, Осмаци, Хан Пијесак, Горажде, Рудо, Берковићи, Калиновик, Источни Мостар).

Укупно 6.489 или 9,83% дјеце у Републици Српској укључено је у неку од установа за предшколско васпитање и образовање. Све општине у којима постоји јавна предшколска установа (36), учествују у плаћању смјештаја дјеце, док општина Бијељина субвенционира плаћање смјештаја дјеце и у предшколским установама чији оснивач није општина, него удружење грађана.

Према подацима 38 општина, које су доставиле упитнике, постоји 70 објеката дјечијих вртића (не јавних установа). Већина општина има по једну јавну предшколску установу са једним вртићем, док у Требињу постоје 2 објекта дјечијих вртића, Бањалуци 18 и Источном Сарајеву 5.

Радно вријеме јавних установа за предшколско васпитање и образовање најчешће је до 15,30 часова (у девет општина), док је у четири општине радно вријеме предшколских установа преко 18,00 часова. У Добоју је нпр. организована вечерња играоница за сву дјецу која нису корисници редовних услуга установе за предшколско васпитање и образовање. Попуст за боравак дјеце у вртићима општине углавном обезбјеђују уколико, из једне породице у истој предшколској установи борави двоје или више дјеце. Попуст износи од 10-30% за треће и свако наредно дијете из породице, па до бесплатног боравка за треће дијете из породице (Прњавор и Требиње).

Табела 1. Преглед мјера популационе политике у општинама Републике Српске

Р.б.	Град/општина	Опис мјере
1.	Бањалука	- једнократне новчане помоћи за породице са више дјеце - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце
2.	Берковићи	- додатак за дјецу са посебним потребама - 205,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце од 100,00 до 300,00 КМ - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 4.500,00 КМ или 0,5% буџета општине</i>
3.	Билећа	- новчана накнада за опрему новорођенчета - у зависности од броја дјеце од 350,00 до 700,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце - 150,00 КМ - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - новчана помоћ за лијечење стерилитета - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце - подршка удружењу са четворо и више дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 30.000 КМ или 0,8% буџета општине</i>
4.	Бијељина	-једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце 200-300 КМ - помоћ за набавку уџбеника и школског прибора за треће и четврто дијете - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце, попусти за двоје дјеце 10%, за троје дјеце 20%, самохрани родитељи 40%,социјално угрожене породице не плаћају боравак и дјеца инвалида
5.	Брод	- новчана накнада за опрему новорођенчета, прво и друго 400 КМ, треће 700 КМ, четврто 1.000 КМ, пето и свако наредно 1.500 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 50.000 КМ или 0,45% буџета општине</i>
6.	Чајниче	- новчана накнада за опрему новорођенчета, износ по дјетету 300,00 КМ, за треће 600,00 КМ, четврто 800,00 КМ - помоћ за набавку уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце
7.	Челинац	- новчана накнада за опрему новорођенчета, износ по дјетету 100,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце - 100,00 КМ

		- повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече , за треће дијете попуст 50%
8.	Дервента	- новчана накнада за трећерођено дијете - 600,00 КМ, за близанце-2.000,00 КМ, за тројке 3.000,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјече - 205,00 КМ - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 340.000 КМ или 3,00% буџета општине</i>
9.	Гацко	- новчана накнада за опрему новорођенчета, износ по дјетету 300,00 КМ, за треће и четврто општина издваја 1.000,00 КМ и 1.500,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјече, општина издваја 100,00 КМ - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече - новчана помоћ приликом закључења брака, у износу од 500,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече , за треће и четврто дијете попуст 50% <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 182.069,00 КМ или 3,00% буџета општине</i>
10.	Градишка	- додатак за дјецу са посебним потребама - 60,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјече од 150,00 до 300,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече
11.	Хан Пијесак	- једнократна новчана помоћ породиљама за прво дијете по рођењу у висини од 500,00 КМ, за друго 700,00 КМ, за треће 1.000,00 КМ, за четврто и свако наредно 1.500 КМ <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 11.000,00 КМ или 0,4% буџета општине</i>
12.	Источна Илица	-једнократна новчана помоћ породици са једним родитељем - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - помоћ за набавку уџбеника за треће и четврто дијете -новчана помоћ вишечланим породицама за Васкршње и Божићне празнике <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 60.000,00 КМ или 1,0% буџета општине</i>
13.	Источни Мостар	-
14.	Источни Стари Град	- једнократна новчана помоћ породици са једним родитељем - једнократна новчана помоћ за породице са троје и четворо дјече - 1.500,00 КМ - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 14.000,00 КМ или 1,6% буџета општине</i>
15.	Источно Сарајево	- повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече

16.	Калиновик	-новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 1.000,00 КМ - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 10.000,00 КМ или 0,77% буџета општине</i>
17.	Котор Варош	- материјална помоћ породицама са једним родитељем - помоћ за набавку уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече
18.	Козарска Дубица	- једнократна новчана помоћ за треће и свако наредно дијете у износу од 1.000,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече -једнократна новчана помоћ у лијечењу стерилитета од 1.000,00 КМ - новчани додатак родитељима који су у тренутку рођења дјетета били незапослени у мјесечном износу од 100,00 КМ до године дана старости дјетета - помоћ у ријешавању стамбеног питања за породице са петоро и више дјече - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 50.000,00 КМ или 0,50% буџета општине</i>
19.	Крупа на Уни	- једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - 80,00 КМ - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече
20.	Купрес	-новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 400,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 5.000,00 КМ или 1,20% буџета општине</i>
21.	Лакташи	- посебан додатак за породице са троје и четворо дјече - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече
22.	Лопаре	-
23.	Љубиње	- новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 150,00 КМ, друго дијете - 250,00 КМ, треће дијете - 700,00 КМ, четврто и свако наредно дијете - 1.000,00 КМ - посебан додатак за породице са троје и четворо дјече - 40,00 КМ, а за пето и шесто и свако сљедеће по 80,00 КМ - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече - новчана помоћ приликом закључења брака, у износу од 500,00; 1000,00 и 2000,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и

		четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 27.000,00 КМ или 1,72% буџета општине</i>
24.	Милићи	- једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце од 100,00 до 180,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - помоћ у изградњи стамбених објеката за вишечлане породице - јавно комунално предузеће по нижим тарифама наплаћује услуге за вишечлане породице - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 50.000,00 КМ или 2% буџета општине</i>
25.	Модрича	- једнократна новчана помоћ породицама са више дјеце - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце
26.	Мркоњић Град	- помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце, попуст за двоје дјеце која бораве у вртићу 20%, и за свако сљедеће 20%
27.	Невесиње	- новчана накнада за треће дијете у износу од 300,00 КМ, а за четврто и свако друго 500,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - новчана помоћ приликом закључења брака, у износу од 500,00 КМ(за женике старије од 35 година) - помоћ у изградњи стамбених објеката за вишечлане породице - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 10.900,00 КМ или 0,2% буџета општине</i>
28.	Нови Град	- новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 300,00 КМ - једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце - 200,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце
29.	Осмаци	- једнократна новчана помоћ за породице са више дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце
30.	Оштра Лука	-
31.	Пале	- новчана накнада за опрему новорођенчета, за треће дијете 750,00 КМ; четврто дијете 1.000,00 КМ; пето 1.250,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 25.000,00 КМ</i>

32.	Пелагићево	- новчана помоћ за дјецу са посебним потребама - 80,00 КМ
33.	Петрово	- новчана накнада за треће дијете у износу од 500,00 КМ; за четврто- 750,00 и свако наредно дијете 1.000,00 КМ - једнократна новчана помоћ породицама са више дјеце <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 25.000,00 КМ или 0,73% буџете општине</i>
34.	Рибник	- помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - помоћ у изградњи стамбених објеката за вишечлане породице <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 15.000,00 КМ или 0,45% буџета општине</i>
35.	Рогатица	-
36.	Соколац	- једнократна новчана помоћ породицама са више дјеце - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - помоћ у изградњи стамбених објеката за вишечлане породице - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце, смањена цијена за 30% за друго, треће и четврто дијете <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 141.215,00 КМ или 3,5% буџета општине</i>
37.	Шамац	- новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 100,00 КМ; за треће дијете 1.000,00 КМ; четврто и свако наредно 500,00 КМ - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце, за друго дијете из те породице нижа цијене за 10% <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 100.000,00 КМ или 0,1,36% буџета општине</i>
38.	Шековићи	- једнократна новчана помоћ породицама са више дјеце - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјеце - субвенција за превоз дјеце до школе из породица са троје и четворо дјеце - повластице за боравак у вртићима дјеце из породица са троје и четворо дјеце, од 30%
39.	Шипово	-
40.	Теслић	- Обезбјеђивање земљишта за изградњу стамбеног објекта за породице које су добиле двојке или тројке
41.	Требиње	- новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 300,00 КМ; за треће 150,00 КМ; за четврто 200,00 КМ и свако наредно 250,00 КМ - новчана помоћ за дјецу са посебним потребама од 117,00 до 175,00 КМ - једнократна новчана помоћ породицама са више дјеце од 50,00 до 205,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете

		- повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече, за двоје дјече 20%, а за троје дјече треће борави бесплатно
42.	Трново	-
43.	Угљевик	- новчана накнада за треће и четврто дијете - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече, за 10%
44.	Вишеград	- једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 255.000,00 КМ или 0,05% буџета општине</i>
45.	Власеница	- новчана помоћ за дјецу са посебним потребама - 80,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече
46.	Вукосавље	-
47.	Зворник	- новчана накнада за треће и четврто новорођено дијете - 600,00 КМ - посебан додатак за породице са троје и четворо дјече - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече до 500,00 КМ - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - субвенција за превоз дјече до школе из породица са троје и четворо дјече - једнократне помоћи за лечење стерилитета <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 150.000,00 КМ или 1% буџета општине</i>
48.	Прњавор	- новчана накнада за треће и четврто дијете - 500,00 КМ - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 18.000,00 КМ или 0,1% буџета општине</i>
49.	Кнежево	-
50.	Србац	- новчана накнада за опрему новорођенчета у износу од 100,00 КМ - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече до 200,00 КМ - помоћ у набавци уџбеника за треће и четврто дијете - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече, умањена за 50%
51.	Добој	- новчана накнада за треће и четврто новорођено дијете - 100,00 КМ(у трајању од године дана) - једнократна новчана помоћ породицама са више дјече - стипендије за дјецу из породица са троје и четворо дјече - повластице за боравак у вртићима дјече из породица са троје и четворо дјече
52.	Фоча	- новчана накнада за треће и четврто новорођено дијете – 1.000, 00 КМ <i>укупна средства за наведене мјере у 2008. години износе 50.000,00 КМ или 0,61% буџета општине</i>

2.10.3.1. Оцјена популационе политике у општинама Републике Српске

Када се сагледају резултати истраживања, може се констатовати да у општини Републике Српске постоји интересовање за ову проблематику међутим, општина нема усвојену популациону политику, нема стално радно тијело (комисију за популациону политику), нема систематизовано радно мјесто, нити запослено лице које се бави само питањима популационе политике. Средства која се издвајају за мјере популационе политике су недовољна и износе испод 1,1% укупних буџетских средстава општине. Најчешће мјере које се појављују у општини су мјере материјалних давања (једнократне новчане помоћи). Нема посебних олакшица, нити подстицаја за породице са троје и четворо дјеце, не постоји подршка једнородитељским породицама, не постоји подршка локалне заједнице породицама са дјецом са посебним потребама, не постоји подршка локалне заједнице за лијечење стерилитета; не постоји подршка младима приликом склапања брака, не постоје мјере у сфери комуналних услуга - у смислу олакшица за младе и младе брачне парове, те породице са троје и четворо дјеце. Задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом, као и задовољавање потреба дјеце је на минимуму. Не постоји подршка за усклађивање рада и родитељства (рад предшколских установа за образовање и васпитање је углавном између 6,30-15,30 часова), али постоји воља општине да учествује у субвенционирању смјештаја дјеце у предшколским установама, као и обезбјеђењу посебних олакшица за породице из којих је више дјеце укључено у једну предшколску установу.

Све општине у Републици Српској требале би у наредном периоду да више обрате пажњу на проблематику развоја становништва и у том смислу конципирају популациону политику, а затим у својим буџетима обезбиједје средства како би се усвојене мјере могле и проводити.

2.10.4. Могуће мјере локалне самоуправе у циљу подстицања наталитета

Неповољне тенденције како у бројном тако и у природном кретању становништва Републике Српске у последњој деценији, а прије свега регионалне разлике, могу се потпуније сагледати преласком са агрегатног на нижи ниво посматрања, тј. ниво општина.

Потребе за активирањем локалне самоуправе у популационој политици, произилазе из чињенице да ни једна државна популациона политика, ма колико била развијена и разумљена, не може одговорити на све потребе и очекивања становништва, нити може изразити специфичност живљења у свакој средини. Мјере популационе политике су опште и спроводе се јединствено на цијелој њеној територији. Међутим, популациона политика која претендује да буде успјешна и свеобухватна, веома је важно да буде допуњена мјерама органа локалне самоуправе и то првенствено из разлога специфичности живљења на некој територији, те је такође потребно да буде дијелом финансирана из локалног буџета. Узимајући у обзир положај и улогу локалне самоуправе у политичком систему, нема значајнијег питања од непосредног интереса за локално становништво него што је питање репродукције. Из тих разлога локална

самоуправа је најбитнији чинилац у друштву који на најбољи начин може препознати потребе конкретних родитеља и у оквиру својих овлашћења и компетенција активирати одређене механизме којима се те потребе могу задовољити на најбољи могући начин.

Уставом Републике Српске и важећим Законом о локалној самоуправи (“Службени гласник Републике Српске“ број 101/04), одређена је широка скала компетенција и овлашћења локалне самоуправе чијим се вршењем могу ефикасно и квалитетно задовољити потребе људи.

Изворним дјелокругом, дефинисаним у великом броју функција и обављањем повјерених послова, локална самоуправа утиче на квалитет живота, а тиме и на мијењање понашања у остваривању репродуктивне функције људи, првенствено настојећи да побољша квалитет живота, што представља услов за рехабилитацију рађања и родитељства. Локална самоуправа треба да полази од свакидашњег живота у коме се непрекидно одвијају процеси артикулисања потреба породица, породица са дјецом и дјеце, у коме треба да се одвијају и процеси проналажења, покретања и кориштења ресурса за њихово задовољавање.

Напријед наведени услови за конципирање и спровођење мјера популационе политике на локалном нивоу намећу потребу сталног праћења стања и кретања у развоју становништва у локалној заједници тј. општини. Из тих разлога потербно је једном годишње на сједницама Скупштине општине разматрати следеће информације и то:

- Информацију о природном кретању становништва (наталитет, морталитет и природни прираштај);
- Информација о миграционом кретању становништва (емиграција и имиграција);
- Информација о морбидитету становништва и фертилитету у општини;
- Информација о склапању бракова (нупцијалитет) и разводу бракова (диворцијалитет)
- Информација о друштвено-економском положају породице.

Ове информације треба да припремају административне службе у сарадњи са одговарајућим институцијама. О њиховом садржају, констатацијама и евентуалном приједлогу мјера треба обавјештавати јавност коришћењем свих расположивих комуникацијских канала (ТВ, радио, штампа и сл.). На тај начин питање развоја становништва постаје присутно у јавности и добија на значају, а то је веома битан предуслов за мобилизацију ресурса за дефинисање и спровођење пронаталитених мјера у локалној самоуправи.

Активирањем локалне самоуправе у популационој политици и њен допринос у побољшању квалитета живота људи могуће је постићи стратешким и специфичним мјерама и активностима.

Стратешке мјере

1. Идентификовати ресурсе за популациону политику локалне самоуправе.
2. Утврдити висину средстава у буџету општине која се одређује за локалну популациону политику.
3. Идентификовати и активирати све друге изворе средстава за локалну популациону политику и створити организационе претпоставке за њихово прикупљање.
4. Дефинисати мјере локалне популационе политике.
5. Одредити институционални оквир за спровођење локалне популационе политике (Комисија за популациону политику Скупштине општине, у општинској управи одредити професионално лице за локалну популациону политику).

Специфичне мјере

Свака општина у Републици Српској (63) може утврдити своје локалне мјере популационе политике које ће се финансирати из буџета општине, а може се радити и на прикупљању средстава из других извора, те оснивање Фонда за популациону политику или неког другог институционалног облика.

2.10.4.1. Мјере за смањење трошкова родитељства (мјере материјалне природе)

Оријентациони модели локалних мјера за смањење трошкова родитељства су:

- **Беби-пакет** - помоћ породици за новорођену бебу или посебна помоћ за трећорођену бебу у породици. Може се давати у облику новчаног пакла, у висини коју одреди за то овлашћени орган. Беби-пакет може бити и у натуралном облику, односно може садржавати прибор, гардеробу или друга средства потребна за новорођенче. За ову врсту помоћи и подршке веома је битно да стално има исту реалну вриједност и да се додјељује на исти начин.

- **Додатак породици са једним родитељем** - материјална помоћ дефицитарној породици, ако је њен материјални положај испод одређеног минимума. Ова помоћ може се давати једнократно, периодично, стално или повремено у зависности од могућности општине и то за прво, друго и треће дијете.

- **Додатак за посебну бригу** – помоћ дјечи са посебним потребама. Може се додјељивати такође једнократно, периодично или мјесечно, што зависи од средстава којим располаже општина, а критеријум за добијање и висина износа треба да зависи од врсте и степена посебних потреба и материјалног положаја породице.

- **Посебан додатак за породице са троје и четворо дјеце** - помоћ коју треба давати само под одређеним материјалним условима, а зависно од средстава општине одредити карактер ове мјере у погледу трајања и висине износа.

- **Поклон пакет** – пригодан поклон за новогодишње и вјерске празнике дјечи из социјално угрожених породица, дјечи трећег и четвртог реда рођења у породици, дјечи самохраних родитеља и сл.

- **Школски прибор и књиге** – помоћ за свако трећерођено дијете у породици, додјељује се на почетку сваке школске године.

- **Помоћ за лијечење стерилитета**- помоћ у виду бесповратних новчаних давања која се може обезбјеђивати зависно од природе лијечења, материјалног положаја потенцијалног корисника и висине средстава којима се располаже.

- **Помоћ за школовање дјече у средњим и вишим школама и на факултетима** – помоћ за треће дијете из породице у виду једнократних давања или у виду мјесечних давања (стипендије), што зависи од средстава којима се располаже.

- **Награде најуспјешним ученицима и студентима** – помоћ и признање трећем дјетету које је постигло запажене резултате у свом школовању. Додјељује се на крају школске године.

- **Накнада трошкова путовања до мјеста школовања** – помоћ за финансирање трошкова путовања од мјеста боравка до мјеста школовања за треће дијете из породице.

- **Помоћ у рјешавању стамбеног питања за младе, младе брачне парове и породице са троје дјече**- општина би могла субвенционисати одређени дио камата на кредите за куповину куће или стана, за младе, младе брачне парове и породице са троје дјече који граде кућу или купују стан на територији општине.

- **Једнократна новчана помоћ приликом првог закључења брака**- вид помоћи у конституисању породице, у униформном износу за све брачне парове.

- **Неке друге помоћи пронаталитетног карактера** – којима се може утицати на смањење трошкова родитељства, а који су примјерени потребама и карактеристикама сваке општине.

2.10.4.2. Мјере нематеријалне природе

Ове мјере налазе се у сфери информација, знања, свјести, комуникација и односа у задовољавању личних и друштвених потреба. Циљ ових мјера је обезбјеђивање подударности личних и друштвених потреба у сфери рађања. Њихова операционализација може предвидјети следеће мјере:

- Ширење знања и информација о демографској ситуацији, планирању породице, породици, дјечи, породичном животу, итд.
- Промоција здравља, очување репродуктивног здравља, промоција здравог породичног живота и одговорног родитељства и сл.
- Реафирмација и модернизација савјетодавне функције институционалног система.
- Стварање локалне мреже институција за спровођење локалне популационе политике.

- Покретање и подржавање одговарајућих пројеката релевантних за локалну популациону политику.

2.10.4.3. Мјере организационе и подстицајне природе

Зависно од врсте дјелатности и статуса у погледу оснивачких права, дефинишу се мјере које је могуће остварити бољим и другачијим коришћењем постојећих потенцијала институција или предузећа које је основала општина, а које могу бити у функцији олакшања терета родитељства и стварања позитивне и подстицајне атмосфере у окружењу за рађање дјете и остваривање свих породичних функција.

Ове мјере подразумевају осмишљено дјеловање на све постојеће потенцијале којима располаже општина и који врше своју функцију, у смислу увођења одређених организационих и функционалних промјена којима се може помоћи породици са дјецом или којима јој се може пружити подршка, а могу се операционализовати на следеће начине:

- Покретање и спровођење акција и активности за бољи положај породица са дјецом и дјете.
- Медијске кампање о поменутих акцијама и активностима.
- Евалуација спроведених акција – активности.
- Обавјештење јавности о резултатима спроведених активности и евалуацији.

2.10.4.4. Мјере за усклађивање рада и родитељства

Простор за мјере локалне самоуправе којима се може усклађивати рад и родитељство налази се у овлашћењима и могућностима одговарајућих органа локалне самоуправе да дјелују на институционални систем, који поред осталог, има и значајну улогу у остваривању родитељства. На првом мјесту у томе је прилагођавање радног времена свих институција радном времену запослених родитеља. То је посебно важно за радно вријеме предшколских установа које су у директној вези са остваривањем радне родитељске улоге. Радно вријеме осталих институција (здравствених, школских, социјалних, културних, спортских и сл.) такође је значајно за породице са дјецом и локална самоуправа треба да искористи све могућности свог утицаја да се оно прилагођава потребама запослених родитеља, али у оквиру тога и потребама дјете.

Не мањи значај од напријед наведеног у томе имају и друге дјелатности (трговинске, занатске, услужне итд) које послују на тржишним принципима, те их тржишна утакмица приморава да воде рачуна не само о радном времену, него и о квалитету и цијенама свог рада и услуга.

За усклађивање рада и родитељства није довољно да у опцији буду само запослени родитељи и њихова дјета. Неопходно је имати у виду и потребе старих о којима брину њихова дјета, односно родитељи актуелне дјете. То намеће потребу да се у општини цјеловито сагледава организација живота, нарочито у сфери јавних служби и јавних предузећа који

задовољавају највећи дио заједничких потреба људи и на чије функционисање одлучујуће утиче држава односно локална самоуправа.

Посебан проблем представља повремено радно ангажовање, радно ангажовање у нетипично радно вријеме и нетипичне радне дане. Како ће ова врста радног ангажовања и у будућности бити заступљена и како ће њен удио у укупном радном ангажовању расти, развитком тржишта рада и развитком приватне иницијативе, потребно је тражити модалитете у организацији постојећег институционалног система и укупне организације живота и рада, те да и нестандартно радно ангажовање биде уважено.

2.10.4.4. Мјере у сфери комуналних услуга

У овој сфери приступ треба да буде развојни. Развој комуналних дјелатности је услов за побољшање живота у општини, при чему циљ треба да буде уједначавање услова живота на подручју општине као цјелине, смањење унутрашњих миграција и равномјеран просторни развитак становништва. у сваком плану развоја комуналних дјелатности демографски фактор мора бити респектован, а економски и хумани циљеви повезани.

Могуће конкретне мјере у сфери комуналних услуга су:

- Олакшице у цијенама комуналних услуга за породице са троје дјеце.
- Олакшице за породице са троје дјеце у коришћење грађевинског земљишта.
- Изградња и одржавање дјечијих игралишта на територији општине.
- Уређење слободни површина.

2.10.4.5. Остале мјере

- Унапређивање рада општинске управе у обављању изворних и повјерених функција, посебно оних које се односе на остваривање законима утврђених права породица са дјецом.
- Побољшање коришћења слободног времена дјеце, бољом културном и спортско-рекреационом понудом.
- Брига за задовољавање потреба дјеце за одмором и рекреацијом, те проналажење могућности за боље одржавање постојећих и изградњу нових капацитета за одмор.
- Успостављање сарадње са другим општинама кроз различите програме и пројекте којима се могу заједнички рјешавати одређена питања, затим размјењивање искуства и информација и евентуалног заједничког дјеловања.
- Стална медијска кампања – континурано обавјештавања јавности о демографском развитку општине и о локалној популационој политици.

2.10.5. Очекивања

- Смањење разлика у нивоу животног стандарда између породица без дјеце и породица са дјецом.
- Постојање материјалне подршке рађању и подизању дјеце као трајне орјентације у популационој политици.
- Интегрисањем мјера социјалне и популационе политике смањује се сиромаштво и ствара претпоставка за онемогућавање затварања “зачараног круга сиромаштва“ и његово преношење у наредну генерацију.
- Сигурна исплативост улагања, јер се улагање у дјецу увијек исплати без обзира на трошкове.
- Стварање осјећаја сигурности за рађање и подизање дјеце и подстицајнијег амбијента.

Литература и извори:

Ана Гавриловић и Мирјана Рашевић, 1999. *Обнављање становништва Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе*, “Службени гласник“ Београд, стр. 81-94.

Група аутора, 2006. *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, И.П. “Младост“ Бијељина, стр.157-162.

Република Србија, Аутономна Покрајина Војводина, Покрајински секретаријат за демографију, породицу и друштвену бригу о дјечи, 2005. *Програм демографског развоја Аутономне Покрајине Војводине са мјерама за његово спровођење*, стр. 44-51.

Република Србија, Аутономна Покрајина Војводина, Покрајински секретаријат за демографију, породицу и друштвену бригу о дјечи, 2007. *Активирање локалне самоуправе у популационој политици Аутономне Покрајине Војводине*, стр. 121-142.

Устав Републике Српске.

Закон о локалној самоуправи Републике Српске, Службени гласник Републике Српске број 101/04.

2.11. ПОТРЕБЕ ЗА САВРЕМЕНОМ СТАТИСТИЧКОМ ИНФРАСТРУКТУРОМ – НЕДОСТАТАК ПОПИСА И РЕГИСТАРА СТАНОВНИШТВА

Аутор: Проф.др Здравко Маријанац

Интерес за проучавање развитка становништва стар је колико и човјек, друштво и основна писменост. Тај интерес за популацијама истраживања почиње свеобухватније и систематичније развитком статистике.

Претпоставке о развоју становништва у протеклих вијековима заснивала су се на процјенама "и на подацима о становништву уведене на свим посљедицама генерацијама на основу једног случаја" (Шифер Ж, 1963). Развитак становништва нема значај само за историјску демографију, него и за укупан друштвени и привредни развитак човјечанства.

Демографи и статистичари истраживања указују тј. опомињу да је становништво одлучујући фактор у привредно, друштвеном развоју, али и у директној вези с његовим тешкоћама.

Позната су мишљења и приједлози како рјешавати популацијске проблеме који су узрок и посљедица многобројних тешкоћа друштва и привреде. По неким теоретичарима неопходно је зауставити популацијску експанзију, други се залажу за убражавање демографске експлозије, трећи да је несклад популацијског развитка становништва и недостатка хране (привредног и цивилизацијског развоја) резултат неправедних друштвених односа.

У томе је и један од најважнијих задатака демографије, статистике и других наука које се баве овом проблематиком да на основу конкретних анализа и синтеза стања макро и микро цјелина свјетског простора дају одређена рјешења за њихов равномјернији развој и праведнију расподјелу свјетских ресурса. Да ли је то садашња политика свјетске глобализације!?

За реалне анализе и синтезе ове проблематике почиње се јављати све већи интерес, а и досадашња истраживања и на овим просторима су од непроцјењиве вриједности (Мацура М, Брезник Д, Фригановић М, Радовановић В, Илешич С, Wertherimer-Баретић А, Шифер Ж, Сенић М, Милчић Ф., Његић Р, Клаузер И., од старијих демографа) и многобројних млађих научних радника који се баве овом проблематиком (Радовановић М, Ђурђевић Б, Спасовска М., и многи други).

На просторима Босне и Херцеговине значајна су и драгоцјена истраживања: Дедијера Ј, Скарић В, Рађеновић П, Карановић М, Пелагић В, а послје Другог свјетског рата: Пејановић Ђ, Екмечић М, Васић М*, Гребо З, Папић К, Маркотић А, Стојанчевић В, Чехајић Ј, Степић М,

---

* Драгоцјену грађу о становништву у вријеме Османлијске власти у Босни и Херцеговини прикупио је и академик М. Васић, али она на жалост није са старо турског преведена у цјелини.

Гаћеша Н, Бошњовић М, Јакшић Д, Шпирић Н, Милојевић А, Маријанац З, Маринковић Д, Пашалић С. и други).

Као извори за проучавање развоја популације у Босни и Херцеговини драгоцен су извори: Шематизми православних епархија, митрополија, Шематизми католичких провинција, турски дефтери и календари, архивска грађа у цркви, књиге парохија, жупа, цената, путописи научника, извјештаји дипломата, војних стручњака, шпијуна, ухода, хуманитарних радника.

Свакако најзначајнији су пописи становништва Босне и Херцеговине из периода: Турске, Аустроугарске окупације, Краљевине и Социјалистичке Југославије, као и статистичких завода те Републичког завода, Завода за статистику Републике Српске, као и анализе Савјета за демографску политику Републике Српске.

Садашња фаза друштвеног и привредног развоја Републике Српске захтијева савремене, статистичке информације. За потребе развоја неопходне су готово дневни статистички показатељи. Савремени развој заснива се на правовременим информацијама, као основом за привредно и друштвено планирање.

Израду стратегија развоја макро и микро цјелине, као и свих озбиљних анализа заснованих на статистичким изворима није могуће релевантно изградити без организовања статистичких служби на што вишем нивоу. Кадровски потенцијали и инфраструктура омогућују већ на садашњем нивоу уз одређене даље напоре на развоју квалитетне статистичке податке, основу свих планирања.

Међутим, у Босни и Херцеговини од 1991. године, па тиме ни у Републици Српској није било пописа становништва. Једина земља у Европи је Босна и Херцеговина у којој није извршен попис становништва у посљедњих седамнаест година.

Разумије се да то није урађено из политичких разлога. Зато информације о броју становника дају многобројне неквалификоване институције (CIA, UNDP, DKUN, MMF, SB и друге), а неке статистичке службе које се баве процјенама и прогнозама о броју становника, и прикупљањем и обрадом многобројних веома значајних статистичких података, који нису у цјелини валидни, покушај да се упостави квалитетан регистар само је дјелимично релевантан за одређене научне анализе, синтезе, озбиљне програме и стратегије развоја.

Да би озбиљније указали на неведену проблематику неопходно је анализирати:

- Свјетска искуства, значај пописа и регистра становништва,
- Пописе становништва у Босни и Херцеговини и њихове карактеристике (1850–1991. године),
- Неки релевантни показатељи резултати пописа становништва Босне и Херцеговине (табеларни преглед, 1850-1991. године),

Проблематика пописа поред његове неминовности потребе веома је комплексан посао и који треба да учествују стручњаци великог броја профила.

Неопходна је политичка одлука, законска регулатива, материјална улагања, сложена припрема, да се изврши попис или регистар становништва Републике Српске с обзиром на

квалитете стручних кадрова, инфраструктуре и опрему квалификованих институција то је могуће реализовати.

2.11.1. Свјетска искуства, значај и потреба пописа и регистара становништва

Прве податке о броју становника имамо код старих цивилизација (Вавилон, Египат, Грчка - Хекатеј, Херодот, Рим (Флавије). Европска искуства су такође веома стара (Велика Британија, XI вијек – "Domestay Book"; Француска 1328. год. попис црквених скупа и огњишта).

Кинески филозоф Конфучије (Kong fu Tsien) дао је податке о броју становника у Кини (XII вијек), Јапан има податке захваљујући дјелимичном попису и процјенама из IX вијека.

Први валидни пописи становништва у Европи извршени су у Шведској 1749, Аустрији 1754, Норвешкој 1760, Данској 1769. године.

Сједињене Америчке државе први званичан попис обавиле су 1790. године. Развијене европске земље то чине тек у XIX вијеку, Француска и Велика Британија 1801. године, њемачке државице 1810-1820. године, Аустроугарска 1754; Србија 1834, Словенија и Хрватска 1869; Русија 1879. године.

На просторима Босне и Херцеговине имао парцијалне пописе појединих њених дијелова из XV вијека, а први званични попис извршен је 1850/52. године (тада је Босна и Херцеговина била под Османлијском окупацијом).

Турска је и званично дала податке о "житељима по вјери" за 1875. годину. За турске пописе парцијалне и званичне истраживачи су констатовали да су дати "отприлике" и да су пописима "промашили".

Аустроугарска у Босни и Херцеговини извршила је попис становништва 1879, 1885, 1895. и 1910. године, Краљевина СХиС и Краљевина Југославија 1921. и 1931. године.

Већ организован и приправљен попис 1941. године због Другог свјетског рата на овим просторима није реализован.

ФНР и СФР Југославија извршили су пописе становништва 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године.

Према томе пописи становништва у Босни и Херцеговини нису вршени од 1991. године (17 година).

Тако је Босна и Херцеговина једина европска земља која није вршила пописе становништва у овом вијеку.

Уједињење нације врше сталне напоре да се у што више земаља изврше пописи становништва. Пружа се значајна материјална подршка, дају препоруке за извођење пописа, упутства за демографска и друга обиљежја. (Програми пописа, техничка помоћ, едукација, корекција пописних листа примјери).

Све је то изостало кад је у питању попис становништва у Босни и Херцеговини (!?).

Уједињене Нације донијеле су недвосмислене "Препоруке".

На 44. пленарном састанку, одржаном 19. јула 1995. године, Економски и социјални савјет Уједињених нација донио је резолуцију 1995/7 којом се препоручује одржавање пописа у земљама чланицама.

"Резолуција" је донијета због пет разлога:

1. Због континуитета а сличном резолуцијом 1985/8 којом су подстицани пописи у периоду 1985-1994, као и са ранијим резолуцијама које су се односиле на декадне пописе;
2. Због успјешних активности земаља чланица и агенција Уједињених нација у спровођењу Програма пописа у 1990-тим;
3. Због увиђања важности пописа око 2000-те године за обезбјеђивање података активностима које слиједе послје Међународне конференције о становништву и развоју (Каиро, 1994), Свјетског самита о друштвеном развоју (Копенхаген, 1995), Четврте свјетске конференције о женама (Пекинг 1995), Конференције Уједињених нација о људским насељима (Истанбул, 1996) и других регионалних и националних скупова,
4. Због наглашавања да су пописи становништва и станова, за земљу у цјелини и за сваки њен административни дио, један од примарних извора података потребних за успјешно планирање и праћење стања становништва, социо-економских и еколошких трендова, политичких мјера и програма који имају за циљ побољшање животног стандарда;
5. Због тога што пописи становништва и станова обезбјеђују драгоцене податке и показатеље за оцјену ситуације и праћење промјена специфичних контингената становништва, као што су жене, дјеца, млади, стари, онемоћали, инвалиди, бескућници и мигранти.

Дословно, резолуцијом 1995/7 се:

1. Подстичу земље чланице да одрже пописе становништва и станова у периоду 1995-2004, узимајући у обзир међународне и регионалне препоруке које се односе на пописе становништва и станова и посвећујући нарочиту пажњу благовременом планирању и ширењу пописних података свим корисницима;
2. Позивају земље чланице да снабдеју резултатима пописа Уједињене нације и друге интервладине организације да би помогле у студијама и програмима који се односе на становништво, околину и социо-економски развој;
3. Захтијева од генералног секретара да настави са развојем Програма пописа становништва и станова у 2000. и да изврши неопходне припреме у циљу помоћи земљама у примјени Програма. "(United Nations, 1997).

За праћење развитка популације потребно је имати резултате пописа становништва, природног и миграционог кретања.

Методологија пописа мијењале су се у складу са друштвеним и економским развојем што има за посљедицу немогућност компарације.

Због честе административно-територијалне подјеле једино је могуће резултате сваког пописа аплицирати на садашње границе Босне и Херцеговине што представља велике тешкоће.

Нарочито је то изражено у поређењу мањих територијалних јединица.

Као база за рејонизацију територија је административна подјела, 31. марта 1961. године (III попис), а она се због тога измијенила, резултати пописа публиковани су по новој подјели, а она се разликовала чак и од оне у фази пописа.

Зато је неопходно извршити подјелу простора на сталне рејоне (М. Сентић, 1963), јер се једини тада добијени подаци упоређивати, што је предуслов за анализу дугорочних трендова не само за демографију, него и за свеукупни развој.

Савремена свјетска искуства заснивају се превасходно на дефиницији Уједињених нација о попису становништва.

Она дефинише процес пописа становништва, прикупљање, обједињавање, оцјењивање, анализе и публиковање резултата пописа, као и њен значај за развитак друштва.

Становништво је основа развоја друштва, основа производње, расподјеле материјалних и друштвених добара, развој привреда и друштвени развој (планирање), административне активности, научна истраживања захтијевају поуздане и детаљне податке о величини, распореду и саставу становништва (Б. Ђурђевић, 2004).

Значајно је да пописи становништва омогућују парцијална, регионална и шира планирања (микро и макро пројекције развоја).

Уједињене нације, Економски и Социјални Савјет донијели су препоруку одржавања пописа становништва у државама чланицама још 1995. и 1997. године.

Развијене земље примјењују савремену методологију пописа становништва према Резолуцијама и Програмима Уједињених нација, а УН предлажу детаљне пописе, обиљежја становништва и станова:

"Обиљежја становништва:

- Географске карактеристике,
- Демографске карактеристике,
- Економске карактеристике,
- Образовне карактеристике,
- Међународне и унутрашње миграције,
- Етно-културалне карактеристике,
- Инвалидитет,
- Домаћинство и породица и

- пољопривреда.

Обиљежја стана:

- Стан,

- Мјесто становања,

- Стамбени аранжман. "(УН, Женева, 2006).

Тако Аустралија и Канада врши попис становништва сваке пете године. Велика Британија* пописује становништво сваких десет година, као и САД и Шпанија. Њемачка* врши пописе на узорку становништва.

Пописе становништва спроводе владе тих земаља, а они се користи за:

- Политичке и планерске сврхе, (заинтересовани купују податке за који су заинтересовани),
- Одређивање броја мјеста у представничком дому (САД),
- Расподјелу државних фондова,
- Економске програме,
- Социјалне програме,
- Демографска планирања и популациону политику,
- За пројекције цјелокупног развоја државе, региона, покрајина,
- Микро и макро планирање простора.

Основне особине релевантних пописа становништва су:

- "Појединачно пописивање,
- Потпун обухват у оквиру одређене територије,
- Истовременост и,
- Дефинисана парцијалност" (Б. Ђурђев, 2004. г).

У неким земљама (Холандија, Данска) поред пописа становништва уведени су регистри становништва који имају административно-статистичку вриједност под условом да постоје слични-матични бројеви, обавеза пријаве-одјаве боравка, те редовни пописи становништва.

Уједињење нације препоручиле су основна обиљежја становништва, која треба прикупити пописом:

---

* "Казне за оне који одбију да попуне упитник је 1.000 фунти" (Ђурђев Б., 2004).

* Уставни суд је загарантовао пописе становништва 1980, 1983. год. "многа питања из пописних упитника, нарушавана су приватност", (Ђурђев, Б., 2004).

"Препоручена основна обиљежја"

У "Принципима и препорукама за пописе становништва и домаћинства" (United Nations, 1997), препоручено је глобално прикупљање података о слиједећим обиљежјима:

1. Географске и интерне миграционе карактеристике:
  - Мјесто сталног боравка,
  - Мјесто боравка у вријеме пописа,
  - Мјесто рођења,
  - Трајање боравка,
  - Мјесто претходног боравка,
  - Мјесто боравка у одређеном времену у прошлости.
2. Особине домаћинства и породице:
  - Однос према старјешини домаћинства или неком одређеном члану домаћинства.
3. Демографске и друштвене карактеристике:
  - Пол,
  - Старост,
  - Брачни статус,
  - Држављанство,
  - Религија,
  - Језик,
  - Национална и/или етничка група.
4. Плодност и смртност:
  - Број рођене дјеце,
  - Број живе дјеце,
  - Датум рођења последњег живорођеног дјетета,
  - Умрли у посљедњих 12 мјесеци,
  - Мајчинска или очинска сирочад,
  - Старост, датум или трајање првог брака,
  - Старост мајке у вријеме првог живорођеног дјетета.
5. Образоване карактеристике:
  - Писменост,
  - Дужина школовања,
  - Највиша завршена школа,
  - Струка образовања и квалификације.
6. Економске карактеристике:
  - Активност,
  - Дужина активног периода,
  - Занимање,

- Индустија,
- Положај у занимању,
- Приход,
- Институционални сектор запослења,
- Мјесто рада.

7. Међународне миграционе карактеристике:

- Земља рођења,
- Држављанство,
- Година или период доласка.

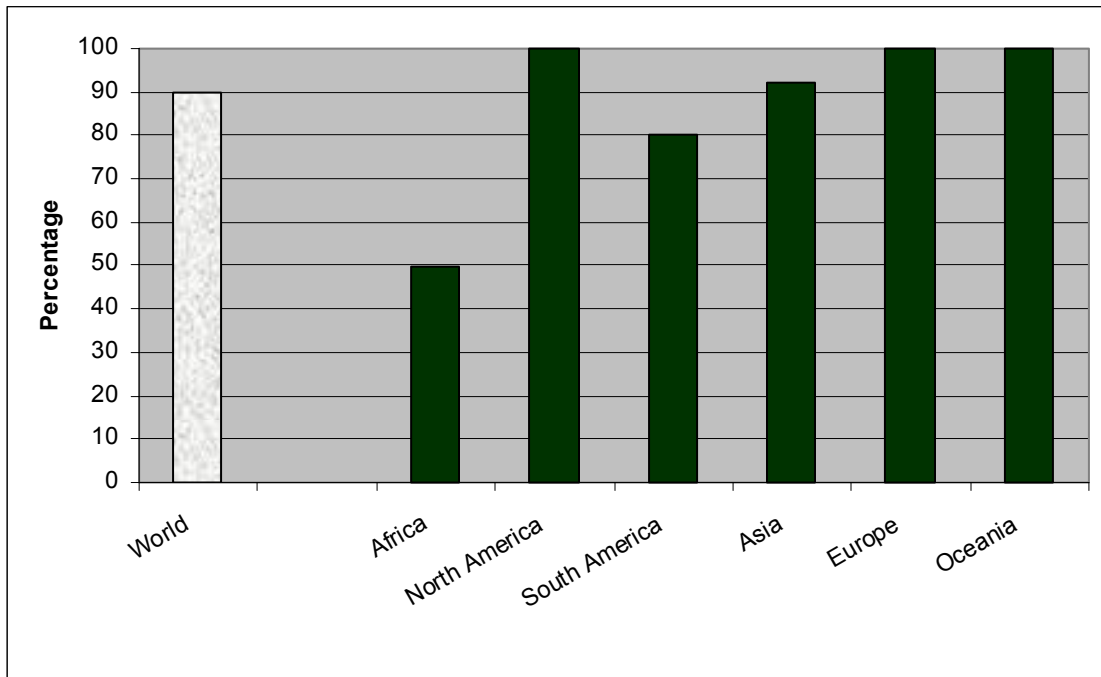
8. Карактеристике хендикепираних:

- Врста хендикепираности,
- Погоршање и хендикеп,
- Узорци хендикепа" (United Nations, 1997).

Уједињене нације и ЕУ предложиле су основна и допуњена обиљежја за попис становништва 2010. године.

Надлежне комисије сваке године анализирају обухвате земаља и контингената пописа становништва (График: 1).

График 1. Обухват пописаног становништва у пописима око 2000. године

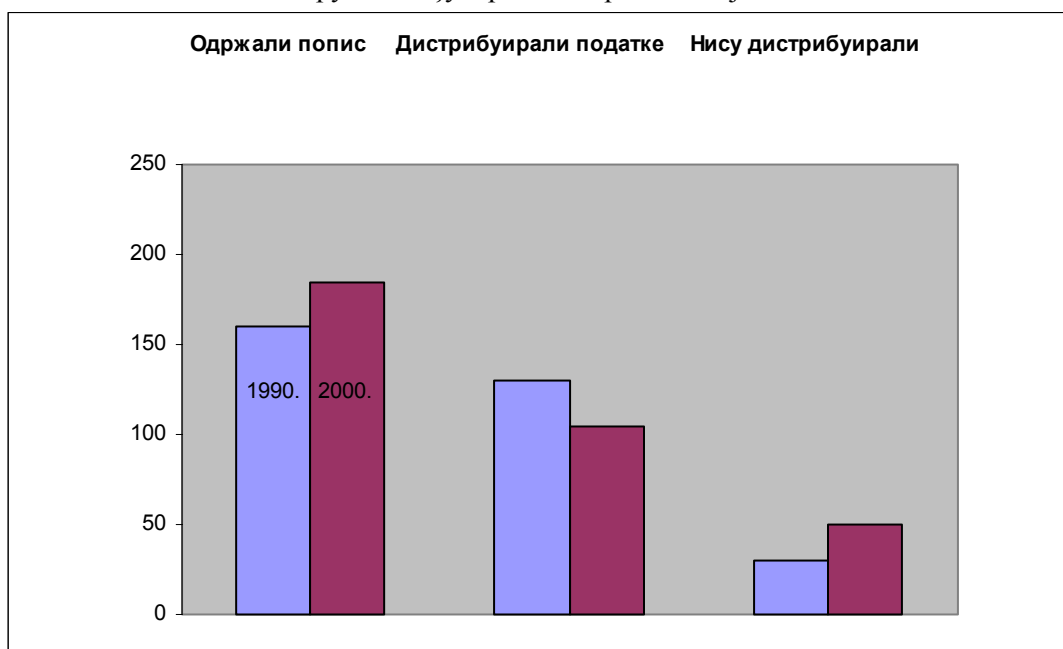

Извор, Б. Ђурђевић, Светска искуства у попису становништва, ГД РС, Бања Лука, 2004, Гласник ГД РС, IX

Наведени (График 1) показује податке за Европу гдје подаци нису тачни, јер неке земље Балкана и Молдавија нису извршиле у то вријеме пописе становништва. Можда је то била добра намјера УН, али без резултата.

Анализе УН о одржаним пописима (График 2) указују да се број земаља које врше пописе повећава, а дистрибуција података смањује (1990-2000. година), без обзира на приједлог примјене Програма пописа за 2000. и Резолуцију програма пописа становништва 2010. године.

График 2. Дистрибуција резултата пописа Уједињеним нацијама и другим међународним организацијама

Извор, Б. Ђурђевић, Светска искуства у попису становништва, ГД РС, Бања Лука, 2004, Гласник ГД РС, IX

У примјени Програма пописа око 2000. године Уједињене нације нуде своје принципе и препоруке, приручнике и техничке извјештаје, колекције пописних података кроз "Демографски годишњак", техничку сарадњу нарочито са земљама које су у кризи, састанке тимова стручњака, радионице, тренинге и материјал за тренинге.

У плановима за будуће пописе Уједињене нације припремају резолуцију Програма пописа за 2010. и приједлог за активно учешће земаља чланица.

"Приједлог за активно учешће земаља чланица обухвата сљедеће:

- Издвајање приоритета – препознавање будућих проблема,
- Подизање важности пописа кроз јачање повјерења и укључивање широких слојева људи и заинтересованих група,
- Примјена алтернативних приступа у попису,

- Електронска размјена података,
- Заједнички рад и размјена експертиза, извора и искустава,
- Подршка активном укључивању Статистичке дивизије Уједињених нација,
- Рјешавање проблема земаља у кризи.

Резолуција програма 2010. значи:

- Дефинисање приоритета резолуције,
- Изгледну допуну принципа и препорука,
- Израду приручника и упутстава о најважнијим питањима,
- Заједнички рад кроз експертске групе,
- Техничку сарадњу,
- Усавршавање механизма извјештавања коришћењем електронске базе "Демографског годишњака" Уједињених нација (United Nations, 2001).

Уједињене нације покушавају својим дјеловањем у овој области усагласити основне принципе пописа становништва свијета. Ако би се ти принципи поштовали у свијету онда би подаци били упоредиви између земаља.

Зато су издвојене четири најзначајније особине:

- "Појединачно пописивање,
- Потпун обухват у оквиру одређене територије,
- Истовременост и
- Дефинисана периодичност" (Б. Ђурђев, 2004. г).

Разне околности у појединим државама утичу да се пописи становништва не проводе према програмима УН, сваке десете године.

И поред тога, искуства појединих земаља указују да је могуће водити евиденције о становништву и његовим виталним карактеристикама регистром становништва. Регистри омогућују увид најважнијих виталних компоненти и миграционих кретања становништва.

Регистри становништва имају многоструку улогу од којих су најважније административна и статистичка, али су комплетнија од цивилне регистрације (региструје женидбу, рађање, умирање и разводе).

Регистри се карактеришу:

- "Све догађаје које биљежи цивилна регистрација везују се за једну особу,
- Укључене су све промјене адресе, те постоје подаци и о емиграционој статистици и
- Регистри у сваком моменту омогућују добијање података о величини и структури популације" (Б. Ђурђев, 2004).

Осим традиционалних пописа и регистра становништва у неким земљама организују се ротациони пописи (rolling resus).

За стратегију развоја једне земље и научна истраживања најзначајнији су статистички подаци, "јер статистичка грађа из регистра омогућује благовремену идентификацију демографских проблема, ажурне пројекције и прецизније одређивање узрока за даља анкетна истраживања" (Verhack R, Dirk van de Kaa, 1987).

Резултати пописа становништва су најзначајније информације за регионално, национално, међународно планирање и развој, као и извор података за микро-планирање, као националним привредама, социо-демографском економском развоју, програмима, стратегијама, као и свим социо-економским програмима.

Искуства појединих земаља које имају квалитетне регистре (Холандија од 1850, Данска 1924. године), становништва по општинама је веома позитивно, јер омогућује сталну и правовремену доступност података о становништву, а олакшава попис становништва и актуелност података о становништву.

Како у Босни и Херцеговини постоји политичка и друга опструкција (из Федерације БиХ), да се обави попис становништва, цивилизацијска потреба и једна од карактеристика демократске и модерне државе онда би Република Српска (развијенији дио Босне и Херцеговине) морала извршити регистрацију становништва.

2.11.2. Пописи становништва у Босни и Херцеговини и њихове карактеристике

До сад је у Босни и Херцеговини организовано дванаест пописа становништва. Они се могу анализирати по квалитету и квантитету и по периоду кад су одржани:

- а. Турски период 1463- 1878. године (два пута),
- б. Аустроугарски 1878-1918. год. (четири пописа),
- в. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (два пута) и
- г. Авнојевска Југославија (шест пописа).

За анализу пописа неопходно је користити већи број извора:

- Турски дефтера (регистри), сахнаме (званични календари) и катастарски пописи и књиге,
- Процјене и извјештаји дипломата, путописаца (страних и домаћих), војних стратега, хуманиста, шпијуна, ухода, пустолова,
- Процјене и прорачуни научника, истраживача овог простора (домаћих и страних),
- Матичне књиге, жупа, парохија и џемата,
- Архивска грађа,
- Шематизми православних епархија и митрополија,
- Католички шематизми (Schematismus Topografico historicus vicariatus apostolici et caustadie pravincialis),

- Званични подаци државних институција – главни резултати пописа становништва, статистички годишњаци, дефинитивни резултати пописа становништва, извјештаја о пописима становништва,
- Научне и стране књиге, стручни демографски часописи, научне институције, научни скупови, индивидуални научни радови.

- Турски период – извор и карактеристике пописа:

- Парцијални пописи из XV вијека и XVI вијека,
- Званични пописи становништва 1850/52. и 1875. године,
- Процјене о броју становника великог броја научних радника и путописаца који су боравили у Босни и Херцеговини из разних побуда (наводим само неке: Ш. Фосе, F. Mayer, A. Grajћ, Л. Димић, Н. Дучић, А. Ф. Гилфердинг, О. Блау, Паско Васа, А. Фрејих, И.Ф. Јукић, В. Клаић, и многи други).

Карактеристике пописа становништва Босне и Херцеговине у вријеме Отоманске окупације 1463-1918. године:

Отманско царство поробило је Босну 1463, а Херцеговину 1482. године. Циљ Отманског царства био је проширити своју територију у већем дијелу Европе.

Освајачке претензије захтијевале су ангажовање потенцијалних војника, па су у поробљеним земљама вршена парцијални и свеобухватни пописи мушких глава.

Како је требало обезбиједити и логистику за даља освајања, гломазна, неефикасна и корумпирану власт то је било неопходно утврдити материјално стање окупираних територија и поробљеног народа. Зато су била пописана насеља, куће (хане), величина посједа, висина "разрезаног" пореза.

Укупан број становника утврђиван је тако што је броју мушких "глава" додато исто толико женских.

На основу парцијалних и свеобухватних пописа становништва утврђиван је број укупан број мушких и женских становника.

Пописи су веома значајни јер се на основу њихових резултата могу утврдити егзактна сазнања о територијалном распрострањењу Срба, броју њихових насеља, кућа као и њиховој економској моћи.

Подаци пописа недвосмислено потврђују поријекло српско-православног народа и процес исламизације.*

Турски пописи становништва значајни су јер дају и број кршћана, хришћана, муслимана, Јевреја, Цигана по санџацима, нахијама и градовима.

---

* Потписивана су само имена оца и мушке дјеце. "Ферхат син Ратков, Али син Вукашина, Ахмед син Илије" Дефтер, Босански санџак, Но 211 за 1540. г. (Р. Ракита, 1983. г).

Без обзира што наведени подаци, парцијални и свеобухватни Османијске власти нису пратили тадашњу европску методологију пописа становништва веома су значајни за историјску демографију и многе друге науке.

- Аустроугарски период 1878-1918. године

Аустроугарска је Берлинским конгресом, 1878. године добила мандат да преузме управу над Босном и Херцеговином с циљем да је уведе у "културну Еуропу".

Након окупације 1878. године, услиједила је анексија 1908. године.

Након мандата Аустроугарска је организовала у Босни и Херцеговини четири пописа становништва (1879*, 1885, 1895. и 1910. године).

Најзначајнији извори:

- Резултати пописа становништва житељства, пучанства) посебна издања,
- Шематизми католичких провинција,
- Црквене књиге и књиге исламске заједнице,
- Процјене научника који су вршили планска истраживања Босне и Херцеговине, (страних и домаћих)
- Извјештаји дипломата, војних стручњака, шпијуна, ухода и пуστοлова.

Карактеристике пописа становништва Аустроугарске у Босни и Херцеговини 1878-1918. године Земљска влада у Сарајево (по упутствима из Беча) детаљно је дефинисала циљеве пописа и садржаје пописних упитника.

Влада је донијела низ: Прогласа, Уредби, Наредби и Обавјештења.

Из наведених докумената може се закључити озбиљност приступа пописима становништва аустро-угарске беамтерије, што доказује њен велики интерес за богатства и ресурсе Босне и Херцеговине, као и ниво њене организованости. У пописе становништва уведено је низ новина, називајући их "модерни и савремени", што је тачно и у поређењу са пописима становништва Османлија, што је и потврђено.

- Пописима је претходило дефинисање и циљ пописа, разграничење на насеља, одређивање граница насељених мјеста (регистрована по називима, а дати су и нови називи – тежња за германизацијом), нумерисане су све куће, именоване пописне комисије,

- Прецизирана су питања у пописним Упитницима (попис становника поименице, пол, вјероисповијест, доб, звање, завичајност, стање писмености, образовни ниво, здравствено стање, културна развијеност, станови, куће, полна структура, категорија насеља, кућне листе, стање пољопривреде, сточни фонд).

---

* Аустроугарска је само након годину дана од успостављања власти (1878. г) провела први попис становништва, што је доказ да ниједна цивилизована држава (а Аустроугарска у то вријеме то била) не може функционисати без пописа.

*"Проглас
Становници Босне и Херцеговине!"*

Петнаест је година прошло, откако се у Босни и Херцеговини посљедњи пут обавио попис пучанства (нуфус).

Кроз ово вријеме промијенило се пучанство тако, те је овај попис (нуфус) већ сасвим застарио. Нити се може земаљска управа даље ослонити на тај нуфус, нити се с њиме може послужити сабор, кад хоће да ствара ваљане законе. С тога разлога и с обзиром на то, да се године 1910. у читавој аустро-угарској монархији, па и скоро у свим земљама свијета броји житељство, то ће се ове године и у Босни и Херцеговини провести нови нуфус.

Попис почиње 27. септембра о.г. и мора се довршити најдуље за мјесец дана. С њим је скопчано и пописивање најважније стоке и живади.

За пописивање одређени су пописни повјереници, који ће залазити у сва села и градове те испитивати народ о свему, што треба забиљежити. У том важном и тешком послу помагаће им мјесна повјеренства (начелници, сеоски главари, духовници и народни поузданици).

Но, у првом реду зависи добар успјех пописа од сваког појединца, а особито од кућних старјешина. Само се онда може добити вјерна слика о пучанству и његовим приликама, ако сваки појединац на стављена му питања по истини одговори. Иначе утаман све паре, што се за тај огромни посао по свој земљи троше.

Зајамчава се свакоме, да се подаци о одношајима његове особе и фамилије на јавност неће износити. Нико неће бити кажњен, ако би текар сада при попису нешто исказао, што би већ прије био морао пријавити области. Ником се неће на темељу тога пописа повисити порез, нити је овим пописом наумљено да се уведе нови како порез. За иметак и доходак неће се уопће нико ни питати, а за стоку само у толико, да се дозна, како нам напредује сточарство.

Тај попис не изискује од Вас никаквих жртава. Да не будете дангубили, не требате сами долазити пред област, него ће се изасланици њезини потрудити у Ваша мјеста. Ништа се од Вас не тражи, него да будете према повјереницима сусретљиви и да им истину исказујете.

Ко се уклони попису или ко затаји коју особу у својему кућанству, или које живинче, што му припада, или ко дадне неистиниту изјаву, или се иначе огријеши о дужности, на које га вежу прописи о попису житељства, и коначно, ко би при таквом заваравању помагао, казниће се у корист опће глобаринске закладе глобом од 200 круна, или затвором од четрнаест дана. Ако је случај такав, да се с њим може поступати по казненом закону, онда ће се по њему и поступати.

Народе! Ова дужност, судјеловати код пописа пучанства, само Ти се ријетко намеће. Зато се земаљска влада чврсто нада, да се неће нико томе попису противити, па да неће бити ни потребно, икога казном силити на овако лакку и једноставну држављанску дужност, као што је судјеловање код нуфуса.

Свакоме ће бити јасно, да је од битне користи по сваку народност, вјеру и сталић, да упозна своју бројну снагу и главне прилике, у којима живи. А и држави је потребно ово познавање, јер само тако може удовољити узвишеној задаћи, која састоји у томе, да штити и промиче све слојеве народа.

Земаљска влада за Босну и Херцеговину.

Проведбена наредба садржаје осим тога правила о раздиоби котара на пописне рајоне, а одређено их је било најмање 3, а највише 18.

За сваки пописни рајон био је одређен по један пописни повјереник. Њему су се дале све дотичне норме и исказмјеста за његов рајон. Обављањем покусних пописа морао је бити точно упућен у своје дужности.

Проведбена је наредба надаље садржавала и установе, којима се за успјешни попис морало осигурати, да у раду са пописним повјереницима примјерено судјелују и мјесна повјеренства.

Пописни су повјереници морали проћи сва мјеста и обитавалишта свога рајона, те уз помоћ мјесне комисије испитивањем странака на листу мјеста пронаћи све оне податке, што су их требали за своје пописне формуларе.

Осим тога морали су при том испитивати и исказ мјеста свога рајона, да ли је наине потпун и исправан. Коначно ваљало им је по посебно инструкторији пронаћи и топографички карактер свих обиталишта.

За унашање података одређен је проведбеном наредбом назочни кућни лист, који за окружне градове има на 1. страни још неколико питања о приликама становања.

Образац А.

Окрузје - Окружје: .....

Kotar - Котар: .....

Gradska općina - Градска опћина: .....

Seoska općina - Сеоска опћина: .....

Općinska frakcija - Опћинска фракција: .....

Mjesto - Мјесто: .....

Sastavni dio mjesta:

Саставни дио мјеста: .....

Katastralna općina:

Катастрална опћина: .....

Кућни лист

за попис житељства и најважније стоке
према стању од 27. септембра 1910."

(Земаљска влада, Сарајево, 1910, 149/133).

Последњи попис становништва у Босни и Херцеговини који је извршила Аустроугарска (1910) сматра се најоптималнијим за то вријеме у Европи, а обухватио је сљедеће:

- Број становника по котарима и областима,
- Национални састав становништва, састав по држављанству, језику,
- Број цивилног становништва, припадника војске и странаца запослених у привреди и администрацији,
- Развој становништва у шест најразвијенијих градова: Сарајево, Мостар, Бања Лука, Тузла, Травник и Бихаћ,
- Површине и густине насељености по округима и општинама,
- Природни прираштај (21,04%), прираст (1,4%, 1879-1910. год),
- Број општина и општина с више од 500 становника,
- Просјечан број становника по општинама и просјечне површине општина,
- Пописну структуру, однос прираста мушких, женских,
- Поређење броја мушких и женских према вјероисповијестима,
- Старосне структуре становништва по старосним групама до 19, 20-50 а преко 60 година,
- Пореди се број новорођених у граду и селу по годинама пописа,
- Број и однос ожењених и удатих, као и Хенефилски рифус,
- Број писмених и неписмених и по котарима и конфесијама,
- Пописано је пољопривредно становништво и још 26 занимања сврстаних у седам група: првобитна производња, индустрија, трговина, промет, јавне службе, слободна звања и кућна послуга,
- Број домаћинстава и чланова домаћинстава,
- Стање унутрашње миграције,
- Патологију становништва, пописана су лица с манама: слијепа, глувонијема и умоболна.

Наведена методологија и пописи становништва Босне и Херцеговине 1910. год. указују на квалитетну методологију, професионални и приступ попису и његове квалитете.

- Период Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918-1941. године

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца формирана је Мировним уговором у Версају и почела функционисати као држава 1. децембра 1918. године. У том периоду организована су два пописа становништва 1921. и 1931. године.

Најзначајнији извори:

- Пописи становништва, 1921. године,
- Становништво Југославије 1921. године, (вјероисповијест и матерњи језик),
- Дефинитивни резултати пописа становништва, 1938. године,

- Годишњаци,
- Процјена броја становника 1941. године*,
- Основна обиљежја демографског развоја Босне и Херцеговине,
- Становништво Југославије и социјалистичких република 1921-1961. године и други.**

За вријеме Краљевине Југославије организована су и реализована два пописа становништва 1921. и 1931. године. Све припреме за организовање пописа 1941. године били су завршена, али је онемогућен Другим свјетским ратом, нападом фашистичке снаге на Краљевину Југославије.

- Попис становништва 1921. године

Краљевина Југославија била је различито територијално-административно подијељена. Од 1918-1939. године била је подијељена на седам покрајина (једна од њих била је Босна и Херцеговина), а мање јединице били су окрузи, а затим на бановине.

Отуда је поређење података са пописима 1921. и 1931. године и касније готово немогуће.

- Пописано је становништво по вјерској припадности и матерњем језику,
- Пописана су домаћинства и број чланова домаћинства,
- Структуре према полу,
- Старосне структуре, просјечна старост, фертилитет,
- Обрађена је природно кретање становништва, наталитет, морталитет и природни прираштај,
- Припреме за попис трајале су кратко и нестручно, чланови непрецизни, упутства недовољна и нејасна (и потписивачима и становништву).

Зато се у литератури истиче да је попис био "површан, својевољан и тендециозан" (В. Симеуновић, 1964).

Попис становништва 1931. године

- Извршена је нова територијално-административна подјела,
- Пописом је утврђен број становника, домаћинства, број чланова домаћинства, вјероисповијести,
- Број становника према територијалној подјели,
- На основу пописа објављени су резултати: природних кретања, наталитет, моратлитет, природни прираштај,
- Старост одојчади,
- Стопа фертилитета,

---

* Ђ. Пејановић, Становништво Босне и Херцеговине, Београд, 1955. год. САНУ.

** В. Симеуновић, Становништво Југославије и социјалистичких република 1921-1961. године, Београд, 1965. Завод за статистику. Аутор је великим трудом и знањем у том највише успио (З.М.).

- Полна и старосна структура, просјечна старост,
- Образовна структура,
- Карактеристике миграционих кретања.

Како трећи планмирани попис становништва 1941. године није одржан, то је извршена процјена броја становника за 1941. годину (Ђ. Пејановић, 1955). према тој процјени Босна и Херцеговина је имала 2,825.000 становника (Срба 1,232.000, 43,5%, Хрвата 631.000, 21,9% и муслимана 875.000, 30,9% и осталих 88.000, 3,7%).

- Пописи становништва у Авнојевској Југославији 1945-1991. године

Једна од побједница у Другом свјетском рату, Југославија била је 29. и 30. новембра 1943. године проглашена Народном републиком подијељена на шест република и двије покрајине. Успостављена је нова административна подјела на републике, срезове и општине. То је била нова административно-територијална подјела, неупоредива за компаративне анализе са дотадашњим пописима становништва на овом простору. На развој становништва утицало је више фактора у промјењивом друштвено-економским односима. Капиталистички друштвени односи замијењени су социјалистичким:

- Посљедице ратних разарања, геноцид над српским народом,*
- Присилна пресељавања током и после рата,
- Миграционим кретањима:
  - унутрашњим и
  - спољним
- Деаграризација и урбанизација,
- Неједнак економски развој простора,
- Процес образовања,
- Социјалне прилике,
- Различита схватања становништва о значају природног припраштаја, репродукције, урбанизације и депопулације,
- Разлике вјерских, националних и етничких група о потребама обнављања становништва,
- Процес транзиције и глобализације.

Све је то као и неки други фактори утицало на неједнака популациона кретања, демографски потенцијал и виталне демографске процесе.

---

* Крајње непринципијелно и нереално процијењене су жртве, геноцида над Србима током НОБ- и НОП. Крајње лицемјерна била је политичка оцјена: "Сви смо једнако учествовали у НОБ-у и били жртве".

- Карактеристике пописа становништва Босне и Херцеговине 1945-1991. године

Попис становништва од 1945-1991. године (први је реализован 1948, а посљедњи 1991. године) су изузев пописа 1991. године организовани по европским критеријумима.

Пописима су дате најзначајније карактеристике становништва:

- Број становника (укупан) по областим, срезовима, општинама, селима и осталим насељима, њихова кретања по општинама, стопа раста и прираст,
  - Концентрација становништва у урбаним проторима, економски развијеним регијама,
  - Домаћинства и њихове карактеристике, број чланова домаћинства, пораст, годишња стопа раста,
  - Природно кретање становништва, наталитет, морталитет, природни прираштај, умрла одојчад,
  - Поређење природног кретања по конфесијама,
  - Национални састав становништва према природним цјелинама и економским рејонима,
- Миграције становништва:
  - а) унутрашње,
  - б) Спољне, број радника и њихових породица,
  - в) Миграцион коефицијент,
  - г) Миграциони биланс.
- Миграциона кретања према националном саставу и покретљивости становништва,
  - Депопулациони простори;
- Структуре:
  - а) полна,
  - б) старосна,
    - Образовни ниво становништва,
    - Социјално-економске структуре, основни континенти, уздржавано становништво,
    - Становништво према секторима дјелатности

Попис становништва организовани су по европској методологији, добрим припремама и стручној обради података, осим пописа 1991. године. Међутим, попис становништва Босне и Херцеговине, 1991. године, годинама није био доступан, обрађен је у другој републици (Хрватској) и није званично верификован.

Кратке карактеристике пописа становништва Босне и Херцеговине од првог, 1850/2 до посљедњег, 1991. године дате су да се погледа генеза и квалитет пописа, а могу послужити и као позитивно искуство за сљедеће спровођење и неопходност пописа.

Најзначајнији извори:

- Статистички годишњаци Народне и Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине,

- Велики број научних и стручних књига која третирају демографску проблематику,
- Научни часописи који третирају демографске проблеме ("Становништво", "Статистичар", издања научних часописа),
- Научни скупови, симпозијуми,
- Институције које се баве проблемима демографске статистике,
- Научни, стручни и научно-популарни радови научних и стручних радника.

У Босни и Херцеговини није било пописа становништва од 1991. године. Уз велике напоре организације које се баве статистичком прикупљају податаке о свеукупном привредном и друштвеном кретању. Било је покушаја да се изврше пописи избјеглог, расељеног и протјераног становништва и домаћинстава у Републици Српској, на основу којег су вршене неке процјене и прикази о укупном становништву; као и на основу неких других неадекватних показатеља.

Од 1996. године прикупља се успјешно низ релевантних статистичких података (Републички Завод за статистику, његове организационе јединице на терену) – то су и најквалитетнији подаци; као и низ других организација чији подаци нису ни приближно тачни и употребљиви, с честим малим изузецима.

Велики број статистичких података је резултат процјена и пројекција (број становника, старосна, полна економска структура, образованост, број становника у општинама, имиграциона кретања и њеки други).

На основу тих "статистичких" података не могу се радити стратегије развоја, економске анализе, ни планирање развоја.

Зато је неопходан попис становништва или регистар, а подаци о становништву неких "међународних организација" нису засновани на професионалним и научним основама, него служе дневној политици.

2.11.3. Закључак

- Босна и Херцеговина као простор прошла је кроз различите фазе историјског, културног, политичког, цивилизацијског развоја. То је била територија босанске државе, окупирани простор (окупиран и поробљен Османлијски вилајет, аустроугарска покрајина са земаљском владом), затим покрајина (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), простор подијељен на четири бановине (Краљевина Југославија), одлукама АВНОЈ-а (29. и 30.9.1943. године) Босна и Херцеговина проглашена је једном од Народних република Народне Републике Југославије и Социјалистичка република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

- Геостратешка и геополитички положај имао је велики значај и утицај на развој овог простора. Њен централни положај на Балкану био је од великог значаја и интереса за развијене земље старог, средњег и новог вијека, као и њихове сталне освајачке претензије.

- На њеном простору испреплетали су се разни интереси, разних држава, војски, култура, цивилизација, религија, оставивши дубоке трагове. Створена су три цивилизацијска круга: православне, католицизам, ислам, као и значајни утицаји Јевреја, Рома, других европских народа и религија.

- Српски научници су истицали да "Босна и Херцеговина су најсложенији дијелови Балкана... са чворовитим питањима" (Ј. Цвијић, 1918. год).

- Још у XVI вијеку (Жан Боден) истакао је и богатство и моћ саме су у људима. Ј.В. (Ј. В. Стаљин – В. Черчил, Кримска конференција), а многе велике и моћне државе, су настајале, пропале и због демографских поремећаја.

- Зато је неопходно посветити одговарајућу пажњу свим аспектима демографске пролематике.

- Босна и Херцеговина има богату историју демографских истраживања и традицију одговорног односа према становништву и његовом развоју. Далеко уговорнију него неке развијеније и богатије државе.

- До сада је извршено четрнаест организованих пописа становништва (турска 2, Аустроугарска четири, Краљевина СХ и С и Краљевина Југославије два и Авнојевска Југославија шест).

- Пописи су организовани с различитим циљевима, па су и њихове методологије неједнаке.

- Карактеристично је да су Аустроугарска и Социјалистичка Југославија организовале пописе становништва само годину, односно три године у преузимању власти.

- Од Аустроугарског периода почињу пописи становништва у Босни и Херцеговини с мање или више квалитета зависно од развоја демографске статистике и развијености методологије пописа.

- И поред тога налази се приликом анализа резултата пописа на низ тешкоћа:

1. Неједнака (често мијењана) територијално-административна подјела (велике и честе провјере величине површине укупне територије – до најмањих јединица,

2. Неједнака методологија пописа становништва, материјалне могућности, а понекад и политичке одлуке и др.,

3. Различита свхатања о квалитету и квантитету пописа, као и дубини пописа,

4. Различита интерпретација података, од изношења "голих" статистичких података без коментара, узрочно-последичних веза простора са друштвено-економским кретањима, претјераног политизирања демографије,

5. Доношења одређених закључака у дневно политичке сврхе и циљеве нарочито фрагментално-парцијалних истраживања,

6. Босна и Херцеговина је једина држава у Европи која није вршила пописа становништва од 1991. године. Уједињене нације подстичу различитим мјерама пописе становништва у државама чланицама, али број земаља у којима су се вршили пописи опада (у периоду 1990-2002. године, удио земаља у којима је вршен смањен је са 88% на 85%, а њено становништва у пописима смањен је од 92% на 89%; у Африци пописом становништва обухваћено је нешто преко 50% становништва).

Уједињене нације подстичу пописе становништва у свим својим чланицама изузев Босне и Херцеговине, јер ретроградне политичке снаге Федерације опструирају сваки напор и аргумент о неопходности пописа.

7. Без пописа становништва, само са његовим промјенама и прогнозама нису могућа озбиљна планирања и стратегије развоја ни једне области привредно и друштвеног развоја.

8. Зато би у Босни и Херцеговини било хитно потребно извршити попис становништва према препорукама, Резолуцијама и осталим документима УН.

9. Уколико се не може доћи до политичког договора Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, не постигне се консензус о том, онда би Република Српска морала и могла извршити попис становништва или формирати јединствени регистар становништва. Тиме би Федерација Босне и Херцеговине била једини ентитет у Европи без пописа или регистра становништва.

10. Прихватити иницијативу УН и ЕУ да се обавезно организује одговарајући попис становништва најкасније до 31.3.2010. године.

11. Неопходно је хитно тј. одмах предложити Скупштини и Влади Републике Српске сљедеће:

- Иницирати, предложити Влади РС да припреми Приједлог закона о попису становништва и пратеће одлуке те да их усвоји Парламент Српске (вјерујем да ће већина странака и посланика то подржати),

- Да, ако се не постигне сагласност с Федералним властима изврши попис становништва Републике Српске или регистар становништва,

- Одмах почну припреме за попис становништва и то усагласи са надлежним републичким установама:

- Скупштином и Владом,
- Академијом наука,
- Геодетском управом,
- Статистичким Заводом,
- Министарствима Републике Српске,
- Општинама, здравствено-социјалним, културним и просвјетним институцијама,
- Службеним гласником,
- Институцијама градске и сеоске инфраструктуре,
- Економским институтима,
- Центрима за демографска истраживања и других државним и другим организацијама заинтересованим за попис становништва (Републичка привредна комора, Регионалне привредне коморе, велике привредне асоцијације, привредне субјекте, специјализоване организације и друге).
- Институцијама за едукацију и пропаганду (ТВ, радио, штампа, центар за демографска истраживања).

- Иако је крајње вријеме за рекламирање пописа становништва те се предлажу слиједеће активности:

Организација и оглашавање прес-конференција, округлих столова, брифинга (укључујући интернет прес-конференција), научних скупова. Оне могу такође бити дио телевизијских и радијских вијести.	Учесници могу бити руководиоци националних статистичких сервиса и њихова подручна тијела, чланови Владе и Парламента; посланици и регионални званичници; важни и утицајни јавни и политички лидери, научници – демографи, економисти, политичари, вође религијских група и националних заједница, познати људи.
Информисање о подршци попису од стране високих званичника	Дистрибуција званичних докумената о подршци попису од високо ранжираних националних и регионалних владиних званичника или личних позиција оних који граде јавно мишљење.
Односи медија	Дискусије са новинарима о питањима о садржају и значају пописа; стварање пула (удружења) новинара; организовање посјета новинара како би пратили припреме пописа; припремање информација о припремама пописа за достављање масовним медијима.
Организовање и оглашавање специјалних пројеката за посебно циљану публику	Концерти, такмичења, изложбе са сврхом привлачења младих и националних мањина;

	креативна одмјеравања, као што су квизови; тематски програми на радију и телевизији и пописни материјали за дјecu како би заинтересовали одрасле да учествују у попису.
Слање порука вођама јавног мишљења	Директно слање писама вођама јавног мишљења са апелом да раде на подршци учествовању у попису.
Директно информисање и оглашавање	Коришћење летака, књижица, постера, брошура, производње сувенира као традиционалног облика привлачења пажње јавности на предмет.

Извор: УН, Женева, 2006. CES, јун

Неке земље имају и слогане за рекламирање пописа становништва, "Упишите себе у историју Русије" (Руси), "Рачунајте на мене" (Енглези) и др.

Постоје реалне могућности да се квалитетно и релативно брзо припреми и обави попис, регистар или ротациони попис становништва у Републици Српској, уколико се не постигне договор с Федерацијом Босне и Херцеговине о тој проблематици. Република Српска о тој проблематици има јасне ставове, да се попис становништва у некој од варијанти одржи најкасније до 31.3.2010. године.

Литература и извори:

- Ђурђевић, Б., 2004. Светска искуства у попису становништва, Географско друштво Републике Српске, Гласник, IX стр. 120,
- Маријанац, З., 2000. Развитак становништва Босне и Херцеговине 1850-1991. године, Матица српска Републике Српске, Бања Лука.
- Пејановић, Ћ., 1955. Становништво Босне и Херцеговине, САНУ Београд,
- Препоруке за попис становништва, 2010. г. (Нацртна верзија), УН, Женева, 2006. г.
- Сентић, М., 1963. Шема сталних рејона за демографска истраживања, Институт друштвених наука, становништво бр. 2, стр. 4,
- Симеуновић, В., 1964. Становништво Југославије и социјалистичких република, Завод за статистику, Београд,
- Статистички годишњаци житељства и становништва Босне и Херцеговине 1880-1991. године, Статистичк завод, Сарајево.
- United Nations, 1997. Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 1, New York
- United Nations, 2001. Statistics division, Department of ESA, Handbook of Population and Housing Censuses, New York,
- Цвијић, Ј., 1965. Балканско полуострво, Београд, стр. 17.,
- Шифер, Ж., 1963. Развитак становништва Словеније у последњих сто година, Институт друштвених наука, Становништво, јул – септембар, стр. 338,
- Werhach R, D. van de Kaa, 1987. Population Registers and Population Statistics, Population Index, Volume 53, 4, pp 633-642,

3. АНАЛИЗА АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Анкета о фертилитету, социо-економском статусу и ставовима о планирању породице спроведена је први пут у Републици Српској, у октобру мјесецу 2008. године, у склопу истраживачког пројекта под називом: „Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској“. Руководилац анкетног истраживања је био Доц.др Драшко Маринковић.

Анкета је спроведена на узорку од око 1.500 породиља, истовремено у свим породиличним Републике Српске и у савјетовалишту за новорођенчад и дојенчад у Дому здравља у Бањој Луци.

Анкетом је убухваћено 880 породиља, што је више од 90% породиља које су родиле дјецу у току мјесеца октобра 2008. године, у свим породиличним Републике Српске.

Анкетно истраживање је обухватило следећа породилична:

1. Клинички центар Бања Лука
2. Клинички центар Касиндо
3. Општа болница Фоча
4. Општа болница Градишка
5. Општа болница Невесиње
6. Општа болница Приједор
7. Општа болница Добој
8. Општа болница Требиње
9. Општа болница Бијељина
10. Општа болница Зворник
11. Дом здравља Дервента
12. Дом здравља Нови Град
13. Дом здравља Мркоњић Град
14. Дом здравља Прњавор

Анкетирање породиља по породиличним широм Републике Српске свакодневно су обављале бабице и друга одговорна лица која су унапријед обучена за попуњавање упитника.

Анкетом је убухваћено више од 600 породиља које су у току мјесеца октобра 2008. године посјетиле савјетовалиште за новорођенчад и дојенчад Дома здравља у Бањој Луци у насељу Нова Варош.

Анкетирање породиља у савјетовалишту за новорођенчад и дојенчад у Дому здравља у Бањој Луци свакодневно су обављали обучени и квалификовани анкетари по занимању дипломирани демографи и дипломирани географи-демографи.

3.1. Изглед анкетног упитника

МИНИСТАРСТВО ЗА ПОРОДИЦУ, ОМЛАДИНУ И СПОРТ
САВЈЕТ ЗА ДЕМОГРАФСКУ ПОЛИТИКУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Редни број упитника: _____

Датум: _____

Мјесто: _____

УПИТНИК ЗА ПОРОДИЉУ

-за анализу фертилног капацитета, социо-економског статуса и ставова о планирању породице-

Упутство: Молимо Вас да дате тачне одговоре на питања из овог образа који ће се искључиво искористити у научне сврхе. Одговоре треба искључиво уписивати на линијама, а не у квадратићима !

1. Година рођења _____   2. Мјесто рођења _____
општина _____ република _____ држава _____
3. Стално мјесто боравка _____ , општина _____
Тип насеља (*заокружити*)   1) град,   2) село,   3) приградско или мјешовито насеље
4. Брачно стање _____ , број чланова породице _____
5. Број живорођене дјеце _____ , број дјеце која тренутно живе у породици _____
6. Година рођења дјеце: прво _____ друго _____ треће _____
четврто _____ пето _____ шесто _____
7. Број дјеце која похађају школу: основну _____ , средњу _____ , вишу школу и факултет _____
8. Занимање породиље (*навести прецизан опис*) _____
9. Школска спрема породиље (*заокружити*)   1) без школе,   2) основна школа,   3) занат,
4) средња школа,   5) виша школа и факултет,   6) специјализација, магистрат, докторат
10. Радни статус породиље (*заокружити*)   1) стални посао,   2) повремени или привремени посао,
3) пољопривредник,   4) незапослена особа,   5) домаћица,   6) инвалид рада, пензионер
11. Породиља ради у: (*заокружити*)
1) државном предузећу,   2) приватном предузећу,   3) властитом предузећу
12. Занимање супруга (*навести прецизан опис*) _____
13. Школска спрема супруга (*заокружити*)   1) без школе,   2) основна школа,   3) занат,
4) средња школа,   5) виша школа и факултет,   6) специјализација, магистрат, докторат
14. Радни статус супруга (*заокружити*)   1) стални посао,   2) повремени или привремени посао,
3) пољопривредник,   4) незапослена особа,   5) РВИ,   6) инвалид рада, пензионер
15. Супруг ради у: (*заокружити*)
1) државном предузећу,   2) приватном предузећу,   3) властитом предузећу
16. Како оцјењујете материјални положај ваше породице (*заокружити*)
1) веома добар,   2) добар,   3) лош,   4) веома лош,   5) не може се оцијенити
17. Укупни мјесечни приходи породице (*заокружити*)   1) до 300 КМ,   2) 300-600 КМ
3) 600-1000 КМ,   4) 1000-1500 КМ,   5) 1500-2500 КМ,   6) више од 2500 КМ
18. Врста и површина стамбеног објекта у којој породица живи (*заокружити и навести површину*)

- 1) властити стан / кућа – површ. _____ м² 2) изнајмљен стан / кућа – површ. _____ м²
 3) сустанар са другом пород.–површ. _____ м² 4) алтернат.смјештај – површ. _____ м²

19. Који су за Вас мотиви за рађањем већег броја дјеце најважнији (заокружити)

- 1) љубав према дјечи, 2) проширење породице, 3) жеља за дјететом супротног пола
 4) сигурност у старости, 5) дужност према држави (народу) 6) остало: _____

20. Које Вам је ово дијете по реду рођења: (заокружити) 1) прво, 2) друго, 3) треће,

- 4) четврто, 5) пето, 6) шесто,

21. Да ли сте у породици планирали рођење овог дјетета _____ , да ли желите још дјеце _____

Који је за Вас жељени број дјеце _____ , а који би по Вама био оптималан број дјеце _____

22. Који су разлози што нисте или не можете остварити жељени број дјеце (заокружити)

- 1) здравствени проблеми, 2) стамбени простор, 3) лоша финансијска ситуација,
 4) професионалне обавезе, 5) тешкоће у подизању дјеце, 6) остало: _____

23. Да ли сте имали неке од наведених здравствених проблема (заокружити)

- 1) ванматеричну трудноћу, 2) спонтани побачај, 3) мртворођено дијете,
 4) намјерни прекид трудноће, 5) остало: _____

24. Да ли сте имали здравствених проблема у вези са стерилитетом _____ , а Ваш супруг _____

Да ли бисте Ваш проблем у вези са стерилитетом рјешавали путем вјештачке оплодње _____

Колико би по Вама покушаја вјештачке оплодње требало да плати држава _____ .

25. Да ли постојеће мјере за подстицање рађања код нас имају утицаја на повећање броја рођене дјеце?

- (заокружити) 1) да, 2) не, 3) не знам

26. Колико неке од наведених појава утичу на смањење броја рођене дјеце? (означити са ознаком плус +)

	веома	мало	нимало
1) Економска криза и незапосленост			
2) Лоши стамбени услови			
3) Изостанак финансијске помоћи државе			
4) Касније склапање брака			
5) Већа запосленост и самосталност жена			
6) Велики број развода			
7) Недовољан број и квалитет установа за бригу о дјечи			
8) Став да је мањи број дјеце у породици бољи за њихово одрастање			
9) Несигурна будућност и политичка ситуација			
10) Остало:			

27. Да ли државни и локални органи власти треба да утичу на репродуктивно понашање појединаца

и парова доношењем мјера популационе политике? (заокружити) 1) да, 2) не, 3) не знам

28. Популациона политика би имала више ефекта да је проводе: (заокружити)

- 1) државни органи власти, 2) локални органи власти, 3) заједно државни и локални органи власти

29. Колико би по Вама државни и локални органи власти са јаснијим и константнијим подстицајним

мјерама могли да утичу на повећање броја рођене дјецe? (заокружити)

1) веома, 2) мало, 3) нимало

30. Колико би свака од следећих подстицајних мјера омогућила боље услове за рађање и одгој дјецe?

(означити са ознаком плус +)

	веома	мало	нимало
1) Дјечји додатак, који би растао за свако наредно дијете			
2) Мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.			
3) Субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом			
4) Рјешавање стамбених проблема вишечланих породица			
5) Предност при запошљавању родитеља са више дјецe			
6) Флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјецe			
7) Потпуни обухват дјецe предшколским установама			
8) Веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјецe			
9) Финансијске олакшице за образовање дјецe из вишечланих породица			
10) Раст коефицијента пензије за свако дијете			

31. Да можете, које три мјере за подстицај рађања већег броја дјецe бисте Ви одмах увели?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

32. Када би постојале наведене мјере, на који начин би оне утицале на Ваш приватни живот?

(заокружити)

- 1) Требале би бити саставни дио основних животних потреба,
- 2) Олакшале би ми да имам жељени број дјецe,
- 3) Омогућиле би ми да што прије родим следеће дијете,
- 4) Вјероватно бих родила још једно дијете,
- 5) Независно од мјера, не желим више да рађам.

Хвала на сарадњи

Посебан коментар анкетара: _____

_____
_____
_____

Датум обраде: _____

Шифра анкетара: _____

Потпис анкетара:

_____

3.2. Анализа упитника

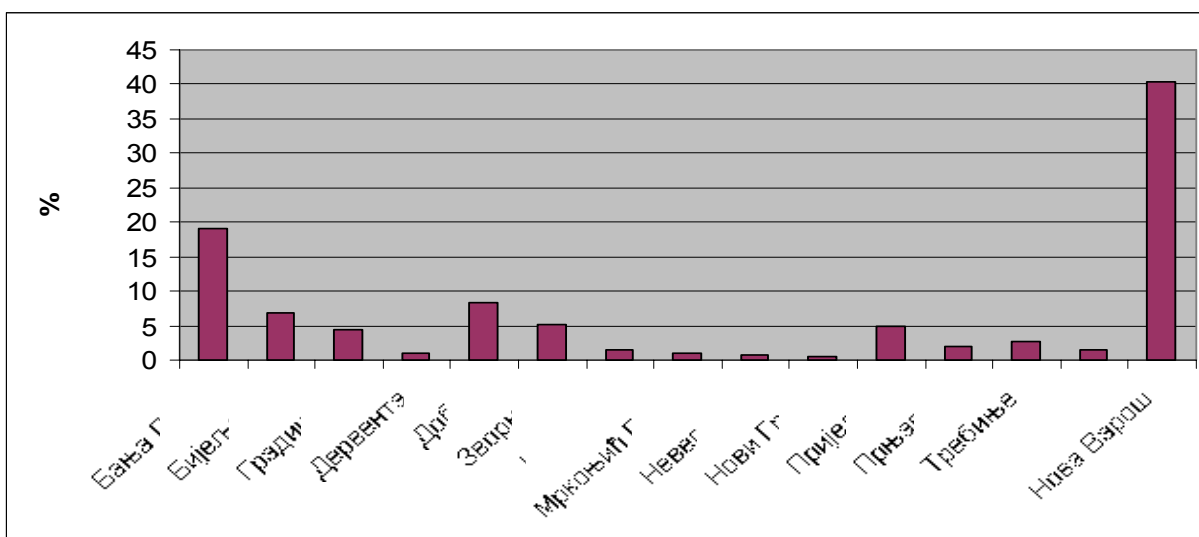
Анкета о фертилном капацитету, социо-економском статусу и ставовима о планирању породице у Републици Српској је спроведена, као што је већ поменуто, у октобру 2008. године. Испитивањем је било обухваћено 1.535 породиља, а након прегледа и уноса резултата анкетања у информатичку обраду је узето 1.475 анкетних упитника. Остали број је проглашен неважећим.

У табели 1. и графику 1. приказана је просторна дисперзија резултата истраживања по установама у којима је спроведено анкетање.

Табела 1. Дисперзија по установама у којима је спроведено анкетање

Породилиште/Савјетовалиште	апсолутно	%
Бања Лука	281	19.1
Бијељина	101	6.8
Градишка	64	4.3
Дервента	14	0.9
Добој	124	8.4
Зворник	75	5.1
Касиндо	22	1.5
Мркоњић Град	16	1.1
Невесиње	12	0.8
Нови Град	6	0.4
Приједор	73	4.9
Прњавор	29	2
Требиње	42	2.8
Фоча	21	1.4
Свјетовалиште - Нова Варош	595	40.3

График 1. Дисперзија по установама у којима је спроведено анкетање

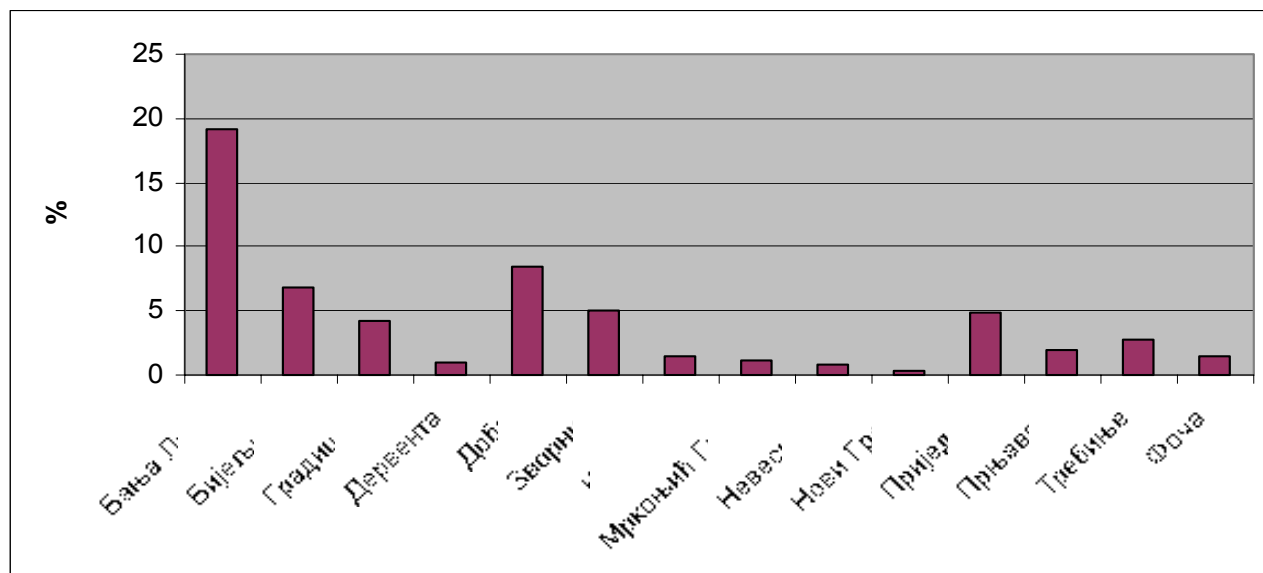
У табели 2. и графику 2. приказана је просторна дисперзија резултата истраживања по породицима у Републици Српској.

Табела 2. Дисперзија по породицима у Републици Српској

Породилиште	апсолутно	%
Бања Лука	281	19.1
Бијељина	101	6.8
Градишка	64	4.3
Дервента	14	0.9
Добој	124	8.4
Зворник	75	5.1
Касиндо	22	1.5
Мркоњић Град	16	1.1
Невесиње	12	0.8
Нови Град	6	0.4
Приједор	73	4.9
Прњавор	29	2
Требиње	42	2.8
Фоча	21	1.4

Анализом удјела породицима мође се закључити да је највећи број породиља анкетирани у Бањој Луци (19,1%), док је знатно мање анкетираних у Добоју (8,4%), Бијељини (6,8%), Зворнику (5,1%), Приједору (4,9%) и Градишци (4,3%). Најмање анкетираних породиља је било у Новом Граду (0,4%), Невесињу (0,8%) и Дервенти (0,9%).

График 2. Дисперзија по породицима у Републици Српској

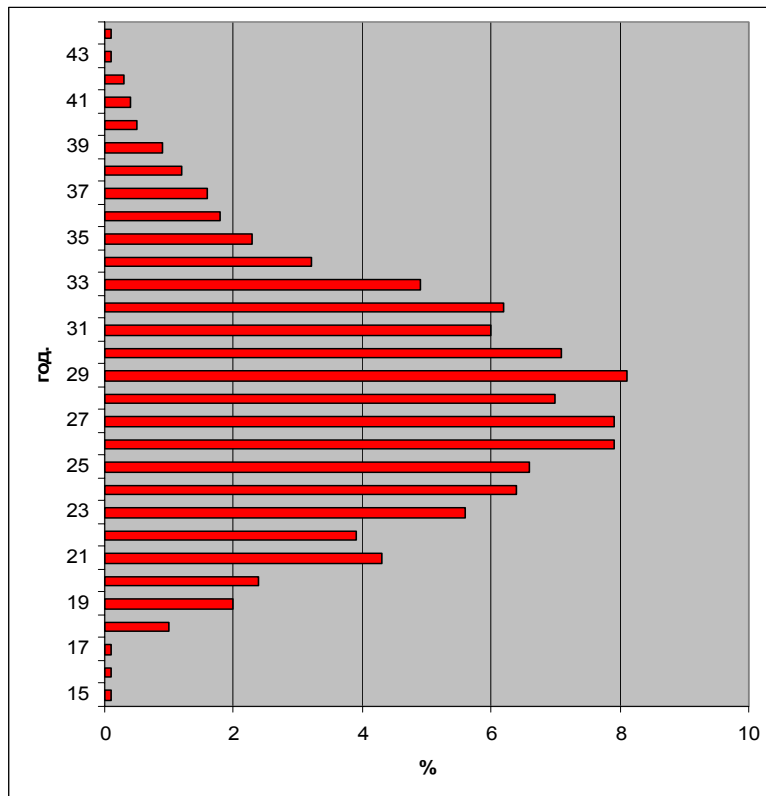
Табела 3. Дисперзија породиља према годинама старости

Године старости	апсолутно	%
	15	0.1

16	1	0.1
17	2	0.1
18	15	1
19	29	2
20	36	2.4
21	64	4.3
22	57	3.9
23	83	5.6
24	95	6.4
25	97	6.6
26	117	7.9
27	116	7.9
28	103	7
29	119	8.1
30	105	7.1

31	88	6
32	92	6.2
33	73	4.9
34	47	3.2
35	34	2.3
36	26	1.8
37	24	1.6
38	17	1.2
39	13	0.9
40	8	0.5
41	6	0.4
42	4	0.3
43	2	0.1
44	1	0.1

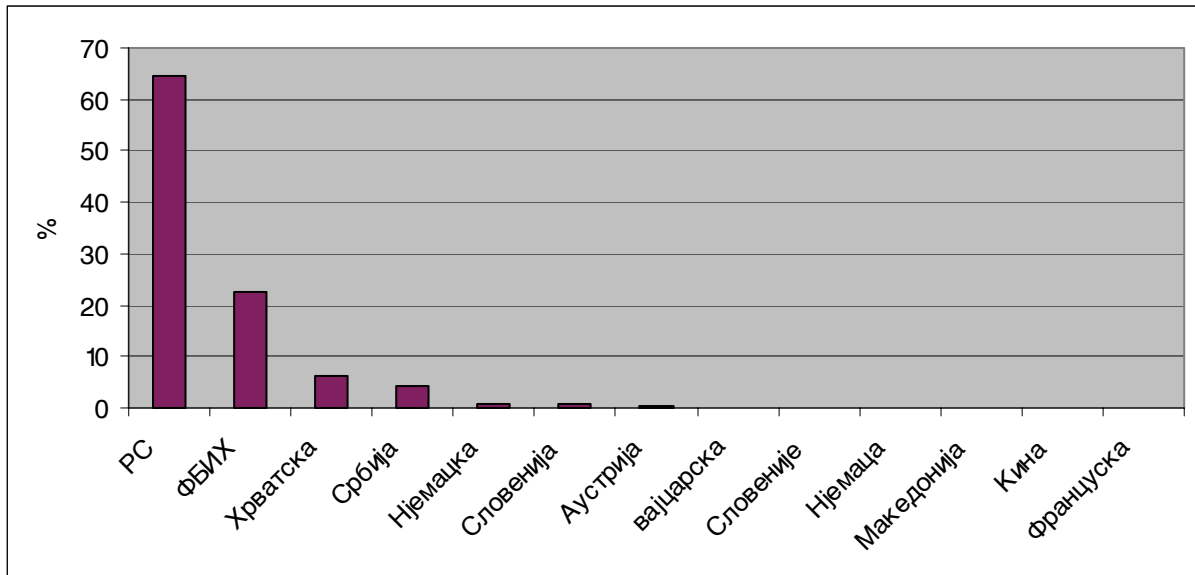
График 3. Дисперзија породиља према годинама старости

Табела 4. Дисперзија породиља према мјесту рођења

Држава / република	апсолутно	%
РС	951	64.5
ФБИХ	331	22.4
Хрватска	94	6.4
Србија	61	4.1
Њемачка	14	0.9
Словенија	12	0.8
Аустрија	6	0.4
Швајцарска	1	0.1
Словеније	1	0.1
Њемачка	1	0.1
Македонија	1	0.1
Кина	1	0.1
Француска	1	0.1

График 3. Дисперзија породиља према мјесту рођења

Табела 5. Дисперзија породиља према сталном мјесту боравка

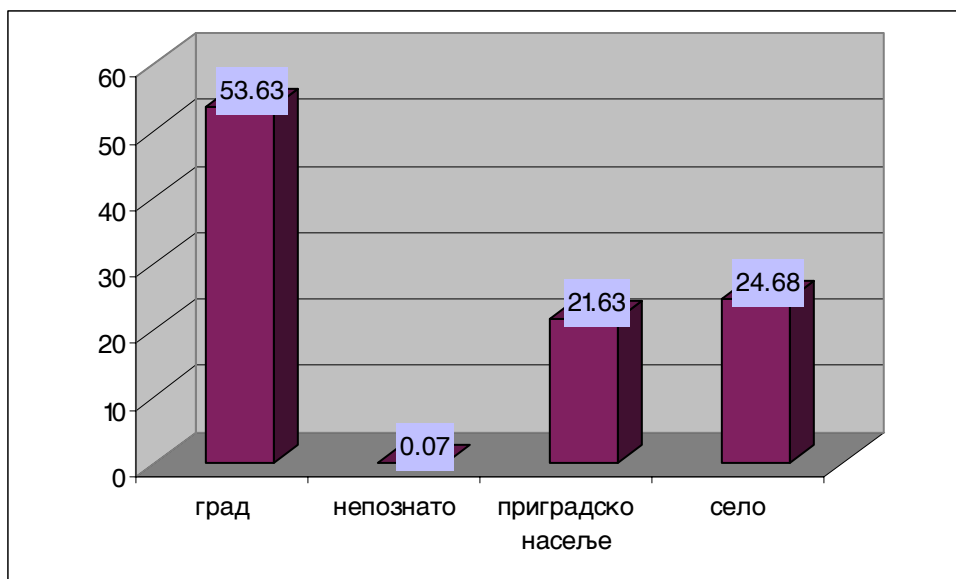
Општина	апсолутно	%
Бањалука	767	52
Бијељина	87	5.9
Приједор	53	3.6
Добој	49	3.3
Прњавор	40	2.7
Зворник	44	3
Градишка	32	2.2
Требиње	25	1.7
Теслић	27	1.8
Лакташи	27	1.8
Модрича	25	1.7
Невесиње	9	0.6
Мркоњић Град	10	0.7
Милићи	9	0.6
Коз.Дубица	17	1.2
Нови Град	20	1.4
Кнежево	9	0.6
Гацко	8	0.5
Дервента	16	1.1
Челинац	10	0.7
Билећа	8	0.5
Котор Варош	20	1.4
Србац	22	1.5
Рогатица	9	0.6
Угљевик	10	0.7
Шипово	11	0.7
Братунац	6	0.4
Сребреница	7	0.5
Фоча	5	0.3
Дринић	1	0.1
Тузла	1	0.1
Вишеград	2	0.1
Чајнице	3	0.2

Хан Пијесак	1	0.1
Брчко	1	0.1
Ист.Ново Сарајево	1	0.1
Бос.Петровац	1	0.1
Бос.Брод	6	0.4
Власеница	3	0.2
Вогошћа	1	0.1
Берковићи	1	0.1
Бањалука	1	0.1
Вукосавље	5	0.3
Брод	7	0.5
Аустрија	1	0.1
Пале	1	0.1
Петрово	4	0.3
Рибник	6	0.4
Мали Зворник	1	0.1
Маглај	1	0.1
Лукавица	1	0.1
Лопаре	4	0.3
Љубиње	4	0.3
И.Стари Град	7	0.5
Шековићи	3	0.2
Купрес	1	0.1
Костајница	2	0.1
Косово	1	0.1
Соколац	2	0.1
Касиндо	6	0.4
Калиновик	1	0.1
Језеро	2	0.1
Јајце	1	0.1
Осмаци	1	0.1
Ист.Илица	2	0.1
Шамац	5	0.3

Табела 6. Дисперзија породиља према типу насеља

Тип насеља	апсолутно	%
град	791	53.63
непознато	1	0.07
приградско насеље	319	21.63
село	364	24.68

График 4. Дисперзија породиља према типу насеља

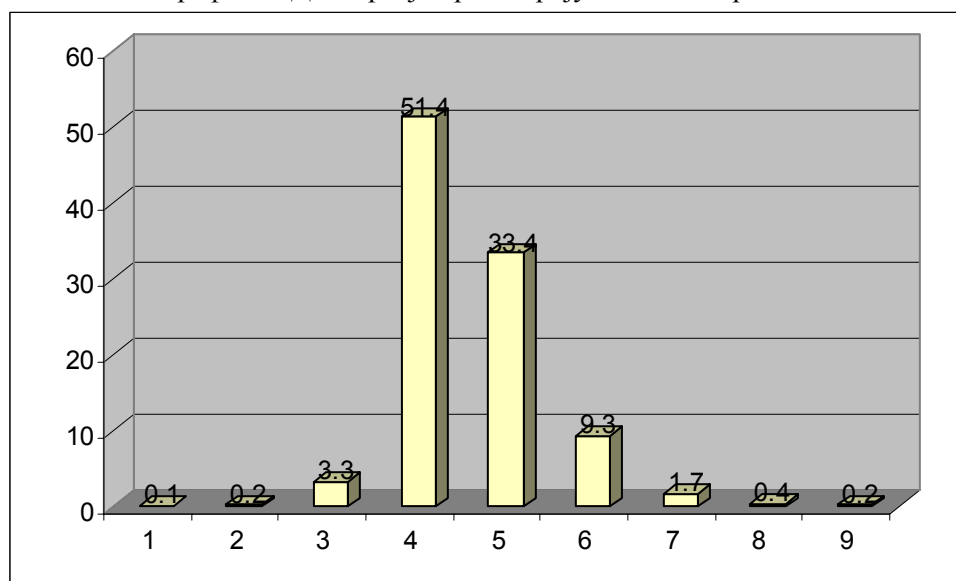
Табела 7. Дисперзија према брачном стању породиља

Брачно стање	апсолутно	%
непознато	1	0.1
неудата	55	3.7
разведена	10	0.7
удата	1405	95.3
удовица	4	0.3

Табела 8. Дисперзија према броју чланова породице

Број чланова породице	апсолутно	%
0	2	0.1
1	3	0.2
2	48	3.3
3	758	51.4
4	493	33.4
5	137	9.3
6	25	1.7
7	6	0.4
9	3	0.2

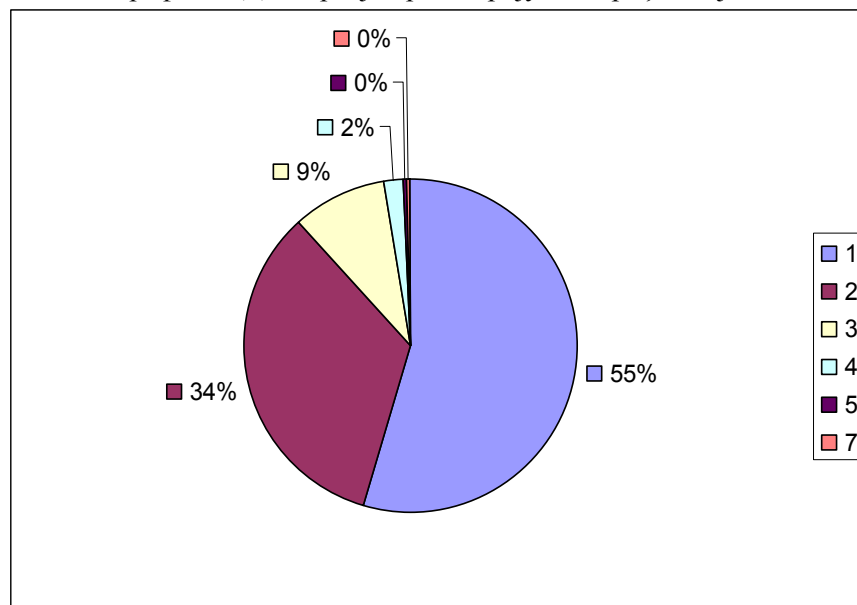
График 5. Дисперзија према броју чланова породице

Табела 9. Дисперзија према броју живорођене дјеце

Број живорођене дјеце	апсолутно	%
1	803	54.4
2	499	33.8
3	138	9.4
4	25	1.7
5	7	0.5
7	3	0.2

График 6. Дисперзија према броју живорођене дјеце

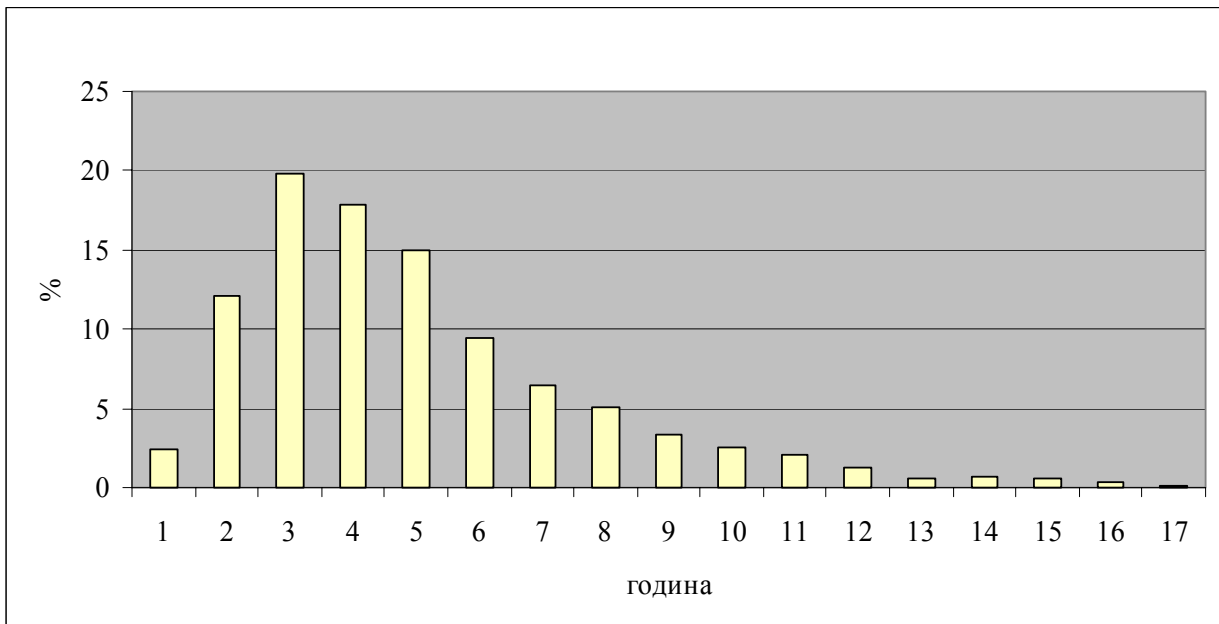
Табела 10. Дисперзија према броју дјеце која тренутно живе у породици

Број дјеце	апсолутно	%
1	803	54.4
2	497	33.7
3	138	9.4
4	27	1.8
5	5	0.3
7	3	0.2
непознато	2	0.1

Табела 11. Дисперзија према разлици у годишту између првог и другог дјетета

Разлика у годишту првог и другог дјетета	дисперзија	
	апсолутно	%
0	16	2.4
1	81	12.1
2	133	19.8
3	120	17.9
4	101	15
5	64	9.5
6	43	6.4
7	34	5.1
8	22	3.3
9	17	2.5
10	14	2.1
11	9	1.3
12	4	0.6
13	5	0.7
14	4	0.6
15	3	0.4
18	1	0.1

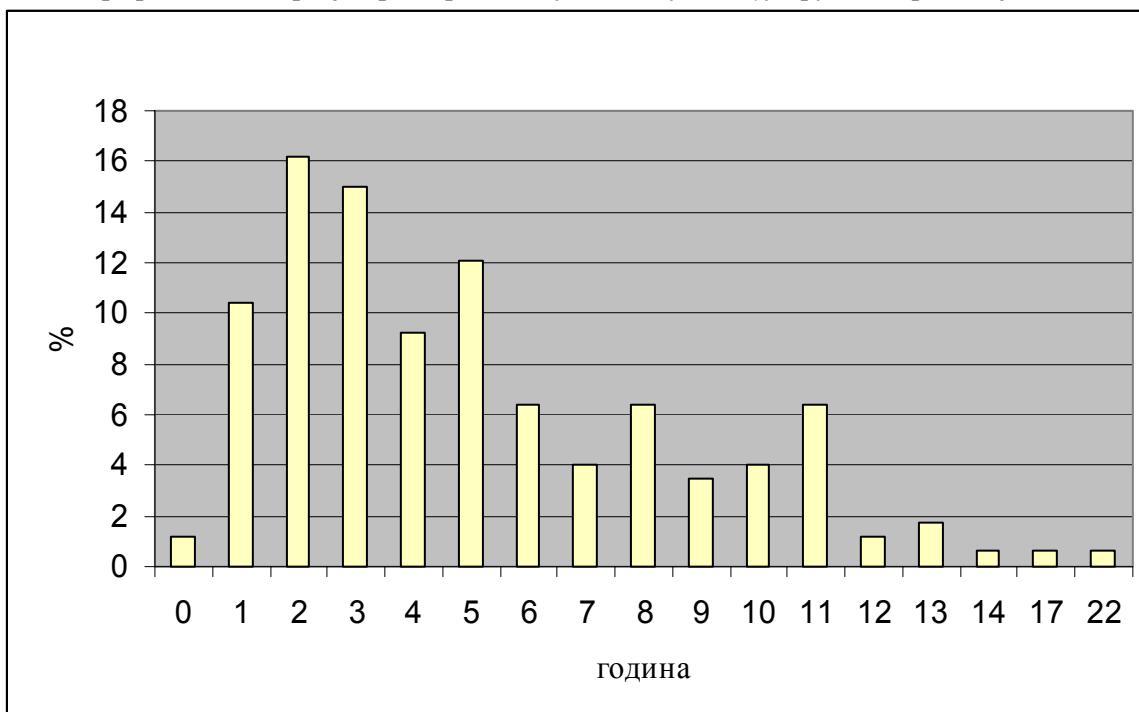
График 7. Дисперзија према разлици у годишту између првог и другог дјетета

Табела 12. Дисперзија према разлици у годишту између другог и трећег дјетета

Разлика у годишту другог и трећег дјетета	апсолутно	%
0	2	1.2
1	18	10.4
2	28	16.2
3	26	15
4	16	9.2
5	21	12.1
6	11	6.4
7	7	4
8	11	6.4
9	6	3.5
10	7	4
11	11	6.4
12	2	1.2
13	3	1.7
14	1	0.6
17	1	0.6
22	1	0.6

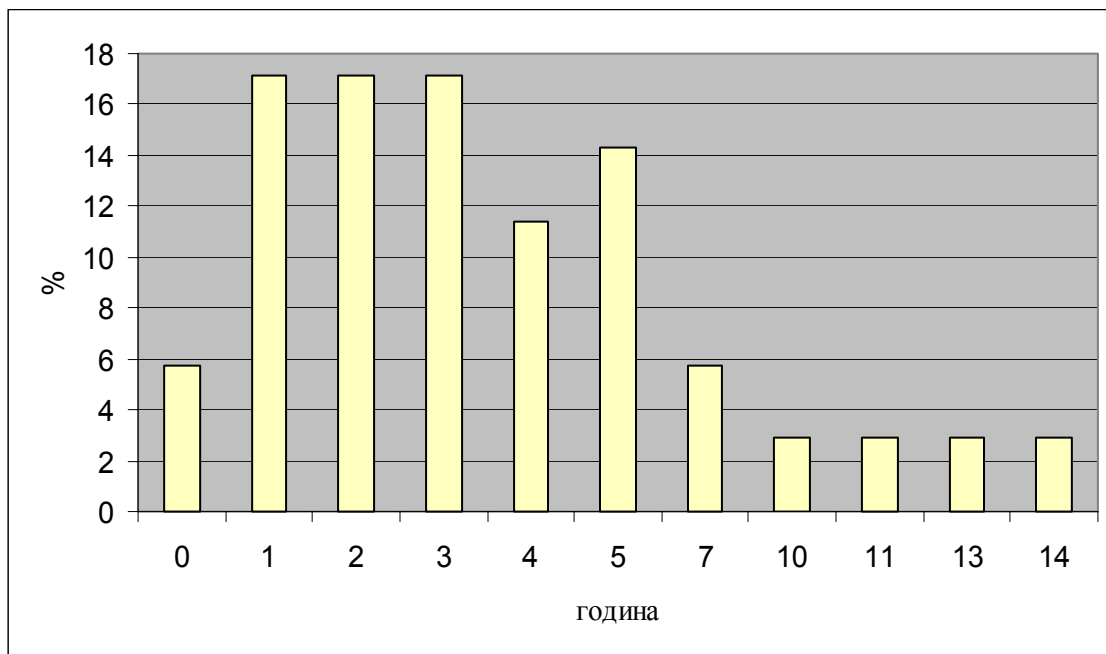
График 8. Дисперзија према разлици у годишту између другог и трећег дјетета

Табела 13. Дисперзија према разлици у годишту између трећег и четвртог дјетета

Разлика у годишту трећег и четвртог дјетета	апсолутно	%
0	2	5.7
1	6	17.1
2	6	17.1
3	6	17.1
4	4	11.4
5	5	14.3
7	2	5.7
10	1	2.9
11	1	2.9
13	1	2.9
14	1	2.9

График 9. Дисперзија према разлици у годишту између другог и трећег дјетета

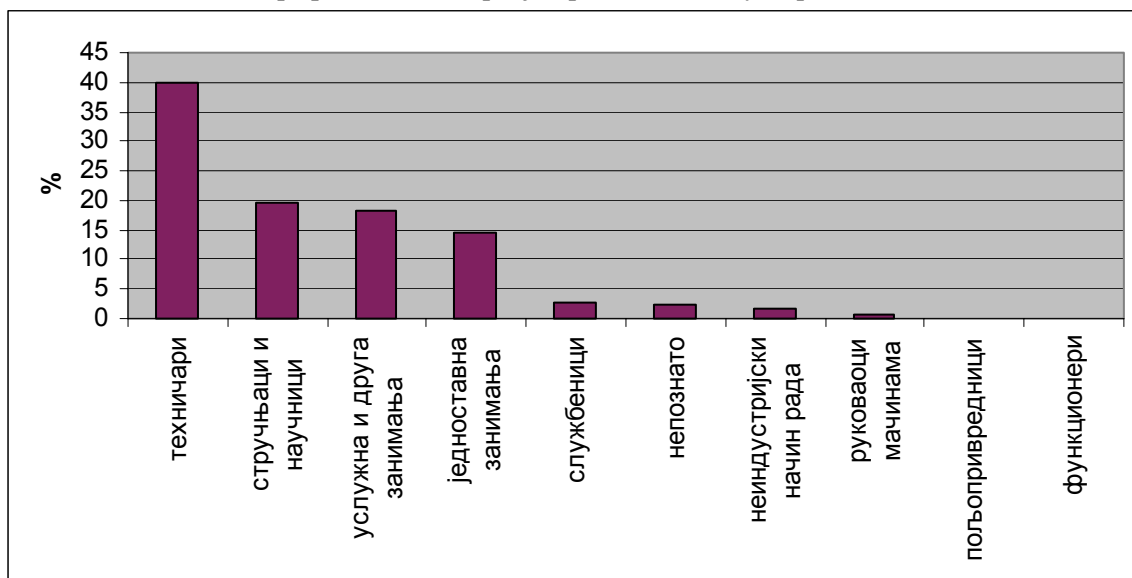
Табела 14. Дисперзија према броју дјече која похађају основну школу

Број дјече	апсолутно	%
0	1227	83.2
1	178	12.1
2	62	4.2
3	6	0.4
4	2	0.1

Табела 15. Дисперзија према занимању породиље

Занимање породиље	апсолутно	%
Техничари	590	40
Стручњаци и научници	289	19.6
Услужна и друга занимања	271	18.4
Једноставна занимања	215	14.6
Службеници	38	2.6
Непознато	36	2.4
Неиндустријски начин рада	23	1.6
Руковаоци машинама	9	0.6
Пољопривредници	2	0.1
Функционери и директори	2	0.1

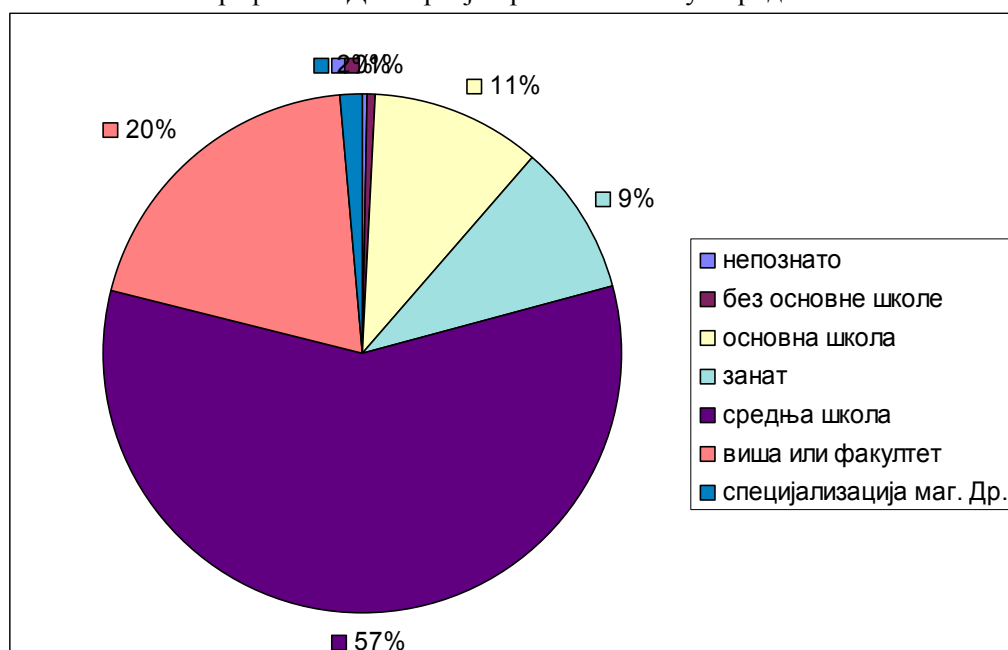
График 10. Дисперзија према занимању породиље

Табела 15. Дисперзија према школској спреми породиље

Школска спрема супруга	апсолутно	%
непознато	3	0.2
без основне школе	11	0.7
основна школа	157	10.6
занат	136	9.2
средња школа	859	58.2
виша или факултет	287	19.5
специјализација, маг. и др.	22	1.5

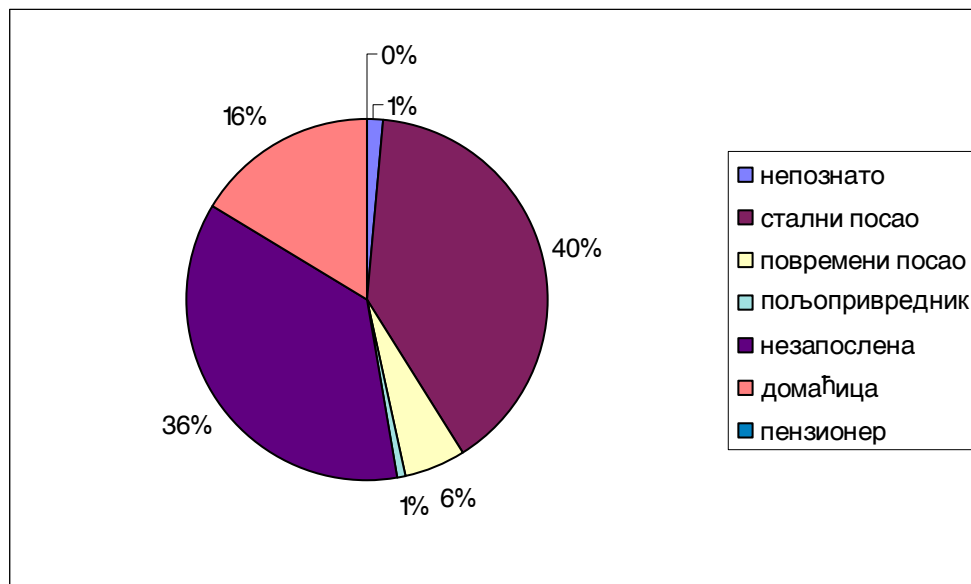
График 10. Дисперзија према занимању породиље

Табела 15. Дисперзија према радном статусу породиље

Радни статус	апсолутно	%
непознато	20	1.4
стални посао	584	39.6
повремени посао	84	5.7
пољопривредник	8	0.5
незапослена	535	36.3
домаћица	242	16.4
пензионер	2	0.1

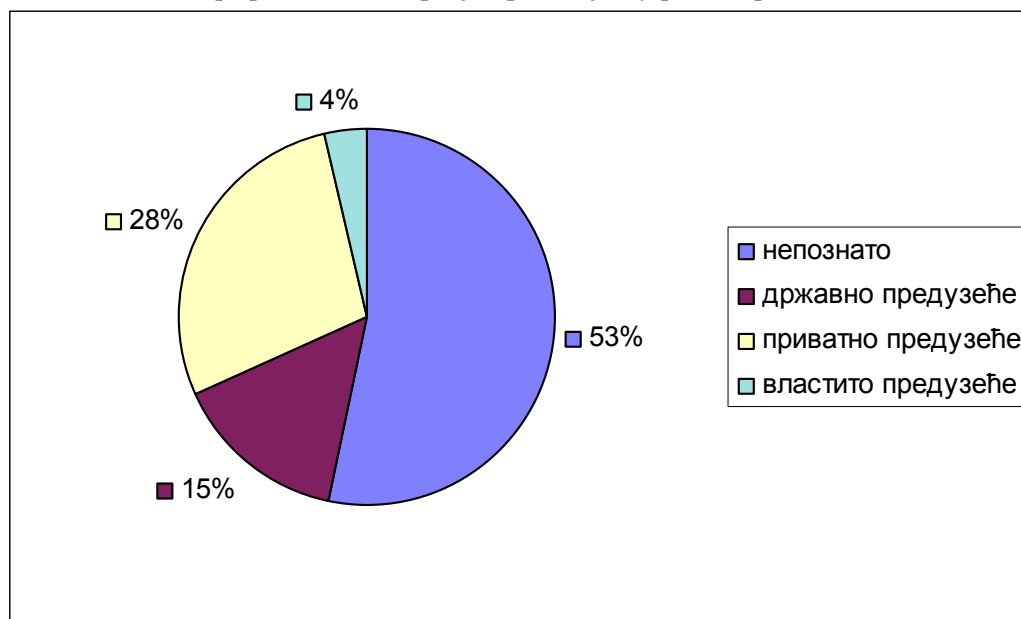
График 11. Дисперзија према радном статусу породиље

Табела 16. Дисперзија према мјесту рада породиље

Мјесто рада	апсолутно	%
непознато	781	52.9
државно предузеће	220	14.9
приватно предузеће	410	27.8
властито предузеће	54	3.7

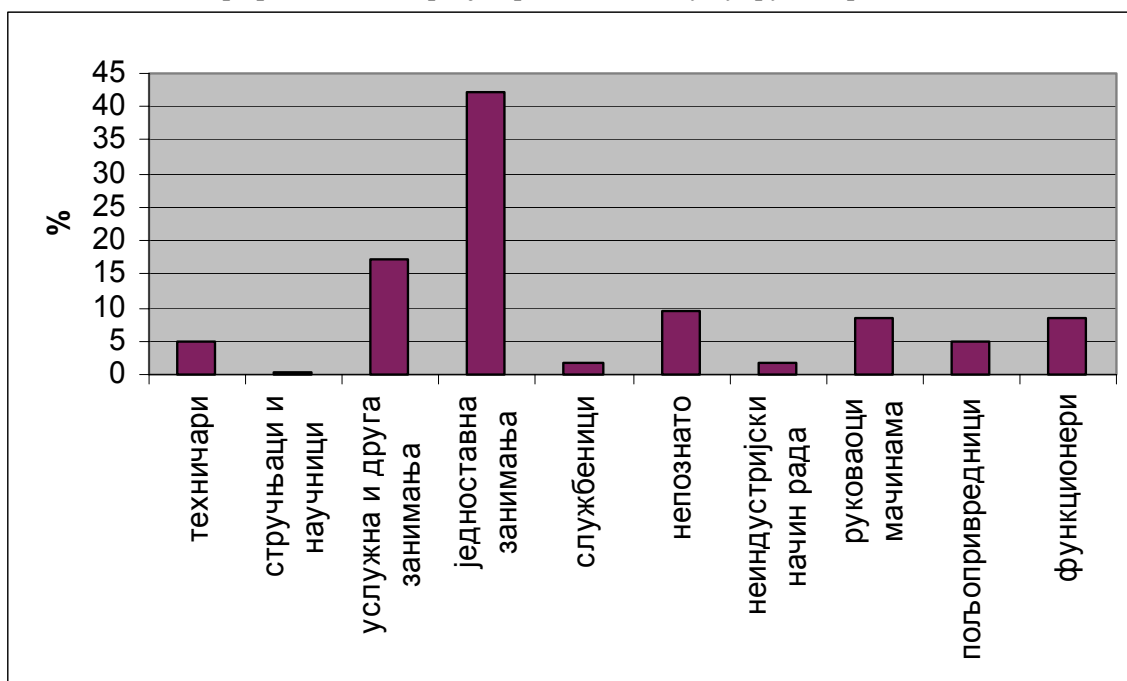
График 12. Дисперзија према мјесту рада породиље

Табела 17. Дисперзија према занимању супруга породиље

Занимање супруга	апсолутно	%
Техничари	74	5
Стручњаци и научници	7	0.5
Услужна и друга занимања	257	17.4
Једноставна занимања	621	42.1
Службеници	24	1.6
Непознато	142	9.6
Неиндустријски начин рада	26	1.8
Руковаоци машинама	127	8.6
Пољопривредници	72	4.9
Функционери и директори	125	8.5

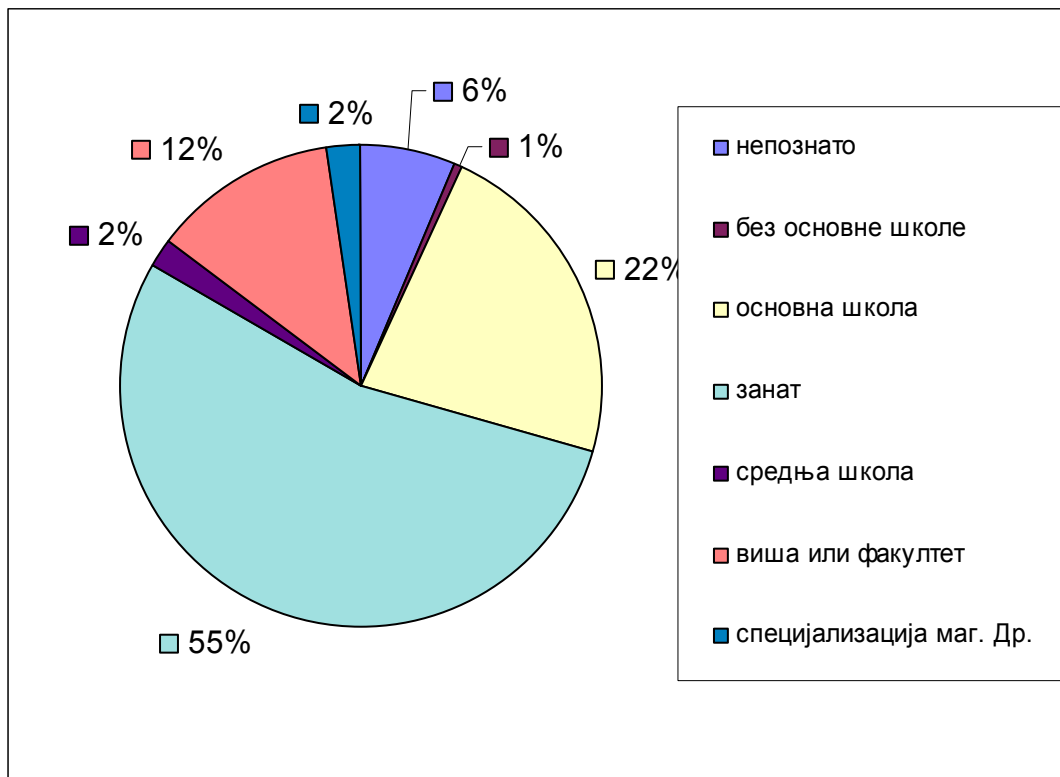
График 13. Дисперзија према занимању супруга породиље

Табела 18. Дисперзија према школској спреми супруга породиље

Школска спрема супруга	апсолутно	%
непознато	74	5
без основне школе	7	0.5
основна школа	257	17.4
занат	621	42.1
средња школа	24	1.6
виша или факултет	142	9.6
специјализација, маг. и др.	26	1.8

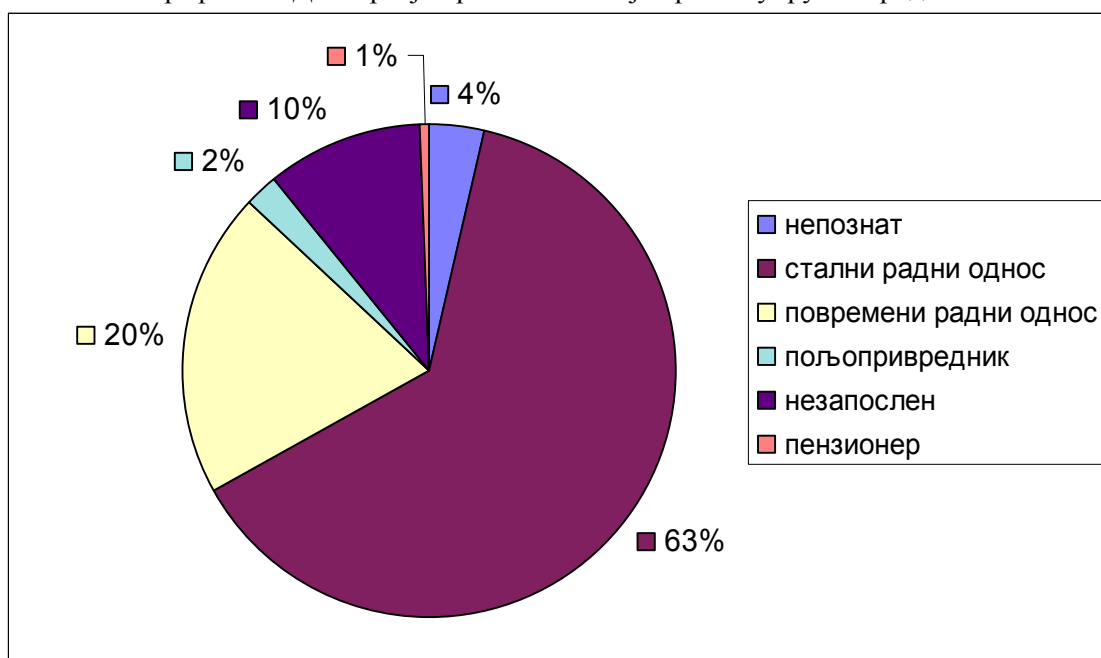
График 14. Дисперзија према школској спреми супруга породиље

Табела 19. Дисперзија према радном статусу супруга породиље

Радни статус	апсолутно	%
непознато	54	3.7
стални посао	932	63.2
повремени посао	295	20
пољопривредник	33	2.2
незапослен	153	10.4
домаћица	8	0.5
пензионер	54	3.7

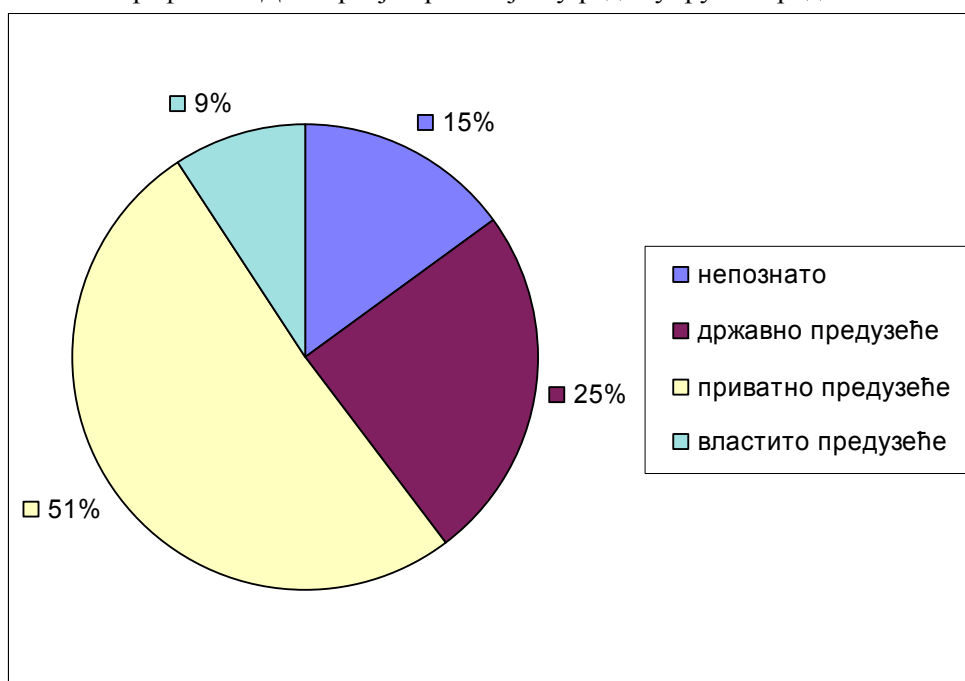
График 15. Дисперзија према школској спреми супруга породиље

Табела 20. Дисперзија према мјесту рада супруга породиље

Мјесто рада	апсолутно	%
непознато	220	14.9
државно предузеће	361	24.5
приватно предузеће	747	50.6
властито предузеће	136	9.2

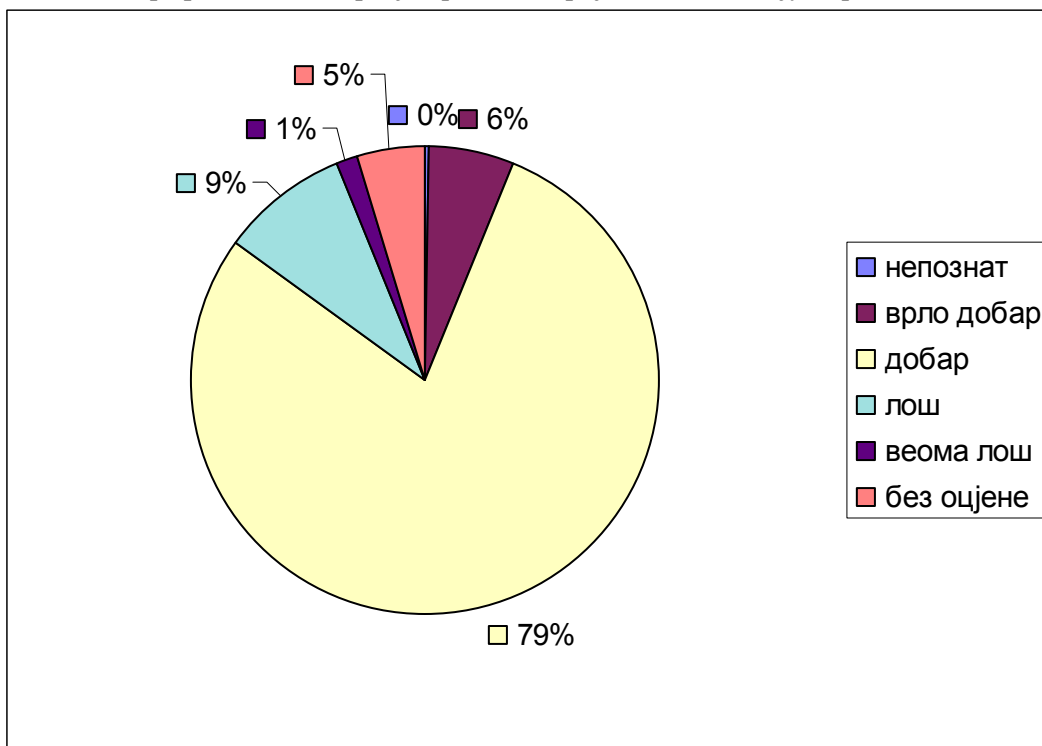
График 16. Дисперзија према мјесту рада супруга породиље

Табела 21. Дисперзија према материјалном положају породице

Материјални положај	апсолутно	%
непознато	4	0.3
врло добар	84	5.7
добар	1166	79.1
лош	129	8.7
веома лош	21	1.4
без оцјене	71	4.8

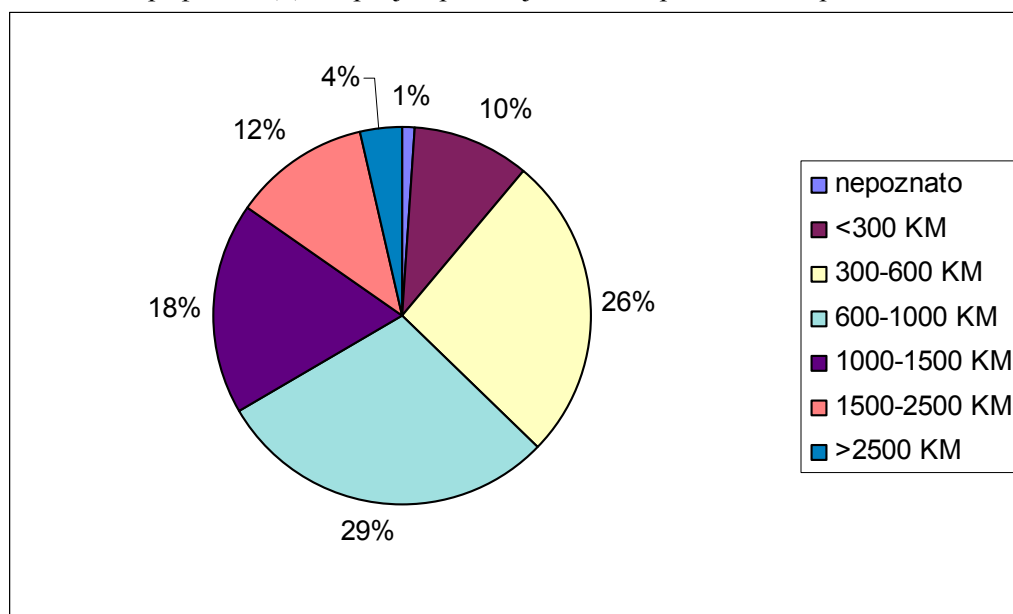
График 17. Дисперзија према материјалном положају породице

Табела 22. Дисперзија према мјесечним приходима породице

Износ прихода	апсолутно	%
непознато	18	1.2
<300 KM	147	10
300-600 KM	383	26
600-1000 KM	435	29.5
1000-1500 KM	266	18
1500-2500 KM	171	11.6
>2500 KM	55	3.7

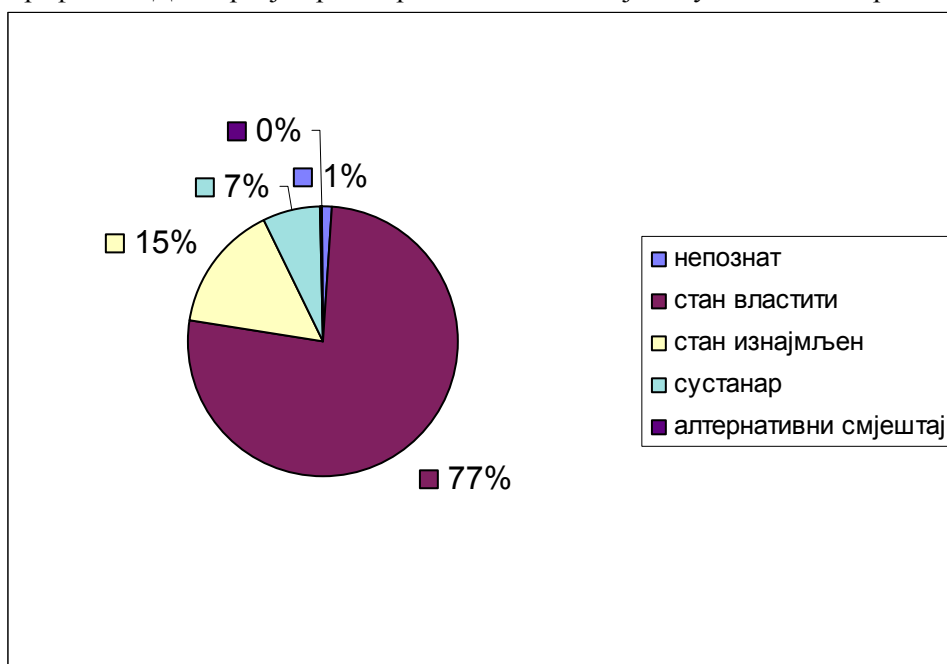
График 18. Дисперзија према мјесечним приходима породице

Табела 23. Дисперзија према врсти стамбеног објекта у ком живи породица

Врста стамбеног објекта	апсолутно	%
непознато	16	1.1
властити стан - кућа	1125	76.3
изнајмљен стан-кућа	226	15.3
сустанар	102	6.9
алтернативни смјештај	6	0.4

График 19. Дисперзија према врсти стамбеног објекта у ком живи породица

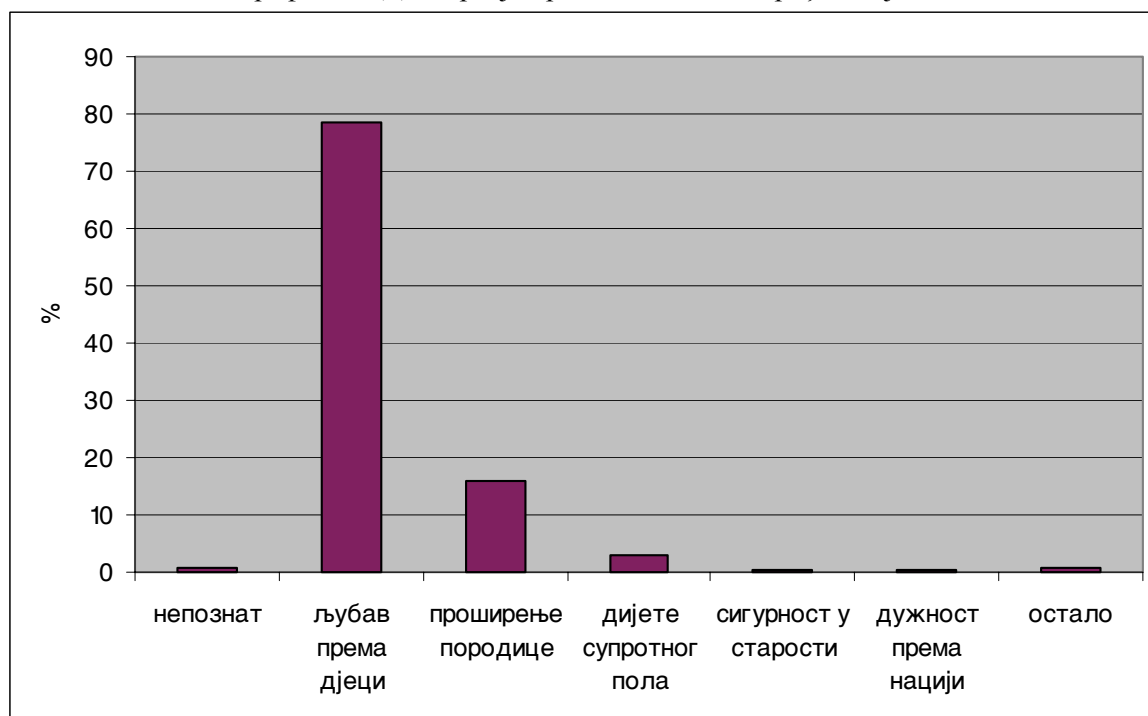
Табела 24. Дисперзија према површини стамбеног објекта у ком живи породица

Површина	апсолутно	%
непознато	98	6.6
< 20 m ²	11	0.7
20 - 40 m ²	89	6
40 - 60 m ²	435	29.5
60 - 80 m ²	419	28.4
80 - 100 m ²	227	15.4
> 100 m ²	196	13.3

Табела 25. Дисперзија према мотивима за рађање дјете

Мотиви рађања	апсолутно	%
непознато	9	0.6
љубав према дјети	1161	78.7
проширење породице	237	16.1
дијете супротног пола	46	3.1
сигурност у старости	6	0.4
дужност према нацији	4	0.3
остало	12	0.8

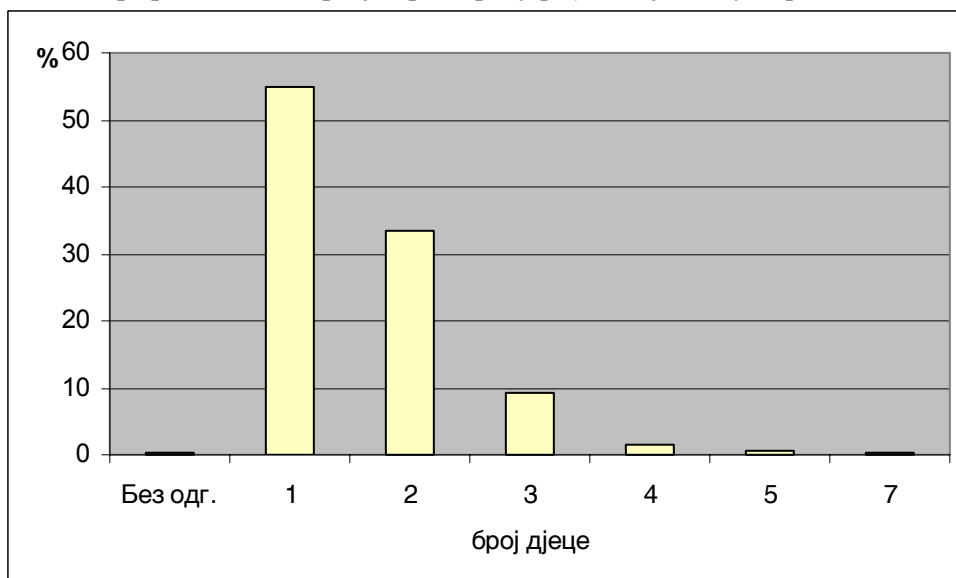
График 20. Дисперзија према мотивима за рађање дјете

Табела 26. Дисперзија према реду рођења дјетета у породици

Дијете по реду рођења	апсолутно	%
без одговора	3	0.2
1	810	54.9
2	493	33.4
3	137	9.3
4	22	1.5
5	7	0.5
7	3	0.2

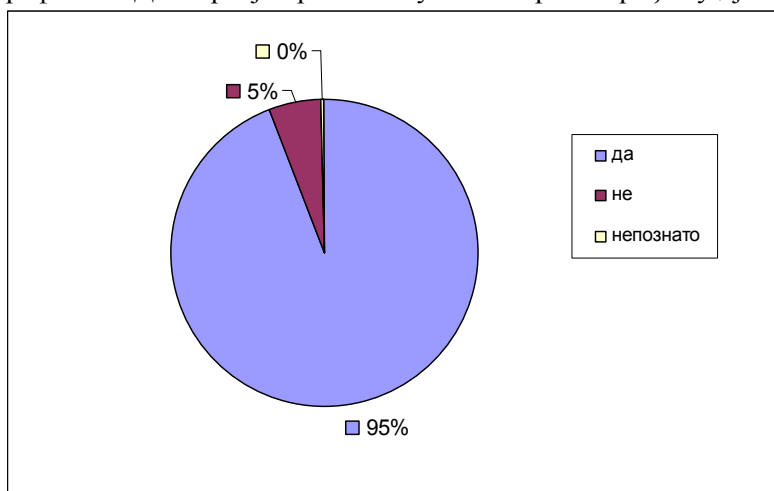
График 21. Дисперзија према реду рођења дјетета у породици

Табела 27. Дисперзија према ставу о планираном рођењу дјетета

одговор	апсолутно	%
да	1389	94.2
не	80	5.4
непознато	6	0.4

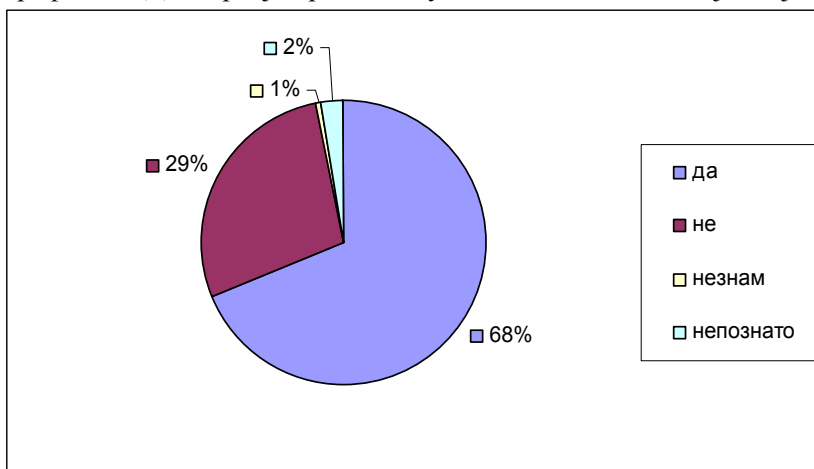
График 22. Дисперзија према ставу о планираном рођењу дјетета

Табела 28. Дисперзија према ставу о томе да ли се жели још дјеце

одговор	апсолутно	%
да	1010	68.5
не	421	28.5
не знам	8	0.5
непознато	35	2.4

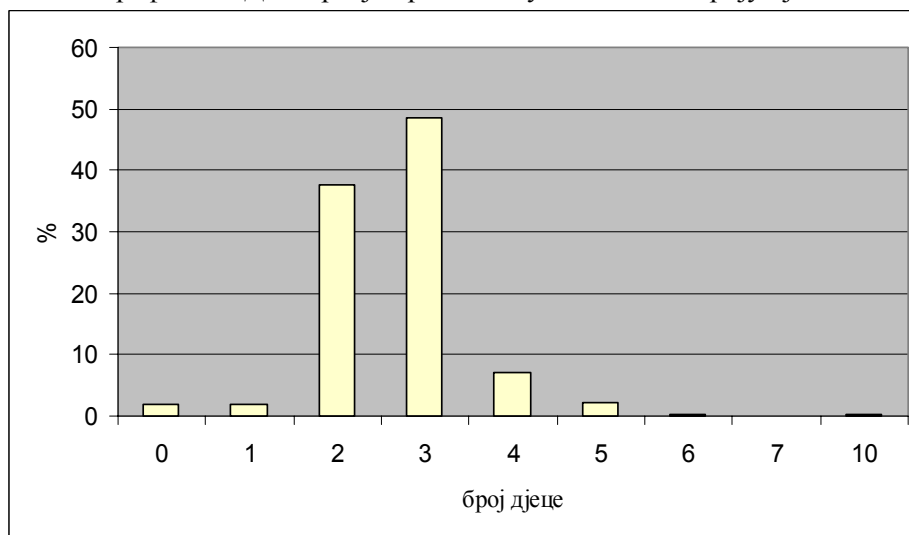
График 23. Дисперзија према ставу о томе да ли се жели још дјеце

Табела 29. Дисперзија према ставу о жељеном броју дјеце

одговор	апсолутно	%
0	29	2
1	28	1.9
2	554	37.6
3	716	48.5
4	104	7.1
5	34	2.3
6	4	0.3
7	1	0.1
10	5	0.3

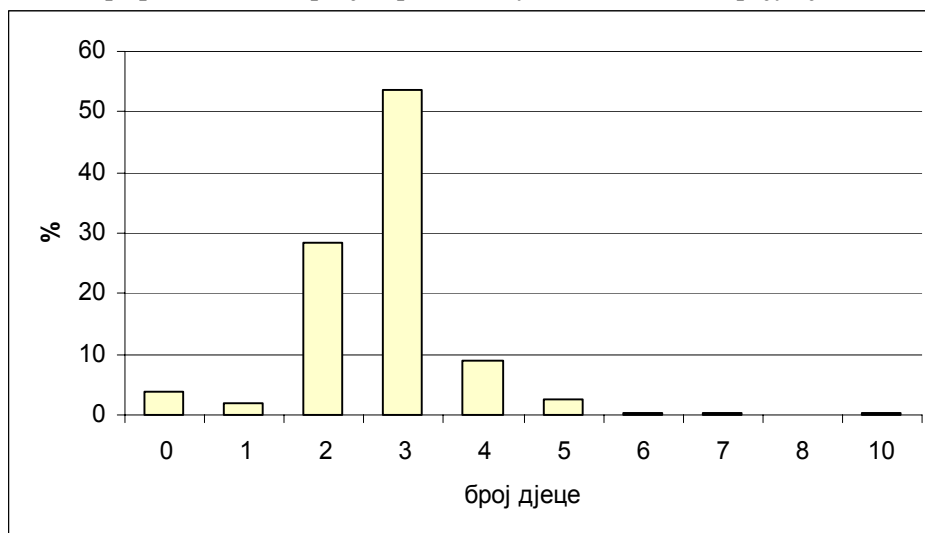
График 24. Дисперзија према ставу о жељеном броју дјеце

Табела 30. Дисперзија према ставу о оптималном броју дјете

одговор	апсолутно	%
0	54	3.7
1	30	2
2	421	28.5
3	790	53.6
4	132	8.9
5	36	2.4
6	4	0.3
7	3	0.2
10	1	0.1

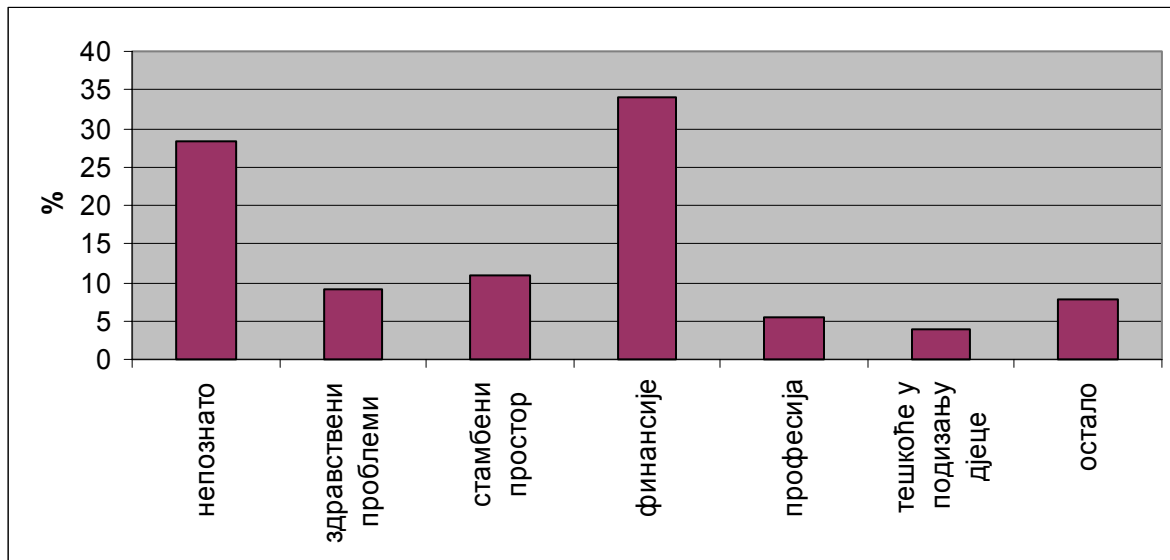
График 25. Дисперзија према ставу о оптималном броју дјете

Табела 31. Дисперзија према разлозима зашто није остварен број жељене дјече

разлог	број	%
непознато	419	28.4
здравствени проблеми	136	9.2
стамбени простор	162	11
финансије	501	34
професија	81	5.5
тешкоће у подизању дјече	59	4
остало	117	7.9

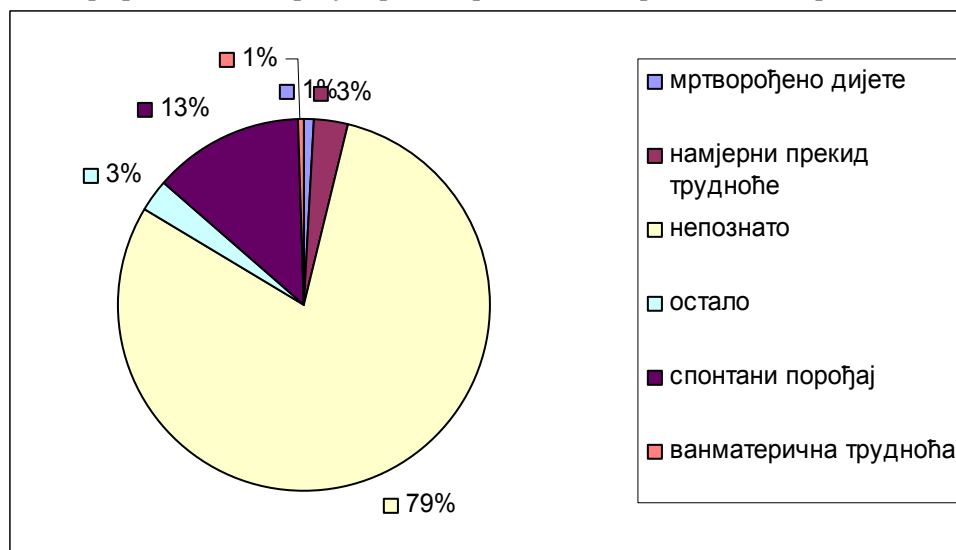
График 26. Дисперзија према разлозима зашто није остварен број жељене дјече

Табела 32. Дисперзија према здравственим проблемима породиље

разлог	број	%
мртворођено дијете	12	0.8
намјерни прекид трудноће	45	3.1
непознато	1171	79.4
остало	40	2.7
спонтани порођај	191	12.9
ванматерична трудноћа	9	0.6

График 27. Дисперзија према здравственим проблемима породиље

Табела 33. Дисперзија према здравственим проблемима породиље у вези са стерилитетом

одговор	апсолутно	%
да	28	1.9
не	1398	94.8
не знам	2	0.1
непознато	47	3.2

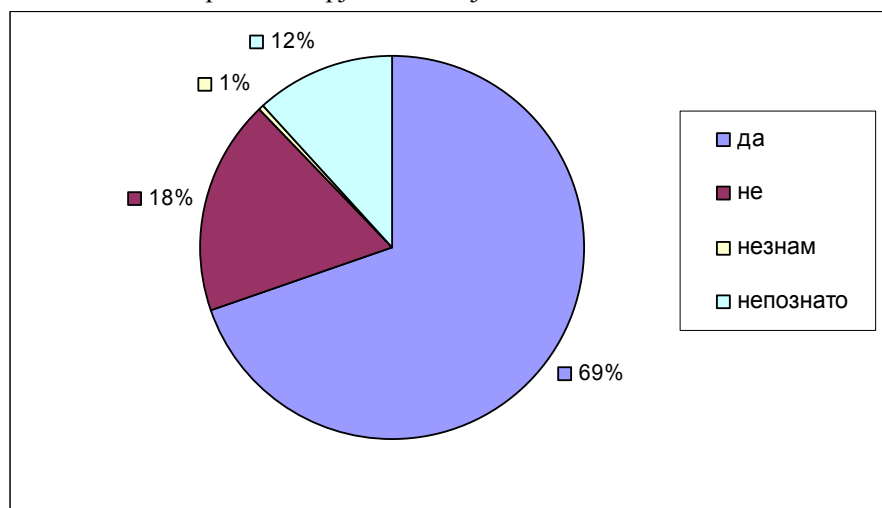
Табела 34. Дисперзија према здравственим проблемима супруга породиље у вези са стерилитетом

одговор	апсолутно	%
да	27	1.8
не	1390	94.2
не знам	2	0.1
непознато	56	3.8

Табела 35. Дисперзија према ставу да ли би породиља проблем стерилитета рјешавала вјештачком оплодњом

одговор	апсолутно	%
да	1026	69.6
не	266	18
не знам	11	0.7
непознато	170	11.5

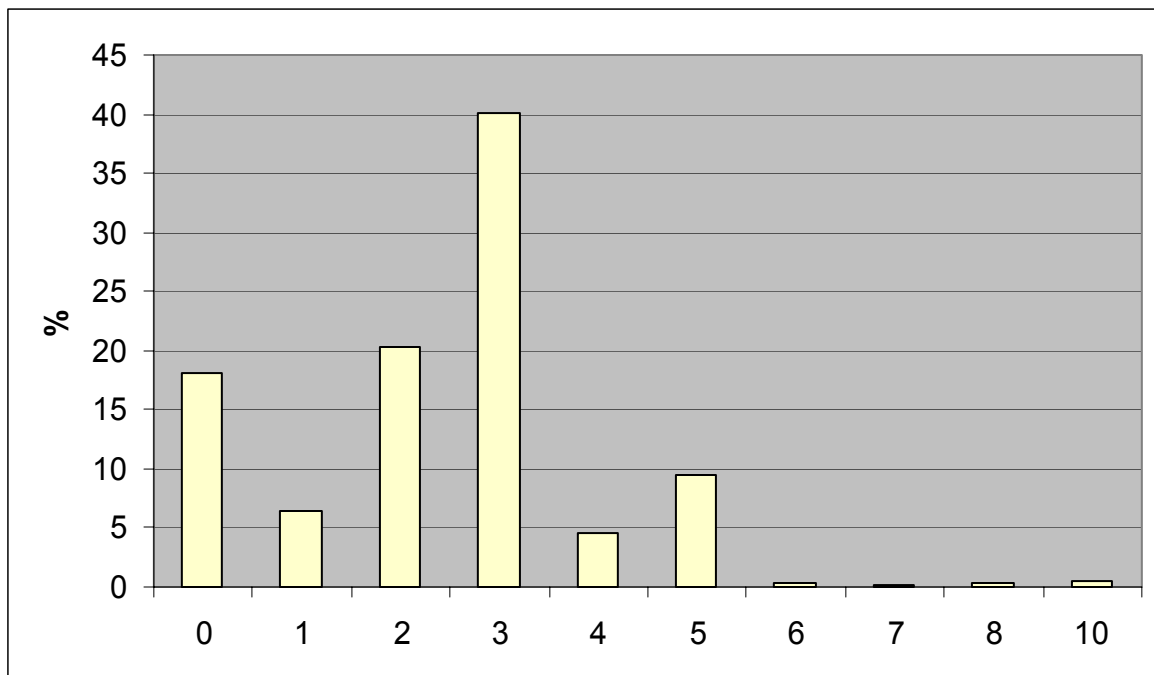
График 28. Дисперзија према ставу да ли би породиља проблем стерилитета рјешавала вјештачком оплодњом

Табела 36. Дисперзија према ставу колико би покушаја вјештачке оплодње требало да плати држава

Број покушаја	апсолутно	%
0	267	18.1
1	95	6.4
2	300	20.3
3	591	40.1
4	66	4.5
5	138	9.4
6	4	0.3
7	2	0.1
8	4	0.3
10	8	0.5

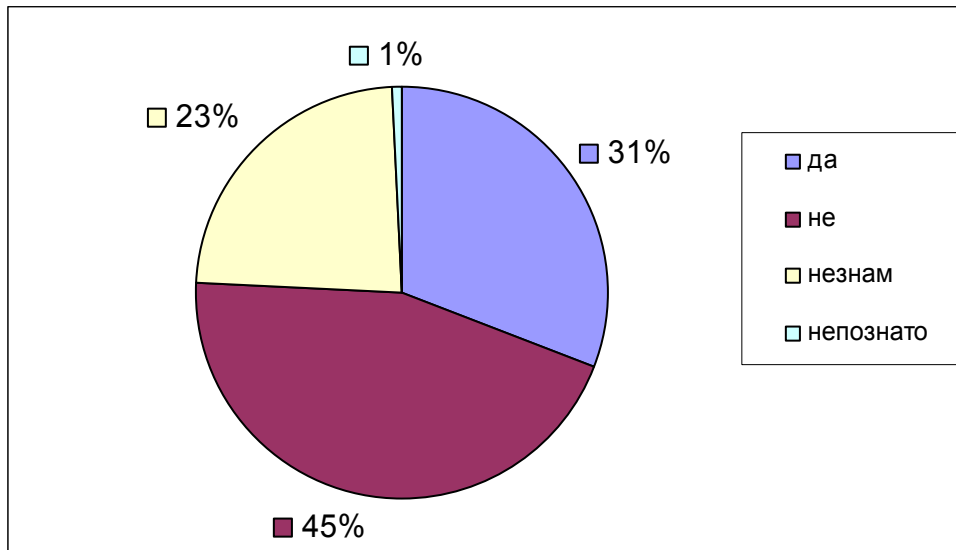
График 29. Дисперзија према ставу колико би покушаја вјештачке оплодње требало да плати држава

Табела 37. Дисперзија према ставу да ли постојеће мјере популационе политике код нас утичу на подстицање рађања

одговор	апсолутно	%
да	455	30.8
не	661	44.8
не знам	345	23.4
непознато	12	0.8

График 30. Дисперзија према ставу да ли постојеће мјере популационе политике код нас утичу на подстицање рађања

Табела 38-1-9. Дисперзија према ставу колико наведене појаве утичу на смањење броја рођене дјеце:

1) Економска криза и незапосленост

оцјена	апсолутно	%
непознато	15	1
веома	1344	91.1
мало	102	6.9
нимало	14	0.9

2) Лоши стамбени услови

оцјена	апсолутно	%
непознато	28	1.9
веома	1129	76.5
мало	288	19.5
нимало	30	2

3) Изостанак финансијске помоћи државе

оцјена	апсолутно	%
непознато	36	2.4
веома	1038	70.4
мало	363	24.6
нимало	38	2.6

4) Касније склапање брака

оцјена	апсолутно	%
непознато	55	3.7
веома	418	28.3
мало	762	51.7
нимало	240	16.3

5) Већа запосленост и самосталност жене

оцјена	апсолутно	%
непознато	62	4.2
веома	499	33.8
мало	612	41.5
нимало	302	20.5

6) Велики број развода

оцјена	апсолутно	%
непознато	57	3.9
веома	550	37.3
мало	675	45.8
нимало	193	13.1

7) Недовољан број и квалитет установа за бригу о дјечи

оцјена	апсолутно	%
непознато	57	3.9
веома	625	42.4
мало	605	41
нимало	188	12.7

8) Став да је мањи број дјеце у породици бољи за њихово одрастање

оцјена	апсолутно	%
непознато	62	4.2
веома	420	28.5
мало	519	35.2
нимало	474	32.1

9) Несигурна будућност и политичка ситуација

оцјена	апсолутно	%
непознато	54	3.7
веома	778	52.7
мало	452	30.6
нимало	191	12.9

Табела 39. Дисперзија према ставу да ли државни и локални органи власти треба да утичу на репродуктивно понашање појединаца

оцјена	апсолутно	%
да	1027	69.6
не	161	10.9
незнам	278	18.8
непознато	9	0.6

Табела 40. Дисперзија према ставу да ли би популациона политика имала више ефекта да је проведе:

оцјена	апсолутно	%
државни органи власти	89	6
локални органи власти	70	4.7
непознато	34	2.3
сви органи власти	1282	86.9

Табела 41. Дисперзија према ставу колико би државни и локални органи власти са јаснијим и константнијим подстицајним мјерама могли да утичу на повећање броја рођене дјеце?

оцјена	апсолутно	%
непознато	22	1.5
веома	1047	71
мало	364	24.7
нимало	42	2.8

Табела 42-1-10. Дисперзија према ставу колико би свака од следећих подстицајних мјера омогућила боље услове за рађање и одгој дјеце?

1) Дјечји додатак, који би растао за свако наредно дијете

оцјена	апсолутно	%
непознато	19	1.3
веома	1282	86.9
мало	155	10.5
нимало	19	1.3

2) Мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу, исхрану и сл.

оцјена	апсолутно	%
непознато	27	1.8
веома	1260	85.4
мало	173	11.7
нимало	15	1

3) Субвенције и повољнији кредити за породице са дјецом

оцјена	апсолутно	%
непознато	36	2.4
веома	1189	80.6
мало	233	15.8
нимало	17	1.2

4) Рјешавање стамбених проблема вишечланих породица

оцјена	апсолутно	%
непознато	36	2.4
веома	1293	87.7
мало	136	9.2
нимало	10	0.7

5) Предност при запошљавању родитеља са више дјеце

оцјена	апсолутно	%
непознато	34	2.3
веома	1314	89.1
мало	112	7.6
нимало	15	1

6) Флексибилно радно вријеме за родитеље мале дјеце

оцјена	апсолутно	%
непознато	41	2.8
веома	1222	82.8
мало	199	13.5
нимало	13	0.9

7) Потпуни обухват дјеце предшколским установама

оцјена	апсолутно	%
непознато	48	3.3
веома	1021	69.2
мало	385	26.1
нимало	21	1.4

8) Веће пореске олакшице за породице које имају више од двоје дјеце

оцјена	апсолутно	%
непознато	48	3.3
веома	1021	69.2
мало	385	26.1
нимало	21	1.4

9) Финансијске олакшице за образовање дјеце из вишечланих породица

оцјена	апсолутно	%
непознато	41	2.8
веома	1195	81
мало	230	15.6
нимало	9	0.6

10) Раст коефицијента пензије за свако дијете

оцјена	апсолутно	%
непознато	56	3.8
веома	1111	75.3
мало	282	19.1
нимало	26	1.8

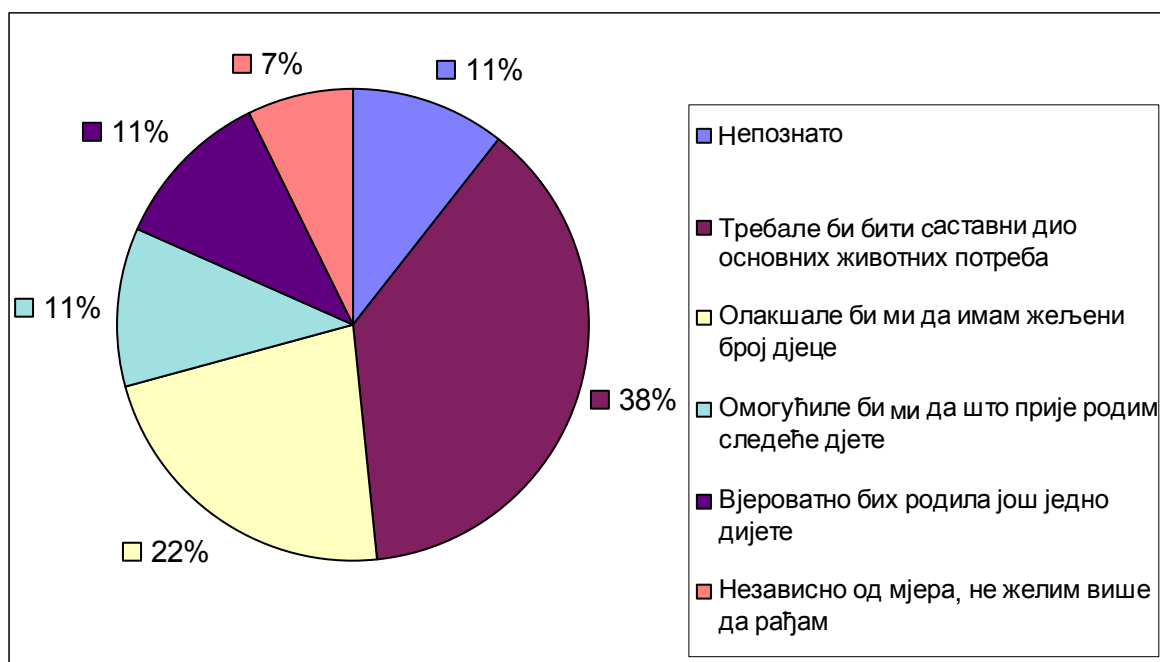
Табела 43. Да можете, које би мјере за подстицај рађања већег броја дјете бисте Ви одмах увели?

Р.бр.	Н а ј ч е ш ћ и о д г о в о р и	
1.	Предност у запошљавању мајки или оба родитеља са дјецом	53
2.	Већи број савјетовалишта, вртића и установа за бригу о дјечи	32
3.	Већи број вртића са дужим радним временом	30
4.	Бесплатно или бар јефтиније школовање дјете	27
5.	Законом заштити труднице да не добијају отказ	25
6.	Побошшати услове амбулантног прегледа дјете и трудница	23
7.	Продужење породилског боловања	20
8.	Повећати плате трудницама	18
9.	Без обзира на радни однос да породиља добија плату или финансијску помоћ	17
10.	Безболан пород – епидурална анестезија	15
11.	Омогућити бољи приступ медицинских радника	15
12.	Едукација у школама и на факултетима о планирању породице	14
13.	Пензија за мајке са троје и више дјете	12
14.	Бесплатно здравствено осигурање породиље и бесплатни лијекови	12
15.	Лична примања у пуном износу за труднице	12
16.	Укидање ПДВ-а на животне намирнице	11
17.	Бесплатно лијечење вишечланих породица	11
18.	Порез за оне који не желе дјецу	10
19.	Отварање нових радних мјеста и обезбједити стални посао за младе	10
20.	Организација бесплатног превоза дјете до школе	10
21.	Обавезан дјечији додатак за свако рођено дијете	5
22.	Подстицај пољопривредне производње	5
23.	Већи додатак за породице са троје и више дјете	4
24.	Повећање плата са повећањем броја дјете	4
25.	Остало: - За свако рођено дијете 1.000-10.000 КМ - Са петим дјететом стамбено збрињавање породиље - Обезбједити вртиће у сеоским срединама - Организовање курсева за мајке у оквиру савјетовалишта - Организовати тимове за обилазак жена за вријеме породилског - Додатак за самохране мајке - Финансијски помоћи родитеље чија су дјета у вртићу - Отварање већег броја предбрачних савјетовалишта - Повећати мјере сигурности дјете у друштву - Поклон бон за храну вишечланим породицама - Обавезан годишњи преглед жена код гинеколога и психолога - Повећати права очева на породилско одсуство - Стамбена и социјална сигурност у држави	20

Табела 44. Дисперзија према ставу када би постојале наведене мјере, на који би начин би оне утицале на приватни живот породиље?

Предложене мјере ...	број	%
Непознато	155	10.5
Требале би бити саставни дио основних животних потреба	558	37.8
Олакшале би ми да имам жељени број дјеце	330	22.4
Омогућиле би ми да што прије родим следеће дјете	162	11
Вјероватно бих родила још једно дијете	163	11.1
Независно од мјера, не желим више да рађам	107	7.3

График 31. Дисперзија према ставу када би постојале наведене мјере, на који би начин би оне утицале на приватни живот породиље?

4. ЗАКЉУЧЦИ